

ГОЛДИНГ

ВІЛЬЯМ

В

олодар
Мух

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ЦК ЛКСМУ
«МОЛОДЬ»
1988

WILLIAM GOLDING

Lord of the Flies

Faber and Faber,
London, 1984.

The spire

Saper and Saper,
London, 1962

ВІЛЬЯМ ГОЛДІНГ

Володар Мух

Повість

Шпиль

Повість

До книжки ввійшли дві повісті сучасного прогресивного англійського письменника, Нобелівського лауреата.

«Володар Мух» — філософська притча про пригоди англійських підлітків на безлюдному острові. В алегоричній формі вона втілює роздуми автора про природу людини та її драматичну долю в сучасному західному світі.

«Шпиль» — психологічна оповідь про філософсько-етичні пошуки середньовічної людини, близькі й нашому сучасникові.

В книгу вошли две повести современного прогрессивного английского писателя.

«Повелитель Мух» — философская притча оключениях английских подростков на необитаемом острове. В аллегорической форме она воплощает раздумья автора о природе человека и его драматической судьбе в современном западном мире.

«Шпиль» — психологический рассказ о философско-этических исканиях средневекового человека, близких и нашему современнику.

Перекладено за виданнями:

Golding W. Lord of the Flies.— London. Faber and Faber, 1984. Richard Clay Ltd, 1984.

Golding W. The spire.— London. Saper and Saper, 1962.

Художнє оформлення В. Й. АГАФОНОВА

Г 470300000—076 КУ-№8-560-1988
М 228(04)—88

© Переклади українською мовою,
художнє оформлення.
Видавництво «Молодь», 1988

ISBN 5-7720-0136-1

ВОЛОДАР МУХ

Повість

З англійської переклала
СОЛОМІЯ ПАВЛИЧКО

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Голос морської мушлі

Ясноволосий хлопчик обережно спустився зі скелі й пробирався до лагуни. Він скинув шкільного светра й волочив за собою в руці, сіра сорочка пристала до тіла, чуб прилип до чола. У смузї потрощених дерев, що довгим шрамом вганялась у джунглі, спека стояла, як у лазні. Він ішов, важко спотикаючись об ліани та повалені стовбури, аж раптом пташка, червоно-жовта з'ява, метнулась угору з відьомським криком; йому луною озвався інший крик:

— Гей, почекай-но!

Кущі обабіч виламу захиталися, на землю градом спонули краплі.

— Почекай-но,— повторив голос,— я зачепився.

Ясноволосий зупинився і підтяг шкарпетки різким автоматичним рухом, що на мить уподібнив джунглі до котрогось із англійських графств.

Знову почувся голос:

— Ворухнутися не можу в цих лабетах.

Той, хто говорив, назадгузь вибирався з кущів, видираючи в гілок брудну куртку-вітрівку. Його пухкі голі ноги колінами застрягли у колючках і були геть подряпані. Хлопець зігнувся, обережно відчепив колючки й обернувся. Він був нижчий за ясноволосого і дуже огрядний. Ступив крок, нагледівши безпечну місцину, й глянув крізь товсті скельця окулярів.

— А де той з мегафоном?

Ясноволосий похитав головою:

— Це острів. Так мені принаймні здається. А он там, у морі, риф. Можливо, тут узагалі немає дорослих.

Товстун сторопів.

— Був же той пілот. Правда, не в салоні для пасажирів, а в кабіні попереду.

Примруживши очі, ясноволосий оглядав риф.

— А інші діти? — провадив далі товстун.— Дехто з них мав урятуватися. Правда ж?

Ясноволосий рушив до води з якомога недбалішим ви-

глядом. Тим самим він делікатно показував свою нехоть до розмови, але опецьок поспішив за ним.

— Невже тут зовсім нема дорослих?

— Напевно.

Ясноволосий відказував похмуро, та враз його охопила радість — радість здійсненої мрії. Він став на голову посеред виламу і вишкірився до товстуну, перевернутого в його очах.

— Нема дорослих!

Товстун замислився на хвилину.

— Цей пілот...

Ясноволосий опустив ноги й сів на землю, що курилася парю.

— Мабуть, він відлетів, коли скинув нас. Він не міг тут приземлитися. Літаком на колесах.

— Його збили.

— Він неодмінно повернеться.

Товстун похитав головою.

— Коли ми сідали я подивився у тебе... у вікно. Я бачив іншу частину літака. Там горіло.

І обвів поглядом смугу потрощеного лісу.

— А це наробив фюзеляж.

Ясноволосий простяг руку і торкнув забулений пень. На хвилину він неначе зацікавився.

— Що з ним сталося? — запитав. — Куди він зник?

— Штормовими хвилями затягло в море. Куди менша небезпека, ніж тоді, коли всі оці дерева падали. У літаку, певно, ще лишалися хлопці.

Він повагався.

— Тебе як звати?

— Ральф.

Товстун сподівався, що й у нього спитають ім'я, та йому не запропонували познайомитися; ясноволосий на ім'я Ральф замислено всміхнувся, підвівсь і знову рушив до лагуни. Товстун і собі пошкандибав, не відстаючи ні на крок.

— Гадаю, тут наших більше. Ти нікого не бачив?

Ральф похитав головою і пішов швидше. Та раптом перечепився через гілку і гепнув на землю.

Товстун стояв над ним і важко дихав.

— Тітуся заборонила мені бігати, — пояснив він, — через дихавицю.

— Дихавицю-здихавицю?

— Еге ж. Я захекуюся. У нашій школі тільки в мене одного дихавиця, — сказав товстун не без гордоців. — І окуляри я ношу з трьох років.

Він скинув окуляри, простяг їх Ральфові, кліпаючи й усміхаючись, тоді заходився витирати скельця брудною курткою. Раптом на його блідому обличчі застиг вираз болю і внутрішньої зосередженості. Він витер піт зі щік і мерцїй начепив окуляри на носа.

— Ті плоди...

Він озирнув вилам.

— Ті плоди,— пробелькотів він,— мабуть...

Поправив окуляри, відбіг від Ральфа і присів між сплутаним листям.

— Я за хвилину...

Ральф обережно виплутався і крадькома прослизнув між гілками. Коли за мить сопіння товстуну залишилося позаду, він послішив до останньої перепони між ним та лагуною. Переліз через повалений стовбур і вийшов в джунглів.

Берег наїжачився кронами пальм, наче пір'ям. Вони стояли чи нахилилися, вигиналися проти ясного неба, а їхні зелені пера здіймалися на сто футів над землею. Земля під ними, поросла колючою травою, була розпанахана корінням повалених дерев, укрита гнилими кокосовими горіхами та молодими паростками. Ззаду стояла темна стіна лісу і відкривався простір виламу. Ральф сперся рукою на сірий стовбур і мружив очі від мерехтіння води. Там, десь за милю від берега, біла піна кипіла навколо коралового рифу, далі слалася темна синява відкритого моря. Оточена нерівною дугою коралового рифу, лагуна лежала тихо, наче гірське озеро, мінячись усіма відтінками голубого, сіро-зеленого, бузкового. Смужка піску між пальмовою терасою та морем бігла тонкою лукою невідь-куди й тільки десь у безмежжі ліворуч від Ральфа пальми, вода та берег зливалися в одну цятку; і майже видима для ока плавала навколо спека.

Він сплигнув з тераси. Чорні черевики глибоко вгрузли в пісок, його обдало жаром. Він відчував вагу свого одягу, люто скинув черевики, рвучко зірвав шкарпетки на еластичних гумках. Потім вискочив назад на терасу, скинув сорочку і застиг поміж кокосових горіхів — великих, наче людські черепа; зелені тіні пальм та лісу ковзали по його спині. Він розстебнув блискавку на поясі, стяг із себе штани та трусики і стояв голий, вдивляючись у сліпучий берег та воду.

Був він нівроку величенький — дванадцять років з гаком, і черевце не випирало по-дитячому, але не такий ще великий, аби набути незграбності підлітка. Розвинені, широкі плечі показували, що з нього міг би вийти

боксер, та в його погляді й устах була лагідність, за якою не крилося диявольське нутро. Він м'яко поплескав долонею по пальмовому стовбурі й, змушений нарешті повірити в реальність острова, знову щасливо засміявся і став на голову. Легко перевернувся на ноги, стрибнув на берег, упав на коліна й сипонув собі на груди дві жмені піску. Тоді знову сів і глянув на воду збудженим, сьйним поглядом.

— Ральфе...

Товстун спустив ноги з тераси й обережно сів на її край, паче на стільчик.

— Пробач, що я так довго, але ті плоди...

Він протер окуляри і начепив їх на кирпу. Дужка оправы вже залишила глибоку рожеву смужку на переніссі. Він критично глянув на золотаве Ральфове тіло, потім глипнув на власний одяг. Узаявся за язичок блискавки на грудях.

— Моя тітонька...

Тоді рішуче потяг замок блискавки і через голову скинув куртку-вітрівку.

— Отак!

Ральф скоса глянув на нього і промовчав.

— Я гадаю, нам треба дізнатися всі імена,— сказав товстун,— і скласти список. Треба скликати збори.

Ральф не виявив зацікавлення, і товстунові довелося провадити далі.

— Мені байдуже, як мене називатимуть,— сказав він довірчо,— аби не обзивали, як бувало в школі.

Ральф трохи зацікавився.

— А як?

Товстун озирнувся, потім нахилився до Ральфа. І прошепотів:

— Роха — так мене обзивали.

Ральф аж заверещав від сміху. Схопився на ноги.

— Роха! Роха!

— Прошу тебе... Ральфе!

Роха сплеснув руками від лихого передчуття.

— Я ж сказав, я не хочу...

— Роха! Роха!

Ральф, пританцьовуючи, вибіг на розпечений берег, потім повернувся, розкинувши руки, наче літак-винищувач крила, й обстріляв Роху.

— Та-та-та-та!

Він пірнув у пісок коло Рошиних ніг і заходився сміхом.

— Роха!

Роха стримано всміхнувся, мимохіть задоволений хоча б таким визнанням.

— Тільки не розкажуй усім...

Ральф захихотів у пісок. На обличчя Росі знову набіг вираз болю й зосередженості.

— Хвилинку...

Він кинувся назад до лісу. Ральф схопився і побіг праворуч.

Тут плавка лінія берега враз змінювалася іншим, ку-тастим мотивом у пейзажі, велика плита рожевого граніту неблаганно перетинала ліс, терасу, пісок, лагуну, утворюючи уступ заввишки в чотири фути. Зверху його покривав тонкий шар землі, порослої колючою травою і затіненої молодими пальмами. Для росту їм бракувало ґрунту; зіп'явшись на висоту десь двадцять футів, вони падали й засихали, хрест-навхрест перекриваючи плиту стовбурами, де можна було вигідно сидіти. Пальми, які ще стояли, утворювали зелену покрівлю, знизу на ній відбивалося тремтливе плетиво відблисків лагуни. Ральф видряпався на плиту, звернув увагу, як тут прохолодно, примружив око й переконався, що тіні на його тілі справді зелені. Тоді підійшов до краю плити, яка вганялася в море, і подивився вниз у воду. Вона була прозора до самого дна і яскраво квітла тропічними водоростями та коралами. То тут, то там зблискували зграйки дрібних сяйливих рибок. У Ральфа вихопилася басова нота захоплення.

— Фанта-сти-ка!

За плитою були інші дива. Якась божественна сила — мабуть, тайфун або шторм, як той, що кинув їх на цей острів, — розділила пісок посередині лагуни, і в березі утворився довгий, глибокий ставок, який закінчувався високим уступом рожевого граніту у відлеглому кінці. Ральф, уже колись обдурений позірною глибиною такого самого берегового ставка, приготувався до нового розчарування. Але на цьому острові все було справжнє, і дивовижний ставок, до якого море досягало тільки в час найбільшого припливу, був такий глибокий, що вода з одного боку здавалася темно-зеленою. Ральф уважно оглянув усі тридцять ярдів поверхні ставка, а тоді пірнув. Вода виявилася теплішою за тіло, він наче плавав у величезній ванні.

З'явився Роха, сів на скелястому уступі й заздро дивився на біло-зелене Ральфове тіло.

— Ти непогано плаваєш.

— Роха!

Роха скинув черевики й шкарпетки, акуратно склав їх на уступі й пальцем ноги торкнувся до води.

— Гаряча!

— А ти як думав?

— Я нічого не думав. Моя тітонька...

— Чхав я на твою тітоньку!

Ральф пірнув і з розплющеними очима поплив під водою; піщаний берег ставка вимальовувався наче пагорб. Він перевернувся на спину, затиснувши ніс, і на його обличчі затанцювало, замиготіло золоте світло. Роха рішуче почав скидати шорти. Ось він уже оголив своє товсте, бліде тіло. Навшпиньки зійшов піщаним берегом у ставок і сів у воду по ший, гордо всміхаючись до Ральфа.

— Не будеш плавати?

Роха похитав головою:

— Я не вмю. Мені забороняли. Моя дихавиця...

— Чхав я на твою дихавицю-здихавицю!

Роха покірно стерпів і це.

— А ти от непогано плаваєш.

Ральф на спині підгрів до берега, набрав у рота води й випустив струмінь у повітря. Тоді задер підборіддя і сказав:

— Я плаваю з п'яти років. Мене навчив батько. Він служить командиром на флоті. Ось одержить відпустку, приїде і врятує нас. А хто твій батько?

Раптом Роха почервонів.

— Мій тато помер,— сказав швидко,— а мама...

Він скинув окуляри і марно шукав, чим би їх витерти.

— Я жив у тітоньки. Вона мала кондитерський магазин. У мене завжди було так багато цукерок. Скільки хочеш. Коли твій тато нас врятує?

— Як тільки зможе.

Роха випростався, стікаючи водою, і стояв голий, протираючи окуляри шкарпеткою. Тепер через ранкову спеку до них долинали тільки протягле ревіння хвиль, що розбивалися об рифи.

— Як він дізнається, що ми тут?

Ральф розплатався у воді. Сон огортав його, наче туманний міраж, перемагаючи яскраві барви лагуни.

— Як він дізнається, що ми тут?

«А так,— подумав Ральф,— а так, а так». Ревіння хвиль коло рифів відсунулося ще далі.

— Йому скажуть в аеропорті.

Роха похитав головою, зблиснув окулярами і подивився вниз на Ральфа.

— Не скажуть. Ти хіба не чув, що казав пілот? Про атомну бомбу? Всі загинули.

Ральф виврався з води, став перед Рохою і замислився над цією новою напастю.

Роха не вгавав:

— Це ж острів, правда?

— Я вилазив на скелю,— повільно мовив Ральф,— і гадаю, що це острів.

— Всі загинули,— правив Роха,— а ми на острові. Ніхто не знає, де ми. Твій тато не знає, ніхто не знає...

Губи його здригнулися, скельця окулярів затуманились.

— Ми тут можемо залишитися до смерті.

Від цих слів спека неначе виросла, набравши загрозливої ваги, лагуна наступала па них сліпучим блиском.

— Піду по одежу,— промимрив Ральф,— отуди.

Побіг по піску, витримуючи натиск зловорожого сонця, перетнув гранітову плиту, знайшов свій розкиданий одяг. Знов одягти сіру сорочку виявилось навдивовижу приємно. Тоді він виліз на гребінь плити і сів на вигідний стовбур у зеленому затінку. Туди ж приволікся Роха зі своїм одягом під пахвою. Обережно опустився лицем до лагуни па повалений стовбур коло маленького уступу, по ньому застрибали мерехтливі зайчики.

Він знову заговорив:

— Треба розшукати решту. Треба щось робити.

Ральф мовчав. Тут був кораловий острів. Заховавшись від сонця, легковажачи невтішними словами Рохи, він приємно замріявся.

Роха наполягав:

— Скільки нас тут?

Ральф підійшов і став коло Рохи.

— Не знаю.

У спекотній імлі то тут, то там вітрець здіймав баранці на водяній гладіні. Часом, коли вітрець досягав гранітової плити, пальмові крони перешіптувались і плями тьмяного сонячного світла ковзали по тілах хлопчиків або літали, наче яскраві пташки.

Роха поглянув на Ральфа. Всі тіні перевернулися на його обличчі: вгорі були зелені, а яскраві, з лагуни,— внизу. Сонячна пляма повзала по чуприні.

— Треба щось робити.

Ральф дивився на нього й наче не помічав. Ось вона, уявна, ніколи не бачена країна, з'явилася навсправжки. Ральфові уста розпливлися в захопленій усмішці, а Роха, сприйнявши цю усмішку як знак визнання, засміявся з утіхи.

— Якщо це справді острів...

— Що то таке?

Ральф перестав усміхатися і показав рукою на лагуну. В гущавині водоростей лежало щось кремово-біле.

— Камінь.

— Ні. Мушля.

Раптом Роха аж закипів від високого захоплення.

— Точно, це мушля. Я колись таку бачив. Висіла в одного на садовій огорожі. Він казав, що це ріг. Бувало, просурмить у той ріг — і приходять його мама. Річ дуже коштовна...

Під боком у Ральфа молоденька пальма схилилася над лагуною. Під її вагою коріння вивернуло тонкий ґрунт, і пальмочка незабаром мала впасти. Ральф вирвав її з землі і почав штрикати нею в воду, розганяючи врізнобіч яскравих рибок. Забувши про обачність, Роха нахилився вперед.

— Обережно! Розіб'єш...

— Помовч! — кинув Ральф неухважно. Мушля була цікавою, гарною і коштовною іграшкою, та його відгороджували від Рохи живі примари сьогоднішньої мрії, де для Рохи не було місця. Зігнувшись, пальмовий прутик виштовхнув мушлю з водоростей. Ральф сперся на одну руку, а другою натискав на прутик, поки не підняв мушлю, з якої стікала вода. Роха схопив її.

Тепер, коли мушлю можна було не тільки побачити, а й помацати, Ральф так само запалився. Роха бурмотів:

— ...ріг, та який дорогий. Будь певен, він коштує купу грошей... у нього такий висів на садовій огорожі, й моя тітонька...

Ральф узяв мушлю в Рохи, і по його руці стекло трохи води. Мушля мала ясно-кремову поверхню, де-де поцятковану блідо-рожевими плямками. Між кінчиком з невеличкою діркою і широкими рожевими губами лежало вісімнадцять дюймів спіральних звивин, покритих тонким рельєфним малюнком. Ральф витрусив пісок з глибокого розтруба.

— ...ревіла, як корова, — говорив Роха, — а ще в нього були білі камінчики та клітка з зеленим папугою. Звичайно, він не дув у білі камінчики, він казав...

Роха зупинився, щоб перевести дух, і погладив блискучий предмет, що лежав у Ральфа в руках.

— Ральфе!

Ральф підвів очі.

— Нею можна покликати інших. Зібрати збори. Вони придуть, коли нас почують...

Його очі сяяли, коли він дивився на Ральфа.

— Ти ж цього хотів, правда? Ти для цього дістав ріг з води?

Ральф відгорнув з чола ясне волосся.

— Як твій товариш сурмив у нього?

— Так, ніби плював,— сказав Роха.— А мені тітошка забороняла дути через дихавицю. Він казав, звідси треба дути.— Роха поклав руку на своє випнуте черевце.— Спробуй, Ральфе. І всіх скличеш.

Без особливої довіри Ральф приклав до губів вузький кінець мушлі і дмухнув. Усередині щось зашаруділо, та й край. Ральф витер солону воду з губів і знову спробував, але мушля мовчала.

— Він так, ніби плював.

Ральф склав губи дудочкою і пустив у мушлю струмисько повітря, у відповідь вона мгикнула низьким басом. Це так розсмішило хлопчиків, що у перерві між вибухами реготу Ральф іще кілька хвилин видобував чудний звук.

— Ось сюди, знизу він дув.

Ральф нарешті зрозумів, набрав повні груди повітря і дмухнув. І зразу мушля відгукнулась. Глибокий, різкий звук загув під пальмами, розлився у лісових хащах, луною відбився від рожевого граніту скелі. Над вершинами дерев знялися хмари птахів, щось вискнуло й помчало в кущах.

Ральф відняв мушлю від губів.

— Ого!

Голос його видався шепотом після оглушливого звуку рога. Він приклав ріг до рота, набрав повні груди повітря, дмухнув сильніше, і вища на октаву нота зазвучала суремним ревом ще пронизливіше, ніж доти. Роха щось кричав, його лице світилося, окуляри зблискували. Верещали птахи, дрібні звірятка кидалися врозтіч. Ральф подув легше; нота впала на октаву, звук глухо мгикнув і скінчився шурхотом повітря.

Ріг обернувся мовчазним, блискучим іклом; обличчя в Ральфа потемніло з натуги; тим часом повітря над островом повнилося пташиним гамором і дзвеніло луною.

— Можу закластися, що його чути за милі.

Ральф продирався і видув низку коротких гудків.

Роха вигукнув:

— Є один!

Між пальмами ярдів за сто на пляжі з'явилася дитина. То був русявий окоренок років шести, у подертому одязі, з обличчям замузраним якимись липкими ягодами. Він спустив штанці з очевидною метою і тільки на-

половину нап'яв їх назад. Хлопчик сплигнув з пальмової тераси в пісок, а штанці впали аж до кісточок; він виступив з них і побіг до гранітової плити. Роха допоміг йому вилізти нагору. Тим часом Ральф сурмив далі, доки з лісу не почувися голоси. Малюк сів навпочіпки перед Ральфом і дивився на нього знизу вгору блискучими очима. Переконавшись, що діється щось важливе, він задоволено застромив у рота рожевий великий палець, єдиний, що залишався чистим.

Роха нахилився до малюка.

— Тебе як звуть?

— Джонні.

Роха пробурмотів ім'я собі під ніс, а тоді прокричав Ральфові; той не звернув уваги і сурмив далі. Його лице потемніло від дикої напруги, якої вимагав цей надзвичайний звук, серце калатало під сорочкою. Крики в лісі поближчали.

Було видно, що берег заворушився. Пляж тремтів у пекучій імлі, приховуючи по всій своїй довжині багато постатей: по гарячому піску, що глушив кроки, хлопчики прямували до плити. Зовсім поряд з лісу вийшло троє малюків, не старших за Джонні — мабуть, напихалися там ягодами. Чорнявий хлопчик, не набагато менший за Роху, розгорнув плетиво кущів, опинився на плиті й бадьоро всім усміхнувся. А діти все прибували. За прикладом простодушного Джонні, вони сідали на повалені пальмові стовбури і чекали. Ральф усе видимавав короткі, пронизливі гудки. Роха ходив серед дітей, питаючи у всіх імена, і кривився, намагаючись їх запам'ятати. Діти слухали його так покірливо, як раніше слухали дорослих з мегафонами. Деякі хлопчики були голі й несли свій одяг у руках; інші — напівголі чи більш-менш одягнені, у шкільних формах — сірих, синіх, коричневих, у піджачках чи светрах. На одягу були нашивки, навіть девізи, яскраві смужки на шкарпетках та пуловерах. У зеленому затінку видніли голови: темні, ясні, чорні, каштанові, золотаві й попелясті; діти щось бурмотіли, перешіптувалися, поглядаючи на Ральфа широко розплющеними очима, і думали. Нарешті щось робилося.

Діти, котрі прямували понад берегом, по двох або по одному, впадали в поле зору, коли виходили зі спекотного мрева на пісок біля плити. Тоді око спочатку зупинялося на чорній, наче кажан, істоті, яка танцювала на піску, і лише потім сприймало постать над нею. Та чорна істота була тінь, прямовисне сонце стискало її в клапті під квапливими ногами. Ральф ще сурмив у ріг, коли над

тремтливими чорними плямами до плити добігла остання двійка хлопчиків. Двоє круглоголових хлопчиків з волоссям наче клоччя впали на землю і вишкірилися до Ральфа, осміхаючись і тяжко дихаючи, як собаки. Вони були близнята, і їх весела двоїстість вражала і викликала недовіру в кожного, хто на них дивився. Кременезні, життєрадісні, вони одночасно дихали, одночасно всміхалися. Вони звернули вгору до Ральфа вологі губи, здавалося, їхнім обличчям бракує шкіри: профілі невизначні, роти напіврозтулені. Блимаючи окулярами, Роха схилився до них, і між гудками почулося, як він повторює імена:

— Ерік, Сем. Сем, Ерік.

Тоді він заплутався, близнята затрусили головами, показуючи один на одного, а натовп реготав.

Нарешті Ральф перестав густо й сів і собі, звисивши руку з мушлею та поклавши голову на коліна. Луна зазмерла, за нею сміх; запанувала тиша.

В діамантовому мареві берега ворухилося щось темне. Перший це помітив і почав придивлятися Ральф, та так пильно, аж усі погляди звернулися в той бік. Потім з імлі істота ступила на чистий пісок, і всі побачили, що темний колір давала не тінь, а переважно вбрання. То була група хлопчиків, одягнутих у дивний, ексцентричний одяг; вони йшли в ногу двома рівнобіжними колонами. Шорти, сорочки, іншу одягу вони несли в руках, та в кожного на голові була квадратова чорна шапочка зі срібною кокардою. Від шиї до кісточок їх покривали чорні плащі з довгими срібними хрестами на лівому боці грудей та з побрижженими комірами. Від тропічної спеки, спуску, пошуків харчу й, нарешті, стомливого до поту переходу пекучим берегом їхні обличчя блищали, наче свіжовимиті сливи. Хлопець, який ними командував, був одягнений так само, але кокарду мав на шапочці золоту. Ярдів за десять від плити він дав своїй групі наказ зупинитися, і вони стали, віддихуючись, пітніючи, хитаючись під шаленим сонцем. Сам командир пішов уперед, скочив на плиту, маючи полами плаща, й зі світла опинився у майже цілковитій темряві.

— Де чоловік із сурмою?

Ральф збагнув, що той, засліплений сонцем, нічого не бачить, і відповів:

— Ніякого чоловіка з сурмою нема. Тільки я.

Хлопець підійшов ближче і, скривившись, придивлявся до Ральфа. Він тільки й побачив, що ясноволосого хлопця з кремовою мушлею на колінах, і це його не потішило. Він швидко обернувся, майнувши плащем.

— Отже, корабля нема?

Під обвислим плащем вимальовувалася висока, худа, кістлява постать, з-під чорної шапки вибивалося волосся. Його лице було зморщене, веснянкувате і бридке, але розумне. З лица того дивилися ясно-голубі очі, від розчарування в них готова була спалахнути чи вже спалахувала злість.

— Отже, дорослих тут нема?

Ральф відповів йому в спину:

— Ні. Ми проводимо збори. Приєднуйтеся до нас.

Хлопчики в плащах почали виходити з шику. Високий крикнув на них:

— Хоре! Стояти на місці!

Втомлено й покійно хористи вишикувалися в лінію і стояли, хитаючись від спеки. А все ж дехто почав несміливо протестувати.

— Але, Мерідью, послухай, Мерідью... дозволь нам...

Враз один із хлопчиків упав обличчям у пісок, і лави зламалися. Вони підняли зомлілого і витягли на плиту. Мерідью вирячив очі, хоча без особливого зворушення.

— Ну гаразд. Сідайте. А цей нехай лежить.

— Ну що ти, Мерідью!

— Завжди він зомліває,— сказав Мерідью.— І в Гібралтарі, і в Аддіс-Абебі, а під час заутрені впав прямо на регента.

Тут хористи захихотіли; наче чорні птахи, вони обсіли повалені навхрест стовбури і з цікавістю розглядали Ральфа. Роха не питав їхніх імен. Його лякала ця уніформована вищість і неперемонна владність у голосі Мерідью. Тож він заховався за Ральфа і заходився коло своїх окулярів.

Мерідью повернувся до Ральфа:

— Виходить, тут нема нікого з дорослих?

— Нема.

Мерідью сів на стовбур і поглядом обвів усіх.

— Тоді ми повинні самі за себе подбати.

Почуваючись у безпеці коло Ральфа, несміливо озвався Роха:

— Тому Ральф і скликав збори. Щоб вирішити, що нам робити. Ми дізналися імена. Ось Джонні. А ті двоє — вони близнята — Сем та Ерік. Котрий Ерік? Ти? Ні, ти Сем.

— Я — Сем...

— А я Ерік.

— Нам краще всім познайомитися,— встрияв Ральф.— Отже, я Ральф.

ВІСНИК № 2

М. ТУРГЕНЕВА

— Але ми знаємо більшість імен,— сказав Роха,— тільки-но їх почули.

— Дитячі імена,— пирхнув Мерідью.— Чого це мені бути Джеком? Я — Мерідью.

Ральф зиркнув на нього. То був голос людини, яка знає, чого хоче.

— Тоді,— провадив Роха,— отой хлопчик... я забув...

— Ти забагато базікаєш,— урвав Джек Мерідью,— заткни пельку, Жирний.

Вибухнув сміх.

— Він не Жирний,— гукнув Ральф,— Роха — його справжнє прізвисько.

— Роха!

— Роха!

— Ой, Роха!

Тоді вже знялася буря реготу, сміялися навіть найменші. В ту хвилину хлопці об'єдналися в коло однодумців, тільки Роха залишався сам; він густо почервонів, схилив голову і знову заходився протирати окуляри.

Нарешті сміх затих, і хлопці знов почали знайомитися. Після Джека Моріс був другий за зростом серед хористів, але кремезний і весь час усміхнений. Був ще тендітний, вовчкуватий хлопчик, якого ніхто не знав і який тримався осторонь, потайний і заглиблений у себе. Він пробурмотів, що його звать Роджер, і знову змовк. Білл, Роберт, Гарольд, Генрі; той хорист, що був знепритомнів, уже сів на пальмовий стовбур, блідо всміхнувся до Ральфа і назвався Саймоном.

Джек заговорив:

— Треба вирішити, як нам урятуватися.

Почувся гомін. Один з малюків, Генрі, попросився додому.

— Цить,— наказав Ральф неухважливо. Підняв угору мушлю.— Гадаю, нам треба обрати ватажка, щоб він усе вирішував.

— Ватажка! Ватажка!

— Ватажком можу бути я,— сказав Джек зі спокійною погордою,— я заспіваю у хорі і старший над ним. А ще можу чисто взяти до-дієз.

Знову гомін.

— Ну, гаразд,— сказав Джек,— я...

Він завагався. Чорнявий — Роджер — нарешті заворушився і запропонував:

— Проголосуймо.

— Так!

— Проголосуймо за ватажка!

— Давайте голосувати!

Вибори виявилися забавкою не менш цікавою з а рік. Джек був запротестував, та коли раніше всі галасували, бо хотіли мати ватажка, то тепер галас учинився навколо виборів, і найбільше пропонували Ральфа. Жоден хлопчик не пояснив би цього, адже винахідливість, власне, виявив Роха, а найочевидніший лідер був Джек. Та Ральфа вирізняв спокій, з яким він сидів, зріст і приваблива зовнішність, найдужче ж, хоч і найнезбагненніше, переконував рік. Той, хто сурмив у нього, а тепер сидів з цим тендітним предметом на колінах, чекаючи на їхню ухвалу, був істота незвичайна.

— Давай отого, з мушлею!

— Ральфа! Ральфа!

— Отой, із сурмою, нехай буде ватажком.

Ральф підніс руку, закликаючи до тиші.

— Добре. Хто хоче, щоб ватажком був Джек?

Покірно й понуро підвели руки хористи.

— Добре. Хто хоче, щоб був я?

Усі, крім хористів та Рохи, негайно піднесли руки. Тоді так само неохоче підніс руку й Роха.

Ральф порахував голоси.

— Отже, ватажок я.

Всі заплескали в долоні. Навіть хористи аплодували, а Джек від образи так почервонів, що позникали всі його веснянки. Він схопився на ноги, потім передумав і знову сів, поки в повітрі дзвеніли оплески. Ральф поглянув на нього, наче хотів щось запропонувати.

— Звичайно, хор залишається під твоєю командою.

— Вони можуть бути солдатами...

— Або мисливцями...

— А може...

Рум'янець зійшов з обличчя Джека. Ральф знову підніс руку, закликаючи до тиші.

— Джек керує хором. Вони будуть... ким би ви хотіли, щоб вони були?

— Мисливцями.

Джек та Ральф усміхнулись один до одного з несміливою симпатією. І враз усі загаласували.

Джек підвівся.

— Добре. Хористи можуть скинути мантиї.

Хористи позривалися з місць, так ніби закінчився урок, загаласували, покидали на траву чорні плащі. Джек розстелив свій плащ на стовбурі коло Ральфа. Від поту сірі шорти прилипли йому до тіла. Ральф захоплено поглянув на них, а Джек перехопив погляд і пояснив:

— Я спробував перебраться за ту гору, перевірити, чи всюди вода. Але почув твою мушлю.

Ральф усміхнувся і підняв мушлю, вимагаючи тиші.

— Слухайте всі. Мені потрібен час, щоб обміркувати все. Я не можу вирішити все відразу. Якщо це не острів, то нас урятують дуже швидко. Тож треба дізнатися, чи це острів. Усі мають залишатися на місці, чекати й нікуди не відлучатися. Троє з нас — більше ми не візьмемо, а то заплутаємося в хащах і загубимося — троє з нас підуть у розвідку і все з'ясують. Піду я, Джек і, і...

Він обвів поглядом коло сповнених готовності облич. Вибирати було з кого.

— І Саймон.

Навколо Саймона захихотіли, й він підвівся, всміхаючись. Тепер блідість уже зійшла з його обличчя, він виявився худорлявим, щупленьким, жвавим хлопцем, який дивився з-під шапки прямого волосся, чорного й цупкого.

Він кивнув Ральфові:

— Я піду.

— І я...

Джек вихопив звідкись великий мисливський ніж і всадив його в стовбур. Зчинився гамір і зразу ж завмер.

Роха захвилювався:

— Я теж піду.

Ральф повернувся до нього:

— Ти не надавсья для такої роботи.

— Все одно...

— Ми тебе не беремо, — сказав Джек категорично. —

Дивись, нас троє.

Роха бликнув окулярами.

— Я був з ним, коли він знайшов ріг. Я був з ним раніше за всіх.

Ні Джек, ні решта не зважали на нього. Всі почали розходитися. Ральф, Джек та Саймон сплигнули з плити й пішли по піску, минаючи ставок. Роха задріботів позаду.

— Хай Саймон іде посередині, — сказав Ральф, — а ми зможемо розмовляти над його головою.

Всі троє рушили в ногу. Це означало, що час від часу Саймонові доводилося підбігти крок-два, щоб не відстати. Незабаром Ральф зупинився й повернувся до Рохи:

— Послухай-но...

Джек і Саймон прикинулися, немовби нічого не помітили. Вони пішли далі.

— Тобі не можна йти.

Окуляри в Рохи затуманилися знову, цього разу від приниження.

— Ти сказав їм. Після того, як я просив тебе...

Його обличчя спалахнуло, губи тремтіли.

— Після того, як я сказав, що не хочу...

— Та про що ти в біса торочиш?

— Що мене прозвали Роха. Я сказав, мені байдуже, аби лиш не кликали Рохою, і я просив нікому не казати, а ти відразу роздзвонив...

Запанувала мовчанка. Ральф поглянув на Роху уважніше і зрозумів його образи й приниження. Він завагався, вибачатись йому чи образити ще раз.

— Краще Роха, ніж Жирний,— сказав він нарешті навпрямки, як щирий ватажок,— у кожному разі пробач, якщо я тебе образив. А тепер, Рохо, йди та вивчай імена. Це твоя робота. До зустрічі.

Він повернувся й побіг наздоганяти решту. Роха стояв, і рум'янець обурення помалу сходив з його обличчя. Він повернув назад до плити.

Троє хлопців жваво чимчикували по піску. Був відплив, понад водою з'явилася стежка твердого, наче вторований шлях, встеленого водоростями берега. Якись чари огорнули їх, огорнули берег, вони відчували їх і були щасливі. Вони забалакували один до одного, збуджено сміялись, говорили водночас, не слухаючи. Усе навколо світилося. Від повноти почуттів Ральф став на голову і перекинувся вперед. Коли всі досхочу насміялися, Саймон сором'язливо погладив Ральфа по руці, й вони знову зареготали.

— Ходімо,— озвався нарешті Джек,— ми ж дослідники.

— Дійдемо до краю острова,— заявив Ральф,— і завирнемо за ріг.

— Якщо це острів...

Тепер, після полудня, імла трохи спала. Вони знайшли кінець острова, цілком виразний, не зачарований, з конкретним обрисом і виглядом. Як і скрізь, там було безладно накидане каміння, а одна велика брила лежала просто в лагуні. На ній гніздилися морські птахи.

— Наче цукрова глазур,— зауважив Ральф,— на рожевому торті.

— Ми не зможемо заглянути за ріг,— мовив Джек,— його взагалі нема. Берег вигинається і, бачте, скелі стрімкішають...

Ральф прикрив очі долонею і оглянув нерівну лінію скель, знесених угору. З цієї частини узбережжя, здавалось, було найближче до вершини гори.

— Спробуймо зійти на гору звідси,— вирішив він.—

Мені здається, тут найлегша дорога. Менше хащів і більше рожевого каміння. Гайда.

Троє хлопчаків подерлися вгору. Якась незнана сила повивертала й потрощила вщент ці брили, вони лежали криво й косо, раз у раз нагромаджуючись одна на одну. Найчастіше на рожеву скелю наповзала навскісна брила, згори налазила ще одна брила, далі ще одна, тож рожеве просвічувало крізь ліанову фантасмагорію рівномірними приступками. Там, де рожеві скелі починалися прямо від землі, нерідко вгору вилися вузьенькі стежки. По них боком просувалися хлопці, спиною до рослинного царства, обличчям до каменя.

— Хто протоптав ці стежки?

Джек зупинився і витер піт з обличчя. Ральф стояв поруч, сапаючи.

— Люди?

Джек похитав головою.

— Звірі.

Ральф пильно вдивлявся у темряву під деревами. Ліс дрібно здригався.

— Ходімо.

Найважчі були не крутовини навколо прискалків, а переходи крізь густі кущі від однієї стежки до другої. Тут коріння та стебла ліан поспліталися в такі клубки, що доводилося хіба протискатися чи проповзати крізь них. Окрім рудого ґрунту та випадкових зблисків світла, що часом пробивалося крізь листя, орієнтуватися в цих нетрищах допомагала сама крутизна: кожна нова діра, обплетена шнурками ліан, мала бути вище за попередню.

Сяк-так вони пробиралися вперед.

Мабуть, на найважчому відтинку шляху, застряглий у клубку ліан, Ральф обернувся до інших, сяючи очима.

— Кайфово!

— Дива!

— Чудово!

Що викликало таку радість, було неясно. Всі троє спітніли, забруднилися, потюпалися. Ральф весь подряпався. Ліани завтовшки з їхні стегна залишали тільки вузькі нори для руху. Ральф для спроби вигукнув, і всі вслухалися в глухе відлуння.

— Ми справжні дослідники,— виголосив Джек,— закладаюся, до нас тут ніхто не бував.

— Треба б намалювати карту,— сказав Ральф,— шкода, нема паперу.

— Можна видряпати її на корі.— Запропонував Саймон.— І втерти в неї щось чорне.

І знову врочистий обмін осяйними поглядами у темряві.

— Кайфово!

— Дива!

Стати на голову тут було ніде. Цього разу Ральф виявив повноту своїх почуттів, прикинувшись, ніби хоче звалити Саймона на землю; і от вони вже покотилися в сутінках щасливим клубком.

Коли клубок розпався, Ральф захопився перший:

— Треба йти далі.

Між рожевим гранітом дальшої скелі та ліанами залишалася невелика щілина, і цим проходом вони заквапилися догори. Стежка вивела в помітно рідший ліс, за ним зблиснуло розпростерте попереду море. Ліс відступив, визирнуло сонце; воно висушило піт, яким просяк їхній одяг у темній, вогкій спекоті. Нарешті, щоб добратися до вершини, не треба було пірнати в темряву, а лише видиратися вгору по рожевій скелі. Минаючи ущелини, хлопці пішли по гострому щебеню.

— Глянь! Глянь!

Високо над цим краєм острова стриміли шпильасті скелі, наче димарі та комини. Джек сперся на один такий зубець, і той від поштовху зі скрипом зрушив з місця.

— Налягай...

Тільки не на ноги. Штурм вершини почекає, а троє хлопчаків тим часом приймуть щойно кинутий виклик. Скеля була завбільшки з невеликий автомобіль.

— Ану разом!

Розгойдати її вперед-назад, відчутти ритм.

— Ану разом!

Розгойдується все більше й більше, розгойдується, розгойдується, все далі відхиляється від точки опори, розгойдується, розгойдується...

— Ану разом!

Велика брила зависла, затрималася на одній точці, вирішила не повертатися назад, подалася вперед, упала, гримнула, перевернулася, з гуркотом покотилася вниз, вивертаючи глибоку діру в запоні лісу. Знялися птахи й луна, в повітрі попливла хмара біло-рожевої пилюги, десь унизу ліс здригнувся, наче по ньому промчало розлючене чудовисько. І знову острів затих.

— Кайфово!

— Як бомба!

— Уіі-аа-оо!

Добрих п'ять хвилин не могли вони вгамувати веселощів. Нарешті подалися далі.

Тепер шлях до вершини був легкий. На підході до останнього виступу Ральф зупинився.

— Лелечки!

Хлопці стояли над напівкруглою западиною на схилі гори. Вона заросла голубими квітами, якимось гірським зіллям; цвітіння вихлюпувалося через вінця западини, буйно розливалось лісом. У повітрі роїлися метелики, злітали вгору, тріпотіли крильцями, сідали на квіти.

За западиною височіла квадратова вершина гори, і ось вони вже на ній.

Мандрівці й раніше здогадувалися, що це острів: вибираючись нагору поміж рожевими скелями, оточені з двох боків морем та кришталевими висотами неба, вони душею відчували, що море лежить зусебіч. Та їм здавалося, що краще відкласти остаточний висновок, поки вони опинилися на вершині й побачили морський обрій довкола. Ральф повернувся до друзів:

— Це наш острів.

Острів трохи нагадував корабель: з цього краю горбатий, ззаду він різко обривався до води. З обох боків — скелі, кручі, верхівки дерев та стрімкі урвища, а попереду, вповдовж корабля — лісистий положистий спуск, тут і там поцяткований рожевим, ще далі — пласкі темно-зелені джунглі, звужені наприкінці рожевим хвостиком. А там уже острів занурювався в воду, й виднів іще один острів, скеля — зовсім осібна, неначе форт, і форт дивився на них із-за зелені крутим рожевим бастионом.

Хлопці уважно вивчили краєвид і перевели погляд на море. Вони стояли високо, наближався вечір, і морево вже не могло позбавити панораму чіткості.

— Це риф. Кораловий риф. Я таке бачив на малюнку.

Риф оточував острів з кількох сторін, він проліг рівнобіжно десь за милю й від того берега, який вони вже вважали за свій. Риф чітко малювався у морській синяві, здавалось, якийсь велет захотів обвести острів плавкою крейдяною лінією, але втомився, так і не завершивши її. Всередині, по цей бік рифу, голубими переливами блищала вода, камені й водорості проглядалися в ній, наче в акваріумі, а ззовні розкинулось темно-синє море. Був приплив, довгі пасма піни бігли від рифу, і на хвилину здалося, немовби корабель рухається кормою вперед.

Джек показав униз:

— Отам ми приземлилися.

За скелями та западинами серед дерев видніла глибо-

ка рана; там валялися потрощені стовбури, а далі борозна, що не захопила тільки смужки пальм поміж шрамом та морем. Саме там, виплута в лагуну, лежала плита, коло неї, наче мурашки, снувались фігурки.

Рухом руки Ральф намалював криву лінію від голого каменя, де вони стояли, вниз по схилу, через западину, через квіти, і далі — навколо скелі, за якою починався вилам.

— Так вернемося швидше.

Сяючи очима, з розкритими від захвату ротами, вони втішалися правом господарів. Вони були щасливі, були друзі.

— Ніде ані диму, ані човнів,— розважав Ральф.— Ми ще впевнимось у цьому згодом, та, гадаю, острів безлюдний.

— Ми будемо добувати собі харч,— вигукнув Джек,— полювати, ставити силця... доки нас не знайдуть.

Саймон мовчки дивився на них обох і все кивав, його чорна чуприна метлялася то вперед, то назад, обличчя сяло.

Ральф поглянув униз, у той бік, де не було рифу.

— Ще більша крутизна,— сказав Джек.

Ральф зробив жест, ніби щось зачерпував.

— Он той шматок лісу внизу... ніби приліпився до гори.

У кожному вигині гори росли дерева, квіти й дерева. Аж ось ліс стрепенувся, загув, зашумів. Гірські квіти поблизу захвилювались, за мить вітрець дмухнув прохолодою їм в обличчя.

Ральф розвів руками.

— Все це наше.

Вони реготали, і стрибали, і щось вигукували на radoщах.

— Я хочу їсти.

Тільки-но Саймон згадав про це, інші теж відчували голод.

— Ходімо,— сказав Ральф.— Ми знайшли те, що хотіли.

Вони полізли вниз по скелі, пірнули у квіти, потім пішли між деревами. Тут зупинилися і зацікавлено розглядали куці довкола.

Саймон озвався перший:

— Наче свічки. Свічкові куці. Свічкові бруньки.

Куці були темні, вічнозелені, пахучі, і безліч зелених, м'яких, як віск, бруньок пнулося вгору до світла. Джек зітнув одну ножем, і навколо розлився аромат.

— Свічкові куці.

— Бруньок не запалиш,— зауважив Ральф.— Вони тільки подібні до свічок.

— Зелені свічки,— зневажливо докинув Джек,— їх не з'їси. Гайда.

Вони наблизилися до густого лісу, човгаючи стомленими ногами, коли це раптом почулися звуки — виск і тяжкий тупіт ратиць по стежці. Вони пробиралися вперед, а виск лунав голосніше, доки став нестримним. Аж ось і поросля, заплутане в завісі ліан: сповнене жаху, воно дико тіпалося в гнучких путах. Вереск був тонкий, гострий, надсадний. Троє хлопців кинулися вперед, і Джек знову гордовито вихопив свій ніж. Високо підніс руку. Тоді настала пауза, загайка, свинка все верещала, ліапи шарпались, а лезо тільки зблискувало у кістлявій руці. Під час паузи вони встигли зрозуміти: удар буде сильний. Раптом свинка вирвалася з ліан і шаснула в хащі. А хлопці все дивились один на одного і на те страшне місце. Обличчя Джекове біліло під веснянками. Він помітив, що й досі тримає піднятий ніж, опустив руку, засунув ніж у піхви. Всі троє якимось присоромлено засміялись і полізли назад на стежку.

— Я вибирав місце,— виправдовувався Джек.— Просто не міг зразу вирішити, куди вдарити.

— Треба було заколоти свиню,— розпалився Ральф.— Завжди кажуть, що свиней колють.

— Свині перерізають горло, щоб випустити кров,— сказав Джек,— інакше не можна їсти м'яса.

— То чому ж ти...

Вони чудово знали чому: страшно було уявити, як жахливий ніж упаде й уріжеться в живу плоть, нестерпний був вигляд крові.

— Я збирався,— пояснював Джек.— Він ішов попереду, і вони не бачили його обличчя.— Я вибирав місце. Наступного разу...

Він вихопив ніж із піхов і всадив його в дерево. Наступного разу пощади не буде. Люто озирнувся — перевірити, чи не думає хто сперечатися. Потім вони вийшли на сонце і почали спускатися виламом до плити, щоб знову скликати збори, а дорогою шукали їжу й напихали нею роти.

Вогонь на горі

Коли Ральф скінчив сурмити в рiг, на плиті вже зібрався натовп. Ці збори відрізнялися від ранкових. Вечірнє сонце кидало навскісне проміння з іншого боку плити, і більшість дітей, надто пізно відчувши біль опіків, повдягалися. Хористи поскидали плащі і вже не здавались окремою групою.

Ральф сів на повалений стовбур лівим боком до сонця. Праворуч опинилася більша частина хору, ліворуч — старші хлопці, до евакуації не знайомі один з одним, попереду в траві навпочіпки розсілися найменші.

Всі затихли. Ральф поклав на коліна рожево-кремову мушлю; вітрець дмухнув над плитою, засипавши всіх сонячними зайчиками. Він вагався — встати йому чи говорити сидячи. Поглянув ліворуч, до ставка. Поряд сидів Роха, та на допомогу не поспішав.

Ральф відкашлявся.

— Ну от...

І раптом він відчув, що зуміє говорити вільно і легко пояснить усе, що задумав. Провів долонею по ясному чубові й почав:

— Ми на острові. Ми були на вершині гори і бачили — вода з усіх боків. Ми не помітили ні будинків, ні диму, ні слідів, ні човнів, ні людей. Ми на безлюдному острові, де більше нікого нема.

Джек перебив:

— Але все одно нам потрібне військо. Полювати. Полювати на свиней...

— Так, на острові є свині.

Всім трьом захотілось водночас розповісти про рожеву тварину, що заплуталася в ліанах.

— Ми бачили...

— А вона верещить...

— Та як кинеться...

— Я не встиг її вбити... але... іншого разу!..

Джек угоротив ніж у стовбур і оглянув усіх з викликом.

Збори знову притихли.

— Отже, ви бачите, — провадив Ральф, — нам потрібні мисливці, щоб добувати м'ясо. І ще одне.

Він підняв мушлю з колін і обвів поглядом попечені сонцем обличчя.

— Тут нема дорослих. Нам самим треба дбати про себе.

Збори загули і змовкли.

— І ще одне. Не можна, щоб усі говорили водночас. Треба спочатку піднести руку, як у школі.

Він тримав рiг перед обличчям і дивився понад його розтрубом.

— Тоді тому, хто піднесе руку, я дам рiг.

— Рiг?

— Так називається мушля. Я передам рiг тому, хто говоритиме після мене. Він має тримати його, поки говоритиме.

— Але...

— Послухайте...

— І ніхто не має права перебивати. Крім мене.

Джек підскочив.

— У нас будуть правила! — збуджено закричав він.— Багато правил! А коли хтось порушить...

— О-о-ох!

— Кайфово!

— Шпк!

— Клас!

Ральф відчув, як хтось узяв рiг йому з колін. І ось уже Роха стоїть, гойдаючи в руках велику кремову мушлю, а галас ущухає. Джек, ще на ногах, запитливо глянув на Ральфа, а той тільки всміхався і поплескував долонею по колоді. Джек сів. Роха скинув окуляри, закліпав, витираючи їх об сорочку.

— Ви заважаєте Ральфові, не даєте сказати найголовнішого.

Зробив значущу паузу.

— Хто знає, що ми тут? Га?

— Там, в аеропорту, знають.

— Той з мегафоном...

— Мій тато.

Роха начепив окуляри.

— Ніхто не знає, де ми, — сказав він і ще дужче зблід та засапався.— Можливо, вони знали, куди ми летимо, а може, й ні. Але вони не знають, де ми тепер, бо ми не долетіли, куди нас везли.— Глянув на всіх здивовано, хитнувся і сів. Ральф узяв у нього рiг.

— Саме це я хотів сказати, — повів він далі, — а ви всі, ви...— Він окинув поглядом їхні уважні обличчя.— Літак збили, і він згорів. Ніхто не знає, де ми. Може, ми тут пробудемо довго.

Стало так тихо, що можна було почути, як тяжко са-

пає Роха. Сонце спустилося ще нижче і затопило золотом півплити. Вітерці, що наче котенята крутилися над лагуною, доганяючи власні хвости, тепер пробивалися попад плитою до лісу. Ральф відгорнув з чола скуйовджену ясну чуприну.

— Може, ми пробудемо тут іще довго.

Ніхто не промовив ні слова. Раптом він усміхнувся.

— Але який гарний острів! Ми — Джек, Саймон і я — ми злізли на гору. Чудово! Є вода, і їжа, і...

— Скелі...

— Голубі квіти...

Роха, трохи погамувавши хвилювання, показав на мушлю в Ральфових руках, Джек і Саймон замовкли. Ральф провадив:

— Ждучи порятунку, можна чудово побавитися на острові.

Він широко розвів руки.

— Як у книжці.

Знявся гамір.

— «Острів скарбів»...

— «Ластівки й амазонки»...

— «Кораловий острів»...

Ральф помахав мушлею.

— Це наш острів. Гарний острів. Будемо тут веселитися, доки дорослі не прийдуть по нас.

Джек простяг руку до мушлі.

— Тут є свині,— сказав він.— Є їжа, можна купатися он у тій річечці і взагалі. Може, ще хтось що-небудь знайшов?

Він простяг мушлю Ральфові й сів. Очевидно, більше ніхто нічого не знайшов.

Старші хлопці вперше помітили малюка, коли той почав пручатися. Кілька малюків виштовхували його на середину, а він не йшов. Це був малесенький хлопчик років шести, половину його обличчя вкривала бурякова родима пляма. Знітившись, стояв він у перехресті уважних поглядів, колунав ногою цупку траву, щось бурмотів і мало не плакав.

Інші малюки поважно щось йому нашіптували і підштовхували до Ральфа.

— Добре,— сказав Ральф,— підійди сюди.

Малюк перелякано озирнувся.

— Говори!

Малюк простяг руку по ріг, і збори вибухнули сміхом. Він зразу відсмикнув руку і заплакав.

— Дайте йому ріг! — гукнув Роха.— Нехай візьме!

Нарешті Ральф примусив його взяти мушлю, та вибух сміху вже відібрав дитині мову. Роха став коло нього навколішки, тримаючи в руці здоровенну мушлю, і переказував зборам його слова.

— Він хоче знати, що ви зробите зі змієм.

Ральф засміявся, інші хлопці підхопили його сміх. Малюк ще дужче знітився.

— Розкажи нам про змія.

— Тепер він каже, що це звір.

— Звір?

— Схожий на змія. Величезний. Він сам бачив.

— Де?

— В лісі.

Чи то сильніше дмухнув вітер, чи сонце спустилося нижче, але під деревами повіяло легкою прохолодою. Хлопчики відчули це і з острахом зіщулилися.

— На такому маленькому острові не буває звірів чи зміїв,— спокійно пояснив Ральф.— Вони трапляються тільки у великих країнах — в Африці чи в Індії.

Бурмотіння, голови поважно закивали.

— Він каже, що звір приходить поночі.

— Тоді він не міг його бачити!

Сміх, вигуки.

— Ви чули таке? Каже, бачив його поночі...

— Він знов каже, що бачив звіра. Той прийшов і пішов геть, вернувся і хотів його з'їсти...

— Це йому приснилося...

Сміючись, Ральф обвів поглядом обличчя в пошуках підтримки. Старші хлопці погоджувалися, але то тут, то там малюки виказували непевність, що вимагала чогось більшого за розумне пояснення.

— Мабуть, йому приснився кошмарний сон. Після того як він виплутався з ліан.

Знову голови поважно закивали. Вони знали, що таке кошмари.

— Він каже, що бачив звіра, змія, і питає, чи той прийде сьогодні вночі.

— Але ж звіра немає?

— Він каже, що зранку той обернувся на линву, таку, як оці, що тут висять по деревах, і сховався між гілками. Він питає, чи звір прийде сьогодні вночі.

— Але ж звіра нема!

Сміху вже не було, всі лиш похмуро презиралися. Ральф запустив обидві руки в волосся і дивився на малюка з насмішкою та обуренням.

Джек схопив ріг.

— Звичайно, Ральф має рацію. Змія нема. Та якби він і був, ми б його полювали й убили. Ми будемо полювати на свиней і для всіх добувати м'ясо. І так само пошукаємо змія...

— Але ж змія нема!

— Перевіримо, коли підемо на полювання.

Ральф відчув роздратування і на якусь мить поразку. Наче зіткнувся з чимось незбагненим. Очі, що так уважно дивилися на нього, були серйозні.

— Але ж звіра нема!

Щось зовсім йому не знайоме піднялося в ньому і примусило знову голосно всіх запевнити:

— Кажу вам, ніякого звіра немає!

Збори мовчали.

Ральф знову підняв риг, і на думку про те, що він має зараз сказати, до нього повернувся добрий настрій.

— А тепер перейдімо до найважливішого. Я весь час думав. Я думав, коли ми лізли на гору.— Він кинув змовницьку усмішку своїм двом товаришам.— І тут на березі. От про що я подумав. Ми хочемо побавитись. І хочемо, щоб нас урятували.

Палка підтримка зборів приголомшила його, як хвиля, і він забув, про що хотів сказати. Він знову замислився.

— Ми хочемо, щоб нас урятували, і нас, звичайно, врятують.

Заторохтіли голоси. Прості слова, не підкріплені нічим, крім нового Ральфового авторитету, несли спокій і радість. Довелося помахати мушлею, щоб примусити всіх слухати.

— Мій батько служить на флоті. Він каже, що вже давно не залишилося невідкритих островів. Він каже, що у королеви є велика кімната, обвішана картами, там намальовані всі острови світу. Отже, і цей острів є в королеви на карті.

Знову пролунали голоси, сповнені радості й надії.

— Рано чи пізно сюди припливе корабель. Можливо, навіть корабель мого тата. Отже, як бачите, рано чи пізно нас врятують.

Він замовк, висловивши свою думку. Від його слів усім полегшало. Він зразу всім сподобався, а тепер його вже й поважали. Хтось мимоволі заплескав у долоні, і враз над плитою загриміли оплески. Ральф зашарівся, озирнувся на німий захват Рохи, а з другого боку — на Джека, що самовдоволено всміхався і так само підкреслено плескав у долоні.

Ральф помахав рогом.

— Тихо! Стривайте! Послухайте!

Захоплений своїм успіхом, він провадив у тиші:

— І ще одне. Ми можемо допомогти, щоб нас знайшли. Навіть якщо корабель підпливе до самого острова, нас можуть не помітити. Отже, треба, щоб на вершині гори клубочився дим. Треба розпалити вогонь.

— Вогонь! Розпалити вогонь!

Мить — і половина хлопців уже на ногах. Джек кричав між ними найголосніше, про ріг забули.

— Вперед! За мною!

Під пальмами загаласували, забігали. Ральф так само схопився, вимагаючи тиші, але його ніхто не слухав. В одну мить весь натовп колихнувся в глиб острова і побіг слідом за Джеком. Побігли навіть найменші, старагно продираючись між листям та поламаним гіллям. Коло Ральфа з рогом у руках залишився тільки Роха.

Той уже цілком віддихався.

— Як діти! — кинув зневажливо. — Чисто тобі згря дитлахів!

Ральф із сумнівом глянув на нього і поклав ріг на стовбур.

— Пора ж вечеряти, — сказав Роха. — І чого їх понесло на ту гору?

Він з повагою гладив мушлю, раптом рука його замерла, і він підвів погляд.

— Ральфе! Гей! Куди ти?

Ральф уже перелазив через першу смугу зігнутих дерев. Десь далеко попереду чувся тріск, хтось сміявся.

Роха стежив за ним обурено.

— Чисто згря дитлахів...

Він зітхнув, нахилився і зав'язав шнурки на черевиках. Галас натовпу завмер десь угорі. Тоді з мученицьким виразом, мов у батька, змушеного потурати бездумному запалові дітей, він підібрав ріг, повернувся до лісу і почав пробиратися між безладно поваленими деревами.

По той бік вершини, трохи нижче за неї, був укритий лісом уступ. Знову Ральф зробив той самий жест, ніби щось зачерпував.

— Там унизу скільки завгодно дров.

Джек кивнув і смикнув себе за пижню губу. Футів на сто нижче по стрімкому схилу гори починалась ділянка, наче створена для палива. Дерев, які гнала вгору волога спека, знаходили замало ґрунту для доброго росту,

швидко падали й зігнівали, їх обсновували ліани, з-поміж яких п'ялися нові паростки.

Джек повернувся до хористів; ті стояли напоготові. Чорні шапочки позбивалися набакир, наче берети.

— Навалюй дров. За мною.

Знайшли щось схоже на стежку й потягли нагору сухе дерево. Навіть малюки, — вони теж вибралися нагору, — скочувалися назад, і ось уже всі, крім Рохи, при ділі. Переважна частина дерева геть зогнила, досить було доторкнутися до нього, як воно розсипалося градом порохна, стоніг, гнилизни, та траплялися й здорові стовбури. Близнята Сем та Ерік перші знайшли потрібну колоду, але не могли дати їй ради, доки Ральф, Джек, Саймон, Роджер та Моріс не взяли за неї з усіх боків. Вони витягли мертве страховисько на скелю і повалили сторч на купу дров. Кожна група хлопців додавала свою частку, більшу чи меншу, і купа росла. За другим заходом Ральф опинився з Джеком коло одної дровиняки, і вони усміхнулись один одному, несучи спільний тягар. Іще раз на вітрі, серед галасу, під скісним сонячним промінням на вершині гори їх наче огорнули чари, дивовижне світло дружби, пригод і спільних радощів.

— Тяжкувато.

Джек усміхнувся на відповідь.

— Тільки не для нас двох.

Разом, тужачись і спотикаючись, вони виволокли свій тягар на кручу. Разом проспівали — один-два-три! — і жбурнули колоду на велетенську купу. Тоді відступили, переможно засміялися, і Ральфові тут-таки довелося стати на голову. Внизу хлопці ще морочилися над дровами, хоч деякі малюки вже охололи до цього діла і почали обстежувати новий ліс у пошуках плодів. Тож близнюки — несподівана завбачливість! — вийшли нагору з оберемками листя і вивалили його на купу. Один по одному, відчуваючи, що купа готова, хлопчики переставали спускатися вниз по нові дрова і зупинялися поміж рожевих розкиданих брил. Їхній віддих вирівнявся, піт висох.

Коли всі діти зійшлися, Ральф і Джек презирнулися. У кожного в душі наростала думка, від якої палив сором, і вони не знали, з чого почати признання.

Ральф наважився перший, почервонівши, як мак.

— Ну, ти?

Він відкашлявся і вів далі:

— Ти запалиш вогонь?

Тепер, коли викрилось усе безглуздя становища, зашарівся і Джек. Пробурмотів щось невиразне.

— Треба потерти дві палички. Потерти...

Він глянув на Ральфа. Той вибовкав останній доказ своєї неспроможності.

— Хтось має сірники?

— Треба змайструвати лук і швидко крутити в ньому стрілу,— озвався Роджер. Він потер долоні, показуючи, як це робиться — шурх-шурх!

Легкий вітрець повіяв над горою. Разом з ним з'явився Роха у сорочці та шортах, він обережно вибирався з лісу, вечірнє сонце відбивалось у скельцях окулярів. Під пахвою була мушля.

Ральф гукнув до нього:

— Рохо! Ти маєш сірники?

Інші підхопили той крик, аж гора задзвеніла.

Роха похитав головою і підійшов до купи.

— Ого! Якенна купа вийшла!

Раптом Джек простяг руку.

— Окуляри... скельцями можна розпалити вогонь!

Роху оточили, перш ніж він устиг відскочити.

— Ой!.. Пустіть! — Голос його переріс у крик жаху, коли Джек здер йому окуляри з обличчя.— Не займай! Віддай назад! Я ж нічого не бачу! Ти поб'єш мушлю!

Ральф ліктем відштовхнув його і став навколішки перед купою.

— Не заступаєте світла!

Хлопці штовхалися, стусали один одного, щось запобігливо радили. Ральф крутив скельцями то так, то сяк, то вперед, то назад, доки глянуватий білий образ призахідного сонця ліг на шматок трухлявого дерева. Майже відразу вгору здійнялася тонка цівка диму, і Ральф закашлявся. Джек так само вкляк і легко дмухнув, димок відхилився, загус, з'явився язичок полум'я. Полум'я, спочатку майже невидиме на яскравому сонці, огорнуло невелику галузку, розрослося, забарвилось, сягнуло більшої гілки і вибухнуло з різким тріском, шугонуло догори, а хлопці зняли гамір.

— Окуляри! — завивав Роха.— Віддайте мої окуляри!

Ральф відійшов від вогнища і тицьнув окуляри Росі в руку, яку той простяг, наче щось намацуючи. Його голос уже ледве бубонів:

— Самі плями перед очима. Навіть руки не бачу...

Хлопці танцювали. Дерево було таке трухляве і таке сухе, що цілі гілляки враз піддавалися павіженям золотим омахам, які огнистим снопом здіймалися вгору на двадцять футів. Навкруги від вогню віяло жаром, вітер рікою розносив іскри. Білою пилюгою розсипалися стовбури.

Ральф гукнув:

— Більше дров! Усі по дрова!

Почалося змагання з вогнем, і хлопці порозбігалися по гірському лісі. Тільки б чистий прапор полум'я майорів над горою — що далі, ніхто не думав. Навіть найменші, якщо їх не відвертали плоди, приносили паточки і шпурляли в огонь. У повітрі повіяло сильніше, з'явся легкий вітер, тож тепер виразно можна було розрізнити вітряний і завітряний бік. З однієї сторони повітря залишалося прохолодним, а з другої — вогонь дико вимахував своєю гарячою рукою і вмить обсмалював волосся кожному роззяві. Відчуваючи подих вечірнього вітру на спітнілих обличчях, хлопці зупинялися, щоб навігшати-ся його свіжістю, і враз відчували втому. Вони падали на землю в тіні порозкидуваних навколо кам'яних брил. Вогнистий сніп швидко опадав, потім купа осіла з м'яким, тихим стогоном, вибухнувши стовпом іскор, який захитався і розвіявся по вітру. Хлопці лежали, задихавшись, висолопивши язика, як собаки.

Ральф підвів голову, яку схилив був на плече.

— Ні, не те.

Роджер уміло й влучно сплюнув у гарячий попіл.

— Що ти хочеш сказати?

— Диму не було. Тільки полум'я.

Роха вигідно вмостився між двома каменями і сидів з рогом на колінах.

— Той вогонь, що ми розпалили, — зауважив він, — нічого не дає. Як не старайся, такий вогонь не втримаєш.

— Дуже ти старався, — кинув Джек презирливо. — Ти тільки сидів.

— Ми брали в нього окуляри, — заперечив Саймон, витираючи об плече чорну щоку. — Тому він також допомагав.

— У мене ріг, — обурився Роха. — Дайте мені сказати!

— На вершині гори ріг не рахується, — сказав Джек, — так що пригни язика.

— У мене в руках ріг.

— Треба покласти зелених гілок, — порадив Моріс. — Так найлегше зробити дим.

— У мене ріг...

Джек люто обернувся.

— Заткни пельку, ти!

Роха похнюпився. Ральф взяв у нього ріг і обвів поглядом усіх хлопців.

— Маємо вибрати, хто стежитиме за вогнем. Будь-якого дня там може з'явитися корабель, — він махнув на ту-

го, наче дріт, напнуту лінію обрію,— і якщо у нас завжди димуватиме сигнал, до нас підпливуть і врятують. І ще одне. Нам треба більше правил. Там, де є ріг, там і збори. Що нагорі, що внизу.

Усі погодилися. Роха розтулив рота, хотів щось сказати, але, перехопивши Джеків погляд, знову стулив його. Джек простяг руку по ріг і підвівся, тримаючи гарну тонку мушлю в чорних від сажі руках.

— Я згоден з Ральфом. Нам треба мати правила і підкорятися їм. Врешті ми ж не дикуни. Ми англійці, а англійці завжди і в усьому найкращі. Тож-бо, треба поводитися добре.

Він повернувся до Ральфа.

— Ральфе, я розділю хор, тобто моїх мисливців, на дві групи, і ми будемо відповідати за те, щоб вогонь завжди горів...

Така великодушність викликала у хлопців бурю оплесків. Джек навіть усміхнувся їм і помахав рогом, вимагаючи тиші.

— Зараз нехай вогонь догоряє. Все одно, хто вночі побачить дим? Ми можемо знову розпалити вогонь, коли захочемо. Альти — ви пильнуватимете за вогнем цього тижня, дисканти — наступного...

Збори поважно згодились.

— А ще ми влаштуємо спостережний пункт. Як тільки побачимо корабель,— усі звернули очі туди, куди показувала його кістлява рука,— підкинемо в вогонь зелених гілок. Тоді буде більше диму.

Вони уважно вдивлялися в густу синяву обрію, наче маленький силует міг з'явитися там щохвилини.

На заході сонце краплиною вогненного золота все ближче й ближче підкочувалося до порога світу. Раптом усі збагнули, що настав вечір, поклавши край світлу й теплу.

Роджер узяв ріг і похмуро всіх озирнув.

— Я спостерігав за морем. Там нема й сліду корабля. Мабуть, нас ніколи не врятують.

Знявся гомін і зразу стих. Ральф забрав ріг.

— Я вже сказав — коли-небудь нас урятують. Треба тільки чекати. Це все.

Відважно, гнівно ріг схопив Роха.

— А що я казав! Я ж говорив про збори, про все, а мені — «заткни пельку»...

Від благородного гніву в голосі його почувлися плаксиві ноти. Хлопці загомоніли і почали його перекрикувати.

— Ви казали, що хочете маленьке вогнище, а побіг-

ли і виклали гору, як скирта сіна. Досить мені сказати слово,— плакав Роха від гіркої правди,— ви кричите «заткни пельку», а коли Джек, чи Моріс, чи Саймон...

Він затнувся від сильного хвилювання і глянув понад їхніми головами на інший, ворожий схил гори, в бік великого лісу, де вони збирали дрова. Тоді засміявся так дивно, що всі стихли і вражено дивилися на виблиск його окулярів. Вони простежили за його поглядом і збагнули причину цього гіркого сміху.

— Ось тепер і маєте своє маленьке вогнище!

З-поміж ліан, які гірляндами обвили мертві й при- смертні дерева, то тут, то там здіймався дим. У них на очах вогонь спалахнув у корінні цілого жмута ліан, і дим погустішав. Язички полум'я заворушилися навколо одного поваленого стовбура, поповзли між листям та кущами, множились і розростались. Якийсь вогник торкнувся дерева і видерся нагору яскравою гілкою. Дим ріс, сочився, викочувався назовні. На крилах вітру полум'яна білка перестрибнула на інше стояче дерево, пожираючи його зверху. За темною завісою листя і диму вогонь заволодів лісом, угризався в нього. Лавина чорного та жовтого диму невпинно котилася до моря. При вигляді полум'я та нестримного бігу вогню хлопці радісно, пронизливо заверещали. Вогонь хижим звіром, наче ягуар на животі, повз до молодих пір'ястих, схожих на берези дерев, розсипаних навколо голих рожевих брил. Він наскочив на перше дерево, і його гілки зашуміли вогненным листям. Потім спритно перестрибнув проміжок між деревами і запалахкотів, заколивався, огортаючи цілий ряд. Під тим місцем, де тішилися хлопці, ліс на чверть квадратної милі скаженів од диму та полум'я. Окремі голоси пожежі зливалися в барабанний гуркіт, від якого, здавалося, стугоніла гора.

— Ось тепер маєте своє маленьке вогнище!

Переляканий Ральф помітив, як поступово хлопці нишкнуть і замовкають, відчуваючи жах перед страшною силою, що на їхніх очах вирвалася на волю. Побачене страхітливе видовище обертало його в дикуна.

— Та заткни пельку!

— У мене ріг,— образився Роха.— Я маю право говорити.

На нього дивилися й не бачили, прислухаючись до барабанного гуркоту. Роха нервово зиркнув у вогняне пекло і погойдав рогом.

— Тепер нехай горить. Нехай горять наші дрова.

Він облизав губи.

— Нічого вже не вдієш. Треба обережніше. Боюсь... Джек відірвав очі від вогню.

— Ти завжди боїшся. Ти, Жирний!

— У мене ріг,— промимрив Роха. Він повернувся до Ральфа: — У мене ріг, правда, Ральфе?

Ральф неохоче повернувся, відриваючись від дивовижного, жахливого видовища.

— Що таке?

— Ріг. Я маю право говорити.

Близнюки захихотіли водночас.

— Хотіли диму...

— Тепер дивіться...

Димова завіса витяглася па милі від острова. Усі, крім Рохи, захихотіли, а незабаром уже тряслися від реготу.

Роха розсердився.

— У мене ріг! Послухайте, ви! Перше, що ми мали зробити, це поставити курені там, на березі. Вночі у них не було б так страшенно холодно. Але тільки-но Ральф сказав «вогонь», ви закричали і погнали нагору. Наче ватага дітлахів!

Тепер уже всі слухали цю тираду.

— Ви хочете, щоб нас урятували, а самі не робите спочатку те, що треба робити спочатку, і не поводитесь, як треба!

Він скинув окуляри і хотів був покласти ріг, але передумав, побачивши, як декілька старших хлопців простягли до нього руки. Він узяв мушлю під пахву і знову сів на камінь.

— Тоді ви прийшли сюди й розпалили вогнище, яке до нічого. А тепер підпалили цілий острів. Добре ми будемо виглядати, коли цілий острів згорить. Будемо їсти печені плоди та смажену свинину. І нема з чого сміятися! Обрали ватажком, а не даєте йому часу подумати. Тільки він щось скаже, кидаєтесь, як... як...

Він зупинився перевести подих, і вогонь загарчав на них.

— І це ще не все. А малюки? Діти? Хто за ними пильнує? Хто знає, скільки їх?

Ральф раптом ступив крок уперед.

— Я ж казав тобі. Я ж казав тобі скласти список!

— Як я міг,— закричав обурено Роха,— усе сам? Вони дві хвилини сидять, потім стрибнуть у море, потім кинуться до лісу, вони просто розбіглися врізнобіч. Як мені знати, хто з них хто?

Ральф облизав бліді губи.

— Отже, ти не знаєш, скільки нас тут має бути?

— Як я можу, коли малі розповзаються, наче комахи? Коли ви всі троє повернулись, тільки-но ти сказав робити вогнище, вони всі побігли, і я так і не...

— Досить! — урвав Ральф і вихопив ріг. — Не знаєш так не знаєш.

— ...тоді ти підійшов і вхопив мої окуляри...

Джек повернувся до нього.

— Та заткни пельку!

— ...тоді малюки лазили отам унизу, де тепер вогонь. Як знати, може, вони ще й досі там?

Роха підвівся і показав на полум'я й дим. Між хлопцями знявся гамір і стих. Щось дивне робилося з Рохою, він ковтав повітря.

— Той малюк... — задихався Роха, — отой, з плямою на обличчі, я його не бачу. Де він?

Залягла смертельна тиша.

— Той, що говорив про зміїв. Він був там унизу...

Якесь дерево вибухнуло в огні, наче бомба. На мить плетиво ліан підскочило вгору, засудомилось і знов упало. Малюки заверещали:

— Змії! Змії! Подивіться, які змії!

На заході, всього за дюйм чи два над морем, висіло сонце. Та ніхто його не бачив. Знизу всі обличчя відсвічували червоним. Роха притулився до скелі, обхопив її обіруч.

— Малюк з плямою... на обличчі... де... він... зараз? Кажу вам, я його не бачу.

Хлопці перезиралися з острахом, з недовірою.

— Де він зараз?

Ральф знічено пробурмотів у відповідь:

— Може, він пішов назад, на... на...

Під ними на чужому, ворожому схилі гори гримотіли барабани.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Хатини на березі

Джек зігнувся вдвоє. Він нахилився, як спринтер на старті, майже торкаючись носом вологої землі. Стовбури дерев та ліани, що обвили їх, губилися в зелених сутінках за тридцять футів над ним, а навколо все поросло кущами. Тут можна було помітити лише натяк на слід — зламану гілку і невизначний відбиток краєчка

ратиці. Він опустив голову і втупився в сліди, так наче міг примусити їх заговорити. Потім рачки, хоч це було важко, мов пес, прокрався на яких п'ять ярдів уперед і зупинився. Тут ліана зав'язувалася в петлю, з вузла звисав вусик. Знизу вусик блищав крізь петлю, свипі відшліфували його щетиною.

Джек припав обличчям до землі за кілька дюймів від цього знаку, потім утупився поглядом у сутінь кущів. Його рудий чуб неабияк відріс відтоді, як діти опинилися на острові, вигорів, голу спину засіяло безліччю темних веснянок, шкіра лупилася. В правій руці він волочив загострений кілок завдовжки футів з п'ять. Крім пошарпаних шортів з ремінцем, де висів ніж, одягу на ньому не було. Він заплющив очі, підвів голову і легко втяг розчервонілими ніздрями струмінь теплого повітря, шукаючи в ньому якогось знаку. І Джек, і ліс застигли в нерухомості.

Нарешті він поволеньки випустив повітря і розплющив очі. Вони були яскраво-сині — ті очі, що у відчай кресали блискавиці й здавалися майже безумними. Він облизав язиком сухі губи і знов утупився в мовчазний ліс. Тоді почав скрадатися вперед, час від часу обнюхуючи землю.

Лісова тиша давила ще дужче за спеку, в цю годину мовчали навіть жуки. Тільки коли Джек сам зігнав з немудрячого гнізда, складеного з патичків, барвисту пташку, тиша розкололася, задзвеніла відлунням різкого крику, який, здавалося, долинав з безодні століть. Навіть Джек здригнувся від цього крику, присвиснувши, втяг повітря і на мить з мисливця перетворився на зацьковану, мавпувату істоту, що ховається у плетиві листя. Потім згадалися сліди, невдача, і він знову заходився жадібно обнюхувати землю. Коло товстого дерева, сизий стовбур якого обріс блідими квіточками, заплющив очі і ще раз увібрав ніздрями тепле повітря; цього разу швидко перевів дух, навіть трохи зблід, потім кров знову шибнула в обличчя. Як тінь, прослизнув він у темряві під деревом і припав до землі, вивчаючи витоптаний ґрунт у себе під ногами.

Послід був ще теплий. І лежав купками на зритій землі. Він був оливково-зелений і трохи парував. Джек підвів голову, глянув на непроникну гущавину ліан поперек стежки. Потім звів списа і крадькома ступив уперед. За ліанами слід виходив на свинячу стежку, широченьку й добре втоптану. Земля тут затвердла, щільно збита копитами, і, коли Джек випростався на повен зріст, він

почув, як по стежці ніби щось рухається. Він відхилив назад праву руку і з усієї сили жбурнув списа. Із свинячої стежки долинув дрібний, твердий перестук ратиць, наче цокання кастаньєт, спокусливий звук, що зводив з розуму, — надія на м'ясо. Джек вискочив із кущів і схопив списа. Перестук завмер десь удаліні.

Джек стояв, обливаючись потом, вимазаний брунатною землею, позначений слідами інших знегод цілоденного полювання. Лаючись, він звернув зі стежки і продирався крізь хащі. Коли ж ліс розступився, голі стовбури, що підпирали темне склепіння, змінилися ясно-сірими стовбурами і перистими кронами пальм. За ними відкривалося мерехтливе море, лупали голоси. Ральф стояв коло звалища пальмового молодняка та листя — грубого куреня, поверненого входом до лагуни, який, здавалося, щохвилини міг упасти. Він не помічав Джека, навіть коли той озвався:

— Маєш трохи води?

Ральф підвів очі і насупив брови над плетивом листя. Він не бачив Джека, хоч і дивився на нього.

— Я питаю, чи маєш трохи води? Хочеться пити.

Ральф відірвався від куреня і з подивом помітив Джека.

— А, здоров. Води? Там, під деревом. Мабуть, ще залишилася.

В тіні стояли шкаралупи кокосових горіхів. Джек узяв одну з чистою водою і випив. Вода стікала йому на підборіддя, шию, груди. Напившись, голосно віддихався.

— Дуже хотілося пити.

З куреня почувся Саймонів голос:

— Вище, вище.

Ральф повернувся до куреня і підняв палицю, що тримала всю листяну покрівлю.

Листя розсунулося. У дірі з'явилося засмучене Саймонове обличчя.

— Пробач.

Ральф незадоволено оглядав руїну.

— Ніяк не виходить.

Він кинувся на землю коло Джекових ніг. Саймон усе так само виглядав крізь діру в курені. Уже лежачи, Ральф пояснював:

— Працюємо цілими днями. І подивися!

Два курені стояли, хоч і нерівно. А цей розвалився.

— А вони порозбігалися. Пам'ятаєш збори? Як усі поривалися працювати, доки не зведемо куренів?

— Крім мене і моїх мисливців...

— Крім мисливців. Ну а малюки...

Він махнув рукою в пошуках слова.

— Вони безнадійні. Та й старші не кращі. Ти бачиш? Цілий день працювали тільки ми з Саймоном. Більше ніхто. Всі десь купаються, їдять, граються.

Саймон обережно вистромив голову.

— Ти — ватажок. Заклич їх до порядку.

Ральф лежав горілиць і дивився на небо та пальми.

— Збори, як ми любимо збори! Щодня. Двічі на день. Весь час мелемо язиками.— Він зіперся на лікоть.— Слово честі, досить зараз просурмити в ріг, і всі збіжаться. Знаєш, усі зразу так споважніють, а хтось запропонує побудувати літак, чи підводний човен, чи телевізор. Після зборів п'ять хвилин попрацюють, потім розбредуться хто куди чи підуть на полювання.

Джек спаленів:

— Нам треба м'яса.

— Ну, поки що його нема. А курені нам потрібні. Крім того, всі твої мисливці повернулися години зо дві тому. Плавають собі.

— Я пішов сам,— пояснив Джек.— Я відпустив їх. А сам мусив...

Він намагався якось висловити прагнення наздогнати, вбити, яке нуртувало в ньому.

— Я пішов сам. Я думав, що сам...

Знову в очах його майнуло безумство.

— Я думав, що вб'ю.

— Але ж не вбив.

— Я думав, що зможу.

Від стримуваного хвилювання голос у Ральфа тремтів.

— Але поки що ти не вбив.

Якби не тон, дальші слова здалися б ненавмисними:

— Може б, ти допоміг нам зводити курені?

— Нам треба м'яса...

— Але ми його не маємо.

Нарешті антагонізм вирвався назовні.

— Але я його дістану! Наступного разу! Треба списа з наконечником! Ми поранили свиню, а спис випав. Якби зробити вістря з борідкою...

— Нам потрібні курені.

Раптом Джек заверещав з люті:

— Ти що, звинувачуєш?..

— Я тільки кажу, що ми тут розбиваємося цілий день.

Та й край.

Обидва почервоніли й відвернули погляди, не годні

бачити один одного. Ральф перевернувся на живіт і почав бавитися з травинкою.

— От полле дощ, як і тоді, коли ми сюди впали,— все одно не обійдемося без куренів. І ще одне. Нам потрібні курені, бо...

Він на хвилину замовк, і обидва перебороли свій гнів. Тоді повів далі на іншу, спокійнішу тему.

— Ти помітив, правда?

Джек поклав списа і сів навпочіпки.

— Що помітив?

— Ну, вони бояться.

Він знову перевернувся на спину і глянув у Джекове люте, брудне обличчя.

— Боятися того, що тут діється. Їм сняться сні. Можна почути. Ти вночі прокидався?

Джек похитав головою.

— Вони балакають і кричать уві сні. Малюки. І навіть дехто зі старших. Так ніби...

— Так ніби це поганий острів.

Вражені тим, що їх перебивають, обидва глянули в Саймонове серйозне обличчя.

— Так ніби,— провадив Саймон,— звір, звір чи змії є насправді. Пам'ятаєте?

Почувши це ганебне слово, двоє старших хлопців здригнулися. Тепер про зміїв ніхто не згадував, згадувати їх було заборонено.

— Так, ніби це поганий острів,— повільно промовив Ральф.— Правда.

Джек сів на землю і випростав ноги.

— Вони схиблені.

— Ненормальні. А пам'ятаєш, як ми ходили в розвідку?

Вони всміхнулися один одному на згадку про чари першого дня. Ральф повів далі:

— Отже, нам потрібні курені як...

— Як домівка.

— Так.

Джек підтяг ноги, обхопив руками коліна, насупив брови, намагаючись мислити ясно.

— Але все одно... в лісі... Я маю на увазі, коли полюєш... не тоді, коли рвеш плоди, звичайно, а коли зовсім сам...

Він затнувся на мить у непевності: ану ж Ральф візьме його на сміх.

— Кажі далі.

— Коли полюєш, часом ловиш себе на відчутті, ні-

би...— зненацька він почервонів.— Звичайно, тут нема нічого такого. Просто відчуття. Але тобі здається, що не ти полюєш, а... на тебе полюють; ніби за тобою в джунглях весь час хтось стежить.

Вони знову помовчали: Саймон напружено, Ральф з недовірою і майже розлючено. Він сів, потер рукою плече.

— Ну, не знаю.

Джек скочив на ноги і заговорив дуже швидко:

— Таке трапляється в лісі. Звичайно, нічого в цьому нема. Тільки... тільки...

Рвучко ступив кілька кроків до берега, потім вернувся.

— Тільки я знаю, що вони почувають. Розумієш? Та й годі.

— Найкраще було б, якби нас урятували.

Джек на хвилину замислився, наче не міг згадати, про який порятунок ідеться.

— Врятували? Так, звичайно! А все ж я спочатку хотів би добути свиню...— Він схопив списа і шпурнув у землю. Морок, безумство знову повили його погляд. Ральф із сумнівом глянув на нього з-під заплутаної ясної гриви.

— Доки твої мисливці пам'ятають про вогонь...

— Все ти про вогонь та вогонь!

Обидва хлопці побігли до берега, коло самої води обернулись і глянули на рожеву гору. На глибокій блакиті неба цівка диму вимальовувала крейдяну лінію, яка, колихаючись, зникала в високості. Ральф зупинився.

— Цікаво, як далеко його видно?

— За милі.

— Замало диму.

Наче відчувши їхні погляди, знизу дим розплився жовтавою плямою і поповз угору невиразним стовпом.

— Доклали зелених гілок,— пробурмотів Ральф.— Цікаво!— Він примружив очі й обернувся, уважно обстежуючи обрій.

— Є!

Джек закричав так голосно, аж Ральф підскочив.

— Що? Де? Корабель?

Але Джек показував на стрімкі ущелини, які йшли з гори до положистої частини острова.

— Звичайно! Там вони лежать... мусять там лежати, коли сонце припікає...

Ральф спантеличено дивився на його зосереджене обличчя.

— ...вони заходять високо. Дуже високо ще й у холодок, відпочивають там, доки спека, як корови у нас вдома...

— Я думав, ти побачив корабель!

— Ми могли б підкрастися... розмалювати обличчя, щоб вони не помітили... оточити їх, а тоді...

Від обурення Ральф утратив самовладу.

— Я говорив про дим! Хіба ти не хочеш, щоб тебе врятували? А в тебе в голові тільки одне — свині, свині, свині!

— Адже ми хочемо м'яса!

— А я працював цілий день, і ніхто не допомагав, крім Саймона, а ти вернувся і навіть не помітив куренів!

— Я теж працював...

— Але ж тобі подобається! — прокричав Ральф. — Ти любиш полювати! А я...

Вони стояли один проти одного на яскравому березі, самі вражені цим вибухом почуттів. Ральф перший відвів погляд, прикинувся, ніби його зацікавило, як групка малюків грається в піску. Із-за гранітової плити долинали вигуки — то в природному басейні купалися мисливці. На краю плити на животі лежав Роха і дивився в лиснючу воду.

— Ніхто не допомагає.

Йому хотілося пояснити, як часто люди виявлялися не тими, за кого їх мали.

— Саймон. Той допомагає. — Він показав на курені.

— Всі інші повтікали. А він робив не менше за мене. Тільки...

— Саймон завжди під рукою.

Ральф попрямував до куренів. Джек ішов поряд.

— Трохи тобі допоможу, — пробурмотів Джек, — а тоді покупаюся.

— Дарма.

Та коли вони дійшли до куренів, Саймона там не було. Ральф застромив голову в отвір, витяг її й повернувся до Джека.

— Вшився.

— Йому набридло, — сказав Джек, — і він пішов купатися.

Ральф похнюпився.

— Дивак він. Кумедний.

Джек кивнув на знак згоди, а може, й чого іншого, і мовчки, не змовляючись, вони рушили від куренів до затоки.

— А тоді, — сказав Джек, — коли я покупаюсь і щось укину в рота, подамся на той бік гори, перевірю, чи є там які сліди. Згода?

— Але ж сонце майже сіло!

— Нічого, встигну...

Вони йшли поряд, дві планети почуттів та думок, не годні знайти спільної мови.

— Тільки б добути свиню!

— Я повернуся і зразу до куренів.

Вони подивились один на одного зніяковілі, з любов'ю і ненавистю. Знову їх поєднала тільки тепла солоня вода, галас, плюскіт — веселе купання в затоці.

Саймона, якого вони сподівалися застати в затоці, там не було.

Коли хлопці побігли на берег, щоб звідти подивитися на гору, він спочатку пройшов за ними декілька ярдів, потім зупинився. Насупившись, поглянув на купу піску: хтось хотів виліпити з нього будинок чи хатку. Потім відвернувся і рішуче подався до лісу. Це був маленький, худий хлопчик з гострим підборіддям і з такими ясними очима, що Ральф спочатку мав його за потішного веселого жартуна. Густі патли довгого чорного чуба звисали над низьким широким чолом, майже закриваючи його. На ньому були тільки вистріпані шорти. Як і Джек, він ходив босий. Саймон був і взагалі смаглявіший за інших, а тепер від сонячної засмаги зовсім потемнів, його тіло блищало від поту.

Він пройшов угору по виламу, обминув скелю, на яку першого ранку виліз Ральф, і повернув праворуч між дерева. Йшов знайомим шляхом поміж плодових дерев, де навіть найлінивіший легко роздобув би собі їжу, хоч і нетривну. Квіти й плоди росли поряд на кожній гілці, всюди стояв запах стиглих плодів, міриади бджіл гули на своєму пасовиську. Тут його наздогнали малюки, які бігли позаду. Вони заговорили, загукали якісь незрозумілі слова, потягли до дерев. Під полудневим сонцем у гущі бджолиного стугону Саймон зривав для них плоди, яких вони не могли дістати, набрав між листям найкращих і подавав униз, до нескінченного ряду простягнутих рук. Коли всі наїлися, він зупинився й озирнувся. Набравши повні жмені стиглих плодів, малюки дивилися на нього загадковими поглядами.

Саймон залишив їх і відійшов ледь помітною стежкою. Скоро над ним зімкнулося густе верховіття. Високі стовбури поросли навдивовижу блідими квітами аж до темного склепіння, де вирувало гамірне життя. Тут стояла темрява, і ліани звисали ливами, наче снасть затоп-

лених кораблів. Ноги залишали сліди на м'якому ґрунті, від дотику ліани здригалися до самого верху.

Нарешті він дістався до місця, куди падало більше світла. Тут ліанам уже не доводилося так високо спинатись до сонця, вони сплелись у величезний килим і повисли по один бік невеликої галявини. На кам'янистому її ґрунті росли тільки невисокі трави та папороть. Галявину оточувала стіна темних, запашних кущів, утворюючи чашу, сповнену тепла та світла. Велике дерево похилилося на один бік, упало на дерева, котрі ще стояли, і метка повійка майоріла жовто-червоними бризками до самої верхівки.

Саймон зупинився. Глянув, як раніше Джек, через плече, пересвідчуючись, що ліс за ним замкнувся, а потім швидко роззирнувся довкола, упевнюючись, що він зовсім сам. Якусь хвилину він майже крався. Тоді зігнувся і поповз у саму середину килима. Ліани й кущі, так щільно переплетені, що стерли з нього піт, знову зімкнулися позаду. Занурившись у безпечну гущавину, він опинився в маленькій буді, відгородженій листям від галявини. Присів навпочіпки, розвів листя і визирнув на галявину. Все застигло, тільки двійко барвистих метеликів танцювало у спекотному повітрі. Затамувавши дух, пильно прислухався до острівних звуків. Насувався вечір, стихали перегук яскравих фантастичних птахів, бриніння бджіл, навіть крики чайок, що повертались у свої гнізда на пласких скелях. Далекі удари хвиль об риф звучали тихіше за шепіт крові.

Саймон відпустив назад листяну завісу. Згасли медові потоки сонячного проміння, ковзнули кущами, обминули зелені свічі пуп'янків, піднялися над верховіттям, під деревами поволі гусла темрява. В міру, як зникало світло, вицвітали яскраві барви, спадала спека й поспіх. Тремтіли свічі-пуп'янки. Зелені чашечки потроху розкривались, і білі пелюстки обережно визирали назовні.

Ось сонце зовсім покинуло галявину і зникло з неба. Морок поглинав ліс, затоплюючи просвіти між деревами, поки все стало тьмяним та химерним, наче морське дно. Свічі-пуп'янки обернулися у великі білі квіти, блискучі в колючому світлі перших зірок. Пахощі розлилися в повітрі й опанували острів.

Розмальовані обличчя і довге волосся

Найперше вони звикли до ритму дня — від довгого лінивого ранку до швидких сутінків. Розкішним ранком з його ясним сонцем, тихим плюскотом моря, солодким повітрям їм добре гралося, і в наповненому житті надія не була потрібна, про неї забували. Близько полудня, коли потоки світла падали на землю сторч, яскраві барви ранку відцвітали до перламутрових та опалових, а спека — так ніби вишина додавала сили завислому над ними сонцю — падала, наче удар, від якого вони лише тікали в тінь і там лежали, бувало, навіть спали.

Дивні речі коїлися в полудень. Мерехтливе море піднімалося вгору, розшаровувалося на якісь шалені, несвітні верстви, кораловий риф разом з кількома хирлявими пальмами, що приліпилися до його підвищень, плив у небо, тремтів, його розривало на шматки, він розпливався, мов дощові краплини на дроті, множився, наче відбиття у зустрічних дзеркалах. Часом земля здималась там, де її зовсім не було, і зараз же, як мильна бульбашка, зникала на очах у дітей. Роха по-вченому назвав усе це міражем, а що жоден з хлопчиків не міг доплисти до рифу через лагуну, де їх підстерігали пожадливі зуби акул, то вони звикли до цих таємниць і не зважали на них, як не зважали на дивовижне пульсування зірок. У полудень небо поглинало ці видива, і сонце дивилося вниз, як люте око. Потім у надвечір'ї міражі опадали, сонце сідало, обрій робився рівним, голубим і чистим. Удруге наставала пора відносної прохолоди, хоч її затьмарювала загроза скорої ночі. Коли сонце заходило, темрява лилася на острів наче з вогнегасника, і незабаром у курені під далекими зорями заповзав страх.

А все ж північноєвропейський порядок денної роботи, ігор та їди заважав їм цілком пристосуватися до нового ритму. Малюк Персіваль удень заліз у курінь і просидів там дві доби, розмовляв сам із собою, співав, плакав, доки всі дійшли потішного висновку, що він схибнувся. Відтоді він змарнів, ходив нещасний, з червоними очима, мало грався і часто плакав.

До менших хлопчиків тепер прикладали загальну назву — «малюки». Зменшення у зрості від Ральфа до найменшого йшло поступово, і хоч Саймона, Роберта й Мо-

ріса важко було віднести до якоїсь групи, визначити, хто великий, а хто «малюк», не становило труднощів. Безперечні малюки, шестирічні, жили своїм, цілком певним, напруженим життям. Майже цілий день вони їли, збирали всі плоди, які тільки могли дістати, не дуже турбуючись, чи ті стиглі та смачні. Найменші вже звикли до різачки в животі та постійної бігунки. Вони невимовно боялися темряви і тулилися до купи, щоб заспокоїтися. Поза їдою та сном вони гралися, безцільно й нехитро, на білому піску коло яскравої води. Значно рідше, піж можна б сподіватися, малюта плакали за мамами, почорніли від засмаги і були страшенні замазури. Вони слухняно збігалися на заклик рога: одне те, що в нього сурмив Ральф, досить великий, щоб зв'язати їх зі світом дорослої влади, а друге — їм подобалися збори, були для них забавою. А так вони рідко надокучали старшим, поглинуті пристрастями та переживаннями власної групи.

На обміліні річечки вони зводили піщані замки. Ці замки сягали фута заввишки, їх оздоблювали мушлі, зів'ялі квіти, цікаві камінчики. Замки оточувала ціла мережа кордонів, шляхів, мурів, залізничних колій, які можна було побачити, хіба нахилившись до самого берега. Малюки тут бавилися, якщо не з радістю, то принаймні надзвичайно зосереджено; часто один замок споруджували разом аж троє.

І тепер тут гралося троє — найбільшого звали Генрі. Він доводився якимось далеким родичем тому хлопчикові з плямою на обличчі, якого ніхто не бачив від великої пожежі; та Генрі ще був замалий, щоб надавати цьому якогось значення; коли б йому сказали, що той інший хлопчик полетів додому на літаку, він би повірив без метушні й сумніву.

Цього полудня Генрі став майже заводієм, адже решта двоє — Персіваль і Джонні — були найменші хлопчики на острові. Персіваль, сірий, наче мишка, мабуть, не здавався гарним навіть власній мамі; Джонні був міцний, білявий і від природи войовничий. Тепер заповнений грою, він слухняно виконував накази Генрі, і всі троє, повклякавши на піску, мирно бавилися.

З лісу вийшли Роджер і Моріс. Вони звільнилися після чергування коло вогню і спустилися покупатися. Роджер ішов навпростець прямо по замках, копаючи їх ногами, затоптуючи квіти, розкидаючи добірні камінчики. За ним, сміючись, ішов Моріс і довершував руйнування. Троє малюків припинили гру, підвели очі. Так сталося, що найцікавіші для них частини замку вціліли, тож ма-

люки не протестували. Тільки Персіваль заскімлив — йому в око потрапив пісок, — і Моріс поспішив геть. Колись, в іншому житті, Моріса покарали за те, що він піском сипонув в очі молодшому. Тепер, хоч на нього не могла впасти тяжка батьківська рука, він засоромився лихого вчинку. В думці забовваніла якась подоба вибачення. Моріс пробурмотів щось про те, що пора купатися, і кинувся навтіки.

Роджер залишився і спостерігав за малюками. Відколи вони впали на острів, шкіра його не дуже засмагла, але копиця чорного волосся, яка закривала ший і чоло, здавалося, пасувала до його похмурого лиця. Раніше воно здавалося просто вовчкватим, тепер у ньому з'явилося щось неприступне. Персіваль перестав скімлити і грався далі — сльози вимили з очей пісок. Джонні дивився на нього голубими й блискучими, як порцеляна, очима, тоді жбурнув піску, і Персіваль знову заплакав.

Коли Генрі втомився від своїх забав і почвалав берегом, Роджер пішов позаду, ніби випадково в тому самому напрямі, тримаючись ближче до палм. Генрі йшов далеко від палм і тіні, надто малий, щоб берегтися від сонця. Він дістався води і почав вовтузитися коло самого її краю. Надходив великий тихоокеанський приплив, щокілька секунд відносно спокійні води лагуни просувалися на дюйм уперед. В цьому останньому пружі моря жили якісь істоти; дрібні, прозорі створіння разом з водою напливали на сухий, гарячий пісок. Невидимими органами чуттів вони обстежували це нове поле. А що як тут, де під час останньої їхньої навали не було нічого, з'явився харч — пташиний послід чи якісь комашки, випадкові покидьки наземного життя. Як міріади найтонших зубів пилки, прозорі створіння змітали з берега всяке сміття.

Видовище зачарувало Генрі. Він штрикав у пісок уламком вибіленого водою патика, принесеного хвилику, намагаючись якомсь спрямувати рух морських прибиральників. Робив маленькі рівчачки, які приплив заливав водою, і пробував напустити туди цих істот. Відчуття влади над живими створіннями захоплювало, сповнювало невимовного щастя. Він розмовляв з ними, командував, щось наказував. Приплив відсував його назад, а його сліди оберталися в маленькі озерця, пастки для морських істот, породжували ілюзію влади. Він сидів навпочіпки над самою водою, схилившись уперед, чуб спадав йому на чоло й закривав очі, а полудневе сонце разило невидимими стрілами.

Роджер теж чекав. Спочатку заховався за стовбуром великої пальми, але Генрі так захопився прозорими істами, що нарешті Роджер перестав критися. Він оглянув берег. Персіваль з плачем відійшов, а Джонні залишився щасливим господарем замків. Він сидів між ними, щось монотонно виспівував під ніс і шпурляв піском в уявного Персіваля. За ним Роджер бачив гранітову плиту і спалахи бризок — то Ральф, Саймон, Роха та Моріс пірнали в ставку. Він уважно прислухався, але почув тільки невизначні голоси.

Раптом вітер трусонув верхівку пальми, залопотіло, зашелестіло листя. Гроно горіхів — волокнистих грудок, кожна завбільшки з м'яч для регбі, — зірвалося з гілки і впало з висоти шістдесят футів. Вони розсипалися навколо градом важких ударів, але його не зачепили. Роджер і гадки не мав тікати, а тільки переводив погляд з горіхів на Генрі й назад.

Пальми росли на ґрунті, намитому морем; цілі покоління тих пальм корінням повивертали з землі каменюччя, воно тепер лежало на піску. Роджер нагнувся, підібрав камінчик і кинув у Генрі, та не так, щоб поцілити. Камінь, як символ абсурдності часу, пролетів за п'ять ярдів праворуч від Генрі й шубовснув у воду. Роджер набрав жменю камінчиків і шпурляв далі. А проте навколо Генрі залишалася ділянка, ярдів шість у поперечнику, куди Роджер не наслідуювався цілити. Тут діяли невидимі, а все ж сильні заборони колишнього життя. Малюк, який сидів навпочіпки, був під захистом батьків та школи, поліції й закону. Руку Роджерову скеровувала цивілізація, яка нічого про нього не знала і лежала в руїнах.

Плюскіт води здивував Генрі. Він забув про безшесні прозорі істоти, випнув шию, мов мисливський пес, і дивився, як розходяться по воді кола. Камінчики падали то з того, то з того боку, і Генрі слухняно повертав голову, але все запізнювався і не помічав камінчика на льоту. Нарешті побачив один і засміявся. І почав шукати товариша-жартуна. Тож Роджер знову чкурнув за пальмовий стовбур, прихилився до нього, відсапувався і мружив очі. А Генрі уже втратив цікавість до камінчиків і помандрував геть.

— Роджере!

Під деревом ярдів за десять стояв Джек. Коли Роджер розплющив очі й побачив товариша, смагляве обличчя ще дужче потемніло, але Джек нічого не помітив. Він чекав, підкликаючи того нетерплячими кивками, і Роджер рушив уперед.

У гирлі річки лежав невеликий ставок, загачений піском, порослий білими лілеями та шпичаками очерету. Тут чекали Сем з Еріком, а також Білл. Джек заховався від сонця, став коло ставка навколішки і розкрив два великих листки. В одному була біла глина, в другому — червона. Збоку лежала вуглина, принесена від вогню.

Джек працював і пояснював Роджерові:

— Нюхом вони мене не чують. Мабуть, вони мене бачать. Щось рожеве під деревами.

Він розмазував глину.

— Якби дістати зеленої фарби!

Він повернувся до Роджера наполовину замальованим обличчям і розтлумачив здогад, що промайнув у товаришевому погляді.

— Для полювання. Як на війні. Розумієш, — маскування. Щоб скидатися на щось інше...

Аж зігнувся, так хотів пояснювати.

— ...ну, як метелики на стовбурі.

Роджер зрозумів і похмуро кивнув. До Джека приступили близнюки і несміливо на щось скаржилися. Джек махнув рукою, мовляв, не заважайте.

— Цитьте.

Вуглиною він затирав прогалини на своєму обличчі між червоним і білим.

— Ні. Ви обидва підете зі мною.

Він невдоволено глянув на своє відбиття. Нахилився, зачерпнув дві жмені теплої води і змив весь цей бруд з обличчя. Знов з'явилися веснянки та руді брови.

Роджер мимоволі всміхнувся.

— Ну й дива.

А Джек обдумував нову машкару. Білим замазав одну щоку та навколо ока, потім натер червоним другу половину лица, тоді навкоси черкнув вуглиною від правого вуха до лівої вилиці. Хотів у воді побачити своє відбиття, та від його дихання вода скаламутилась.

— Ерікісем. Ану несіть мені кокос. Порожній.

Він клякнув, тримаючи в долонях шкаралупу з водою. Кругла сонячна латка впала йому на обличчя, і в глибині води щось запалахкотіло. Вражено дивився він, уже не на себе, а на страшного незнайомця. Вихлюпнув воду, схопився на ноги, збуджено зареготав. Не у воді, а над його міцним тілом була маска, що привертала погляд і відштовхувала. Джек затанцював, його сміх переріс у кровожерне гарчання. Він пострибав до Білла, і маска стала ніби чимось від нього незалежним, за нею Джек ховався, звільнившись від сорому та людської самосвідо-

мості. Червоно-біло-чорне обличчя майнуло в повітрі і ринуло на Білла. Вілл засміявся, тоді раптом замовк і наосліп кинувся геть крізь кущі.

Джек побіг до близюків.

— Решті вишикуватися. Гайда.

— Але...

— ...ми...

— Гайда! Я підкрадусь і ножем як...

Маска переконала.

Ральф виліз із ставка, перебіг берег і сів у холодку під пальмами. Відгорнув назад ясне волосся, налипле на чоло. Саймон лежав на воді й брикав ногами. Моріс учився пірнати. Роха, як сновида, блукав навколо, знічев'я підбирав з піску якісь предмети і відкидав геть. Приплив затопив невеличкі затоки в ущелинах скель, які завжди його так чарували, тож він тинявся і чекав, поки спаде вода. Та от помітив під пальмами Ральфа, підійшов і сів коло нього.

На Росі були якісь залишки шортів, його повне тіло стало золотаво-брунатним, а окуляри, як і раніше, зблискували, куди б він не глянув. Здається, у нього єдиного на острові не відростало волосся. В усіх інших патли стовбурчилились копицями, тільки в Рохи волосся лежало жмутиками, так ніби на його голові належалось бути лисині, й це недосконале покриття мало скоро зійти, як пушок на ріжках оленяти.

— Я все думаю,— сказав він,— про годинник. Можна зробити сонячний годинник. Можна застромити в пісок палицю, а тоді...

Надто важко було пояснити всі математичні операції, з цим пов'язані. Він тільки помахав руками.

— І літак, і телевізор,— кисло продовжив Ральф,— і паровий двигун.

Роха похитав головою.

— Для цього треба багато заліза,— сказав він,— а ми не маємо заліза. Але палиця в нас є.

Ральф подивився на нього і мимоволі всміхнувся. Роха був зануда; його повнота, його дихавиця, його практичні ідеї дратували, та дрочити його, навіть мимоволі, завжди було так весело.

Роха помітив усмішку і сприйняв її як вираз приязності. Старші хлопці, не змовляючись, дійшли думки, що Роха між ними чужак, не тільки через вимову, власне, це не мало значення, а через повноту, дихавицю, окуляри

й цілковиту відразу до фізичної праці. Тепер, помітивши, що якісь його слова примусили Ральфа всміхнутися, він зрадів і спробував скористатися своєю перемогою.

— Тут повно палиць. Кожен може мати свій сонячний годинник. Тоді б ми знали, котра година.

— І багато з того користі?

— Ти ж сам казав, треба щось робити. Щоб нас урятували.

— Ай, замовкни.

Він підскочив і побіг назад до ставка. Моріс саме невдало пірнув. Ральф зрадів нагоді змінити тему. І закричав, коли Моріс виринув на поверхню.

— Ну що — ляснув животом!

Моріс кинув Ральфові усмішку, а той легко гулькнув у ставок. З усіх хлопців він почувався у воді найкраще; та сьогодні, розтривожений згадкою про рятунок, безцільною, пустою балаканиною про рятунок, не тішився ні зеленими водяними глибинами, ні золотими сонячними лелітками. Він не зостався погратися з хлопцями, а одним сильним рухом проплив під Саймоном, видряпався на берег з другого боку, сякаючись і стікаючи водою. Роха підвівся, як завжди, незграбно, підійшов і став коло нього, а Ральф перевернувся на живіт, ніби його й не помітив. Міражі розсіялись, і він пробіг поглядом вздовж тугої синьої лінії обрію.

В наступну хвилину з криком зірвався на ноги.

— Дим! Дим!

Саймон сів був у воді й захлинувся. Моріс, що приготувався пірнути, крутнувся на п'ятах, стрілою метнувся до гранітової плити, відтак звернув назад на траву під пальмами. Там почав одягати свої обшарпані шорти, готовий до всього.

Ральф стояв, однією рукою тримав відгорнуте назад волосся, другу стис у кулак. Саймон вилазив з води. Роха тер окуляри об шорти і мружив очі, придивляючись до моря. Моріс пхав обидві ноги в одну холошу, з усіх тільки Ральф не ворухився.

— Я не бачу диму,— недовіриливо сказав Роха.— Не бачу диму. Ральфе, де він?

Ральф не відповідав. Він уже притискав до чола обидва кулаки, щоб ясне волосся не спадало на очі. Усім тілом подався вперед; сіль уже побілила його шкіру.

— Ральфе... де корабель?

Поруч стояв Саймон і дивився то на Ральфа, то на обрій. Морісові штани наче зітхнули й тріснули, він по-

жбури́в їх додолу, як непотрі́б, кинувся до лісу, тоді поверну́вся пазад.

На обрі́ї тугим вузлом стояв і повільно розсотувався дим. Під ним була цятка, напевно, труба. Ральф весь побілів і сказав:

— Вони побачать наш дим.

Тепер Роха дивився куди слід.

— Погано видно.

Він озирнувся і поглянув на гору. Ральф пожирав очима корабель. До його обличчя знову прилинала кров. Саймон мовчки стояв поруч.

— Я, звичайно, не дуже добре бачу,— квилів Роха,— але чи в нас є якийсь дим?

Ральф нетерпляче шарпнувся і далі стежив за кораблем.

— Наш дим на горі.

Підбіг Моріс і втупився очима в море. Роха й Саймон дивилися на гору. Роха скривився, а Саймон закричав, ніби його вдарили:

— Ральфе! Ральфе!

Від такого крику Ральф аж крутнувся на піску.

— Ну скажіть мені,— просив стривожено Роха,— видно там сигнал?

Ральф озирнувся на димок, що розходився над обрієм, тоді знову на гору.

— Ральфе, ну, будь ласка! Видно там сигнал?

Саймон несміливо простяг руку, щоб доторкнутися до Ральфа; а той пустився бігти по обмілині ставка, розбризкуючи воду, по гарячому білому піску під пальмами. За мить він уже продирався крізь густі кущі, якими почав заростати вилам. Позаду біг Саймон, за ним Моріс. Роха кричав.

— Ральфе! Послухай, Ральфе!

Тоді й сам побіг, зашпортався в шортах, які викинув Моріс, видряпався на терасу. Позаду за чотирма хлопцями над обрієм легко вився димок; на березі Генрі та Джонні сипали піском у Персівалю, а той знову тихо плакав; усі троє і не здогадувалися про переполох.

Вже край виламу Ральф лайнувся, витрачаючи на слова дорогоцінний віддих. Колючі ліани нещадно роздирали голе тіло, подряпини кривавили. Там, де починався стрімчак, зупинився. На якихось кілька ярдів відстав Моріс.

— Рошині окуляри! — зойкнув Ральф.— Якщо вогонь погас, без них ми не зможемо...

Він перестав кричати й заточився. Роха досі повз по

березі й ледве виднівся вдалині. Ральф подивився на обрій і знову на гору. Що краще — вернутися і взяти в Рохи окуляри, а за цей час корабель пропливе? Чи дертися наверх, сподіваючись, що вогонь не погас, а тоді дивитись, як Роха тарганиться десь позаду, а корабель зникає за крайнебом? Розриваючись від нерішучості, Ральф розпачливо залементував:

— О господи, господи!

Задихаючись, Саймон боровся з хащами. Його обличчя перекривилося. Ральф навпомацки біг уперед, дуріючи від того, що жмутик диму поступово даленіє.

Вогонь погас. Вони побачили це зразу, побачили те, про що знали ще внизу, на пляжі, коли їх поманив дим родинного вогнища. Вогонь погас, вистиг, завмер: чергових не було. Збоку лежали на купі готові дрова.

Ральф повернувся до моря. Попереду витягся обрій, знову чужий, зовсім порожній, якби не ледве помітний слід диму. Спотикаючись, Ральф побіг скелями, затнувся на краю рожевого уступу, закричав услід кораблеві.

— Верніться! Верніться!

Він гасав туди-сюди вздовж уступу, лицем весь час до моря, і кричав як божевільний:

— Верніться! Верніться!

Надійшли Саймон та Моріс. Ральф подивився на них скляними очима. Саймон відвернувся, витираючи сльози зі щік. Ральф видобув із себе найгірше слово з усіх, що знав.

— Сволота! Погубили вогонь!

Він подивився вниз, на чужий ворожий схил. Надійшов Роха, він засапався і скімлив, як малюк. Ральф зціпив кулаки, розчервонівся. Напруженість у його погляді й гіркота в голосі промовляли самі за себе.

— Он вони.

Далеко внизу, на рожевому щебені коло самого берега, з'явився хід. Дехто з хлопців мав на голові чорну шапочку, а то йшли майже голі. Коли траплялася легка стежка, зводили палиці догори. Співали, щось про клунок, який обережно несли близнюки. Навіть з такої віддалі Ральф одразу пізнав Джека: високий, рудий, він, звичайно, очолював процесію.

Тепер Саймон дивився то на Ральфа, то на Джека, так само, як раніше дивився то на Ральфа, то на обрій, і, здається, злякався побаченого. Ральф більше не вимовив ні слова, а чекав, поки хід наблизиться. Чувся монотонний спів, але з такої віддалі слова годі було розібрати. За Джеком ішли близнюки і несли на плечах дов-

гий кілок. З кілка звисала випатрана свиняча туша, вона важко розгойдувалася, бо її песли по нерівній стежці. Голова свині низько звисала на пошматованій шиї, немовби щось шукала на землі. Нарешті над згарищем залунали слова пісні:

Бий свиню! Горло — ріж! Кров — пусти!

Та тільки-но стало чути слова, хід підійшов до найбільшої крутовини, і пісня на якусь хвилину завмерла. Роха пхикнув, і Саймон засичав на нього, так ніби той щось заголосно сказав у церкві.

Джек з розмальованим лицем з'явився на вершині першій і радісно привітав Ральфа піднятим списом.

— Глянь! Ми вбили свиню... підкралися до табуна... оточили...

Тут мисливці заторохтіли:

— Оточили...

— Підповзли...

— Свиня як заверещить...

Близнюки зупинились; між ними погойдувалася свиня, з неї падали на скелю чорні краплі. На їхніх обличчях сяяла, здавалось, одна широка несамовита усмішка. Надто багато Джек хотів розповісти Ральфові водночас. Натомість він спочатку кинувся в танок, та згадав про самоповагу, зупинився, вишкірив зуби. Помітив кров на руках, скривився з відразою, пошукав, де б їх почистити, тоді витер об шорти й засміявся.

Тепер озвався Ральф:

— Ви покинули вогонь.

Джек затнувся, трохи роздратований таким недоречним зауваженням, та був надто щасливий, щоб непокоїтись.

— Вогонь можна запалити знову. Жаль, Ральфе, що тебе не було з нами. Це фантастично. Вона збила з ніг близнюків...

— Ми свиню як ударимо...

— Я впав зверху...

— Я перерізав їй горло, — гордовито промовив Джек, а все ж на цих словах сіпнувся. — Позич мені свого ножа, Ральфе, зроблю собі карб па колодочці.

Хлопці джерготіли й пританцьовували. Близнюки все скалили зуби.

— Кров так і цебеніла, — сказав Джек, засміявся і знову здригнувся. — Якби ти тільки бачив!

— Ми полюватимемо щодня...

Ральф не рухався. Він повторив захриплим голосом:

— Ви покинули вогонь.

Від цього повторення Джек стривожився. Він глянув на близнюків і знову на Ральфа.

— Ми забрали їх на полювання,— сказав він,— інакше нам би її не оточити.

Він почервонів, збагнувши свою провину.

— Вогню не було якусь годину чи дві. Можна його знову запалити...

Він помітив дряпаки на голому Ральфовому тілі, похмуру мовчанку всіх чотирьох. Щедрий у своїй радості, він захотів з усіма розділити відчуття того, що сталося. В голові його роїлися спогади, спогади про те, що вони відчували, коли оточена свиня рвалась на волю, як перехитрували живу істоту, приборкали її і віднімали в неї життя так довго й жадібно, як тільки спрагли п'ють у спеку.

Він широко розвів руки.

— Жаль, що ти не бачив крові!

Мисливці були замовкли, але при цих словах знову загаласували. Ральф відкинув назад волосся. Простяг руку до порожнього обрію. Сильним, несамовитим голосом примусив їх замовкнути.

— Там був корабель.

Джек одразу збагнув свій страшний злочин, відвів погляд. Поклав руку на свинячу тушу, витяг ножа. Ральф опустил зціплені кулаки, голос його тремтів.

— Там був корабель. Он там. Ти пообіцяв пильнувати вогню і дав йому погаснути!

Він ступив крок до Джека, який обернувся і вже дивився йому в очі.

— Вони б нас помітили. Ми б поїхали додому...

І стільки було гіркоти в цих словах, що Роха в нестямі від страшної втрати забув про страх. Він пронизливо заверещав:

— Ти і твоя кров, Джек Мерідью! Ти і твоє полювання! Ми могли б поїхати додому...

Ральф відштовхнув Роху вбік.

— Тут я ватажок, і ти маєш робити те, що я наказую. Ти тільки просторікуєш. Ти навіть не вмієш ставити куренів... тобі б тільки полювати, а вогонь загасає...

Він відвернувся і на хвилину замовк. І знову голос йому трохи не зірвався від надміру горя.

— Там був корабель...

Один з найменших мисливців заплакав. Гнітюча правда поступово доходила до всіх. Джек, який колував пожем свиню, був червоний як рак.

— Робота дуже велика. Ми потребували всіх.

Ральф обернувся.

— Закінчили б курені, і ти б мав усіх. Але ти хотів полювати...

— Нам треба м'яса.

Джек підводився із закривавленим ножем у руці. Два хлопці стояли віч-на-віч. Блискучий світ полювання, пошуку, непогамовних веселощів, спритності і світ туги й загнаного у безвихідь здорового глузду. Джек переклав ніж у ліву руку і розмазав на лобі кров, відкидаючи прилипле до нього пасмо.

Роха завів знову:

— Ти не мав права покидати вогонь. Ти обіцяв пильнувати за димом...

Вигук Рохи і схвальний крик деяких мисливців довели Джека до сказу. З його голубих очей сипонули блискавки. Він ступив крок уперед, нарешті маючи нагоду на комусь відігратися, і кулаком стусонув Роху в живіт. Роха аж охнув і сів. Джек стояв над ним. Голос його вказував лють від пережитого приниження.

Ральф теж ступив уперед, а Джек зацідив Росі по голові. З Рохи злетіли окуляри й дзенькнули об камінь. Від жаху Роха заверещав:

— Мої окуляри!

Він плазував по землі, обмацуючи каміння, та Саймон випередив його і подав окуляри. Пристрасті, що були страхітливими крилами на вершині гори, розривали Саймона.

— Одне скельце розбите.

Роха схопив окуляри і начепив їх. Люто подивився на Джека.

— Я не можу без окулярів. Тепер я одноокий. Ну, стривай...

Джек рушив на Роху, а той видерся на великий камінь і сховався за ним. Виткнув зідти голову і глянув на Джека, зблиснувши одним скельцем.

— Тепер я одноокий. Ну, стривай...

Джек перекривив його плаксивий голос і те, як він перелазив через камінь.

— Ну стрив-ай!..

І Роха, і вся ця пародія були до того смішні, що мисливці розреготалися. Джек відчув захоту. Він знову перекривив Роху, знялася буря істеричного сміху. Навіть Ральф із прикрістю відчув, що вуста його скривилися; він розізлився на себе за свою слабкість.

— Це підлий жарт,— прошепотів.

Джек перестав викаблучуватися і повернувся до Ральфа. Майже прокричав у відповідь:

— Добре, добре!

Обвів поглядом Роха, мисливців, Ральфа.

— Мені прикро. За вогонь. Ну от. Я...

Він виструнчився.

— Пробачте мені.

Мисливці загули, захоплені його шляхетністю. Певна річ, вони вважали, що Джек учинив правильно, що він переміг своїм великодушним вибаченням, а Ральф, як не дивно, програв. Вони ждали гідної відповіді.

Одначе така відповідь у Ральфа не виходила. Його обурило цей Джеків словесний трюк на додачу до його провини. Вогонь погас, корабель проплив. Невже вони не розуміють? Замість гідної відповіді він видавив з горла люті слова:

— Це підлий жарт.

Всі на вершині гори мовчали, лише морок заслав Джекові погляд і відразу зник.

На закінчення Ральф роздратовано буркнув:

— Ну, гаразд, розпалюй вогнище.

Напруження трохи спало, коли з'явилася справжня робота. Ральф більше нічого не казав і нічого не робив, просто стояв і дивився на попіл під ногами. Джек метушливо бігав довкола. Віддавав команди, співав, кидав якісь слова мовчазному Ральфові, слова, що не потребували відповіді й не могли викликати сварки, а Ральф усе мовчав. Ніхто, навіть Джек, не насмівився попросити його відійти, зрештою їм довелося складати вогнище на кілька ярдів далі й на значно гіршому місці. Так Ральф утвердив своє лідерство і не вигадав би кращого способу, навіть якби думав декілька днів. Перед цією зброєю, такою незрозумілою і такою потужною, Джек був безсилий і кипів, сам не відаючи чого. Коли склали вогнище, вони опинилися по різні боки від високої купи.

Напруження постало знов, коли дійшло до того, щоб підпалити вогнище. Зробити це Джекові було нічим. І ось, на власний подив, Ральф підійшов до Рохи, скинув з того окуляри. Навіть сам Ральф не помітив, як та нитка, що урвалася між ним і Джеком, міцніше зв'язала його з іншим хлопцем.

— Я поверну тобі.

— Я з тобою.

Роха стояв за Ральфом у морі безглузких барв, а Ральф опустився на коліна й фокусував світну цятку. Ледве спалахнув вогонь, Роха простяг руку і схопив свої окуляри.

Перед фантастичною привабливістю цих фіолетових, червоних, жовтих квітів ворожнеча відступила. Всі знову стали хлопчиками навколо табірної вогнища, навіть Роха та Ральф майже потрапили в коло. Скоро дехто кинувся вниз по дрова, а Джек різав свиню на шматки. Вони спробували були підсмажити на вогні цілу тушу, але кілок, де вона висіла, згорів швидше, ніж спеклося м'ясо. Нарешті вони понастромлювали шматки м'яса на галузки й тримали їх над вогнем, але так і самі підсмажувалися не менше за м'ясо.

У Ральфа потекла слина. Спочатку він намірився відмовитися від м'яса, та дотеперішня їжа — плоди, горіхи, часом якийсь краб чи риба, не давала сили для тривалого опору. Він схопив шмат недопеченого м'яса й угризся в нього, як вовк.

У Рохи так само потекла слина, він сказав:

— А мені?

Джек хотів просто подратувати його трохи, ще раз підтвердити свою силу, та Роха, натякаючи, що його обминули, сам напрошувався на нову жорстокість.

— Ти не полював.

— І Ральф не полював, — плаксиво наполягав Роха, — і Саймон. — Тоді додав: — Крабом не дуже наїсися.

Ральф найжачився — йому стало незручно. Саймон, що сидів між близнюками та Рохою, витер губи і простяг свій шматок м'яса Росі через камінь; той схопив його. Близнюки захихотіли, а Саймон від сорому похнюпив голову.

Тоді Джек підскаочив, відпанахав великий шмат м'яса і шпурнув його Саймонові під ноги.

— Жери! Дідько б тебе вхопив!

Вишкірився на Саймона:

— Бери!

Крутнувся на п'яті посеред кола спантеличених хлопців.

— Я роздобув для вас м'ясо!

Численні невисловлені образи злилися в цій страхітливій первісній люті.

— Я розмалював лице... Я підкрався. Тепер ви жерете... всі ви... а я...

На вершині гори поступово запала така тиша, що незабаром стало чути, як потріскує вогонь і приємно шкварчить печене м'ясо. Джек озирнувся в пошуках розуміння, а знайшов саму тільки повагу. Ральф стояв на згайрищі сигнального вогню, у руках — шмат м'яса, й німував.

Нарешті Моріс порушив мовчанку. Він торкнувся єдиної теми, яка могла згуртувати більшість з них.

— Де ви знайшли свиню?

Роджер показав на другий схил гори.

— Там вони були... коло моря...

Джек уже опам'ятався і не міг стерпіти, щоб хтось інший розповідав його історію. Швидко втрутився:

— Ми оточили їх. Я підкрався рачки. Списи виривалися, бо вістря без борідок. Свиня тікала, страшенно верещала...

— Потім завернула і потрапила в коло, вся в крові...

Забувши про недавню сварку, збуджені, всі вже говорили одночасно.

— Ми її затиснули...

— Від першого удару свині відібрало задні ноги, можна було підійти до неї й бити, бити...

— Я перерізав свині горло...

Близнюки, все ще усміхаючись однаковими посмішками, схопилися на ноги і застрибали один навколо одного. Тоді прилучились інші, вигуками наслідуючи передсмертний крик свині.

— Бах по головошці!

— Хап за вухо!

Потім Моріс, удаючи свиню, кувікаючи, забіг у середину кола, а мисливці крутилися на місці і вдавали, що б'ють його. Вони танцювали, вони співали.

— *Бий — свиню! Рубай — свиню! Горло — ріж!*

Ральф дивився на них із заздрістю і відразою. Він озвався тільки коли всі потомились і спів затих.

— Я скликаю збори.

Один за одним вони зупинялись і звертали до нього свої погляди.

— Я просурмлю в ріг. Я скликаю збори, навіть якщо доведеться проводити їх у темряві. Вниз у на плиті. Як тільки прозвучить ріг. Негайно.

Він повернувся і почав спускатися з гори.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Звір з моря

Був приплив, і тільки вузька смуга твердого берега залишалася між водою та білим горбатим підніжжям пальмової тераси. Ральф обрав цю тверду смугу

собі за стежку, адже мав добре все обдумати, а тільки тут можна походити, не дивлячись під ноги. Він ступав понад самим краєм води, і раптом його вразила одна думка. Він зрозумів, що таке втома від життя, в якому треба самотужки протоптувати кожен стежку, а переважну частину свого часу, якщо ти тільки не спиш, пильнувати власних кроків. Він зупинився, обличчям до вузької смуги берега; згадав, з яким захватом ходив у першу розвідку, немовби вона стала частиною далекого, яскравого дитинства, і гірко всміхнувся. Тоді повернувся й рушив назад до плити, а сонце світило йому в обличчя. Наближається час зборів, тож, ідучи в сліпучому сяйві, він ретельно обмірковував усі пункти своєї промови. На цих зборах не має бути жодних дурниць, жодної гонитви за примарами...

Він заплутався у лабіринті думок, що вимальовувалися невиразно, йому бракувало слів їх виповісти. Зморщив лоба і спробував ще раз.

Ці збори мають бути не забавою, а ділом.

Ральф пішов швидше, одразу усвідомивши нагальність справи і те, що сонце сідає; легкий вітер, знявшись від швидкої ступи, війнув в обличчя. Цей вітер притис сіру сорочку до грудей, і він помітив — у цьому новому настрої, коли все було зрозуміле, — що її складки задубіли, наче картон, стали неприємними на дотик; помітив так само, що вистріпані краї шортів боляче натирають ноги, залишаючи на тілі червоні плями. Здрігнувшись з огиди, Ральф відкрив для себе бруд і розклад; збагнув, як набридло йому постійно змахувати з очей сплутані патли, нарешті, як набридло після заходу сонця з шелестом укладатися на спочинок у сухому листі. Від цих думок він пустився бігти.

На березі коло ставка групами стояли хлопці й чекали зборів. Вони мовчки дали йому дорогу, свідомі його похмурого настрою через невдачу з вогнищем.

Місце для зборів, де він зупинився, мало форми трикутника; трикутник був нерівний і зладнаний нашвидкуруч, як усе, що вони робили. В основі лежала колода, на якій мав сидіти сам Ральф; мертво дерево, надто велике для плити. Мабуть, воно не виростало тут, його принесло сюди під час одного з легендарних тихоокеанських штормів. Пальмовий стовбур лежав рівнобіжно до берега, тож Ральф сидів обличчям до острова і здавався хлопцям тьмяним силуетом проти блискучої лагуни. Сторони трикутника, основу якого творила велика колода, зовсім не були рівні. Праворуч лежала колода, відшліфована не-

спокійним човганням, але не така велика і не така зручна, як колода ватажка. Ліворуч — чотири невеликі колоди, одна з них, найдальша, до прикrostі хистка. Сміх вибухав на кожних зборах, коли хтось, бувало, звільна відкидався назад, колода з'їжджала з місця і з півдесятка хлопчиків падало спинами на траву. І все ж, відзначив собі Ральф, ніхто не додумався — ні він сам; ні Джек, ні Роха — принести камінь і підперти її. Отже, доведеться й далі терпіти витівки колоди-гойдалки, бо... бо... І він знову загубився в каламуті думок.

Перед кожним стовбуром трава витерлася, а посередині трикутника росла висока й нетоптана. Далі, коло вершини, трава була густа — там ніхто не сідав. Довкола місця зборів сірі пальми, рівні чи похилі, здіймалися, підтримуючи низьку листяну покрівлю. Обабіч був берег, позаду — лагуна, попереду — темрява острова.

Ральф повернувся обличчям до місця, де мав сидіти ватажок. Ніколи вони ще не проводили зборів так пізно. Тож-бо все виглядало інакше. Звичайно, зсередини зелений дах освітлювався плетивом золотавих виблисків, а по обличчях гуляли перевернуті тіні; так буває, думав Ральф, коли тримаєш у руках електричний ліхтарик. А тепер сонце кидало скісні промені з одного боку, і тіні були там, де їм належало бути.

Він знову відчув дивний потяг до роздумів, такий чужий для нього. Якщо лице міняється від того, освітлювати його знизу чи згори, тоді що ж таке лице? Що таке весь світ?

Ральф нетерпляче поворухнувся. Лихо в тім — коли ти ватажок, ти маєш думати, ти маєш бути мудрим. Крім того, трапляються такі випадки, коли негайно треба щось вирішити. Для цього треба думати; думки — цінна річ, від них є користь...

«Тільки я,— виснував Ральф, повернувшись обличчям до місця ватажка,— не вмію думати. Не те, що Роха».

І ще раз за той вечір Ральфові довелося переглянути свої цінності. Роха вміє думати. Крок за кроком усе зважить у своїй макітрі, але який з Рохи ватажок? А все ж Роха, попри кумедне, безглузде тіло, має ще й голову. Ральф навчився непомилково оцінювати розум і розрізняв, хто вміє думати.

Сонце сліпило очі, нагадуючи, що час біжить, тож він зняв з дерева рiг і почав роздивлятися його поверхню. На повітрі вона вицвіла, кремове й рожеве побіліло, стало майже прозорим. Ральф відчував до рога якусь шанобу,

наче й не сам виловив його з лагуни. Він повернувся обличчям до зборів і приклав ріг до губів.

Хлопці чекали на це й одразу прибігли. Тих, хто знав, що корабель проминув острів, коли вогонь не горів, пригнічувала думка, що Ральф гнівається; інших, серед них і малюків, які нічого не знали, вражав загальний поважний настрій. Місце зборів заповнилося. Джек, Саймон, Моріс, більшість мисливців сіли праворуч від Ральфа, решта — ліворуч, на сонці. Роха підійшов і став поза трикутником. Це означало, що він хоче тільки слухати, а говорити не буде; так Роха прагнув показати свій осуд.

— Річ ось у чім — нам потрібні збори.

Всі мовчали, та на обличчях, звернених до Ральфа, була увага. Він помахав рогом. З власного досвіду знав, що такі основоположні заяви, як ця, варто повторити принаймні двічі, щоб дійшло до кожного. Треба сидіти, привернувши всі погляди до рога, і кидати слова, наче тверді округлі камінці, в групки хлопців, що посідали навпочіпки перед ним. Він шукав у думці простих слів, щоб навіть малюки зрозуміли, про що йдеться на зборах. Можливо, згодом досвідчені в дискусіях Джек, Моріс, Роха вживуть усього свого мистецтва, щоб збити збори на манівці, але тепер, на самому початку, треба ясно викласти предмет дебатів.

— Нам потрібні збори. Не для забавки. Не для того, щоб падати з колоди,— малюки, що обсіли колоду-гойдалку, захихотіли й перезирнулися,— не для жартів,— він підніс ріг, силкуючись знайти відповідне слово,— і не для того, щоб змагатися, хто розумніший. Зовсім не для цього. А для того, щоб сказати всю правду.

На хвилину замовк.

— Я пішов прогулятися. Ходив сам і думав, що з нами буде. Я знаю, що нам потрібно. Це збори, щоб сказати всю правду. І от я кажу.

Він знову на хвилину замовк і машинальним рухом відгорнув назад волосся. Учинивши свій невдалий протест, Роха навшпиньки підійшов до трикутника і приєднався до всіх.

Ральф провадив:

— У нас було багато зборів. Усі люблять говорити і збиратися гуртом. Ми щось постановляємо. Але ніхто тих постанов не виконує. Вирішили приносити в річки воду в кокосових горіхах і тримати їх під свіжим листям. Так було кілька днів. Тепер води немає. Шкаралуни порожні. Всі п'ють з річки.

Знявся схвальний гомін.

— Нема нічого поганого в тому, щоб пити з річки. Я сам краще поп'ю води там, де водоспад, ніж із гнилої косової шкаралупи. Але ж ми постановили носити воду. І не носимо. Сьогодні було тільки дві повні шкаралупи.

Він облизав губи.

— Тепер про хатки. Про курені.

Знову загули й стихли.

— Здебільшого ви спите в куренях. Сьогодні вночі, крім Ерікісема, що чергують коло вогню, ви всі будете там спати. Хто поставив курені?

Враз зчинився гамір. Курені ставили всі. Ральфіві довелося ще раз помахати рогом.

— Зачекайте хвилину! Я маю на увазі — хто ставив усі три курені?! Перший ставили гуртом, другий — тільки нас четверо, а останній, он той, будували тільки ми з Саймоном. Через те він і хитається. Ні. Не смійтеся. Знову піде дощ, і цей курінь упаде. А в дощ усі курені нам будуть потрібні.

Він зупинився і відкашлявся.

— І ще одна річ. Ми вирішили, що в тих скелях, прямо за ставком, у нас буде вбиральня. Теж дуже розумно. Приплив вимиває те місце. І ви, малюки, це знаєте.

Тут і там почувалися смішки, дехто швидко зирнувся.

— А тепер усі ходять, де хочуть. Навіть коло куренів і коло плити. От ви, малюки, рвете плоди; коли вам припече...

Збори зареготали.

— Кажу, коли вам припече, йдіть хоча б далі від плодів. Це неподобство.

Знову залунав сміх.

— Я сказав, це неподобство!

Він обсмикав свою задубілу сорочку.

— Це справді неподобство. Коли вам припече, тоді гайда берегом до скель. Ясно?

Роха сягнув рукою по риг, але Ральф похитав головою. Цю промову він спланував пункт по пунктові.

— Нам усім знову доведеться ходити до тих скель. Тут стає дуже брудно. — Він замовк. Збори, передчуваючи вибух, чекали в напруженні. — А тепер — про вогонь.

Ральф тяжко, майже зі стогоном, зітхнув, його зітхання луною відбилосся серед слухачів. Джек почав рубати ножем оцупок дерева, потім щось прошепотів Робертові, той відвернувся.

— Вогонь — найголовніше на острові. Якщо ми не будемо пильнувати вогню, нас урятують хіба що чудом. Невже так важко підтримувати вогонь?

Він простяг перед собою руку.

— Подивіться! Скільки нас! І все ж ми не можемо підтримувати вогонь, щоб весь час був дим. Хіба ви не розумієте? Хіба не бачите, краще... краще померти, ніж допустити, щоб вогонь погас!

Мисливці ніяково захихотіли. Ральф запально звернувся до них:

— Ви, мисливці! Можете сміятися! Але кажу вам — дим важливіший за ваших свиней, скільки б ви їх не вбили. Це всі розуміють? — Він широко розвів руки і повернувся лицем до трикутника:

— Ми повинні втримати дим — або вмерти.

Він замовк перед тим, як перейти до наступного пункту.

— І ще одна річ.

Хтось гукнув:

— Надто багато цих речей.

Почувся схвальний регіт. Ральф наче й не помітив цього.

— І ще одна річ. Ми мало не запалили цілий острів. І ми марнуємо час, коли стягуємо каміння та робимо маленькі вогнища, щоб смажити їжу. Тепер я вам скажу, і це буде правило, бо я ватажок. Не можна палити вогонь ніде, тільки на горі. Ніколи.

Негайно зчинився шум. Хлопці посхоплювалися, щось вигукували, Ральф їх перекрикував.

— Хочеш підсмажити рибу чи краба — йди собі на гору, лихий тебе не візьме. Так нам буде спокійніше.

Сонце сідало, і в його світлі десятки рук потяглися за рогом. Та Ральф не віддавав його, він вистрибнув на колоду.

— Ось усе, що я хотів сказати. І сказав. Ви обрали мене ватажком. А тепер робіть, що я наказую.

Вони поступово заспокоювались і нарешті знову посідали на свої місця. Ральф сплигнув на землю і сказав спокійним голосом:

— Отже, запам'ятали. У скелях — убиральня. Завжди щоб горів вогонь і був дим для сигналу. Не брати вогню з гори. Носити їжу туди.

Піднявся Джек, сердито насупившись, простяг руки до рога.

— Я ще не закінчив.

— Але ти говориш і говориш.

— У мене ріг.

Джек щось буркнув і сів.

— Тепер останнє. Про це, мабуть, уже точаться балачки.

Він почекав, поки на плиті зовсім стихло.

— Щось у нас зіпсувалось. Я не розумію чому. Ми так добре почали; ми були щасливі. А потім...

Легко поворухнув рогом, утупився кудись над зборами пустим поглядом, думаючи про звіра, змія, вогонь, розмови про страх.

— Потім усі стали боятися.

Шепіт, майже стогін знявся і затих. Джек перестав стругати дерево. Ральф гостро провадив:

— Але це дитячі балачки. Ми зробимо тут лад. Отже, останнє, що нам треба вирішити і спільно обговорити, це про страх.

Волосся знову полізло йому в очі.

— Треба поговорити про цей страх і вирішити, що боятися нічого. Я сам іноді боюсь, але це дурниці! Все одно, що боятися привидів. А коли ми вирішимо, можна почати все спочатку і дбати тільки про таку серйозну річ, як вогонь.— В його уяві промайнув образ: троє хлопців ідуть по яскравому пляжу.— І знову нам стане весело.

Ральф урочисто поклав ріг на стовбур — знак того, що промову закінчено. Сонячне проміння — тепер воно сягало до них — стелилося вже просто по землі.

Джек підвівся і взяв ріг.

— Отже, на цих зборах ми маємо з'ясувати що до чого. Я поясню вам що до чого. Це ви, дрібнота, затіяли всі ці балачки про страх. Звірі? Звідки? Звичайно, і ми часом боїмося, але ми не зважаємо. Он Ральф каже, що ви вночі кричите. Що це, як не кошмари? Взагалі ви не полюєте, не будujete, нічого не допомагаєте — ви просто скиглії, мамині пестунчики. От хто ви. А щодо страху, то доведеться вам до нього звикати, як усім нам.

Ральф дивився на Джека з роззявленим ротом, та Джек не помічав.

— Річ у тім, що страх оманливий не менше, ніж сон. На цьому острові нема звірів, яких треба боятися.— Він оглянув рядок малюків, що перешіптувалися між собою.— А ви заслужили, щоб вас хтось пожер, ви, нікчемні плакси! Але нема тут звіра...

Ральф урвав його роздратовано:

— Та ти що? Хто казав про звірів?

— Днями ти сам казав. Ти казав, їм щось сниться і і

вони плачуть. А потім вони говорять — не тільки малюки, а часом навіть мої мисливці — говорять про якусь тварину, темну тварину, звіра. Я чув. Може, ти не знав? Тоді послухай. На таких малих островах не водяться великі звірі. Самі тільки свині. Леви й тигри бувають тільки у великих країнах, як Афіка чи Індія...

— І в зоопарку...

— У мене ріг. Я кажу про страх. Я кажу про звіра. Бійтеся його, коли хочете. Але щодо звіра...

Джек замовк, колихаючи ріг, як дитину, і повернувся до мисливців у брудних чорних шапочках.

— Мисливець я чи ні?

Вони просто закивали. Він був мисливець хоч куди. Ніхто не сумнівався.

— Ну так ось. Я обійшов весь цей острів. Сам. Був би тут звір, я б його побачив. Можете боятися, ви ж боягузи, але жодного звіра в лісі нема.

Джек повернув ріг і сів. Всі з полегкістю заплескали в долоні. Ріг узяв Роха.

— Я погоджуюся з тим, що казав Джек, але не з усім. Звичайно, звіра в лісі нема. Звідки йому там бути? Що йому їсти?

— Свиней.

— Ми ж їмо свиней.

— Рохо!

— У мене ріг! — обурився Роха. — Ральфе, хай вони замовкнуть! Заткніть пельку ви, дівчора! Я хотів сказати, що не погоджуюся з тим, що тут казали про страх. Звичайно, в лісі нічого боятися. Я й сам був там! Далі ви ще заговорите про духів або привидів. Ми знаємо, як ідуть діла, і коли щось не так, завжди хтось знайдеться, щоб їх поправити.

Він скинув окуляри і дивився на всіх, мружачись. Сонце враз зникло, так ніби хтось вимкнув світло.

Він пояснював далі:

— Якщо в тебе болить живіт, великий він чи малий...

— У тебе великий.

— Ви посмійтеся, а тоді ми продовжимо збори. І ще: якщо ці малюки знову злізуть на гойдалку, то за мить знову попадають. Краще сидіть на землі й слухайте. Ну от. На все є лікарі, навіть на те, що робиться в наших головах. Ви ж не гадаєте, що можна весь час боятися не знати чого? Життя, — щиро провадив Роха, — будеється на науці. Отак-то. За рік чи за два, коли скінчиться війна, люди почнуть літати на Марс і назад. Я знаю, нема

жодного звіра, ну, такого... з кігтями та з усім, я знаю так само, що нема жодного страху.

Роха замовк.

— ...хіба...

Ральф неспокійно здригнувся.

— Що хіба?

— Хіба будемо боятися людей?

Почувся шум — чи то сміх, чи то кпини. Роха схилив голову і заквапився далі.

— Давайте послухаємо малюка, який говорив про звіра, і, може, покажемо йому, що він за дурник.

Малюки щось між собою забурмотіли, а тоді один з них ступив крок уперед.

— Тебе як звуть?

— Філ.

Як на малюка, він тримався певно — так само, як Ральф, узяв і погойдав ріг, так само перед тим, як заговорити, обвів усіх поглядом, закликаючи до уваги.

— Вчора мені приснився сон, жахливий сон, я бився. Я був сам коло куреня і бився з отим крученим, що висить на деревах.

Він замовк, інші малюки засміялися. То був сміх жаху та співчуття.

— Тоді я злякався і прокинувся. Я стояв сам у темряві коло куреня, а оте кручене зникло.

Так виразно і так правдоподібно уявився їм цей жах, що всі замовкли. А дитячий голосок далі пищав із-за білого рога.

— Я злякався і давай кликати Ральфа, а тоді побачив, як між деревами щось рухається, щось велике й страшне.

Він замовк, настрашений самим спогадом і все ж пишаний з того, яке справив враження.

— Це був кошмар, — сказав Ральф, — він ходив уві сні.

Збори погодилися тихим бурмотінням.

Малюк уперто похитав головою.

— Я спав, коли бився з крученим, та коли воно зникло, я вже прокинувся, і мені видно було, як між деревами рухалося щось велике і жахливе.

Ральф узяв ріг, а малюк сів.

— Ти спав. Нікого там не було. Хто міг блукати в лісі вночі? Хто? А може, хтось виходив?

Запала довга тиша, кожен усміхнувся на саму думку, що хтось міг виходити в темряві. Тоді підвівся Саймон, і Ральф вражено подивився на нього.

— Ти? Ти навіщо вештався в темряві?

Саймон судомно схопив ріг.

— Я хотів... піти... до нового місця.

— До якого місця?

— Ну, до одного місця. Місця в джунглях.

Він завагався.

Це питання за них розв'язав Джек, тільки він міг укласти в свій голос стільки презирства, стільки насмішки й остаточності.

— Йому закортіло.

Ральфові стало соромно за Саймона, він узяв ріг і суворо глянув Саймонові в обличчя.

— Добре, більше не ходи туди. Розумієш? Принаймні вночі. І так мелють дурниці про всяких звірів, а тут ще ти на очах у малюків скрадатимешся, наче...

Знявся глузливий сміх, та в ньому змішалися і страх, і осуд. Саймон розтулив був рота, аби щось відповісти, проте ріг був у Ральфа, і він сів на своє місце.

Збори заспокоїлися, і Ральф повернувся до Рохи.

— Ну що, Рохо?

— Був тут ще один. Оцей.

Малюки виштовхнули вперед Персівалю і залишили самого. Він стояв посеред трикутника, по коліна у траві, дивився на свої сховані в ній ноги і намагався уявити, що й він сам у криївці. Ральф згадав іншого маленького хлопчика, що точно так само стояв, і здригнувся від свого спогаду. Він був відкинув геть думку про нього, і тільки таке пряме нагадування, як тепер, могло нагло воскресити її. Малюків більше ніхто не рахував: не було певності, що полічать усіх, до того ж Ральф знав відповідь принаймні на одне з питань, яке поставив Роха тоді на вершині гори. Були тут хлопчачі біляві, чорняві, веснянкуваті, всі до одного брудні, але — о жах! — на жодному обличчі не було родимки. Ніхто більше не бачив тієї бурякової плями. Як умовляв, як лякав їх того разу Роха! Мовчки даючи зрозуміти, що він пам'ятає те, про що не заведено згадувати, Ральф кивнув Росі.

— Ну давай. Сам розпитай його.

Роха вклякнув, тримаючи перед малюком ріг.

— Добре. Тебе як звуть?

Малюк забився до свого уявного сховку. Роха безпорадно глянув на Ральфа, той різко запитав:

— Тебе як звуть?

Роздратовані його мовчанкою і впертістю, збори разом заскандували:

— Як тебе звуть? Як тебе звуть?

— Тихо!

У сутінках Ральф пильно дивився на малюка.

— Скажи нам, як тебе звать?

— Персіваль Вімз Медісон, дім священика, Гаркорт, Сент-Ентоні, Гантс, телефон, теле...

І так, ніби ці відомості сягали найглибших глибин розпуки, малюк заскiмлив. Лице його скривилося, з очей бризнули сльози, роззявлений рот чорнів квадратною дірою. Спочатку він стояв, як німе втілення горя, потім зайшовся плачем, таким сильним і голосним, наче поклик рога.

— Ану замовкни! Замовкни!

Та Персіваль Вімз Медісон не міг замовкнути. Прорвало потік, який неспроможна була спинити ніяка влада чи навіть фізична сила. Схлип за схлипом плач наростав і, здавалося, тримав хлопчика сторч, наче малий був нахромлений на нього.

— Замовкни! Замовкни!

Інші малюки теж не сиділи вже тихо. Вони згадали про власне горе, а може, захотіли розділити горе світове. І заплакали від співчуття, двоє майже так само голосно, як і Персіваль.

Врятував усе Моріс. Він вигукнув:

— Ану, дивіться на мене!

Він удав, ніби перекинувся. Потер крижі, сів на колоду-гойдалку так, щоб упасти в траву. З нього вийшов поганий клоун, але Персіваль та інші перестали плакати, шморгнули носами і засміялися. І от уже всі регочуть так безтямно, що заражають навіть старших.

Перший примусив почути себе Джек. Він не мав рога і порушив правила, та ніхто не помітив.

— Ну, а що ти скажеш про звіра?

З Персівалем коїлося щось дивне. Він позіхнув, заточився, так що Джек схопив його й затряс.

— Де живе звір?

Персіваль обвис у Джекових руках.

— Це дуже розумний звір,— насміхався Роха,— якщо може сховатися на острові.

— Джек скрізь обійшов...

— Де може жити звір?

— Хай мене поцілує в одне місце!

Персіваль щось пробурмотів, і збори знову засміялися. Ральф нахилився до нього.

— Що він каже?

Джек вислухав відповідь Персіваля і відпустив його.

Персіваль, звільнений, у втіпному оточенні таких, як сам, істот, упав у високу траву і заснув.

Джек відкашлявся і недбало сповістив:

— Він сказав, що звір виходить з моря.

Всі усмішки завмерли. Ральф мимоволі відвернувся — чорна згорблена фігурка на тлі лагуни. Всі подивилися в той самий бік; побачили широкі простори вод, високу морську далеч, синяву, що приховувала невідомість: вслухалися в зітхання й шепіт рифу.

Тоді Моріс сказав, та так голосно, аж усі підскочили:

— Мені розповідав тато, що люди ще не знають усіх тварин, які живуть у морі.

Знову зчинилася колотнеча. Ральф простяг Морісові лискучий ріг, і Моріс слухняно взяв його. Збори затихли.

— Я хотів сказати — Джек правду мовив, що ми боїмося, бо люди взагалі бояться. Він сказав, що на цьому острові водяться тільки свині, і я сподіваюся, що так воно і є, але він не знає точно, тобто не знає напевне, — Моріс набрав повітря, — мій тато каже, є такі істоти, ну, як їх, ну вони ще плюються чорнилом... а, спрути... завдовжки вони мають сотні ярдів і можуть з'їсти цілого кита. — Він знову замовк і весело засміявся. — Звичайно, я не вірю в звіра. Як каже Роха, все в житті будується на науці, але ми ж не знаємо! Тобто не знаємо точно...

Хтось вигукнув:

— Спрут не може вийти з води.

— Може!

— Не може!

Вмить на плиті всі засперечалися, було видно, як жестикулюють тіні. Ральф сидів на місці, йому здавалося, ніби всі з'їхали з глузду. Страх, звірі, а коли доходить розмова до найважливішого — сигнального вогню, тут нема такої згоди; а спробуй доводити — почнуть сперечатися, вигадують нові неприємні докази.

В темряві коло себе Ральф розрізвив білий ріг, вихопив його у Моріса й засурмив щодуху. Збори здригнулись і вмовкли. Поряд опинився Саймон, він поклав руки на ріг. Саймон відчував небезпечне бажання виступити; але говорити перед зборами було для нього мукою.

— Може, — з ваганням промовив він, — може, звір навіть є.

Збори вибухнули несамовитим лементом. Ральф аж підвівся з подиву.

— Ти що, Саймоне? Ти в це віриш?

— Не знаю, — відповів Саймон. Його серце так калатало, що він задихався. — Але...

Схопилася буря.

— Сідай!

— Стули писок!

— Заберіть у нього ріг!

— Геть його!

— Замовкни!

Тут вигукнув Ральф:

— Слухайте його! У нього ріг!

— Я хочу сказати... може, це ми самі.

— Ото псих!

Це вже не витерпів і забув за пристойність Роха. Саймон провадив:

— Може, ми самі трохи...

Саймонові бракувало слів, щоб назвати головну хворобу людства. Та раптом прийшло натхнення.

— Що на світі найбільше паскудство?

Запала тиша — ніхто нічого не розумів, у відповідь Джек кинув різке непристойне слово. Полегкість прийшла як судомна мить блаженства. Малюки, що вилізли на колоду-гойдалку, знову попадали, ще й з великою радістю. Мисливці верещали від захоплення.

Усі намагання Саймона пішли намарне; сміх боляче його вдарив, він беззахисно скулився і сів.

Нарешті збори знову втихомирились. Не взявши слова, хтось гукнув:

— Може, він хотів сказати, що це якийсь дух?

Ральф підніс ріг і вдивлявся в морок. Найсвітлішою плямою залишався блідий берег. Напевне, малюки підсунулися ближче? Так, нема сумніву, щільною купкою зблизилися вони в траві посередині. Від подиху вітру загомоніли пальми, тепер, у темряві й тиші, вони шуміли надто голосно. Два сірі стовбури терлися один об одного зі зловісним скрипом, якого вдень ніхто не зауважував.

Роха взяв у Ральфа ріг. Він кипів від обурення.

— Не повірю я в жодних духів... ніколи!

Джек і собі підвівся, безпричинно лютий.

— Кого обходить, у що ти віриш, Жирний!

— У мене ріг!

Далі почулися звуки короткої тусанини, ріг переходив з рук до рук.

— Ану поклади ріг назад!

Ральф пропхався всередину і дістав кулаком у груди. Видер у когось ріг і сів, засапаний.

— Забагато цих балачок про духів. Краще залишимо їх на ранок.

Тут втрутився чийсь тихий голос.

— Може, цей звір і є дух.

Збори здригнулися, наче від вітру.

— Слѳва не беруть, а говорять, — сказав Ральф, — у нас не буде справжніх зборів, якщо не пильнувати правил.

Він знову зупинився. Старанно обміркований план цих зборів провалився.

— Ну що я можу ще сказати? Я помилився, скликаючи ці збори так пізно. Давайте проголосуємо про них, про духів тобто, та й по куренях, бо всі потомилися. Стривай — це ти, Джеку? — зажди хвилинку. Скажу вам зараз твердо — я в духів не вірю. Або думаю, що не вірю. Згадувати мені про них неприємно. А ще тепер, у темряві. Але ми збиралися вирішити, що до чого.

На мить він підняв угору риг.

— Ну добре. Так от, є духи чи ні...

На мить замислився, формулюючи запитання:

— Хто вважає, що духи бувають?

Довгий час панувала тиша, жодного руху. Тоді Ральф уп'явся очима в морок і розрізнув піднесені руки. Сказав тупо:

— Все ясно.

Світ, зрозумілий і впорядкований світ, тікав з-під ніг. Раніше все було на своїх місцях, а тепер... ба і корабель проплив.

Хтось вихопив у нього риг, і голос Рохи пронизливо заверещав:

— Я за жодних духів не голосував!

Він крутнувся і став лицем до зборів.

— Затямте це всі!

Чути було, як він тупнув ногою.

— Хто ми такі? Люди? Чи тварини? Чи дикуни? Що про нас подумають дорослі? Розбігаємося на всі боки, полюємо на свиней, кидаємо вогонь, а тепер ще це!

На нього насунулася грізна тінь.

— Ану заткни пельку, ти, жирний слимак!

Вони якусь хвилину боролися, блискучий риг стрибав то вгору, то вниз. Ральф зірвався на ноги.

— Джеку! Джеку! Ти не брав слова! Дай йому сказати!

До нього підпливло лице Джека.

— І ти заткни пельку! Ти взагалі хто такий? Сидиш тут, навчаєш усіх, що робити. А сам не вмієш ні полювати, ні співати...

— Я головний. Мене обрали.

— Ну то й що, як обрали? Тільки віддаєш дурні накази...

— Роха має риг.

— Ну й цілуй свого Роху...

— Джеку!

Джек люто передражнив його:

— Джеку! Джеку!

— Правила! — вигукнув Ральф. — Ти порушуєш правила!

— Ну й що?

Ральф розсердився.

— А те, що, крім правил, ми нічого не маємо!

Але Джек уже кричав у відповідь:

— Чхав я на твої правила! Ми сильні! Ми полюємо! Якщо звір є, ми його вб'ємо! Ми його оточимо і будемо бити, бити, бити...

Він гукнув диким голосом, сплигнув на блідий пісок. Враз плита наповнилася веселим гамом, штовханиною, криками та сміхом. Збори кинулися врозтіч, розсипалися, розбіглися від пальм до самої води і далі вдовж пляжу, у морок. Ральф відчув, як риг торкнувся його щоки, і взяв його від Рохи.

— Що скажуть дорослі? — знову вигукнув Роха. — Ти тільки глянь на них!

На пляжі гралися в полювання, звідти було чути істеричний регіт і крики, повні невдаваного жаху.

— Подми в риг, Ральфе.

Роха стояв так близько, що Ральф побачив, як мерхтить єдине скельце його окулярів.

— Це ж про вогонь. Невже до них не дійшло?

— Тепер ти маєш бути твердим. Примусити їх робити те, що ти хочеш.

Ральф відказав розважливо, як людина, що доводить теорему:

— Якщо я подму в риг, а вони не повернуться, тоді кінець. Ми не зможемо підтримувати вогню. Ми будемо як звірі. Нас ніколи не врятують.

— Якщо ти не подмеш, ми й так скоро будемо, як звірі. Я не бачу, що вони там роблять, але я все чую.

Розпорошені по пляжу постаті тепер зійшлися докупи, збилися в густу чорну масу, яка кружляла на місці. Вони щось співали, а малюки, яким було вже досить, голосили й, очманілі, відповзали назад. Ральф підніс риг до рота, тоді знов опустив.

— Річ у тім, Рохо... Є вони, ці духи? Чи звірі?

— Звичайно, нема.

— Чому?

— Бо все тоді нінащо. Будинки, і вулиці, і телевізори... не було б нічого.

Танці й співи даленіли, доки не залишився самий ритм, без слів.

— А може, таки є? Ну тут, на острові? Може, вони підстерігають нас, стежать за нами?

Ральфа аж затіпало, він підсунувся до Рохи, і вони зіткнулися налякано.

— Перестань таке говорити! І так багато клопотів, Ральфе, я сам уже більше не витримаю. Якщо є духи...

— Не буду я більше ватажком. Ти тільки послухай їх.

— О, боронь боже!

Роха схопив Ральфа за руку.

— Якщо Джек стане ватагом, буде тільки полювання і жодного вогню. Ми будемо тут, доки не вмиremo.

Голос його перейшов майже у скімлення.

— Хто тут сидить?

— Це я. Саймон.

— Ну й компанія,— скривився Ральф.— Три сліпі миші. Ні, я відмовляюся.

— Якщо ти відмовишся,— прошепотів Роха перелякано,— що буде зі мною?

— Нічого.

— Він мене ненавидить. Не знаю, за що. Якби він міг зробити те, що йому хочеться... Тобі добре, тебе він поважає. Крім того... ти його й побити можеш.

— Ти й сам щойно добре з ним бився.

— У мене був ріг,— просто пояснив Роха.— Я мав право говорити.

У темряві ворухнувся Саймон.

— Будь і далі ватажком.

— А ти мовчи, Саймоне! Ти не міг сказати, що звіра нема?

— Я Джека боюся,— провадив Роха,— а тому я його вивчив. Коли ти когось боїшся, ти його ненавидиш, але весь час про нього тільки й думаєш. Ти себе дуриш, що він цілком нормальний, а потім, коли знов його бачиш, це мов ядуха, ти задихаєшся. Я тобі дещо скажу. Він тебе так само ненавидить, Ральфе...

— Мене? Чому?

— Не знаю. Ти накричав на нього через вогонь, потім — ти ватажок, а він ні.

— Але він, він — сам Джек Мерідью!

— Я довго хворів і багато думав. Я знаю про людей. Я знаю про себе. І про нього знаю. Тобі він не може нічого зробити, та коли ти зійдеш з дороги, він зжене оскому на тому, хто буде другий. А це — я.

— Роха має рацію, Ральфе. Або ти, або Джек. Залишайся ватажком.

— Ми сидимо без діла, все йде шкереберть. Удома завжди були дорослі. Будь ласка, сер, будь ласка, міс, і на все є відповідь. Ах, якби!..

— Якби тут була моя тітонька!

— Якби мій тато... Ну та що з того?

— Треба, щоб горів вогонь.

Танець закінчився, і мисливці верталися до куренів.

— Дорослі все знають,— сказав Роха.— Вони не бояться темряви. Вони б зібралися, випили чаю, все обговорили. І все стало б добре...

— Вони б не запалили цілий острів. Не погубили...

— Змайстрували б корабель...

Троє хлопців стояли в темряві, марно намагаючись описати велич дорослого життя.

— Вони б не сварилися...

— І не розбили б мені окулярів...

— І не балакали б про звіра...

— Якби вони надіслали нам хоч яку-небудь звістку,— в розпуці вигукнув Ральф.— Якби вони передали нам щось доросле... якийсь знак, чи що...

З темряви почулося протягле виття, вони похололи й притулилися одне до одного. Далеке, нелюдське виття наростало, тоді обернулось у невиразне белькотіння. Персіваль Вімз Медісон з будинку священника в Гаркорті, Сент-Ентоні, лежав у високій траві й знову переживав події, від яких його неспроможна була врятувати навіть магія визудженої адреси.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Звір з неба

Уже зовсім стемніло, тільки зірки світили. Коли вони збагнули, звідки йшов той страхітливий крик, а Персіваль знову затих, Ральф і Саймон незграбно підняли його і понесли до куреня. Незважаючи на всі свої сміливі слова, Роха плентався тут-таки, і всі троє старших хлопців залізли в сусідній курінь. Довго не могли заснути, переверталися з боку на бік, шаруділи сухим листям, розглядали клапоть зоряного неба, що відкривався в отворі куреня, повернутого чолом до лагуни. Часом з інших куренів долітав крик якогось малюка, а раз на-

віть хтось із старших заговорив у темряві. Потім і вони заснули.

Серп молодика зійшов над обрієм, такий вузький, що навіть зависнувши над самою водою, не відкидав блискучої стежки; однак на небі з'явилися інші вогні, вони швидко пересувалися, блимали й згасали, та від битви, яка точилася на десятимильній висоті, до землі не доходив навіть найслабший тріск. Світ дорослих посилав їм свій знак, але всі діти саме спали, і його нікому було прочитати. Раптом щось вибухнуло яскравим спалахом — і вогненний серпанок спіраллю перекреслив небо; і знову темрява та зорі. Над островом з'явилася цятка — фігурка швидко падала під парашутом, падала, безладно обвиснувши всім тілом. На різних висотах мінливі вітри штовхали фігурку в усі боки. Потім на висоті трьох миль вітер вирівнявся, дугою поніс її по всьому небу, навкоси перетяг понад рифом та лагуною до самої гори. Фігурка впала, скулилася в голубих квітах гірського схилу, але й на цій висоті повіяв легкий вітерець, парашут надувся, залопотів, потяг уперед. І фігурка, човгаючи ногами, майнула вгору, по схилу. Ярд за ярдом, порив за поривом вітер тяг фігурку по голубих квітах, по кругляках та червоному камінню, доки не кинув безладною купою між гострими скелями на вершині. Тут поривами вітру сплутало й позачіплювало стропи парашута, й фігурка, підтримувана сплетом шнурів, сіла, схиливши голову в шоломі на коліна. Коли дув вітер, стропи туго напиналися, від цього груди випростовувалися, голова підводилась, і здавалося, ніби людина заглядає за прискалок. Потім, коли вітер завмирав, стропи слабшали, тіло знову нахилалось уперед, опускало голову на коліна. Отак, поки зірки рухалися по небу, на вершині гори сиділа фігурка, кланялась, розгиналась і знову кланялась.

У досвітніх сутінках коло скелі трохи нижче від вершини почувлися голоси. Два хлопчики, дві невиразні тіні викотилися з купи сухих гілок та листя, заспано перемовляючись. То були близнюки, що чергували коло вогнища. Одному, власне, годилося спати, а другому — стояти на варті. Та жоден з них не вмів дати собі ради, коли доводилося щось робити самому, а що чатувати цілу ніч разом було годі, то обидва полягали спати. Тепер звичною ступою, позіхаючи та протираючи очі, вони потюпали до темного згарища, де мав палати сигнальний вогонь. Дійшовши до нього, зразу перестали позіхати, а один швидко помчав по хмиз та листя.

Інший став навколішки.

— Ніби згас.

Запорпався в попелі патичками, які другий тицьнув йому до рук.

— Ні.

Ліг на землю, припав губами до самого згарища, легко подув. Червоний відблиск підсвітив йому обличчя. На мить перестав дути.

— Семе... Подай мені...

— ...сушняку.

Ерік схилився і знову легко дмухнув. Спалахнула яскрава пятка. Сем кинув у жар уламок сухого дерева, потім галузку. Зажеврило сильніше, вогонь перекинувся на гілку. Сем підкинув іще гілок.

— Не спали тут усе,— застеріг Ерік,— забагато накладаєш.

— Погріймося.

— Треба спочатку наносити хмизу.

— Мені холодно.

— І мені.

— Ще й до того...

— ...темно. Ну, гаразд.

Ерік сів навпочіпки трохи далі й дивився, як Сем розпалює вогнище. Він склав з хмизу маленьку пірамідку, вогонь розгорявся.

— Ще трохи...

— І він був би, як...

— Наш Злюка.

— Ага.

Якусь хвилинку близнюки мовчки дивились у вогонь. Тоді Ерік захихотів.

— Правда, як він розлютився?

— Через...

— Вогонь та свиню.

— На щастя, причепився до Джека, а не до нас.

— Ага. Пам'ятаєш старого Злюку зі школи?

— Хлопче-ти-зве-деш-ме-не-з-ро-зу-му!

Близнюки пирснули своїм однаковим сміхом, але згадали за темряву та все інше і неспокійно озирнулися. Потім знов утупилися в вогонь, де язички полум'я вже взяли за пірамідку з хмизу. Ерік дивився, як метушаться стонogi, несамовито силкуючись утекти від полум'я, і думав про перше вогнище, розпалене он там, на кручі, де тепер глупа пільма. Він не любив про це згадувати й перевів погляд на вершину гори.

Вогонь випромінював тепло й приємно зігривав. Сем розважався тим, що підкладав галузки, нахилиючись аж

до полум'я. Ерік витяг долоні, шукаючи, де б вогонь добре грів, але не обпікав. Він бездумно дивився понад вогонь і за плоскими тінями розкиданих скель пробував згадати їхні денні обриси. Он там велика скеля, там три камені, далі розколота скеля, а за нею має бути розпадина, а там...

— Семе.

— Га?

— Та нічого.

Полум'я пожирало гілки, кора скручувалась і відлітала. Тріщало дерево. Пірамідка впала, розкинувши над вершиною широке світляне коло.

— Семе...

— Га?

— Семе! Семе!

Сем глянув на Еріка роздратовано. Сем сидів спиною до того, що побачив Ерік, і жахнувся від страшної напруги братового погляду. Він метнувся докруг вогню, сів коло Еріка навпочіпки, подивився й собі. Вони замерли, схопившись один за одного — четверо широко розплющених очей, двоє роззявлених ротів.

Далеко вниз зітхнули, загули лісові дерева. Волосся затріпотіло на хлоп'ячих головах, омахи полум'я застрибали врзнобіч від вогню. За п'ятнадцять ярдів від них залопотіла напнута вітром тканина.

Жоден з хлопців не скрикнув, а лише міцніше вхопився за іншого, щелепи в обох відвисли. Так тулилися вони одне до одного секунд із десять, поки вогонь вибухав димом, іскрами та хвилями миготливого світла до вершини гори.

Потім обидва зразу, ніби в нероздільному жахові, перебралися через скелі й кинулися навітікача.

Ральф бачив сон. Він нарешті заснув після того, як цілі години, так принаймні йому здалося, перевертався з боку на бік та шарудів сухим листям. Не чув навіть, як у кошмарних сновидіннях кричали по інших куренях хлопці: адже він перенісся туди, де жив раніше і годував цукром поні через садову огорожу. Потім хтось заторсав його за руку і нагадав, що час пити чай.

— Ральф! Вставай!

Листя шуміло, як море.

— Ральфе, вставай!

— Що таке?

— Ми бачили...

- ...звіра...
- ...зовсім виразно!
- Хто це? Близнюки?
- Ми бачили звіра...
- Тихо. Рохо!

Листя все шаруділо. На Ральфа наскочив Роха, і хтось із близнюків затримав його, коли він рушив до вузького отвору, звідки блимали по-досвітньому бліді зорі.

- Не виходь... там страшно!
- Рохо... це ваші списи?
- Чуєте...
- Ану тихо. Не ворухіться.

Отак вони лежали і дослухалися, спочатку з сумнівом, потім із жахом, до шепотіння близнюків, що уривалося лише паузами мертвої тиші. Незабаром темрява виповнилася паузами, виповнилася невідомими і страшними загрозами. Світанок нескінченно довго не міг стерти з неба зір, нарешті світло, сумне та сіре, просочилося в курінь. Хлопці заворушилися, хоча зовнішній світ залишався неймовірно небезпечним. З лабіринту темряви вирізнилося те, що далі, й те, що ближче, а хмарки високо в небі зажеврили ясними барвами. Якийсь самотній морський птах пролопотів крилами догори з хрипучим криком, який зразу рознісся луною, в лісі щось пронизливо заскрекотало. Ось уже зарожевіли смужки хмар над обрієм, і знову позеленіли перисті крони пальм.

Ральф уклякнув коло виходу й обережно визирнув з куреня.

— Ерік і Сем, скликайте всіх на збори. Тихо. Вперед.

Близнюки, боязко тулячись один до одного, наважилися подолати декілька ярдів до сусіднього куреня і рознесли страшну новину. Ральф підвівся і, дбаючи про самоповагу, пішов до плити, хоч мурашки й бігали йому по плечах. За ним ішли Роха та Саймон, ззаду скрадалися решта.

Ральф узяв ріг з відшліфованого сидіння на стовбурі й підніс до рота; тоді завагався і не засурмив. Натомість тримав мушлю, показував її всім, і всі зрозуміли.

Сонячні промені, що віялом розходилися з-за обрїю, падали на рівні очей. Ральф мить дивився, як росла скибка золота, що освітлювала їх справа і наче заохочувала, щоб виголосили промову. Гурток хлопців перед ним наїжачився мисливськими списками.

Ральф простяг ріг Ерікові, цей близнюк стояв ближче.

— Ми бачили звіра на власні очі. Ні... ми не спали... Сем повів далі. За звичаєм ріг давав право голосу зразу обом близнюкам, цим визнавалась їхня нерозривна єдність.

— Він волохатий. А ззаду за ним щось ворухилося — крила. Звір рухався...

— Ох жах! Він ніби сидів...

— Вогонь горів ясно...

— Ми тільки його розклали...

— ...підклали гілок...

— У нього очі...

— Зуби...

— Пазури...

— Ми як побігли...

— Спотикалися...

— Звір гнався за нами...

— Я бачив, як він крався поза деревами...

— Мало не схопив мене...

Ральф з острахом показав на Ерікове лице, до крові подерте гілками.

— Як це ти?

Ерік доторкнувся до лица.

— Все в подряпинах. Кров іде?

Хлопчики поряд відсахнулися з жахом. Джонні, ще позіхаючи, голосно розплакався і не стихав, доки не дістав ляпаса від Вілла. Ясний ранок таїв у собі загрози, і в гурті хлопчиків заходили зміни. Всі повернулися назовні, а не до середини, і списи з загострених палиць стирчали, як частокіл. Джек звелів їм знову повернутися до центру.

— От буде полювання! Хто зі мною?

Ральф зачовгав нетерпляче.

— У нас дерев'яні списи. Не мели дурниць!

Джек глузливо посміхнувся.

— Боїшся?

— Певна річ, боюсь. А хто не боїться?

Він повернувся до близнюків з сумом і безнадією.

— Ви ж нас не дурите?

Відповідь була така переконлива, що ніхто не смів узяти її під сумнів.

Ріг прийняв Роха.

— А може... ми залишимось тут... і край? Може, звір до нас не підійде?

Ральф накричав би на нього, якби йому не здавалося, що за ними хтось спостерігає.

— Залишитися тут? Товктися на латочці острова у

вічному страху? А де ми візьмемо їжу? А що буде з вогнем?

— Ходімо,— нетерпляче запропонував Джек,— ми марнуємо час.

— Ні, не марнуємо. Що робити з малюками?

— Начхати на малюків!

— Хтось має наглядати за ними.

— Поки що обходились і так.

— Не було потреби! А тепер є. Це зробить Роха.

— Чудово. Сховай свого Роху від небезпеки.

— Май розум. Що Роха може з одним оком?

Інші хлопці з цікавістю дивилися то на Ральфа, то на Джека.

— І ще одне. Це буде не звичайне полювання, бо звір не залишає слідів. Якби були сліди, ви б їх побачили. Наскільки ми знаємо, звір перестрибує з дерева на дерево, як оці, ну як їх...

Усі закивали.

— Тож треба подумати.

Роха скинув окуляри і протер єдине скельце.

— А як ми, Ральфе?

— В тебе нема рога. На, тримай.

— Я хочу сказати, що буде з нами? А що як звір прийде, коли всіх вас не буде? Я погано бачу, і якщо я перелякаюся...

Джек перебив його зневажливо:

— Ти завжди переляканий.

— У мене ріг.

— Ріг! Ріг! — закричав Джек.— Нам більше не потрібен ріг. Ми і так знаємо, хто має говорити. Яке пуття з того, що тут казав Саймон, чи Білл, чи Уолтер? Пора декому зрозуміти, що треба сидіти тихо, а ми самі вирішимо...

Ральф більше не міг мовчати. Кров гарячою хвилею прилинула йому до щік.

— Ріг не в тебе,— нагадав він.— Сядь.

Джек побілів, на його обличчі різко проступили коричневі цяточки веснянок. Він обливав губи і залишився стояти.

— Це справа мисливців.

Решта всі напружено стежили за ним. Роха відчув, що вскочив у халепу, тицьнув ріг Ральфові на коліна й сів. Тиша ставала гнітюча. Росі перехопило дух.

— Це не тільки справа мисливців,— нарешті відказав Ральф.— Ви ж нездатні вистежити звіра. А хіба ви не хочете, щоб вас урятували?

Він повернувся до зборів.

— Хіба ви всі не хочете, щоб вас урятували?

Знову зиркнув на Джека.

— І раніше я казав: головне — вогонь. Тепер він, мабуть, загас...

Йому допомогла давня злість, дала сили нападати.

— Невже всі подуріли? Нам треба знову запалити той вогонь. Джеку, ти про це не подумав, правда? А може, ніхто не хоче, щоб нас урятували?

Ні, врятуватися хотіли всі — це не викликало сумніву; криза скінчилася цілковитою перемогою Ральфа. Роха зі стогоном випустив повітря, знову відкрив рота, щоб удихнути, та не зміг. Він упав, притіснувся до колоди, роззявив рота, губи йому посиніли. Ніхто не звертав на нього уваги.

— Тепер подумай, Джеку. Є на острові місце, де ти не був?

Джек відповів неохоче:

— Тільки... а, ну, звичайно ж! Пам'ятаєш? У самому хвості острова, де скелі навалилися. Я підходив туди. Там є такий місток із каміння. Це єдина дорога нагору.

— Може, він там і живе.

Всі враз загалакали.

— Тихо! Гаразд. Там і будемо шукати. Якщо звіра там нема, тоді підемо та пошукаємо на горі й запалимо вогнище.

— Гайда!

— Спершу треба поїсти. Тоді йти, — Ральф замовк на хвилину. — І, мабуть, візьмемо списи.

Після їди Ральф зі старшими хлопцями рушили понад берегом. Роха так і залишився валятися на плиті. Цей день, як і попередні, обіцяв сонячну купіль під блакитною банею. Пляж простягався попереду м'якою дугою, зливався з лісом удалині; було рано, і день ще не заволокло рухливим серпанком міражів. Ральф обачно вибрав шлях по пальмовій терасі, не ризикуючи йти гарячим піском над водою. Він дозволив Джекові очолити їх; той посувався вперед з підкресленими пересторогами, хоча ворога вони б завважили за двадцять ярдів. Ральф ступав позаду, радий, що хоч на час позбувся відповідальності.

Саймон ішов перед Ральфом і не дуже вірив — якийсь звір з гострими пазурами сидить на вершині гори, не залишає слідів, але не може наздогнати Ерікісема. Скільки Саймон не думав про звіра, в його уяві завжди поставав образ якогось чоловіка, геройського й хворого.

Він зітхнув. Інші встають і промовляють до зборів, не відаючи жахливої внутрішньої скутості; говорять, що заманеться, так наче звертаються до однієї людини. Він відступив убік і озирнувся. Позаду йшов Ральф, перекинувши спис на плече. Саймон соромливо сповільнив крок, порівнявся з Ральфом, поглянув на нього крізь цупке чорне волосся, яке впало на очі. Ральф скоса зиркнув у відповідь, стримано всміхнувся, наче забув, у які дурні пошився недавно Саймон, і знов тупо дивився вперед. На якусь мить чи дві Саймона огорнуло щастя — його знову прийняли, — а потім він перестав думати про себе. Зненацька наскочив на дерево, Ральф сердито глянув на нього, а Роберт захихотів. Саймон заточився, біла плямка на його чолі почервоніла, засочилася кров'ю. Ральф забув про Саймона і вернувся у своє особисте пекло. Скоро вони дістануться до замку, і ватажок муситиме йти першим. Спереду надбіг Джек.

— Уже видно.

— Гаразд. Підійдімо якомога ближче.

Невисоким схилом подався за Джеком у бік замку. По ліву руку від них було непроникне плетиво ліан та дерев.

— А тут нічого не може бути?

— Сам бачиш. Тут ніхто не пролізе.

— А в замку?

— Побачимо.

Ральф розсунув заслону з трави й визирнув. Перед ним зоставалося кілька ярдів кам'янистого ґрунту, а далі два береги острова сходилися до купи, так що мав би утворитися гострий ріг. Натомість вузька скеляста коса завширшки в кілька ярдів і завдовжки ярдів у п'ятнадцять продовжувала острів далі в море. Вона втикалась у рожевий квадрат — один із тих, що становили спід острова. Цей замковий мур, скеля заввишки у сто футів, і був той рожевий бастион, якого вони бачили з вершини гори. Скеля потріскалася, верхівку безладно завалили великі брили й загрожували от-от зірватися вниз.

За Ральфом у високій траві мовчки залягли мисливці.

Ральф глянув на Джека.

— Ти — мисливець.

Джек почервонів.

— Знаю. Добре. Я йду.

Якийсь внутрішній голос примусив Ральфа сказати:

— Я старший. Я сам піду. Не переч.

Він повернувся до решти.

— А ви заховайтесь тут. Почекайте на нас.

Він відчув, що голос його то пропадає, то зривається на крик. Глянув на Джека.

— Отже, ти думаєш?

Джек промимрив:

— Я скрізь сходив. Має бути тут.

— Ясно.

Саймон збентежено пробелькотів:

— Не вірю я в звіра.

Ральф відповів гречно, ніби йшлося про погоду.

— Так, так. Звичайно.

Стис рота, аж губи побіліли. Дуже повільно відгорнув назад волосся.

— Ну, до зустрічі!

І примусив неслухняні ноги винести його на перешийок.

Зусебіч його оточували провалля, повітряні пустоти. Сховатися нікуди, навіть якщо не йти вперед. Він зупинився на вузькому перешийку й поглянув униз. Скоро, за якихось кілька століть, море перетворить замок на окремих острові. Праворуч хвилювалася лагуна, в яку вдиралися хвилі відкритого моря, ліворуч...

Ральф здригнувся. Лагуна захищала їх від Тихого океану; з другого боку Джек чомусь підійшов до самої води. Тепер поглядом жителя суходолу Ральф поглянув на водяні брижі, і йому здалося, що там дихає якась величезна істота. Вона повільно западала між скелями, відкриваючи рожеві гранітові плити, чудернацькі нарости коралів, поліпів, водоростей. Нижче й нижче западала вода, шелестіла, наче вітер у верховітті дерев. Був там плаский камінь, гладенький, як стіл, вода всмоктувалася під нього, відкриваючи з чотирьох порослих водоростями боків гострі уступи. Потім сонний левіафан видихав повітря — вода здималася, маючи водоростями, і з ревом перевалювала через скельний стіл. Хвилі тут не накочувалися з моря, тільки на хвилину здіймалися й опадали, опадали й здіймалися.

Ральф подивився на червоний бескид. Там за ним, у високій траві, хлопці лежали й чекали, що він зробить. Відчув, як холодний піт виступив на долонях, і з подивом подумав, що насправді не сподівається зустріти ніякого звіра, і не знає, що діяти, якщо все ж наткнеться на нього.

Він побачив, що на скелю можна злізти, але в цьому не було потреби. Квадратову стіну облямовував своєрідний карниз, із правого боку над лагуною можна було пройти по цьому прискалку і завернути за ріг. Удалося це легко, і скоро він зазирнув за скелю.

Нічого нового й несподіваного там не було: безладдя рожевих кругляків, покритих гуано, наче цукровою главу́рю, стрімкий схил до звалища скель, що вінчали бас-тіон.

Якийсь звук позаду примусив його озирнутися. По при-скалку дряпався Джек.

— Не міг тебе самого залишити.

Ральф промовчав. Він пробрався поміж скелями, до-слідив якусь печерку, не знайшов там нічого жахливого, тільки купку тухлих яєць, нарешті сів, роззираючись нав-круги і постукуючи по каменю ратищем списа.

Джек був у захваті.

— Місце якраз для фортеці.

Їх оббризкало фонтаном води.

— Нема питної води.

— А он?

І справді, вище на скелі видніла якась довга брудна зелена пляма. Вони видряпалися нагору і покуштували воду, що сочилась тоненькою цівочкою.

— Можна поставити тут шкаралупу з кокоса, і вона весь час набиратиме води.

— Тільки не я. Це гниле місце.

Пліч-о-пліч вони видерлися на останній уступ, де ка-м'яна гора звужувалась і вінчалась останнім уламком скелі. Джек ударив кулаком по найближчому каменю, той ледь зарипів.

— Пам'ятаєш?

Обидва згадали прикрі часи в їхніх стосунках. Джек ваторохтів:

— Запхати під нього пальмовий кілок, і хай тільки підійде цей ворог... подивися!

За сто футів під ними була вузька дамба, далі кам'я-нистий ґрунт, ще далі трава, поцяткована головами, а по-ваду ліс.

— Тільки підважити,— вигукнув Джек триумфаль-но,— і... ві-і-і-і!

Він махнув рукою, ніби падав. Ральф подивився в бік гори.

— В чому річ?

Ральф обернувся.

— А що?

— Ти так дивився... не знаю.

— Нема сигналу. Нас не видно.

— Здурів ти від цього сигналу.

Їх оточувала туга синя лінія обрїю, розірвана тільки верхівкою гори.

— Це все, що ми маємо.

Він зіпер свій спис на кам'яну стіну і відгорнув долонями пасмо з чола.

— Треба вертатись і йти на гору. Вони ж бачили звіра там.

— Нема там ніякого звіра.

— А що ще можна зробити?

Хлопці, що залягли в траві, побачили Ральфа з Джеком цілими й неушкодженими і вийшли на сонце. В запалі пошуків вони забули про звіра. Юрмою кинулися через місток і вже з галасом дряпалися нагору. Ральф стояв, зіпершись рукою на червоний камінь, величезний, як жорно; камінь потріскався і загрозово завис над урвищем. Хлопець понуро дивився на гору. Стиснув руку в кулак і, наче молотом, почав товкти ним по червоній стіні. Міцно зціпив губи, в очах під кучмою волосся залягла туга.

— Дим.

Він облизав розбитий кулак.

— Джеку! Ходімо.

Але Джек уже зник. З гамором, якого він раніше не почув, хлопці розгойдували й підважували кам'яну брилу. Коли він повернувся, брила затріщала і всією масою повалилася в море, аж до середини стіни над водою в гуком здійнявся султан бризок.

— Облиште! Облиште!

Вони стихли, зачувши Ральфів голос.

— Дим.

Дивні речі коїлись у того в голові. Щось тріпотіло в мозку, наче крило кажана, затьмарюючи думку.

— Дим.

Ураз повернулися і думки, і злість.

— Нам потрібен дим. А ви гаєте час. Каміння спихайте.

Роджер закричав:

— У нас повно часу!

Ральф похитав головою.

— Треба йти на гору.

Вибухнула суперечка. Хтось хотів повертатися назад на пляж. Хтось пропонував зіпхнути ще з кілька брил. Сонце світило ясно, а небезпека розвіялася з темрявою.

— Джеку. Звір, мабуть, із того боку. Ти можеш повести нас туди. Ти був там.

— Можна йти берегом. Там є плоди.

До Ральфа підійшов Білл.

— Чому не можна трохи побути тут?

- Ага.
- Зробимо фортецю...
- Тут нічого їсти,— відрізав Ральф,— і нема сховку. Зовсім мало свіжої води.
- Вийшла б чудова фортеця.
- Можна б зіпхнути камінь-другий.
- Прямо на місток...
- Я сказав, ходімо! — люто гарикнув Ральф.— Треба точно впевнитися. Ну, ходімо!
- Давайте залишимося тут...
- Назад, у курінь...
- Я втомився...
- Ні!

Ральф гепнув кулаком по каменю, аж здер шкіру на пальцях. Та він не відчув болю.

— Я ватажок. Треба точно впевнитися. Хіба ви не бачите гори? Там не видно сигналу. А в морі може бути корабель. Чи ви всі подуріли?

Хлопці щось непокірно бурмотіли, тоді повмовкали. Джек повів їх униз, потім через місток.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Тіні та високі дерева

Стежка, яку вторували свині, бігла по той бік гори попри безладне нагромадження скель над самою водою, і Ральф радів, що перший по ній іде Джек. Коли б не чути, як берег повільно засмоктує хвилі, як вони в клетотом вертаються назад, коли б забути, які похмурі й неходжені зарості папороті заснували стежку з обох боків, тоді, мабуть, можна б на якийсь час викинути з голови звіра й помріяти. Сонце вже перекотилося за Zenit, і полуднева спека скувала острів. Ральф по ланцюжку передав Джекові наказ, і, підійшовши до плодів, вони всією компанією зупинилися і перекусили.

Коли сіли, Ральф уперше за день відчув нещадну спеку. З відразою він стяг із себе сіру сорочку і замислився — а чи не ризикнути б її випрати. Спека стояла пекельна навіть як на цей острів. Ральф сидів і думав, який він занехаяний. От якби мати ножиці, підстригтися — відкинув назад свою гриву,— підстригти це брудне волосся зовсім коротко — їжачком. От якби приготувати ванну, поніжитися у ній, відшаруватися з милом. Він про-

вів язиком по зубах і подумав, що не завадила б зубна щітка. А нігті...

Ральф повернув руки долонями вниз і вивчав свої нігті. Вони були скусані до м'яса, хоч не пригадувалося, коли він повернувся до цієї звички, коли дав собі волю.

— Так недовго й до того, щоб смоктати пальці...

Крадькома озирнувся навкруг. Здається, ніхто не чув. Мисливці сиділи й напихали животи легкою їжею, намагаючись запевнити себе, що банани та інші плоди, оливково-сірі, драглисті, сповна відновлять їхні сили. Взавши за взірць свою колишню чистоту, Ральф оглядав усіх. Вони були брудні, та грязюка не впадала в око, як на тих хлопчиках, що тільки-но вивалялися в болоті чи ганяли в сильній дощ по вулиці. Бажання зразу запхати котрогось із них під душ не виникало, і все ж — волосся надто довге, скуйовджене, то тут, то там у ньому заплутався якийсь листочок або пачечок; обличчя — сяк-так вимиті соком плодів та потом, але в менш приступних місцях позначені брудотою, наче тінями; одяг приношений, як у нього, задубілий від поту, вбраний не задля пристойності чи зручності, а просто за звичкою; шкіра на тілі зашерхла від солоної води...

Серце йому стислося, коли він відкрив для себе, що все це має за норму і давно не надає йому значення. Він вітхнув і жбурнув гілку, з якої позривав плоди. Мисливці потихеньку відходили в ліс чи ховалися за скелі, справляючи потребу. Він відвернувся, задивився на море.

Тут, з другого боку острова, панорама була цілком інакша. Чари туманного мрева не витримували холодних вод океану, й обрій синьою смугою міцно врізався в небо. Ральф плентався вниз до скель. Там, майже на одному рівні з морем, можна було стежити, як з глибини без упину виривають і накочуються морські хвилі. Завширшки з милю, вони не ламались і не пускали баранців на мілководді. Мандрували собі поза острів, немовби зовсім не зважали на нього, ніби поспішали в інших справах, та насправді нікуди вони не прямували — то поважно здіймався й опадав цілий океан. Ось хвилю засмокче під берег, повертаючись, вона впаде каскадами й фонтанами води, осяде між скелями, розчесе морські трави, наче сьайливе волосся, тоді на мить затихне, збереться на силі, піднесеться з ревом, непереборно здійнявшись над брилами й скелями, випнеться на невеликий уступ, нарешті запусить руку прибою в глиб невеликого жолоба, щоб зовсім близько, за якийсь ярд від Ральфа, пальцями бризок торкнутися землі.

Ральф поглядом стежив за тим, як хвиля за хвилею вода піднімалася й опадала, доки не очманів від морської далечі. Поступово безмежжя цих вод заповнило його уяву. Тут відбувався поділ, лежала перепона. По той бік острова, огорнутого полудневим міражем, за надійним щитом тихої лагуни можна мріяти про порятунок; тут, перед лицем тупої безглуздісті океану за милі й милі від світу, ти знищений, безсилий, приречений...

Саймон заговорив йому прямо в вухо. Ральф помітив, що до болю обіруч учепився в камінь, зігнувся всім тілом, аж м'язи напнулися на шиї і в напруженні розкрився рот.

— Ти ще повернешся додому.

При цих словах Саймон кивнув. Він схопився руками за скелю, що нависала трохи вище, вкляк на одне коліно, а другу ногу спустив униз і майже діставав нею до Ральфа.

— Розумієш, він такий великий...

Саймон кивнув:

— Усе одно. Ти повернешся назад, от побачиш. Так мені принаймні здається.

Тіло Ральфові поволі відпружилось. Він глянув на море і гірко всміхнувся до Саймона.

— Ти що, маєш у кишені корабель?

Саймон вишкірився і похитав головою.

— Звідки ж ти знаєш?

Саймон усе мовчав, а Ральф кинув різко:

— Тобі клепки бракує.

Саймон відчайдушно захитав головою, цупка чорна грива заметалася врізнобіч по обличчю.

— Ні. Не бракує. Просто мені здається, ти повернешся назад, неодмінно.

Якусь мить більш нічого не говорилось. І раптом вони всміхнулися один одному.

З кущів пролунав Роджерів голос:

— Бігом, подивіться!

Коло стежки, де ходили свині, земля була зрита, парували купки посліду. Джек майже любовно схилився над ними.

— Ральфе, хоч ми полюємо на інше, нам однаково потрібне м'ясо.

— Ну, якщо по дорозі, можна й пополювати.

Знову рушили далі, згадка про звіра налякала мисливців, зі страху вони трохи збилися до купи, а Джек кинувся вперед на пошуки. Йшли повільніше, ніж хотілося Ральфові; та по-своєму він навіть радів, що можна по-

тинятись, бавлячися списом. Незабаром Джек наскочив на щось у його ділі непередбачене, хід зупинився. Ральф прихилився до дерева і враз задрімав, замарив. За полювання відповідає Джек, і ще залишиться час зійти на гору...

Колись, переїхавши з батьком із Чатама до Девон-порта, вони оселилися в будиночку, що стояв коло порослих вересом боліт. З усіх будинків, де вони жили, цей запам'ятовся Ральфові найкраще, бо звідси його вирядили до школи. Мама ще була з ними, і тато щодня повертався додому. Дикі поні підходили до кам'яної огорожі в кінці саду, йшов сніг. Зразу за будинком стояла дровитня, там можна було лежати й дивитись, як кружляють сніжинки. Ти бачив вогкі цятки там, де зникали сніжинки, а потім бачив першу сніжинку, що лежала й не танула, бачив, як біліла вся земля. Змерзнувши, ти міг піти додому і виглядати з вікна, дивлячись повз блискучий мідяний чайник і тарілку з маленькими синіми чоловічками...

Перед сном давали чашку кукурудзяних пластівців з цукром та вершками. І книжки — вони стояли на полиці над ліжком, схилившись набік, дві чи три лежали плазом на інших — йому було ліньки поставити їх на місце. Книжки зачитані, в подертих обкладинках. Одна тільки блискуча, новенька — про Топсі й Мопсі, він ніколи її не читав, бо вона про двох дівчаток; одна про чарівника, цю читалося зі стримуванним жахом, пропускаючи двадцять сьому сторінку з малюнком страхітливого павука; там стояла й книжка про людей, які викопали з землі різні речі в Єгипті, а ще — «Хлопчикам про поїзди», «Хлопчикам про кораблі». Так виразно книжки з'явилися перед очима, здавалося, — простягнеш руку, доторкнешся, відчуєш вагу, побачиш, як легко виймається й вислизає на підлогу книжка «Хлопчикам про мамутів».

...Все було добре, всі були такі приязні й доброзичливі.

Десь попереду затріщали кущі. Хлопці нестямно кинулися врозтіч від стежки, з криками продиралися під ліанами. Ральф помітив, як Джека хтось відштовхнув ліктем, він упав. Якась тварина летіла на нього по стежці, полискуючи іклами й загрозливо рохкаючи. Ральф відчув, що зуміє холодно оцінити відстань до неї, й при-

цілився. Коли їх із вепром розділяло яких п'ять ярдів, він шпурнув оту дурну дрючину, з якою ходив, побачив, як вона поцілила у велике рило і на якусь хвилину зависла на ньому. Рохкання змінилося пронизливим вищанням, і кабан звернув у гущавину. З криками хлопці знову висипали на стежку, прибіг Джек і заходився обстежувати кущі.

— Сюди...

— Але ж він нас заб'є!

— Сюди, кажу...

Вепр уже мчав геть. Вони знайшли іншу стежку, рівнобіжну до першої. Джек побіг уперед. Ральфа опанували страх, і передчуття, і гордощі.

— Поцілив! Спис аж застряг...

Нараз вони опинилися на відкритій ділянці коло моря. Джек кинувся до однієї з голих скель і неспокійно оглядав берег.

— Утік.

— Я поцілив,— повторив Ральф знову,— спис аж застряг.

Він відчув, що бракує свідків.

— Хіба ти не бачив?

Моріс кивнув:

— Я бачив. Просто в рило... ба-а-ах!

Ральф провадив збуджено:

— Здорово я його. Спис застряг. Я його поранив!

Здобувши нове визнання, він грівся в ньому, як на сонці, йому здавалося, що полювання не таке вже й погане діло.

— Добряче я йому дав. Мабуть, то був звір!

Джек вернувся назад.

— То не звір, то кабан.

— Я поцілив його.

— Чого ж ти на нього не кинувся? Я ось хотів...

Ральф майже вереснув:

— На кабана?!

Джек зненацька спаленів.

— Так, ти репетував: він нас заб'є. Навіщо ж тоді списа кидав? Чому не почекав?

Він простяг руку.

— Поглянь.

Він показав ліву руку, щоб усі могли бачити. На зовнішньому боці була рана, невелика, але кривава.

— Це він мене іклами. Я не встиг вчасно метнути списа.

Джек знову заволодів загальною увагою.

— Тебе поранено,— сказав Саймон,— висмокчи кров.
Як Беренгарія.

Джек почав смоктати рану.

— Я поцілив його,— обурився Ральф.— Я поцілив його своїм списом, я поранив його.

Він намагався повернути увагу до себе.

— Він біг по стежці. Я кинув, отак...

Роберт загарчав на нього. Ральф підхопив гру, всі за-
сміялися. І ось уже всі штурхають Роберта, а той вдає,
ніби ухиляється.

Джек загорлав:

— Оточити його!

Коло зімкнулося. Роберт кувікав з удаваним жахом,
а потім від справжнього болю.

— Ой! Годі! Боляче!

Він якось невдало повернувся, і хтось потяг його по
спині тупим кінцем списа.

— Тримай його!

Вони схопили його за ноги та руки. В якомусь несподі-
ваному шаленому захваті Ральф видер у Еріка спис
і вдарив ним Роберта.

— Забити його! Забити!

Роберт уже верещав і виборсувався щомога, як наві-
жений.

Джек тримав його за волосся, вимахував ножем. Род-
жер, що стояв ззаду, пропихався наперед. Залунав ри-
туальний спів, ніби на завершення танцю чи полювання.

— *Бий свиню! Горло — ріж! Бий свиню! Рубай —
свиню!*

Ральф і собі проштовхувався чимближче, щоб дотяг-
тися до брунатної, вразливої плоти. Бажання вдарити
було нездоланне.

Джек опустив руку; розітнувся переможний крик, ті,
хто стояв колом, наслідували передсмертне кувікання
свині. Потім затихли, попадали на землю, відсапуючись і
слухаючи, як перелякано схлипує Роберт. Брудною ру-
кою він витер обличчя і спробував повернути втрачену
гідність.

— Ох, мій зад!

З жалем потер крижі. Джек перекотився на живіт.

— Оце була гра.

— Авжеж, гра,— буркнув Ральф, відчуваючи сором.—
Колись я й сам добре дістав на регбі.

— Якби нам барабан,— ввернув Моріс.— Тоді все бу-
ло б за правилами.

Ральф поглянув на нього.

— Як це за правилами?

— Не знаю. Треба, щоб горів вогонь, і барабан, і все робити під барабан.

— Треба свиню,— докинув Роджер,— як на справжньому полюванні.

— Або щоб хтось грав свиню,— сказав Джек.— Треба, щоб хтось вирядився у свиню і грав її роль... Розумієте, хай удає, що кидається на мене, і всяке таке...

— Треба справжню свиню,— тріснув головою Роберт, він і досі ще потирив крижі,— її ж треба вбити.

— Можна взяти якогось малюка,— сказав Джек, і всі зареготали.

Ральф сів.

— Ну гаразд. Якщо так піде далі, ми не знайдемо того, що шукаємо.

Один по одному вставали, обтрушували своє лахміття.

Ральф глянув на Джека.

— Тепер на гору.

— А може, вернімося до Рохи,— запропонував Моріс,— поки не стемніло?

Близнюки дружно кивнули.

— Так, правильно. Давайте підемо туди зранку.

Ральф повернув голову і побачив море.

— Треба знову розпалити вогонь.

— Ти ж не маєш Рошиних окулярів,— знизав плечима Джек,— нічого не вийде.

— Тоді перевіримо, чи на горі хтось є.

Моріс вагався, він не хотів здатися боягузом.

— А що як там звір?

Джек замахнувся списом.

— Ми його вб'ємо.

Спека ніби трохи спала. Джек протнув списом повітря.

— На що ми чекаємо?

— Я думаю,— відказав Ральф.— Якщо податися цієї дорогою понад морем, доберемося до спаленого лісу, а там можна зійти на гору.

І знову Джек повів їх повз зітхання й хлюпіння сліпучого моря.

І знову Ральф марив, дозволивши своїм справним ногам самим давати собі раду на важкій дорозі. Але тут його ноги виявилися не такими спритними, як раніше. Більшу частину шляху мусили ступати по голому камінню над самою водою або протискатися між скелями й темною пишнотою лісу. На цій дорозі доводилося долати

невеликі уступи, її перегороджували довгі брили, тоді му- сили рачкувати. Раз у раз вони видряпувалися на обмиті хвилями скелі, перестрибували чисті затоки, полишені припливом. Дійшли до яруги, що перетнула вузький бе- рег, мов шапець. Вона, здавалося, не мала дна; перейняті жахом діти зазирнули в похмуру розколину, де клекоті- ла вода. Раптом бухнула хвиля, вода внизу закипіла й вистрілила бризками аж до самих хащів, намочила хлоп- ців, і ті з галасом відсахнулися. Спробували йти лісом, та він сплівся густо, наче пташине гніздо. Нарешті, ви- ждавши, коли спаде вода, один по одному стали пере- стрибувати на той бік, та дехто все одно скупався ще раз. Далі скелі видалися зовсім непролазними, і якийсь час вони посиділи, обсушуючи лахміття та стежачи за зубчастими обрисами морських бурунів, які сповільна ко- тилися повз острів. Вони знайшли плоди, навколо яких роїлися яскраві дрібнесенькі пташки й обсідали їх, наче комахи. Ральф зауважив, що вони повзуть, як черепахи. Він сам зліз на дерево, розсунув листяну завісу і побачив, що квадратові верхівка гори ще ген далеко. Потім вони заквапилися поміж скелями, і Роберт немилосердно розпанахав коліно; довелося визнати, що такою дорогою треба йти поволі, якщо хочеш цілим добратися до мети. Тож далі йшли так, наче долали небезпечну крутовину, аж доки скелі привели до стрімкого бескиду, на який згори нависали неприступні хащі, а нижня частина по- топала в морі.

Ральф із сумнівом глянув на сонце.

— Незабаром вечір. У кожному разі вже по п'ятій!

— Я не пам'ятаю цього уступу,— заявив Джек. Він занепав духом.— Мабуть, я пропустив цю частину берега.

Ральф кивнув головою.

— Дайте мені подумати.

Тепер Ральф уже не соромився думати при них, він виробляв свої рішення, ніби грав у шахи. Одне лихо — з нього ніколи б не вийшов добрий шахіст. Він згадав ма- люків та Роху. Чітко уявив собі, як Роха один-однісінький скулився в курені, а навколо тиша, яку розривають лише сонні крики.

— Не можна залишати малюків тільки з Рохою. На цілу ніч.

Інші хлопчики мовчали, стояли собі навколо і видив- лялися на нього.

— Якщо повернути назад, доведеться йти кілька го- дин.

Джек відкашлявся і сказав якимось дивним, здушеним голосом:

— Головне, щоб з Рохою нічого не скоїлося, правда?

Ральф постукав себе по зубах брудним кінцем Ерікового списа.

— Якщо ми перетнемо...

Він роззирнувся довкола.

— Комуś треба перетнути острів і попередити Роху, що ми повернемося після смерку.

Білл прошепотів, ніби не вірячи:

— Самому через ліс? Зараз?

— Ми можемо відпустити тільки одного.

Саймон протисся до Ральфового плеча.

— Якщо хочеш, я піду. Чесно, я можу.

Ральф іще не встиг відповісти, а той уже швидко всміхнувся, повернувся і подерся нагору в ліс.

Ральф люто блимнув на Джека, ніби побачив його вперше.

— Джеку, того разу ти обійшов цілий острів, аж до самого замку?

Джек розсердився.

— А що?

— Ти йшов понад берегом... і під горою, і отам далі?

— Так.

— А потім?

— Я знайшов свинячу стежку. Вона тяглася на цілі милі.

Ральф кивнув. Показав на ліс.

— Виходить, стежка має бути десь отут.

Всі поважно закивали головами.

— Ну гаразд. Будемо продиратися нетрями, доки не знайдемо стежки.

Ступив крок уперед і затримався.

— Ану лиш постривай! Куди, кажеш, веде стежка?

— На гору,— відказав Джек,— я ж казав тобі.— Він посміхнувся глузливо.— Не хочеться йти на гору?

Ральф зітхнув, відчувши, як знову між ними зростає ворожнеча. Він розумів — Джек знову злоститься, що він не ватажок.

— Я думав про світло. Поночі ми будемо спотикатися.

— Ми збиралися шукати звіра...

— Мало світла.

— Я за те, щоб іти,— з запалом вигукнув Джек.— Я піду. А ти? Побіжиш до куренів радитися з Рохою?

Тепер уже Ральф почервонів і сказав розпачливо, з новим розумінням життя, якому навчив його Роха:

— І чому ти мене так ненавидиш?

Хлопці занепокоєно похнюпилися, наче почули щось непристойне.

Ральф, усе ще роздратований і ображений, повернувся перший.

— Ходімо.

Пішов на чолі, залишаючи собі право прорубувати ґущавину. Витіснений, незадоволений, Джек плентався у хвості.

Стежка, яку вторували свині, скидалася на темний тунель, сонце швидко скочувалося до небокраю, а в лісі й так сутінків не довго чекати. Стежка була втоптана й широка, вони бігли по ній підтюпцем. Потім листяна покрівля розірвалась, засапані, вони зупинились і побачили сяйво перших зірок навколо вершини гори.

— От і прийшли.

Хлопці непевно перезирнулися, Ральф вирішив:

— Тепер — навпростець до гранітової плити, а на гору — завтра.

Бурмотінням висловили свою згоду; та раптом за його плечем став Джек.

— Звичайно, якщо ти боїшся...

Ральф повернувся до нього.

— Хто перший зіп'явся на скелястий замок?

— Я так само пішов. І це було вдень.

— Гаразд. Хто хоче лізти на гору зараз?

Єдина відповідь — мовчанка.

— Ерікісем? Ви як?

— Краще підемо та скажемо Росі...

— ...а тож, скажемо Росі, що ми...

— Але ж Саймон уже пішов!

— Треба сказати Росі, а то...

— Роберт? Білл?

Вони теж пропонували рушати прямо до плити. Звичайно, не задля страху, просто з утоми.

Ральф знову повернувся до Джека.

— Бачиш?

— Я йду на гору.

Ці слова вирвалися люто, наче прокльон. Його худе тіло нагнулося, він глянув на Ральфа, звів списа, наче погрожуючи.

— Я йду на гору шукати звіра... зараз же...

І далі, як болюче жало, недбале різке слово:

— Підеш?

При цьому слові інші хлопці забули, як їм кортіло повернутися на нічліг, і наготувалися стати свідками но-

вої сутички двох сил у темряві. Слово було надто сильне, надто їдке, надто грізне, щоб його повторювати. Захопило Ральфа зненацька, коли він зовсім розслабився, думаючи про повернення до куренів, до тихого, мирного плеса лагуни.

— Я не проти.

Він вражено почув власний голос, холодний і байдужий, що зводив нанівець усю їдкість уципливого Джекового зауваження.

— Ну, якщо ти не проти, підемо.

— Авжеж, не проти.

Джек ступив крок.

— Ну тоді...

Пліч-о-пліч, під мовчазними поглядами хлопців, вони рушили на гору.

Ральф зупинився.

— Дурні ми. Чому йти тільки двом? Якщо ми знайдемо що-небудь, нас двох буде замало...

Враз почулося, як хлопці кинулися від них геть. На превеликий подив, якась темна фігура пішла проти течії.

— Роджер?

— Так.

— Отже, нас уже троє.

Знову вони спиналися на гору. Здавалося, п'ятьма огортає їх, як море. Джек мовчав, та раптом почав задихатися й кашляти; порив вітру примусив їх плюватися. Сльози засліплювали Ральфа.

— Попіл. Ми на краю спаленого лісу.

Від кроків та вітру здіймалися хмаринки пилу. Хлопці зупинилися знову; доки Ральф відкашлювався, він устиг подумати, яку вони чинять дурницю. Якщо звіра нема — а його напевно нема, — в такому разі все добре; та що як на вершечку гори їх хтось чекає — тоді яка від них трьох користь, скутих темрявою і озброєних тільки палицями?

— Дурні ми все ж таки.

З темряви почувлася відповідь:

— Злякався?

Ральф затрусився з люті. Це все Джекова провина.

— Ще б пак. Але однак ми дурні.

— Не хочеш йти далі, — саркастично промовив голос, — тоді я піду сам.

Ральф відчув глузливий тон. Він ненавидів Джека. Попіл, що виїдав очі, втома, страх — усе його дратувало.

— Тоді йди! Ми тут почекаємо!

Мовчанка.

— Ну? Чому не йдеш? Страшно?

Пляма в темряві, пляма, якою був Джек, відсунулась і почала віддалятися.

— Добре. До зустрічі.

Пляма зникла. Натомість з'явилася інша.

Ральф торкнувся коліном чогось твердого і хитнув осмалену й колючу на дотик колоду. Гострою звуглілою корою його дряпнуло під коліном, він зрозумів — це сів Роджер. Помацав довкола руками, опустився коло Роджера, а колода похитнулася на невидимому згарищі. Роджер, натурою відлюдькуватий, мовчав. Він не поділився своєю думкою про звіра, не пояснив Ральфові, чому поклав вирушити в цей божевільний похід. Просто сидів собі й погойдував колоду. Ральф почув швидкий, дратливий стукіт і зрозумів — це Роджер товче своєю дурною палицею.

Отак вони й сиділи: постукував палицею і гойдався мовчазний Роджер, а поряд кипів Ральф; навколо низьке небо важко нависало зірками, і тільки гора творила в ньому чорну діру.

Раптом десь над ним щось майнуло, хтось велетенськими відчайдушними скоками гнав по камінню чи попелу. На них вибіг Джек, голос його так тремтів і хрипів, що вони його ледве впізнали.

— Я бачив когось на горі.

Вони почули, як він спіткнувся об колоду; колода рвучко захиталась. Хвилину лежав мовчки, потім пробурмотів:

— Добре дивіться. Може, буде наздоганяти.

На них сипонув дощ попелу. Джек сів.

— Я бачив там, нагорі, щось надимається.

— Привиділося, — сказав Ральф, голос його дрижав, — бо й що б воно надималося? Нема таких тварин.

Роджер сказав слово, і вони аж підскочили — про нього забули.

— Жаба.

Джек захихотів і здригнувся.

— Добра мені жаба. Я чув звук. Щось ніби лопоче. Тоді надимається.

Ральф аж сам здивувався, не тому, що почув свій голос — голос був рівний, — а хоробрості своєї пропозиції.

— Ходімо перевіримо.

Вперше відтоді, як вони познайомилися з Джеком, Ральф відчув, що той вагається.

— Зараз?..

Голос відповів за нього:

— Звісно.

Він підвівся з колоди і рушив уперед, хрускаючи розтоптаними вуглинами, інші подалися слідом.

Тепер, коли голос його мовчав, стало чути внутрішній голос розуму та ще інші голоси. Роха називав його нерозумним дитям. Інший голос закликав не коїти дурниць; темрява та відчайдушність цієї спроби робили ніч неймовірною, як зуболікувальне крісло.

Коли вони підійшли до останньої крутовини, Джек та Роджер присунулися ближче, чорнильні плями обернулися на виразні постаті. Ніби змовившись, зупинились і разом припали до землі. Позаду, на обрії, де за хвилину мав виглянути місяць, залишався клаптик яснішого неба. В лісі заревів вітер, він прибив лахміття до їхніх тіл.

Ральф заворушився.

— Ходімо.

Вони посунули вперед, Роджер трохи відставав. Джек і Ральф одночасно завернули за плече гори. Внизу лежало спокійне мерехтливе плесо лагуни, позаду — довга біла невизначна смуга, це — риф. Роджер наздогнав їх.

Джек прошепотів:

— Далі давайте рачки. Може, він спить.

Роджер і Ральф поповзли вперед, цього разу відставав Джек, незважаючи на всі його сміливі слова. Добралися до пласкої вершини, де під колінами та долонями було тверде каміння.

Якесь створіння, що надимається.

Ральф потрапив рукою в холодний, м'який попіл колишнього вогнища і здушив у горлі крик. Від несподіваного дотику його рука та плече тремтіли. На мить перед очима майнули зелені вогники нудоти й розтанули в темряві. Роджер лежав позаду, а Джек шепотів Ральфові на вухо:

— Он там, де була щілина в скелі. Такий горбок, бачиш?

Із згарища Ральфові в обличчя сипонуло попелом. Ні щілини, ні чогось іншого він не бачив, бо перед очима знову зблиснули й розросталися зелені вогники, а вершина гори раптом посунулася вбік.

І знову, немовби здалеку, він почув Джеків спів:

— Злякався?

Не просто налякався, його спаралізувало: нерухомий він висів на вершині гори, що хиталася й осувалася. Джек від нього відповз, Роджер наткнувся на нього, по-

сопівши, обмацав і поплазував далі. Він почув, як вони перешіптуються:

— Ти щось бачиш?

— Отам...

Перед ними, за якихось три-чотири ярди, де не мало бути жодної скелі, з'явився горбок. Ральф почув якийсь тихий стук, може, то цокотіли його власні зуби. Зусиллям волі опанував себе, перетопив свій страх та огиду в ненависть і встав. Ступив два кроки вперед тяжкими олив'яними ногами.

Позаду місячний серп відірвався від обрію. Попереду, спустивши голову на коліна, сиділо й спало щось схоже на велику мавпу. Тоді вітер заревів у лісі, в темряві щось заклекотіло, істота підвела голову і повернула до них рештки колишнього обличчя.

Ральф помчав велетенськими кроками по згарищу, він почув, як позаду кричать, стрибають і стрімголов жечуть униз по темному схилу його товариші; незабаром вершина гори спустилася, там залишилися тільки три покинуті палиці та істота, що сиділа і кланялася.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Темрява в дарунок

Роха перевів нещасний погляд зі світанково-білого берега на темну гору.

— Ти певен? Тобто цілком певен?

— Кажу тобі вже вдесьте,— відповів Ральф,— ми його бачили.

— Думаєш, тут унизу ми в безпеці?

— Звідки, в біса, я знаю?

Ральф рвучко розвернувся, пройшов декілька кроків берегом. Джек стояв навколішки й пальцем малював на піску кола. До них долетів тихий Рошин голос:

— Ти певен? Точно?

— Піди й подивися,— зневажливо кинув Джек,— щасливої дороги!

— Нема дурних.

— Звір має зуби,— сказав Ральф,— і великі чорні очі. Його пересмикнуло. Роха скинув окуляри з єдиним скельцем і заходився його протирати.

— Що ж нам тепер робити?

Ральф повернувся до гранітової плити. Серед стовбу-

рів виблискував ріг — біла краплина проти сяйва ранкової зоряниці. Він відгорнув назад густі патли.

— Не знаю.

Він згадав панічну втечу по схилу гори вниз.

— Думаю, ми не подужаємо такого великого звіра, слово честі. Можна багато говорити, але ми б не подужали тигра. Сховалися б. Навіть Джек сховався б.

Джек незворушно дивився на пісок.

— А мої мисливці?

Саймон, скрадаючись, відокремився від тіні під куренем. Ральф не звернув уваги на Джекове запитання. Показав на жовтий полиск над морем.

— Поки надворі ясно, ми досить сміливі. А потім? Ех, тепер оте щось засіло коло вогнища, ніби не хоче, щоб нас урятували...

Не помічаючи цього, він заламував руки. Голос його зривався.

— Отже, у нас не буде сигнального вогню... Ми пропали.

Золота крапка виринула з моря, і враз ціле небо засвітилось...

— А мої мисливці?

— Дітлахи, озброєні дрючками.

Джек звівся на ноги. Почервонів, відійшов. Роха почепив окуляри з єдиним скельцем і поглянув на Ральфа.

— Ну от і все. Образив його мисливців.

— Та заткни пельку!

Їх перебили невміло видобуті звуки рога. Немовби вітаючи сонце серенадою, Джек сурмив, доки в куренях заворушилися, мисливці почали вилазити на плиту, а малюки заскідили, як це тепер з ними часто бувало. Ральф слухняно підвівся, і вони з Рохою подалися до плити.

— Балачки,— гірко сказав Ральф,— балачки, балачки, балачки.

Він узяв у Джека ріг.

— Ці збори...

Джек перепинив його.

— Я їх скликав.

— Ти б не скликав — я б це зробив. Ти просто подував у ріг.

— Хіба це нічого не означає?

— На, бери його! Давай... говорі!

Ральф тицьнув ріг Джекові в руки і сів на колоду.

— Я скликаю збори,— сказав Джек,— з багатьох причин. По-перше, ви вже знаєте, ми бачили звіра. Ми підповзли нагору. Були від нього за кілька футів. Звір сів

і подивився на нас. Я не знаю, що він там робить. Ми навіть не знаємо, що то за звір...

— Звір виходить з моря...

— З мороку...

— З дерев...

— Тихо! — гримнув Джек. — Слухайте, ви. Хай там який той звір, а він є...

— Може, він чекає...

— Може, полює...

— Так, так, полює.

— Полює, — сказав Джек. Йому пригадався правічний жах, який находив на нього в лісі. — Так. Цей звір — мисливець. Тільки стулить писок! По-друге, нам його не вбити. І далі — Ральф сказав, що мої мисливці нічого не варті.

— Я ніколи цього не казав!

— У мене ріг. Ральф думає, що ви боягузи, що ви тікаєте від вепра, тікаєте від звіра. І це ще не все.

Над плитою прокотилося зітхання, наче всі знали, до чого воно йде. Голос Джеків звучав далі, тремтів, рішуче вдираючись у неприязну тишу.

— Він такий, як Роха. Все повторює за Рохою. З нього поганий ватажок.

Джек притис до себе ріг.

— І сам він боягуз.

На хвилю він замовк, тоді провадив:

— Там, на вершині, коли ми з Роджером пішли вперед, він залишився позаду.

— Я теж пішов!

— Потім!

Двоє хлопців втупились один в одного крізь гриви, які спадали на обличчя.

— Я теж пішов, — повторив Ральф, — а тоді вже побіг. І ти теж побіг.

— Спробуй-но скажи, що я боягуз.

Джек повернувся до мисливців.

— Він не мисливець. Він ні разу не добув нам м'яса. Він не був нашим класним старостою, ми про нього нічого не знаємо. Командує тут і думає, що всі будуть просто так скорятися. Всі ці розмови...

— Всі ці розмови! — вигукнув Ральф. — Розмови, розмови! А хто їх захотів? Хто скликав збори?

Червоний, з відвислим підборіддям, Джек спідлоба глянув на Ральфа.

— Ну гаразд, — сказав значуще й погрозово, — гаразд.

Однією рукою він притис ріг до грудей, а другу звів догори, розтинаючи повітря вказівним пальцем.

— Хто вважає, що Ральф не повинен більше бути ватажком?

З надією він обвів поглядом хлопців, що посідали довкола. Ті завмерли. Під пальцями запала мертва тиша.

— Піднесіть руки,— з притиском сказав Джек,— хто не хоче, щоб Ральф залишався ватажком?

Стояла тиша, напружена, тяжка, ганебна. Кров поволі відступала від Джекового обличчя, потім знов ударила зненацька й болісно. Він облизав губи й відвернувся, щоб ні з ким не стрітися поглядом.

— Хто з вас вважає...

Голос його зірвався. Ріг затремтів у руках. Він відкашлявся і сказав голосно:

— Ну гаразд.

Він обережно поклав ріг на траву під ногами. З кутків очей покотилися сльози приниження.

— Я більше не бавлюся. З вами.

Тепер уже майже всі хлопці потупилися, дивилися на траву під ногами. Джек знову відкашлявся.

— Більше я вам з Ральфом не компанія...

Він кинув погляд на колоди праворуч, наче рахуючи мисливців, що раніше були хором.

— Відтепер я буду один. А він хай сам собі ловить свиней. Хто захоче полювати разом зі мною, нехай приходить до мене.

Спотикаючись, він кинувся геть від колод, складених трикутником, до спуску на білий пісок.

— Джеку!

Джек повернувся і глянув на Ральфа. На мить зупинився, а тоді крикнув пронизливо й люто:

— Ні!

Він сплигнув з плити й побіг уздовж пляжу, не помічаючи, що сльози котяться градом. Ральф дивився йому вслід, доки Джек не пірнув у ліс.

Роха кипів від обурення.

— Ральфе, я ж казав тобі, а ти тільки стояв, як той...

Ральф дивився на Роху і не помічав того, тоді тихо промовив сам до себе:

— Він повернеться. Сяде сонце, і він повернеться.— Глянув на ріг, що опинився в Рошиних руках.

— Ти чого?

— Ну от!

Роха збагнув, що його докори не досягають мети. Він знову протер скельце і вернувся до своєї теми.

— Можна обійтися і без Джека Мерідью. Крім нього, на острові є ще й інші. Тепер, коли ми знаємо, що звір існує насправді, хоч я не дуже в це вірю, треба триматися ближче до плити; а отже, не так він і потрібен зі своїм полюванням. Тож тепер треба нарешті вирішити, що й до чого.

— На це нема ради, Рохо. Ми нічого не вдіємо.

Якусь мить вони сиділи в гнітючій тиші. Тоді встав Саймон і взяв рiг у Рохи, що з подиву навіть забув сісти.

Ральф поглянув на Саймона.

— Саймоне! Ну що ти тепер скажеш?

Глузливі смішки майнули колом, Саймон зіщулився.

— Я думаю, рада має бути. Щось ми...

І знову від хвилювання, що доводиться говорити перед зборами, йому відібрало мову. В пошуках допомоги та співчуття він вибрав Роху. Саймон повернувся до нього, притискаючи рiг до засмаглих грудей.

— Я думаю, треба зійти на гору.

Всі аж здригнулися від жаху. Саймон затнувся і повернувся до Рохи, який дивився на нього з іронією та нерозумінням.

— Навіщо лізти нагору до цього звіра, коли Ральф і ті двоє були там і нічого не вдіяли?

У відповідь Саймон прошепотів:

— А що залишається?

Закінчивши, він дозволив Росі взяти рiг. Потім відійшов від усіх якнайдалі і сів.

Тоді заговорив Роха — з певністю і навіть, можна б подумати, якби не поважність становища, — з утіхою.

— Я вже казав, без декого можна обійтися. А тепер я кажу, треба вирішити, як бути. Думаю сказати вам те, що, мабуть, збирається зараз сказати Роха. Дим — найважливіша річ на острові, а диму без вогню не буде.

Ральф нетерпляче поворухнувся.

— Ні, ні, Рохо. Нема в нас вогню. Нагорі сидить оте... І нам краще бути тут.

Роха підняв угору рiг, наче хотів надати більшої ваги дальшим словам.

— Вогню нема на горі. А чом не розпалити вогонь тут, унизу? Можна розікласти вогонь на отих скелях. Навіть на піску. Дим від нього буде такий самий.

— Правда!

— Дим!

— Коло купальні!

Хлопці заторохтіли. Тільки в Рохи вистачало сміливості розуму, щоб запропонувати перенести вогонь з гори.

— Отже, у нас тут буде вогонь,— сказав Ральф. Він озирнувся.— Можна розкласти його отут, між ставком і плитою. Звичайно...

Він затнувся, насупився, почав розмірковувати, невідомо кусаючи нігті.

— Звичайно, дим звідси буде видно гірше, не так уже далеко. Зате не треба підходити близько, підходити близько до...

Інші все чудово зрозуміли і закивали. Наближатися не доведеться.

— Давайте розкладати вогонь.

Найвидатніші ідеї завжди прості. Тепер, коли з'явилася мета, всі запрацювали завзято. Роху сповнювала така радість, таке безмежне відчуття звільнення від Джека, така гордість за свій внесок у громадський добробут, що він навіть допомагав зносити дрова. Дерево, яке він приніс, виявилось під рукою — то був повалений стовбур з плити, непридатний, щоб на ньому сидіти на зборах; іншим усе, що лежало на плиті, навіть непотрібне, здавалося недоторканим. Потім близнюки збагнули, що вночі спокійніше спатиметься, коли вогонь палатиме поряд. Від такого відкриття малюки затанцювали, заплескали в долоні.

Дрова тут були не такі сухі, як на горі. А переважно вогні, трухляві, повні комахні, яка розбігалася на всі боки. Колоди доводилося піднімати з землі обережно, інакше вони розсипалися на мокру потерть. Крім того, щоб не заглиблюватися в ліс, хлопці тягли кожне повалене дерево, хоч як би його обплутало молодим підліском. Вони прочісували знайоме узлісся й вилам, де поблизу залишався ріг, стояли курені. Вдень здавалося зовсім не страшно. Як буде поночі, нікого поки що не турбувало. Тож працювали із запалом і піднесенням, хоча з плином часу в запалі все більше вчувалася паніка, а в піднесенні — істерія. На піску коло плити звели піраміду з листя й галузок, колод і гілок. Уперше, відколи він на острові, Роха сам скинув окуляри з єдиним скельцем, укляк, зібрав сонячні промені в пучок над дровами. Невдовзі над ними виросла димова покрівля і кущик жовтого полум'я.

Малюки, що рідко бачили вогонь після тієї першої катастрофи, напрочуд розвеселилися. Вони витанцювали й співали, наче на пікніку.

Нарешті Ральф звелів закінчити роботу, випростався, витираючи брудним передпліччям піт з лица.

— Вогонь треба менший. Цей завеликий. Ми його не втримаємо.

Роха обережно сів на пісок, заходився протирати скельце.

— Можна зробити спробу. Розпалити малий жаркий вогонь, а потім підкладати зелених гілок для диму. Якесь листя для цього надається більше, якесь менше.

Вогонь згасав, а з ним і веселоці. Малюки облишили свої пісні й танці й блукали хто де — коло моря, під плодовими деревами, між куренями.

Ральф гепнувся в пісок.

— Треба скласти новий список, хто за ким чергуватиме коло вогню.

— Якщо ми когось знайдемо.

Він озирнувся навколо. І вперше помітив, як мало старших, і збагнув, чому так тяжко йшла їхня робота.

— Де Моріс?

Роха знову протер своє скельце.

— Думаю... ні, сам він до лісу не піде, правда?

Ральф схопився на ноги, швидко оббіг навколо вогню і став коло Рохи, відгортаючи назад волосся з лоба.

— Але ж нам потрібен список! Ти, я, Ерікісем і...

Він потупив очі й запитав недбало:

— Де Білл, Роджер?

Роха нахилився вперед, підкинув у вогонь уламок дерева.

— Мабуть, пішли від нас. Мабуть, більше вони з нами не бавитимуться.

Ральф сів і пальцем протикав у піску дірочки. Здивувався, побачивши коло однієї такої дірки краплину крові. Він уважно оглянув обкусаний ніготь і помітив, як на місці зраненої шкіри зібралася маленька кулька крові.

Роха провадив:

— Я бачив, як вони скрадалися, коли ми збирали дрова. Он туди вони пішли. В той бік, куди й він.

Ральф відірвав погляд від пальця і подивився вгору. Навіть небо, мов співчуваючи тим великим подіям, які сьогодні між ними зайшли, змінилось і так затуманилося, аж подекуди гаряче повітря побіліло. Сонячний диск світився тьмяним сріблом, немовби присунувся ближче і припікав не так немилосердно, одначе спекотне повітря душило.

— З ним завжди самі клопоти, правда?

Голос чувся з-за плеча, в ньому проступала тривога.

— Обійдемося без них. Тепер буде нам ліпше, правда?

Ральф сів. Надійшли близнюки. Вони волочили величезну ломаку і переможно шкірилися. Шпурнули її на жар, аж сипонуло іскрами.

— Самі дамо собі раду, правда?

Довгий час, поки ломака сохла, бралася вогнем і на-решті запалахкотіла яскраво-червоними барвами, Ральф мовчки сидів на піску. Він не помітив, як Роха підійшов до близьків і щось прошепотів їм, не помітив, як усі троє повернули до лісу.

— Просимо до столу.

Він прийшов до тьми й аж здригнувся. Коло нього стояв Роха з близьками. Всі навантажені плодами.

— Я собі подумав,— пояснив Роха,— треба влаштувати якесь свято.

Всі троє сіли. Вони принесли цілу гору плодів, зовсім стиглих. Заусміхалися, коли Ральф узяв і почав їсти.

— Дякую,— сказав він. А тоді з виразом радісного подиву: — Красенько дякую!

— Самі чудово даємо собі раду,— провадив Роха.— Це в них нема здорового глузду, це від них тільки клопоти на цьому острові. Зробимо маленький жаркий вогонь...

Тут Ральф згадав, що його тривожило.

— Де Саймон?

— Не знаю.

— Невже пішов на гору?

Роха голосно розреготався і взяв собі ще плід.

— Може, й пішов.— Напхав повен рот.— Він дурнуватий.

Саймон минув ту ділянку, де росли плодові дерева, та сьогодні увагу малюків надто захопив вогонь на пляжі, і вони не кинулися йому навздогін. Він пройшов між ліанами, добрався до величезної завіси з листя, за якою ховалася галявинка, і пірнув туди. За завісою сонце пекло несамовито, а посеред галявинки танцювали свій нескінченний танок метелики. Він уклякнув, і сонячні стріли вп'ялися йому в тіло. Тоді, минулого разу, повітря наче дрижало від спеки; нині воно лякало. Скоро піт уже котився по довгих дупких патлах. Він вовтузився неспокійно, та від сонця не було рятунку. Невдовзі відчув спрагу, потім шалену спрагу.

Він не рухався з місця.

Далеко на пляжі перед купкою хлопців стояв Джек. Він світився від щастя.

— Полювання,— сказав він. Оглянув усіх пильним оком. На кожному була драна чорна шапочка; колись,—

здавалося, сторіччя тому,— поважно ставали вони двома рядами, а голоси їхні нагадували янгольський спів.

— Будемо полювати. Я буду вашим ватажком.

Присутні закивали, напруження зразу спало.

— А тепер — про звіра.

Вони заворушилися, глипнули на ліс.

— Скажу так. Нічого нам думати про звіра.

Він кивнув, щоб посилити свою думку.

— Ми забудемо про звіра.

— Правда!

— Так!

— Забути звіра!

Навіть коли Джека здивувало таке завзяття, знаки він не дав нічого.

— І ще одне. Тут нам усяка дурня не насниться. Ми майже на кінці острова.

Вони погодилися з запалом, що йшов із самої глибини їхніх змордованих душ.

— А тепер послушайте. Згодом ми перейдемо в скельний замок. А зараз я хочу переманити ще декого зі старших від рога і всякого, хто схоче. Ми вб'ємо свиню і влаштуємо бенкет.— Він помовчав і повів далі вже повільніше: — І про звіра. Коли ми вб'ємо свиню, то залишимо йому трохи нашої здобичі. Може, він нас за це не рушить.

Рвучко підвівся.

— А тепер до лісу на полювання.

Повернувся і зразу побіг, за хвилину всі слухняно потупотіли слідом.

З острахом розсипалися по лісу. Майже відразу Джек знайшов зриту землю і пошарпане коріння — це свідчило, що свині десь поряд, а невдовзі й свіжий слід. Джек подав знак іншим мисливцям зачaitися, а сам рушив уперед. Він був щасливий і йшов у вологій темряві лісу, наче в старому зручному вбранні. Проповз униз по схилу й опинився на кам'янистому березі між поодинокими деревами.

Свині, надуті лантухи жиру, лежали й розкошували в тіні дерев. Вітру не було, і вони нічого не підозрювали, а Джек навчився рухатися нечутно, наче тїнь. Він прокрався назад, туди, де причаїлися мисливці, повіддавав їм накази. Мало-помалу вони почали скрадатися вперед, обливаючись потом у німій спекоті. Під деревами лїниво хляпнуло якесь вухо. Трохи далі від інших, глибоко проринувши у материнське щастя, лежала найбільша свиня. Вона була рожева у чорних плямах; велетенське черево,

як китиці, обліпили поросята, декотрі спали, декотрі вовтузилися й вищали.

Ярдів за п'ятнадцять від свинячого гурту Джек зупинився, простяг руку й показав на матку. Озираючись запитливо, щоб пересвідчитися, чи всі зрозуміли, хлопці закивали головами. Водночас кожен відвів праву руку назад.

— Уперед!

Свинячий гурт зірвався з місця; а з відстані яких десяти ярдів дерев'яні списи з обсмаленими на вогні вістрями полетіли до свині, що визначив Джек. Якесь порося зайшлося нестямним лементом і кинулося до моря, за ним позаду волочився Роджерів спис. Два списи уп'ялися в товстий бік матки, вона хиталася й верещала, аж заходилася. Хлопці з галасом кинулися вперед, поросята дременули на всі боки, а матка прорвала розгорнуту лаву мисливців і навпростець помчала до лісу, ламаючи гілля.

— За нею!

Вони побігли свинячою стежкою, та ліс був надто темний і густий, отож Джек, лаючись, зупинив їх і гулькнув між дерева. Якийсь час він мовчав, тільки важко дихав, вони аж злякалися, стали презиратися, приховуючи свій захват. Потім він тицьнув пальцем у землю.

— Ось...

Інші не встигли навіть глянути на краплю крові, а Джек уже звернув убік і обмацував поламаний кущ, по ньому визначаючи шлях. Отак він пішов по сліду, на диво впевнено і точно, а мисливці підтюпцем бігли слідом. Зупинилися коло лігва.

— Тут.

Вони оточили барліг, та свиня втекла, вжалена в бік ще одним списом. Палиці волочилися за нею й заважали бігти, гостро застругані кінці завдавали лютого болю. Ось вона наштотхнулася на дерево, загнавши списа ще глибше; далі мисливці могли легко йти по сліду свіжої крові. День згасав, імлистий і жахний від вологої спеки; матка, хитаючись, бігла попереду, закривавлена й опаліла, її гнали мисливці, очманілі від своєї жаги, збуджені довгою гонитвою і виглядом крові. Вони вже могли її бачити, майже наздоганяли її, та останнім зусиллям вона знову вихопилася вперед. Вони були зовсім близько, коли свиня вискочила на відкриту галявину, де росли барвисті квіти і метелики танцювали парами в задушливому й нерухомому повітрі.

Підтята спекою, свиня впала, і мисливці навалилися

на неї зверху. Від жахливого нападу з невідомого світу вона оскаженіла; верещала, хвицялася, а повітря було повне поту й крику, крові й страху. Роджер бігав навколо купи тіл і штрикав списом, як тільки йому відкривався шматочок свинячої плоти. Джек лежав на матці і завадав їй ударів ножем. Роджер знайшов, куди вколоти своїм вістрям, і почав удавлювати його, натискаючи цілим тілом. Дюйм по дюймові спис грузнув у тілі все глибше, а нажахане кувікання переростало в пронизливий лемент. Нарешті Джек знайшов горло, і гаряча кров бризнула йому на руки. Свиня знесилена звалилась під ними, і вони лежали на ній згори, обважнілі й задоволені. А посеред галявини, як і раніше, танцювали, поглинуті лише собою, метелики.

Аж ось збудження від убивства вгамувалося. Хлопці відступили назад, Джек звівся й простяг руку.

— Подивіться!

Джек захихотів, замахав долонями, з яких стікала кров, хлопці зареготали. Потім Джек схопив Моріса й розмазав кров тому по щоках. Роджер почав витягати свого списа, і тоді хлопці помітили, куди він поцілів. Роберт уклав усе в одну фразу, яку сприйняли вибухом сміху.

— Прямо в гузно!

— Ти чув?

— Ти чув, що він сказав?

— Прямо в гузно!

Цього разу головні ролі зіграли Роберт із Морісом; Моріс так кумедно наслідував спроби свині ухилитися від нещадного списа, що хлопці плакали зо сміху.

Та набридло їм це. Джек витер об камінь скривавлені руки. Тоді взявся до свині, розпорів їй черево і почав виймати гарячі сувої кольорових кишок, скидаючи їх на купу. Інші дивились. Він працював і примовляв:

— М'ясо заберемо на берег. Я піду до плити і запрошу їх на бенкет. Щоб не гаяти часу.

Озався Роджер:

— Ватажок...

— Га?

— Як ми розведемо вогонь?

Джек сів навпочіпки і похнюплено дивився на свиню.

— Наскочимо на них зненацька і захопимо вогонь. Зі мною підуть четверо: Генрі, ти, Білл та Моріс. Розмалюємо щоки, підкрадемося. Роджер нехай хапає головешку, поки я говоритиму. Решта хай несе оце туди, де ми зустрілися. Там і розкладемо вогонь. А потім...

Він замовк, устав і поглянув на тіні під деревами. Голос його був тихіший, коли він озвався знову:

— Але ми залишимо частину здобичі для...

Знов укляк і заходився орудувати ножем. Хлопці юрмилися навколо. Через плече він кинув до Роджера:

— Загостри палицю з двох кінців.

Нарешті він підвівся, тримаючи в руках свинячу голову, з якої капотіла кров.

— Де палиця?

— Ось.

— Застроми її в землю. Ага — тут камінь. Ну, застроми в щілину. Сюди.

Джек підняв свинячу голову, насадив її м'яким горлом на загострену палицю, що пробила горлянку й виткнулася з рила. Відступив на крок, а голова залишилася висіти, по палиці тонкою цівкою збігала кров.

Хлопці мимоволі відсахнулися, у лісі було дуже тихо. Вони дослухалися, але чулося тільки, як гули мухи навколо викинутих нутрощів.

Джек прошепотів:

— Беріть свиню.

Моріс та Роберт настромили тушу на рожен, підняли цю мертву ношу й приготувалися йти. Вони стояли в тиші над калюжею засохлої крові, несподівано їхній вигляд виказав переляк.

Джек сказав голосно:

— Голова — для звіра. Це — подарунок.

Тиша прийняла дарунок і вселила страх. Голова стирчала на палі й немов усміхалася каламутними очима, на зубах чорніла запечена кров. І враз щодуху всі помчали геть через ліс до відкритого берега.

Саймон залишався на місці — маленька брунатна по-стать, захована в листі. Навіть заплющивши очі, він бачив свинячу голову на палі. Її приплющені очі заволокло безмежним цинізмом дорослого життя. Ті очі переконували Саймона: все — погане.

— Я знаю.

Саймон зауважив, що сказав це вголос. Швидко розплющив очі. Голова вдоволено щирилася, облита химерним світлом, байдужа до мух, до випатраних нутрощів, навіть до тієї зневаги, з якою її наколото на палю.

Він відвів очі й обливав сухі губи.

Дарунок для звіра. А що як звір по нього прийде? Здається, голова з ним погодилась. «Біжи,— мовчки гово-

рила голова, — вертайся до своїх. Ну певно ж, вони просто пожартували, навіщо перейматися? Просто тобі зле, та й годі. Ну, розболілася голова, може, з'їв що. Йди собі, дитино», — мовчки приказувала голова.

Саймон звів погляд на небо й відчув тягар свого мокрого чуба. Там нагорі вперше з'явилися хмари, величезні набряклі бані повиростали над островом, сірі, рожеві, мідяні. Хмари зависли над землею, тиснули на неї, ненастанно видушуючи тяжку, виснажливу задуху. Метелики й ті повтікали з галявини, де шкірилася й капала кров'ю відразлива почвара. Саймон опустил голову, намагаючись не розплющувати очей, потім прикрив їх долонею. Під деревами не було тіней, все завмерло, взялося перламутром, дійсне здавалося примарним та непевним. Купа нутрощів почорніла від мух, гудючих наче пилка. Ось мухи добралися й до Саймона. Пересичені, вони пообсідали струмки поту, що текли по його тілу, й пили. Вони лоскотали йому ніздрі й стрибали по ногах. Чорні, райдужно-зелені, незліченні; а перед Саймоном на палі стримів і шкірився Володар Мух. Нарешті Саймон здався і глипнув на нього: білі зуби, тьмяні очі, кров — одвічне, неминуче впізнавання прикувало його погляд. У правій скроні Саймонові, сягаючи мозку, закалатав живчик.

Ральф та Роха лежали на піску, дивилися в вогонь і ліниво шпурляли камінці в його бездимне серце.

— Та ломака вже згоріла.

— Де Ерікісем?

— Треба ще дров. Зелені гілки скінчилися.

Ральф зітхнув і підвівся. На плиті під пальмами тіней не було. Тільки звідусіль лилося якесь химерне світло. Високо вгорі між набряклыми хмарами, наче постріл, ударив грім.

— Зараз поле як із відра.

— А що з вогнем?

Ральф побіг до лісу й повернувся з густою зеленою галузкою, звалив її у вогонь. Галузка тріснула, листя скрутилося, пішов жовтий дим.

Роха пальцями креслив на піску якісь візерунки.

— Лихо, що для вогню у нас замало люду. Можна вважати, що Ерікісем — одна зміна. Вони — одна зміна. Вони все роблять разом...

— Звичайно.

— Так це ж несправедливо. Хіба не ясно? Вони мають відпрацювати дві зміни.

Ральф не зразу второпав його слова. Він засмутився, що не вміє думати по-дорослому, і знову зітхнув. Цей острів подобався йому все менше й менше.

Роха скинув очима на вогонь.

— Незабаром доведеться підкинути ще одну зелену гілку.

Ральф перекотився на живіт.

— Рохо, що нам робити?

— Яюсь дамо собі раду без них.

— А вогонь?

Він похнюплено дивився на чорно-білу мішанину, де лежали недопалені гілки. Намагався відшукати точні слова.

— Я боюся.

Він побачив, що Роха підвів на нього погляд, і його понесло.

— Не звіра. Тобто і його також. Але ж ніхто не розуміє про вогонь. Якщо ти тонеш і тобі кидають ливву... Якщо лікар каже: випий оце, а то ти помреш — ти б випив, правда? Це ж так?

— Звісно.

— Невже вони не розуміють? Невже не ясно? Якщо не сигналити димом, ми ж усі тут пропадемо. Поглянь! Над жаринами тремтіла хвиля гарячого повітря, від диму не залишилося й сліду.

— Самі ми не зможемо підтримувати вогню. А їм байдуже. І найгірше... — Він пильно глянув у спітніле Роши-не обличчя.

— І найгірше — іноді мені самому байдуже. Що коли й я, як інші, махну рукою на все? Що з нами буде?

Роха в глибокій тривозі скинув окуляри.

— Не знаю, Ральфе. Просто нам треба триматися, та й квит. Так би зробили дорослі.

Ральф, почавши свою сповідь, уже не міг заспокоїтися.

— Рохо, що сталося?

Роха подивився на нього вражено.

— Ти про що?

— Ні, ні, не це... я про інше... Чому в нас усе поспувалося?

Роха повільно протирав скельце й міркував. Він зрозумів, як щиро звіряється йому Ральф, і зашарівся з гордоців.

— Не знаю, Ральфе. Мабуть, усе через нього.

— Через Джека?

— Через Джека.

Навколо цього слова уже вироблялося табу.

Ральф поважно кивнув.

— Атож,— сказав він,— напевне, все через нього.

Раптом неподалік ліс здригнувся від реву. Звідти вискочили якісь пекельні прояви з червоно-біло-зеленими лицами. Вони так верещали, що малюки з лементом розбіглися навсебіч. Кутиком ока Ральф помітив, як тікає Роха. Двоє кинулося до вогню, і Ральф приготувався боронитися, та вони схопили палахкотючі головешки й дременули навтікача по пляжу. Решта троє спокійно стояли і дивилися на Ральфа; він помітив, що найвищий серед них, зовсім голий, тільки фарба та пояс — це Джек.

Ральф затамував дух і спитав:

— Ну що?

Та Джек ніби й не чув. Він звів спис і прокричав:

— Слухайте ви всі. Я й мої мисливці живемо на березі коло пласкої скелі. Ми полюємо, і бенкетуємо, і живемо на свою вподобу. Хочете вступити до мого племені — приходьте. Може, я дозволю вам вступити. Може, й ні.

Він замовк, озирнувся. Під захистом маски він не знав сорому й сумління. По черзі зазирнув кожному в очі. Ральф стояв навколішки коло згарища, наче спринтер на старті, обличчя майже не видно з-під чуприни та сажі. Ерікісем виглядали з-за пальми край лісу. Якийсь малюк із червоним скривавленим лицем ревів коло ставка, а Роха сховався на плиті, притискаючи до себе білий ріг.

— Сьогодні в нас бенкет. Ми вбили свиню і маємо м'ясо. Хочете — приходьте, попоїсте з нами.

Нагорі в каньйонах хмар знову грякнуло. Джек з двома дикунами, яких було важко впізнати, здригнулися, підвели голови й заспокоїлись. Малюк коло ставка все репетував. Джек чекав. Потім щось нетерпляче прошепотів своїм дикунам:

— Ну, давайте, зараз!

Дикуни щось пробурмотіли. Джек різко наказав:

— Давайте!

Дикуни перезирнулися, підняли вгору списи і хором прокричали:

— З вами говорив Ватаг!

Тоді всі троє повернулись і побігли собі.

Ральф підвівся з землі і дивився в той бік, де зникли дикуни. Перемовляючись зляканим шепотом, надійшли Ерікісем.

— Я подумав, що це...

— А я так...

— ...Налякався.

Роха стояв над ними на плиті, все обнімаючи ріг.

— Це були Джек, Моріс і Роберт,— сказав Ральф.— Ну й забави!

— Я думав, у мене зараз почнеться дихавиця.

— Начхати на твою дихавицю-здихавицю.

— Тільки-но я побачив Джека, так і вирішив, що він прийшов по ріг. Сам не знаю чому.

Хлопчики подивилися на білий ріг з повагою та ніжністю. Роха тицьнув його Ральфові в руки, і малюки, помітивши знайомий символ, почали сходитися назад.

— Ні, не тут.

Він повернувся до плити, відчуваючи потребу в ритуальності. Перший ішов Ральф, він пестив у руках білий ріг, тоді дуже похмурий Роха, далі близнюки, потім малюки й решта всі.

— Сідайте. Вони напали на вас, щоб узяти вогонь. Вони забавляються... Але...

Ральф із подивом відзначив — у його мозку щось блимнуло, й запала темрява. Хотілося щось сказати, але темрява заслала розум.

— Але...

Вони слухали поважно, ще не заклопотані якимись сумнівами щодо його спроможності керувати. Ральф відгорнув з очей дурнувату гривку і поглянув на Роху.

— Але... а... вогонь! Так, так, вогонь!

Він засміявся, тоді замовк і знову заговорив плинно:

— Найголовніше — вогонь. Без вогню нас не врятують. Я б теж хотів розмалювати лице і вистрибувати, мов дикун. Але треба пильнувати вогню. Вогонь — найголовніше на цьому острові, бо... бо...

Він знову замовк, і тиша словнилася сумнівів та подиву.

Роха настійливо прошепотів:

— Нас не врятують.

— А, так. Без вогню нас не врятують. Отже, ми маємо бути коло вогню і робити дим.

Коли він закінчив, усі мовчали. Після багатьох блискучих промов, виголошених тут, на цьому самому місці, Ральфові слова не переконали навіть малюків.

Нарешті Білл простяг руку по ріг.

— Тепер ми не зможемо палити вогонь нагорі... не зможемо палити, щоб його пильнувати, треба більше людей. Давайте підемо до них, на той їхній бенкет, і скажемо, що нам самим важко з вогнем. А потім — полювання і все таке, ну, наприклад, бавитися в дикунів, мабуть, страшенно весело.

Ріг узяти Ерікісем.

- Білл каже, мабуть, це весело... і він нас запросив...
- На бенкет...
- М'яса...
- Похрумати...
- Так і з'їв би шмат м'яся...

Ральф підніс руку.

— А чому б нам не роздобути свого м'яса?

Близнюки презирнулися. Відповів Білл:

— Не хочеться в джунглі.

Ральф скривився.

— А він же пішов!

— Він — мисливець. Вони всі мисливці. Це зовсім інше.

Якийсь час усі мовчали, тоді Роха пробурмотів, встроивши очі в пісок:

— М'ясо...

Малюки сиділи, тужно думали про м'ясо й ковтали слину. Десять над головами знову бабахнуло, наче з гармати, і сухі пальмові крони залопотіли під поривом гарячого вітру.

— Маленький ти дурник,— озвався Володар Мух,— просто темний маленький дурник.

Саймон поворушив розпухлим язиком, але промовчав.

— Ти що, не згоден? — запитав Володар Мух.— Хіба неправда, що ти просто маленький дурненький хлопчик?

Саймон відповів йому так само безгучно.

— Ну, гаразд,— провадив Володар Мух,— краще біжи собі й бався зі своїми. Вони думають, ти схиблений. Ти ж не хочеш, аби Ральф вважав тебе за схибленого, правда? Ти ж дуже любиш Ральфа, правда? І Роху, і Джека?..

Саймонова голова трохи задерлася, очі не могли відірватися від Володаря Мух, який висів перед ним у просторі.

— Що тобі робити тут самому? Невже ти не боїшся мене?

Саймон затремтів.

— Ніхто тобі не допоможе. Тільки я. А я — Звір.

Губи Саймонові з зусиллям ворухнулися й вимовили ледь чутні слова:

— Свиняча голова на кілку.

— І ви уявили, ніби Звіра можна вистежити, вбити! — промовила голова. Якусь мить чи дві ліс і все навкруги, спотворене темрявою, двигтіло від гидкого сміху.— Але ж ти знав, правда? Що я частина тебе самого? Невід-

дільна частина! Що це через мене вам нічого не вдалося? І сталося те, що сталося?

Знову затріпотів сміх.

— А тепер іди,— сказав Володар Мух.— Повертайся до своїх, і про все забудьмо.

Голова в Саймона загойдалася. Очі приплющилися, наче наслідуючи почвару на кілку. Він уже збагнув: зараз на нього найде оте страшне. Володар Мух надимався, наче повітряна куля.

— Просто смішно. Ти ж чудово знаєш, що й там, унизу, зі мною стрінешся. Так чого ж ти?

Саймонове тіло вигнулося, наче лук, і залякло. Володар Мух промовляв голосом директора школи.

— Це зайшло надто далеко. Бідолашна, заблукана дитино, невже ти гадаєш, ніби розумніший за мене?

Пауза.

— Я застерігаю тебе. Я можу розлютитися. Ясно? Ти нам непотрібен. Ти зайвий. Зрозумів? Ми хочемо побавитись на цьому острові! Зрозумів? Тож не будь упертою, бідолашна, заблукана дитино, а то...

Саймон зауважив, що дивиться у широку пащеку. В ній зяяла чорнота, чорнота розросталася.

— А то,— пригрозив Володар Мух,— ми тебе коцнемо. Ясно? Джек, Роджер, Моріс, Роберт, Білл, Роха, Ральф. Коцнемо тебе. Ясно?

Саймона ковтнула пащека. Він упав непритомний.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Обличчя смерті

Над островом громадилися хмари. Потік спекотного повітря цілий день піднімало й викидало на висоту десять тисяч футів; газова круговерть тиснула на нижній, нерухомий шар повітря, і здавалося, воно от-от вибухне. Мідяний поблиск з'явився на зміну чистому денному світлу. Навіть вітер з моря був гарячий і не відсвіжував. Вода, дерева, рожеві площини скель наче вилиняли, втратили колір, зверху нависли білі й бурі хмари. Раділи тільки мухи, вони зачорнили свого володаря, а викинуті нутроці через них стали скидатися на купу лискучого вугілля. Мухи навіть не звернули уваги, коли у Саймона в носі луснула судина і пішла кров; вони віддавали перевагу добірному свинячому духові.

Кровотеча допомогла Саймонові, він опритомнів і за-
пав у знеможений сон. Він лежав на килимі з ліан, тим
часом насувався вечір, а в хмарах усе ще гриміло. Нареш-
ті він прокинувся і, наче в тумані, вгледів коло своєї що-
ки темну землю. Та він не рухався, полежав ще, приту-
лившись щокою до землі й тупо дивлячись уперед. Потім
перевернувся, підібгав під себе ноги, схопився за ліани,
щоб підвестися. Ліани здригнулися, мухи люто задзича-
ли й зірвалися з нутрощів, потім обсіли їх знову. Саймон
звівся на ноги. Світло було якесь неземне. Володар Мух
висів на своїй палиці, як чорний м'яч.

Саймон уголос запитав галявину:

— Що можна зробити ще?

Жодної відповіді. Саймон відвернувся від галявини,
проповз крізь ліани, опинився в лісових сутінках. Пону-
ро чвалав між стовбурами, обличчя безвиразне, навколо
рота й на підборідді запеклася кров. Тільки зрідка від-
суваючи вбік ливни ліан, щоб вибрати дорогу, він вору-
шив губами, вимовляючи якісь безгучні слова.

Ось ліани вже не так густо обсновують дерева, між ни-
ми з'явилися просвітки перламутрового неба. Це хребет
острова, тут починався схил гори й кінчалися непролазні
джунглі. Широкі галявини чергувалися з густими куща-
ми та величезними деревами; стежка сама привела Сай-
мона до місцини, де лісові дерева розступалися. Він про-
бирився вперед, часом хитаючись від втоми, але ні на
хвилину не зупинявся. В його очах уже не було колиш-
нього світла, він ішов з якоюсь похмурою рішучістю, на-
че старий дід.

Заточився під різким поривом вітру і помітив, що
стоїть на голій скелі, під мідяним небом. Відчув, що ноги
його обм'якли, язик болів. Коли вітер сягнув вершини
гори, там щось сподіялося — щось голубе стрепенулося
проти брунатних хмар. Він посунув далі, а вітер війнув
ще раз, цього разу сильніше, труснув верховіттям дерев,
аж вони захиталися й зашуміли. Саймон побачив горба-
ту постать на вершині гори. Та постать раптом сіла і
вирнула вниз прямо на нього. Саймон схилив голову і
примусив себе йти вперед.

Мухи вже давно знайшли цю постать. Сполохані її
рухами, що нагадували рухи живої людини, вони на-
мить злітали догори і чорною хмарою роїлися навколо го-
лови. Коли голубе полотно парашута опадало, огрядна
постать наче зітхала, схилялася вперед, а мухи обсідали
її знову.

Саймон відчув, як ударився коліньми об землю. Він

поповз далі, й невдовзі все стало ясно. Заплутані стропи розкрили перед ним механіку цілого непорозуміння; він довго розглядав білі носові кістки, зуби, кольори тліну. Він побачив, як безжально ремінці й брезент не давали розпастися цьому жалюгідному тілові. Знову повіяв вітер, тіло підвелось, вклонилось, дихнуло на Саймона бридким смородом. Саймон упав навкарачки, довго блював, доки не виблював усього, що було в шлунку. Тоді він узяв у руки стропи, виплутав їх з-під каміння, і тіло звільнилося від примх вітру.

Нарешті відвернувся й поглянув на берег. Вогонь коло гранітової плити не горів або принаймні не димів. Далі понад берегом, за річечкою, коло величезної пласкої скелі тонка цівка диму соталася в небо. Забувши про мух, він прикрив очі долонями і дивився на дим. Навіть з такої відстані можна було побачити, що більшість хлопців — можливо, навіть усі — там. Виходить, перенесли табір туди, чимдалі від звіра. При цій думці Саймон озирнувся на нещасну смердючу руїну, що сиділа у нього під боком. Звір був нешкідливий, тільки відразливий; треба розповісти про це іншим чимхутчіш. Саймон побіг униз, ноги під ним підтиналися. Він набрався духу, та все ж ішов, щокроку затинаючись...

— Скупаймося,— запропонував Ральф,— що нам ще робити?

Роха вивчав крізь своє скельце грізне небо.

— Не подобаються мені ці хмари. А пам'ятаєш, як лило, коли ми приземлилися?

— Знову буде дощ.

Ральф пірнув. Якись малюки гралися коло самого берега, намагаючись освіжитися в воді, теплішій за температуру тіла. Роха скинув окуляри, акуратно ступив у воду, тоді знову наклав їх на носа. Ральф вплив на поверхню і хлюпнув на нього водою.

— Вважай на окуляри,— сказав Роха.— Бризнеш мені на скло, доведеться вилазити й протирати його.

Ральф знову хлюпнув на нього, та не поцілів. Він засміявся, сподіваючись, що Роха, як завжди, замовкне ображено й покірно поступиться. Роха натомість почав гамселити руками по воді.

— Облиш! — кричав він.— Чуєш?

Він люто бризнув водою Ральфові в обличчя.

— Гаразд, гаразд,— сказав Ральф,— не дурій.

Роха перестав товкти по воді руками.

— Голова болить. Якби стало хоч трохи прохолодніш.

— От якби пішов дощ.

— От якби поїхати додому.

Роха розлігся на положистому піщаному дні ставка. Живіт його стирчав над водою і швидко обсихав. Ральф пустив у небо струмінь бризок. Де сонце, можна було вгадати за рухом ясної плями поміж хмарами. Ральф укляк у воді й озирвся.

— Де всі?

Роха сів.

— Може, лежать у куренях.

— Де Ерікісем?

— І Білл?

Роха махнув рукою кудись за гранітову плиту.

— Всі пішли туди. До Джека на бенкет.

— Хай собі йдуть,— Ральф похнюпився,— мені бай-
дуже.

— Щоб дістати шматочок м'яса...

— І щоб полювати,— проникливо додав Ральф,— і щоб бавитися в плем'я, і щоб розмальовувати обличчя.

Роха длубався в піску під водою, відвернувшись від Ральфа.

— Може, й нам піти?

Ральф зиркнув на Роху, той зашарівся.

— Ну, щоб переконатися, що там усе гаразд.

Ральф знову хлюпнув на нього водою.

Ральф і Роха ще не дійшли до Джекового табору, як здалеку почули гамір учти. Там, де пальми залишили широку смугу землі між лісом та берегом, росла трава. Всього за крок від неї трохи нижче лежав білий пісок, нанесений припливами, теплий, сухий, утоптаний. Ще нижче скеля уступом спускалася до лагуни. Під нею була коротка смужка піску, а далі вже вода. На скелі палав вогонь і смажилося м'ясо, з нього в невидиме полум'я капав жир. На траві зібралися всі хлопці острова, крім Рохи, Ральфа, Саймона та ще двох — тих, хто клопотався коло свині. Вони реготали, співали, сиділи навпочіпки чи стояли на моріжку, кожен у руках тримав м'ясо. Однак, судячи з облич, замащених жиром, трапеза майже скінчилася; дехто мав у руках кокосові шкаралупи і сьорбав звідти воду. Ще до початку учти вони приволокли на середину галявини величезну колоду, на ній тепер сидів Джек, розмальований і обвішаний вінками з квітів, наче ідол. Коло нього на зелених листках лежали цілі гори м'яса, і плоди, і кокосові шкаралупи, наповнені питвом.

Роха з Ральфом підійшли до краю трав'янистої галя-

вини, і хлопці, зауваживши їх, один по одному замовкали: врешті стало чути голос лиш одного хлопця, що стояв коло Джека. Але й він замовк. Джек обернувся. Якийсь час він дивився на них; тишу порушували тільки рев води навколо рифу та тріск вогнища. Ральф відвів погляд; Сем вирішив, що Ральф дивиться на нього з докором, нервово захихотів і кинув на землю обгризену кістку. Ральф якось непевно ступив крок уперед, показав на пальму, прошепотів щось невиразно до Рохи; тоді обидва захихотіли так само, як Сем. Високо піднімаючи ноги над піском, Ральф пішов собі далі. Роха намагався висвистувати.

Два хлопці, які поралися коло вогню, саме відбатували здоровий шмат м'яса і побігли з ним до галявини. Вони наткнулися на Роху й обпекли його, той підскочив, зарепетував. І знову напруження спало, всіх об'єднав вибух сміху. Роха знову був загальним посміховиськом, і всі знову відчували себе веселими й нормальними.

Джек підвівся і помахав списом.

— Дайте їм м'яса.

Хлопці, які принесли рожен з м'ясом, дали Ральфові та Росі по соковитому шматку. Ковтаючи слину, ті прийняли дарунок. Отак вони стояли і їли під мідяним небом, у якому гримотіло, віщуючи наближення бурі.

Джек знову помахав списом.

— Всі наїлися, ніхто не голодний?

М'ясо ще залишилося: шкварчало наколото на дерев'яних рожах, купами громадилося на зелених тарелях. Не наситивши свого черева, Роха шпурнув обгризену кістку на берег і нахилився по новий шматок.

Джек знову перепитав нетерпляче:

— Всі наїлися, ніхто не голодний?

В його тоні звучала погроза, пиха власника, хлопці заквапилися, почали давитися їжею, поки був час. Побачивши, що їді нема кінця, Джек підвівся з колоди, яка правила йому за трон, і повільно пройшов до краю трав'янистої галявини. З-під фарби зверху вниз він дивився на Ральфа та Роху. Вони стояли на піску віддалік від галявини, Ральф їв і дивився на вогонь. Він зауважив, не надаючи цьому значення, що полум'я вже добре видно проти тьмяного світла. Отже, наближався вечір, та він не ніс тихої краси, а тільки загрозу насильства.

Джек сказав:

— Дайте мені пити.

Генрі приніс йому шкаралупу, і він відпив з неї, пильнуючи за Ральфом та Рохою з-понад кострубатого краю

кокосової лущайки. В м'язах його рук грала сила; влада огорнула плечі й щось нашіптувала на вухо, наче мавпа.

— Сідайте всі.

Хлопці рядами посідали перед ним у траву, на фут нижче Ральф із Рохою зосталися стояти на м'якому піску. Якийсь час Джек не помічав їх; повернувшись своєю маскою до тих, хто сидів, він махнув на них списом.

— Хто вступає до мого племені?

Раптом Ральф порвався вперед, спіткнувся. Деякі хлопці повернули до нього голови.

— Я вам дав їжу,— сказав Джек,— а мої мисливці захистять вас від звіра. Хто вступає до мого племені?

— Я ватажок,— заявив Ральф,— бо ви мене обрали. Ми збиралися пильнувати вогню. А тепер ви погналися за шматком м'яса...

— Ти ж сам погнався! — закричав Джек.— Подивися, у тебе в руках кістка!

Ральф зачервонівсь, як мак.

— Ви ж мисливці. Це ваша робота.

Джек знову наче не помічав його.

— Хто вступає до мого племені, хто хоче повеселитися?

— Я — ватажок,— Ральфів голос тремтів.— А що буде з вогнищем? Крім того; у мене ріг...

— Ти ж забув його прихопити,— винкірив зуби Джек.— Ти залишив його там. Ясно, розумнику? І взагалі в цій частині острова ріг не рахується...

Зненацька вдарив грім. Не просто десь угорі гримнуло, а бабахнуло так, немов вибухнув снаряд.

— Ріг і тут рахується,— заперечив Ральф,— і на цілому острові.

— Ну й що ж ти збираєшся робити?

Ральф оглядав ряди хлопців. Та не знаходив у них підпори, тож відвів очі вбік, засоромлений, спітнілий. Роха прошепотів:

— Вогонь — порятунок.

— Хто вступає до мого племені?

— Я.

— І я.

— І я.

— Я засурмлю в ріг,— сказав Ральф, захлинаючись повітрям,— і скличу збори.

— А ми не почуємо.

Роха торкнувся Ральфового зап'ястя.

— Ходімо звідси. Тут пахне смаленим! Тим більше, ми вже наїлися.

За лісом яскраво спалахнула блискавка, і загриміло так, аж якийсь малюк розплакався. Сипонули перші великі краплі, було чути, як кожна падає на землю.

— Збирається буря,— сказав Ральф,— дощ буде, як тоді, коли ми сюди приземлилися. Ну, хто тепер розумник? Де ваші курені? Куди заховаетесь?

Мисливці занепокоєно поглядали на небо, кулячись під ударами крапель. Вони захвилювалися, заметушилися безцільно, їхні ряди розпалися. Блискавки замиготіли яскравіше, громи били немилосердно. Забігали, заверещали малюки.

Джек стрибнув на пісок.

— Танцюймо наш танок! Давайте! Наш танок!

Спотикаючись у глибокому піску, він побіг до відкритої голої скелі коло вогню. Між спалахами блискавок повітря було темне й страхітливе; з галасом хлопці побігли за Джеком. Роджер удавав свиню, захрюкав, кинувся на Джека, той ухилився. Мисливці схопилися за списи, кухарі — за свої рожни, решта — за кілки з дров для вогнища. Поставали в коло, завели спів. Поки Роджер імітував жах зацькованої свині, малюки гасали й стрибали поза колом. Небо було таке страшне, що навіть Росі та Ральфові захотілося належати до цього божевільного, але хоч почасти безпечного товариства. Вони б радо доторкнулися до брунатних спин живого частоколу, який зімкнувся зі страху і в такий спосіб подолав його.

— *Звіра бий! Горло — ріж! Кров — спусти!*

Їхні рухи набрали розміреності, спів утратив якусь початкову штучну знервованість і бився рівним ритмом, наче пульс. Роджер уже не був свинею, а знову став мисливцем, тож посеред кола зяяла порожнеча. Кілька малюків утворили власне коло; постали ще нові кола, вони кружляли й кружляли, немовби монотонний рух гарантував безпеку. І все пульсувало й тупотіло, наче єдиний організм.

Темне небо розпанахав синьо-білий шрам. За мить їх шмагонуло громом, наче велетенським батогом. Спів зіп'явся на тон вище, спів агонізував.

— *Звіра — бий! Горло — ріж! Кров — спусти!*

Тепер від переляку виростала інша жадоба — липка, палюча, сліпа.

— *Звіра — бий! Горло — ріж! Кров — спусти!*

Знову синьо-білий шрам роздер над ними небо, вони оглухли від вибуху. Малюки зарепетували, наосліп кинулися з галявини і тікали чимдалі від лісу, один зі страху проламав коло старших хлопців.

— Це він! Він!

Коло вигнулося підковою. Щось виповзло з лісу. Темне, невиразне. Попереду звіра стелився пронизливий, наче біль, крик. Хитаючись, звір заскочив у підкову.

— *Звіра — бий! Горло — ріж! Кров — спусти!*

Синьо-білий шрам уже не зникав з неба, гвалт стояв нестерпний. Саймон щось викрикував про мертвяка на горі.

— *Звіра — бий! Горло — ріж! Кров — спусти! Смерть йому!*

Кілки опустилися, з криком та хрустом зімкнулося нове коло. Посередині навколішки стояв звір, він затуляв обличчя руками. Силкуючись перекричати огидний шум, він горлав щось про труп на горі. Ось звір видерся, прорвав коло, впав зі стрімкої скелі на піщаний берег. І зразу весь натовп ринув за ним, зіслизнув униз, накопився на звіра і верещав, бив його, кусав, рвав на шматки. Не було ні слів, ні жодних інших рухів, тільки шарпанина зубів та пазурів.

Тоді хмари розверзлись, і дощ хлюпнув з неба, наче водоспад. Вода мчала з вершини гори, зривала з дерев листя й гілки, холодним душем шмагала клубок сплених тіл на піску. Зненацька клубок розпався, постаті відступили. Тільки звір нерухомий лежав за кілька ярдів від моря. Навіть під дощем вони могли побачити, який він маленький, цей звір; і вже його кров заплямувала пісок.

Сильний порив вітру розметав дощові потоки, струшуючи з дерев каскади води. На вершині гори парашут набрав повітря, зрушив з місця; постать зворухнулася, зіп'ялася на ноги, закрутилася навколо себе, рушила вниз у безмір вологого повітря, побігла, незграбно теліпаючи ногами, по верхівках високих дерев; летіла вниз, падала, падала, опустилася на берег, а хлопці з галасом порозбігалися в темряві. Парашут поволік її вперед, зорюючи нею води лагуни, шпурнув об риф, потяг далі у відкрите море.

Близько півночі дощ перестав, хмари розкидало, а небо знову засвітилося неймовірними каганцями зірок. Тоді й вітер завмер, стало тихо, тільки з розпадин понад узбережжям цідилась і хлюпала вода, з листка на листок падали краплі й скочувалися в руду землю острова. Повітря було прохолодне, вологе й чисте; і ось уже й плюскоту води не чути. На блідому піску безладно розплатав-

ся звір, а криваві плями навколо нього розповзалися далі й далі.

Край лагуни засяяв блискучою стрічкою, яка щохвилини насувалася разом з великою хвилею припливу. В чистій воді віддзеркалювалося чисте небо та яскраві гострокутні сузір'я. Блискуча смуга бучавіла, сягала кожної зернини піску, кожного маленького камінчика; спочатку покривала їх неспокойними брижами, тоді несподівано й нечутно поглинала й котилася далі.

Чистота, яка насувалася на прибережну мілізну, повнилася якимись дивними, місячними створіннями з полум'яними очима. То тут, то там більші камінчики зблискували в світлі, наче вкрившись перламутром. Приплив накочувався на побитий дощем пісок, усе вирівнював, наче срібним котком. Ось він торкнувся першої кривавої плями, що стекла з побитого тіла, і лискучі створіння рухливим відблиском світла замаюріли на краю. Вода піднялася ще вище, прибрала пасма шорсткого Саймонового волосся яскравим світлом. Засріблилася лінія його щокки, плече засвітилося мармуром скульптури. Дивні приблудні істоти з полум'яними очима й розпливчастими обрисами запорались навколо його голови. На якийсь дюйм тіло піднялося над піском, повітряна бульбашка вирвалася з рота з м'яким сплеском. Потім тіло легко повернулось у воді.

Десь за темним вигином світу невпинно працювали місяць та сонце; з поворотом могутньої тверді плівка води на планеті Земля злегка здіймалася з одного боку. Величезна хвиля припливу насунулася на острів ще далі, вода прибувала. Облямоване китицями цікавих блискучих істот, а самé посріблене світлом вічних сузір'їв, мертво тіло Саймона повільно попливло у відкрите море.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Мушля та окуляри

Роха пильнував за постаттю, що наближалася до нього. Тепер йому часом здавалося, ніби він бачить краще, коли зовсім скине окуляри і прикладе скельце до другого ока; та навіть дивлячись своїм простим оком, після всього, що скоїлось, Ральфа він ні з ким би не сплутав. Сам Ральф, кульгаючи, вийшов саме з-поміж кокосових пальм, брудний, з сухим листям у русявій чуприні.

Щока його розпухла, й одне око дивилося крізь щілинку, праве коліно прикрашав великий струп. Зупинився на хвилину, втупився у постать на гранітовій плиті.

- Рохо? Залишився тільки ти?
- Та ні, ще кілька малюків.
- Вони не рахуються. А старші?
- А, Ерікісем? Пішли по дрова.
- Більше нікого?
- Більше я нікого не бачив.

Ральф обережно виліз на плиту. Там, де колись засідали збори, ще була витоптана цупка трава; коло вичовганого місця на колоді все ще виблискувала ніжна біла мушля. Ральф сів у траву обличчям до місця ватажка та мушлі. Ліворуч коло нього стояв навколішки Роха; якусь довгу хвилину вони мовчали.

Нарешті Ральф відкашлявся, щось прошепотів.

Роха так само пошепки перепитав:

— Що ти кажеш?

Ральф повторив:

— Саймон.

Роха промовчав, тільки похмуро кивнув. Отак вони сиділи, втупившись невидючими очима у ватажкове місце, у мерехтливу лагуну. Зелені бліки та сонячні зайчики стрибали по їхніх брудних тілах.

Нарешті Ральф підвівся, підійшов до мушлі. Узяв ріг, попестив його обома руками, вкляк, прихилився до колоди.

— Рохо!

— Га?

— Що нам робити?

Роха кивнув на ріг.

— Ти можеш...

— Скликати збори?

При цих словах Ральф кисло засміявся, а Роха похнюпився.

— Ти поки що ватажок.

Ральф знову засміявся.

— Так, так. Над нами ти ватажок.

— У мене ріг.

— Ральфе! Не треба насміхатися. Далєбі, не варто, Ральфе! Що подумують інші?

Нарешті Ральф угамувався. Він тремтів.

— Рохо!

— Га?

— То був Саймон.

— Ти вже сказав.

— Рохо!

— Га?

— То було вбивство.

— Та вгамуйся нарешті! — різко крикнув Роха. — Що доброго від твоїх балачок?

Він зірвався на ноги і став над Ральфом.

— Було темно. А потім... той чортів танок. А ще блискавка, і грім, і дощ. Ми поперелякувалися!

— Я не перелякався, — повільно мовив Ральф. — Я був... я не знаю, що було зі мною.

— Поперелякувалися ми! — збуджено вигукнув Роха. — Всяке могло статися. Це не було... ну, те, що ти сказав.

Він вимахував руками, шукаючи вдалого слова.

— Ох, Рохо!

Від Ральфівого голосу, такого тихого і болісного, Роха перестав вимахувати руками. Він нахилився і чекав. Ральф обпімав риг і погойдувався вперед-назад.

— Як ти не збагнеш, Рохо? Те, що ми вчинили...

— Може, він ще...

— Ні.

— Може, він тільки вдавав...

Роха затнувся, побачивши Ральфове обличчя.

— Ти був осторонь. По той бік кола. Ти й не підходив близько. Або ти не бачив, що ми... що вони вчинили?

Відраза, ненависть і водночас гарячкове збудження змішалися в його голосі.

— Хіба ти не бачив, Рохо?

— Не дуже я міг бачити. У мене ж тепер одне око. Мав би це знати, Ральфе.

Ральф усе гойдався вперед-назад.

— Це сталося випадково, — зненацька сказав Роха, — саме так, випадково. — Він знову заговорив різко. — Вискочив поночі... не треба було отак виповзати з мороку. Він був дурнуватий. Сам напросився. — Роха знову замахав руками.

— Це сталося випадково.

— Ти не бачив, що вони вчинили...

— Послухай, Ральфе. Треба про це забути. Якщо про це думати, нічого доброго не вийде, розумієш?

— Я боюся. Нас самих боюся. Я хочу додому. О боже, як я хочу додому!

— Це сталося випадково, — вперто правив Роха, — і не більше.

Він торкнув Ральфа за голе плече, і Ральф здригнувся від людського дотику.

— Послухай іще, Ральфе.— Роха швидко озирнувся, тоді прихилився ближче,— ти й узнаки не давай, що ми теж були серед танцівників. Надто Ерікісемові.

— Але ж ми були! Всі були!

Роха похитав головою.

— Ми-то не до кінця. Поночі нас ніхто не помітив. Сам сказав, що я стояв осторонь...

— І я так само,— промимрив Ральф,— і я був осторонь.

Роха радо закивав.

— Правда. Ми були осторонь. Ми нічого не робили. Ми нічого не бачили.

Роха помовчав, потім вів далі:

— Заживемо собі самі, вчотирьох...

— Вчотирьох. Це замало, щоб допильнувати вогонь.

— Спробуємо. Бачиш? Я його вже розпалив.

З лісу вийшли Ерікісем, вони волокли здорову колоду. Кинули її коло вогнища і подалися до ставка. Ральф схопився на ноги.

— Гей! Ви там!

Близнюки завмерли на хвилину й рушили далі.

— Ральфе, вони пішли купатися.

— Краще зразу з цим вирішити.

Побачивши Ральфа, близнюки страшенно здивувалися. Вони зашарілись і дивилися кудись повз нього, уникаючи його погляду.

— Привіт, Ральфе! Яка зустріч!

— Ми тільки-но з лісу...

— ...Збирали дрова для вогнища...

— ...Минулої ночі ми загубилися.

Ральф роздивлявся пальці у себе на ногах.

— Загубилися після того, як...

Роха протирав своє скельце.

— Після бенкету,— пробурмотів Сем. Ерік кивнув.— Так, після бенкету.

— Ми скоро пішли,— швидко додав Роха,— ми втомилися.

— І ми теж...

— ...Дуже скоро...

— Ми так натомилися.

Сем порухав подряпину на своєму чолі й квапливо відсмикнув руку. Ерік пальцем водив по розбитій губі.

— Так, ми дуже втомилися,— повторив Сем,— тому й пішли скоро. Як там, непоганий був...

У повітрі зависла невимовлена правда. Сем аж скрикнув, коли випалив оте огидне слово:

— ...танок?

Згадавши про танок, в якому жоден з них не брав участі, всі четверо затремтіли.

— Ми пішли скоро.

Коли Роджер наблизився до перешийка, що сполучав скельний замок з островом, він не здивувався, почувши окрик. Тієї жахливої ночі він вирахував, що принаймні частина племені знайде притулок від жахів острова в цьому безпечному місці.

Голос різко пролунав звідкись із височини, де каменюки навалилися одна на одну, чимраз зменшуючись догори.

— Стій! Хто йде?

— Роджер.

— Проходь, друже.

Роджер підійшов.

— Ти ж бачив, що це я.

— Ватаг сказав зупиняти всіх.

Роджер глянув нагору.

— Якби я захотів, ти б мене не міг спинити.

— Ще й як міг би! Ану, вилазь, подивисься.

Роджер видряпався по кострубатій скелі, наче по сходах.

— А таке бачив?

Під камінь, що лежав на самій горі, було забито палицю, а під неї — ще одну — важіль. Роджер легко натис на камінь, і камінь застогнав. Якби натиснути щосили, камінь загуб би вниз на перешийок. Роджер був у захваті.

— Оце справжній Ватаг, правда?

Роберт кивнув головою:

— Невдовзі він поведе нас на полювання.

Він кивнув у бік далеких куренів, де соталася в небо ниточка білого диму. Роджер сидів над самим урвищем, похмуро вивчав острів, тримаючись пальцями за розхитаний зуб. Зупинив погляд на вершині далекої гори і, хоч нічого не було сказано, Роберт заквапився змінити тему.

— Він хоче побити Вілфріда.

— За що?

Роберт непевно похитав головою.

— Не знаю. Він не пояснював. Просто розлютився і звелів нам зв'язати Вілфріда. І той...— Роберт збуджено захихотів,— стоїть зв'язаний не знаю скільки годин і чекає...

— І Ватаг не сказав, за що?

— Я не чув.

Сидячи на велетенському камені під несвітським сонцем, Роджер сприйняв новину як одкровення. Облишив свій зуб і завмер, зважуючи можливості влади, яка ні перед ким ні за що не відповідає. Тоді без жодного слова поліз по внутрішньому боці скелі вниз, до печери, де зібралось плем'я.

Там сидів Ватаг, голий до пояса, обличчя не було видно за білою та червоною фарбами. Плем'я лежало перед ним півколом. Недавно битий і вже розв'язаний Вілфрід шморгав носом позад інших. Роджер сів навпочіпки поряд з усіма.

— Завтра, — провадив Ватаг, — вирушаємо на полювання знов.

Списом він показав на тих дикунів, кому випаде полювати.

— Дехто з вас залишиться тут упорядковувати печеру і стерегти браму. Я візьму з собою кількох мисливців і принесу вам м'яса. Ті, хто буде при брамі, мають пильнувати, щоб ніхто сюди не прокрався...

Котрийсь із дикунів підніс руку, і Ватаг повернувся до нього холодним розмальованим обличчям.

— Ватагу, а навіщо вони будуть сюди прокрадатися? Ватаг відповів переконано, хоч і туманно.

— Будуть. Вони спробують нам усе зіпсувати. Тож вартовим при брамі треба добре пильнувати. А крім того...

Ватаг замовк. Вони побачили, як з його рота висунувся язик, зблиснув неймовірно рожевим трикутничком, пройшовся по губах і знову зник.

— ...А крім того, може, вернутися звір. Пам'ятаєте, як він підповз...

Ті, що сиділи півколом, аж затремітили і щось схвально промурмотіли.

— Він прийшов, замаскувавшись під нашого. Він може знову прийти, хоч ми віддали йому голову нашої здобичі. Тому вартуйте, будьте пильні.

Стенлі випростав руку, якою спирався об скелю, і підніс указівний палець.

— Ну?

— Але хіба ми, хіба ми...

Він скорчився, опустив очі додолу.

— Ні!

Запала мовчанка, в цей час кожен з дикунів намагався позбутися власних спогадів.

— Ні! Як ми могли... його... вбити?

Почасти заспокоєні, почасти налякані можливістю

інших, майбутніх страхіть, дикуни знову щось пробелькотили.

— Отже, обходьте гору чимдалі,— врочисто промовив Ватаг,— а після полювання залишайте свинячу голову.

Стенлі знову підніс палець.

— Я гадаю, звір змінює свою подобу.

— Можливо,— сказав Ватаг. Тут відкривався простір для богословської суперечки.— Краще нам триматися від нього якнайдалі. Невідомо, чого від нього чекати.

Плем'я обмірковувало почуте, відтак, ніби від пориву холодного вітру, всім мороз пішов поза шкірою. Задоволений справленим враженням, Ватаг рвучко встав.

— А завтра — на полювання, роздобудемо м'яса, влаштуємо бенкет...

Білл підвів руку.

— Ватагу.

— Ну?

— А чим ми запалимо вогнище?

Якби не біла й червона глина на обличчі, було б видно, як Ватаг зашарівся. Він зніяковіло мовчав, а плем'я знову заклекотіло від сказаних пошепки слів. Тоді Ватаг підняв руку.

— Вогонь візьмемо в тамтих. Послухайте. Завтра ми йдемо на полювання й роздобудемо м'яса. А сьогодні вночі я з двома мисливцями піду... хто зі мною?

Моріс і Роджер піднесли руки.

— Морісе...

— Слухаю, Ватагу.

— Де був їхній вогонь?

— Там, на давньому місці, коло скелі.

Ватаг кивнув головою.

— Як тільки сяде сонце, решта можуть лягати спати. А ми втрьох, Моріс, Роджер і я, маємо ще одну справу. Вирушаємо перед самим заходом сонця...

Моріс звів руку.

— А якщо ми зустрінемо...

Помахом руки Ватаг відкинув це заперечення.

— Підемо по піску. А якщо він прийде, ми знову... знову затанцюємо наш танок.

— Тільки втрьох?

Знову всі загули і стихли.

Роха подав Ральфові окуляри, а тепер чекав, щоб одержати назад свій зір. Дрова були сирі; ось уже втретє їх розпалювали. Ральф відступив і буркнув під ніс:

— Досить уже нам ночувати без вогнища.

Винувато озирнувся на трьох товаришів, що стояли поряд. Вперше він визнав, що вогонь має ще одне призначення. Звичайно, перше з них — посилати вгору закличний стовпчик диму; але інше його завдання — поки вони сплять, зігрівати їх теплом домівки. Ерік дув на деревину, доки та почервоніла й зайнявся племінчик. Біло-жовтою хвилею повалив дим. Роха забрав окуляри і задоволено дивився на дим.

— Якби нам зробити радіо!

— Або літак...

— Або човен.

Ральф длубався у своїх прибляклих знаннях про світ.

— Ми могли б потрапити в полон до червоних.

Ерік відкинув назад волосся.

— Краще вже до них, піж до...

Він не назвав імен, а Сем закінчив речення за нього, кивнувши головою в бік берега.

Ральф згадав, як падало, незграбно теліпаючи ногами, тіло під парашутом.

— Він щось казав про мертвяка... — Визнавши свою присутність під час танку, Ральф болісно почервонів. Замахав руками, підганяючи дим:

— Не гасни... йди вгору!

— Зовсім зникає.

— Треба більше дров, хоч би мокрих.

— Моя дихавиця...

І автоматична відповідь:

— Чхав я на твою дихавицю-здихавицю!

— Коли я почну тягати колоди, у мене буде напад.

Хіба я не хочу, Ральфе, та що вдієш?

Хлопці втрьох побігли до лісу і принесли повні обемки трухлявого дерева. Знову здійнявся дим, густий і жовтий.

— Давайте чимось підвечеряємо.

Узявши свої списи, вони всі гуртом подалися до плодових дерев і мовчки поквалпом напихалися там. Коли вони знову вийшли з лісу, сонце сідало, на місці вогнища дотлівали самі тільки жарини, диму не було.

— Я більше не здужаю тягати дрова, — поскаржився Ерік. — Втомився.

Ральф відкашлявся.

— Там, на горі, нам вдавалося підтримати вогнище.

— Там воно було мале. А тут має бути велике.

Ральф приніс і кинув у вогнище якусь ломаку, задивився, як у сутінках спливає дим.

— Мусимо його підтримувати.

Ерік упав на землю долілиць.

— Я так натомився. А яка користь?

— Еріку! — вигукнув Ральф вражено. — Не говори так!

Сем став коло Еріка навколішки.

— Ну, так яка все ж таки користь?

Ральф, обурений, намагався згадати. Була ж якась користь від вогню. Якась надзвичайна користь.

— Ральф товк вам сотні разів, — буркнув Роха. — Інакше як звідси врятуватися?

— Звичайно! Якщо не сигналити димом...

Він сів перед ним навпочіпки. Темрява густішала.

— Невже не зрозуміло? Що доброго в тих ваших мріях про радіо й човни?

Він витяг руку, стис пальці в кулак.

— Щоб викараскатися з цієї халепи, можна зробити тільки одне. Кожен може забавлятися полюванням, кожен може роздобути м'ясо...

Він зазирає то в одне обличчя, то в інше. Потім, у хвилину найвищої пристрасті й переконаності, знайома завіса замаяла йому в голові, й він забув, що лагодився сказати. Він стояв навколішки, стискав кулаки, поважно переводив погляд з одного обличчя на інше. Нараз завіса знову підскочила.

— А... так. Отже, треба, щоб був дим; чим більше диму...

— Але ж ми не можемо! Подивися!

Вогнище згасало.

— Пильнувати вогню по двоє, — бурмотів Ральф собі під ніс, — виходить по дванадцять годин на добу.

— Ральфе, ми не здужаємо більше носити дрова...

— У темряві...

— Вночі...

— Вогонь можна запалювати щоранку, — сказав Роха. — В темряві його все одно ніхто не побачить.

Сем енергійно закивав.

— Зовсім інша річ, коли вогонь був...

— ...там, нагорі.

Ральф підвівся, почувуючись напроцуд безборонним перед навалою темряви.

— Ну й хай собі згасає вночі.

Він подався до першого куреня, той ще стояв, хоча й похилився. Сухе й шарудливе на дотик, всередині лежало листя, що правило за постіль. В сусідньому курені якийсь малюк щось белькотів уві сні. Четверо старших

хлопців залізли до свого куреня і зарилися в листя. З одного боку лежали близнюки, з другого — Ральф та Роха. Якийсь час, поки вони вмоцувалися зручніше, листя шелестіло й рипіло.

— Рохо?

— Га?

— Все гаразд?

— Та ніби.

Невдовзі в курені затихло, тільки часом хрусне якийсь листок. Перед ними за низьким виходом висіла чорнота, оздоблена мерехтливими блискітками, і хвилі вдарились об риф. Ральф приготувався до своєї щонічної гри в «якби»...

Якби їх відправили додому реактивним літаком, тоді до ранку вони б приземлилися на великому аеродромі у Вілтшірі. Далі їх повезли б на машині, ні, найкраще — поїздом; до самого Девона, і знову — вдома. Тоді до саду, як і раніше, приходили б дикі поні й зазирали через мур...

Ральф неспокійно перевернувся в листі. Дартмур — дика місцина, і там живуть дикі поні. Та дикість його вже не приваблювала.

Думка перескочила до міркувань про спокійне при-боркане місто, де не було б місця для первісного дикунства. Що може бути безпечнішим за автобусну станцію з її ліхтарями та колесами?

І ось уже Ральф танцює навколо ліхтаря. Зі станції виповзає автобус, дивний якийсь автобус...

— Ральфе! Ральфе!

— Що таке?

— Тихше...

— Пробач.

Хтось жахливо застогнав у темному, відлеглому куті куреня, від страху вони затряслись, аж листя зашаруділо. Вчепившись один в одного, билися Ерік і Сем.

— Семе! Семе!

— Гей, Еріку!

Знову все затихло.

Роха тихенько сказав до Ральфа:

— Треба з цим кінчати.

— Що ти маєш на увазі?

— Щоб нас урятували.

Вперше за день, забувши про гніт чорноти, Ральф хихотів.

— Саме так,— прошепотів Роха.— Якщо ми в найближчий час не потрапимо додому, ми тут подуріємо.

— ...схибнемося.

— ...зсунемося по фазі.

— ...поробимося шизами.

Ральф відгорнув з очей мокрі пасма.

— А ти напиши листа своїй тітоньці.

Роха серйозно обмірковував цю ідею.

— Я не знаю, де вона тепер. Крім того, в мене нема конверта й марки. Тут нема поштової скриньки. А ще нема поштаря.

Успіх цього тонкого жарту перевершив усі Ральфові сподівання. Не здатний стримати сміху, він підскакував і трясся всім тілом.

Роха з гідністю докоряв йому:

— Я не сказав нічого смішного...

Ральфові з реготу аж заболіло в грудях. Зморений судомих сміхом, він лежав задиханий і скорботно чекав на новий напад. Під час однієї з таких пауз його здолав сон.

— Ральфе! Ти знову шарудиш. Постарайся лежати тихо, а то...

Ральф трохи звівся на листі. Не без підстави він був вдячний Росі, що той урвав його сон,— автобус наблизився, вже виднівся виразніше.

— А то що?

— Тихо... слухай.

Ральф обережно ліг під музику довгого зітхання листа. Застогнав і зразу заспокоївся Ерік. Темрява накрила їх, як повсть, тільки на низькому вході байдуже мерехтіла смужка зірок.

— Нічого не чую.

— Надворі щось рухається.

Мурашки забігали у Ральфа по тілу. Пульс так закалатав, що враз заглушив решту звуків, тоді трохи затих.

— Нічогісінького не чую.

— Слухай. Слухай уважно.

За кілька кроків від стіни куреня цілком чітко й виразно хруснув патичок. Знову кров застугоніла Ральфові в вухах, в уяві промайнули якісь сплутані образи. Якась істота — суміш цих образів — тепер блукала навколо куренів. Він відчув, як Роха головою притиснувся до його плеча, як конвульсивно схопив його руку.

— Ральфе! Ральфе!

— Замовкни і слухай!

У відчаї Ральф молився, щоб звір обрав малюків.

Надворі хтось страшно прошепотів:

— Рохо... Рохо...

— Прийшов! — задихався Роха. — Він є!
Він припає до Ральфа, важко ковтає повітря.
— Рохо, виходь. Я прийшов по тебе, Рохо.
Губи Ральфові вже коло Рошиного вуха:
— Мовчи.

— Рохо... Де ти, Рохо?

Щось зачепило стіну куреня. Мить Роха сидів тихо, потім у нього почався напад ядухи. Він вигнув спину і став молотити ногами по листю. Ральф відкотився від нього.

Тоді при вході в курінь щось зловісно рикнуло, щось живе кинулося вперед, глухо гупнуло. Хтось спіткнувся об Ральфа, і в тому кутку, де був Роха, все перемішалось — там гарчало, гуркотіло, літали руки й ноги. Ральф наосліп махав кулаками; тоді він та ще, здавалося, понад десяток інших довго качалися по землі, штурхали один одного, дряпалися, кусались. Його штовхали, рвали на шмаття, хтось запхав до рота пальці, й Ральф укусив їх. Рука вирвалась і знов повернулася назад, наче поршень, ударила кулаком, аж з очей іскри посипалися. Ральф ухилився вбік і впав, під ним звивалося якесь тіло, гаряче дихало йому в щок. Він зціпив руку в кулак і, як молотком, заходився молотити цей рот під собою; він бив по ньому, дедалі дужче впадаючи в істеричний шал, доки обличчя під ним не стало слизьким. Тоді його різко копнуло межі ноги чиєсь коліно, він повалився набік, знетямлений від болю, а бійка перекотилася через нього. Потім курінь розвалився, остаточно погасивши пристрасті; невідомі кинулися геть. Темні постаті вискочили з-під руїн і щезли. Незабаром було чути лише верещання малюків і тяжкий Рошин хрип.

Ральф крикнув тремтячим голосом:

— Ану, малюки, спати. Ми билися з тамтими. А тепер спати.

Підійшли Ерікісем і розглядали Ральфа.

— Як ви — живі?

— Ніби...

— А я дістав.

— І я. Як Роха?

Вони витягли Роху з-під уламків куреня і прихилили до дерева. Прохолодна ніч звільняла від недавно пережитого жаху. Роха вже дихав легше.

— Рохо, тебе поранили?

— Не дуже.

— Це Джек зі своїми мисливцями, — гірко сказав Ральф. — Чому вони не дадуть нам спокою?

— І ми їм добре дали подумати,— сказав Сем. Чесність примусила його додати: — Принаймні ви дали. Я собі заліг у кутку.

— Я одного добряче вгрів,— сказав Ральф.— Розквасив йому пику. Перехочеться сюди потикатися.

— І я,— докинув Ерік.— Я прокинувся — хтось товче мене в пику. Певно, Ральфе, у мене все обличчя у крові. Та наостанок я йому віддячив.

— Що ти зробив?

— Підняв коліно,— сказав Ерік зі скромними інтонаціями,— і як дам йому помежи ноги. Чув би ти, як він заскавчав! Теж сюди більше не поткнеться. Таки дали їм бобу.

Несподівано Ральф заворушився в темряві. Тоді почув, як Ерік длубається у себе в роті.

— Що таке?

— Нічого, просто зуб хитається.

Роха підтяг коліна.

— Тобі краще, Рохо?

— Я думав, що вони прийшли по ріг.

Ральф побіг блідим берегом і скочив на плиту. Коло ватажкового місця, як і раніше, виблискував ріг. Ральф затримався на хвилину, тоді вернувся до Рохи.

— Вони не взяли рога.

— Я знаю. Вони не по ріг приходили. Вони приходили по інше. Ральфе, що мені тепер робити?

Тим часом уже оддалеки троє бігло звивистим пляжем до скельного замку. Вони трималися далі від лісу, ближче до води. То виспівували щось тихо, то крутилися колесом вздовж рухливої світляної смуги на воді. Їх вів Ватаг, він біг попереду, втішаючись перемогою. Тепер він справжній Ватаг; він кілька разів розітнув списом повітря. В його лівій руці погойдувалися Рошині розбиті окуляри.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Скельний замок

Удосвіта в час короткої прохолоди четверо хлопців зібралися довкола чорного згарища на місці колишнього вогню. Ральф стояв навколішки і дмухав. Сірий перистий попіл розносило то туди, то сюди, та в ньому не зблисла жодна іскорка. Близнюки дивилися зане-

покою, Роха сидів з відстороненим виразом за яскравою стіною своєї далекозорості. Ральф дмухав, доки від натуги у нього загуло в вухах; незабаром його підмінив перший ранковий тиховій, сипонувши в очі попелом. Ральф відсахнувся, вилаявся, витер сльози з очей.

— Нічого не виходить.

Ерік глянув на нього згори вниз з-під маски запеченої крові. Невидючим поглядом Роха дивився в бік Ральфа.

— Звичайно, Ральфе, нічого не вийде. Тепер у нас нема вогню.

Ральф нахилився обличчям до Рохи.

— Ти мене бачиш?

— Трохи.

Ральф заплющив розпухле око.

— Вони забрали наш вогонь.

Голос зірвався від злості.

— Викрали!

— Це вони,— сказав Роха.— Вони осліпили мене. Бачиш? Це Джек Мерідью. Скликай збори, Ральфе, треба вирішити, що діяти.

— Збори для нас самих?

— Це все, що нам залишилося. Семе, дай я за тебе триматимусь.

І вони пішли до плити.

— Просурми у ріг,— сказав Роха,— просурми чимдужче.

Ліс відгукнувся луною; галасуючи, з вершечків дерев злетіли птахи, як того першого ранку, століття тому. З обох боків на пляжі було порожньо. З куренів вийшло кілька малюків. Ральф сів на відшліфований стовбур, троє інших стали перед ним. Він кивнув, тоді Ерікісем сіли праворуч. Ральф тицьнув ріг Росі до рук. Той обережно тримав сяйливе чудо і кліпав очима.

— Ну, говори.

— Я взяв ріг, щоб сказати таке. Я більше не бачу і хочу повернути назад свої окуляри. Жахливі речі кояться на цьому острові. Я голосував, щоб тебе обрали ватажком. Ти єдиний, хто може якось зарадити. Тому виступи, Ральфе, і скажи нам... Або...

Роха затнувся, шморгнув носом. Коли він сів, ріг перейшов до Ральфа.

— Звичайнісінький вогонь. Це так просто, правда? Звичайний сигнал, щоб нас урятувати. Невже ми дикуни якісь чи хто ми? А тепер диму вже нема. Може, кораблі пропливають десь поряд. Пам'ятасте, як Джек пішов

полювати, вогонь погас, а тим часом проплив корабель? А вони всі думають, що з нього краший ватажок. А потім, потім... і це теж його провина. Якби не він, ніколи такого б не сталося. Тепер Роха нічого не бачить, а вони прийшли, викрали...— Голос Ральфові тремтів.— ...Вночі, потемки, прийшли і викрали наш вогонь. Вони його викрали. Ми б дали їм вогню, якби вони попросили. А вони викрали, і тепер нема нашого вогню, і нас ніяк урятувати. Розумієте, що я кажу? Ми б і так дали їм вогню, а вони прийшли і викрали. Я...

Знову та сама завіса замиготіла йому в мозку, і він якось ніяково затнувся. Роха простяг руку до рога.

— Ральфе, що ти збираєшся робити? Це все балачки, а треба вирішувати. Мені потрібні окуляри.

— Якраз про це я й думаю. А може, нам піти до них, але попереду зачесатися, помитися, стати такими, як раніше... Все ж ми не дикуни якісь і врятуватися — для нас не просто гра...

Він розплющив запухле око і поглянув на близнюків.

— Приберемося трохи й підемо...

— Треба, щоб усі взяли списи,— зауважив Сем.— Навіть Роха.

— Вони можуть стати в пригоді.

— Ріг не в тебе!

Роха замахав мушлею.

— Якщо хочете, можете собі брати списи, а я не буду. Справді-бо, для чого? Мене й так треба вести, як собаку. Смійтеся, смійтеся. Страх смішно. На цьому острові всі тільки сміються з усього. І чим це скінчилося? Що подумують дорослі? Саймона вбили. А був ще той хлопчик із плямою на лиці. Хто його бачив від того першого разу?

— Рохо! Зажди!

— У мене ріг. Я піду до цього Джека Мерідью і викладу йому все, що думаю, отак-то.

— Тебе поб'ють.

— А що він може мені заподіяти, крім того, що вже заподіяв? Я скажу йому, що до чого. Ральфе, дозволь, я візьму ріг. Я покажу йому, що він має не все.

Роха хвилину мовчав і дивився на невизначні постаті коло себе. Його слухала витоптана трава, що пам'ятала давні збори.

— Я піду до нього і понесу в руках ріг. Я підніму його перед собою. Послухай, скажу я, ти дужчий за мене, в тебе нема ядухи. Ти можеш бачити, скажу я, обома очима. Та я не прошу назад свої окуляри, ніби якусь ласку. Далі я скажу, я не хочу з тобою воювати, не тому, що

ти дужий, а тому, що справедливість є справедливість. Віддай мені мої окуляри, отак я скажу, ти мусиш віддати!

Роха закінчив, зашарівся і весь тремтів. Він хутенько тицьнув ріг Ральфові в руки, немовби квапився його позбутися, і витер слюзи. Їх осявало м'яке зелене світло, і ріг, ніжний та білий, лежав у Ральфа на колінах. Єдина крапелька, що скотилася з Рошиних пальців, тепер пахлакотіла, наче зірка, на його граційному вигині.

Нарешті Ральф випростався, відгорнув назад волосся.

— Добре. Я хотів сказати — можеш спробувати, якщо ти так хочеш. Ми підемо з тобою.

— Він буде розмальований, — боязко промимрив Сем, — знаєте, який він буде...

— Не дуже він нас злякається...

— А як розлютиться, то кінець нам...

Ральф сердито зиркнув на Сема. Наче в тумані, він згадував те, що колись коло скель сказав йому Саймон.

— Не мели дурниць, — урвав він. І швидко додав: — Ми йдемо.

Він простяг Росі ріг, Роха почервонів, цього разу з гордощів.

— Понесеш.

— Понесу, коли ми приготуємось...

Роха шукав слів, щоб передати своє палке бажання нести ріг, хоч би там що.

— Я не проти. Я залюбки, Ральфе, тільки треба, щоб мене хтось вів.

Ральф знову поклав ріг на відшліфовану колоду.

— Покріпімося — і в дорогу!

Вони пішли до спустошених плодових дерев. Росі на-рвали плодів, дещо він намацав на дереві сам. Вони їли, а Ральф думав про вечір.

— Підемо такі, як були колись. Помиемося...

Сем опирався, напхавши повен рот їжі.

— Але ж ми купаємось щодня!

Ральф подивився, які вони брудні, й зітхнув.

— Треба б зачесати чуб. Та от лихо — задовгий!

— У мене в курені залишилася пара шкарпеток, — згадав Ерік. — Можна нап'ясти їх на голови, як шапочки, абощо.

— Можна щось знайти, — додав Роха, — і перев'язати ззаду волосся.

— Як у дівчат!

— Ні, не зовсім так.

— Тоді підемо такі, як є, — вирішив Ральф, — вони й самі не кращі.

Ерік зупинив їх рукою.

— Але ж вони там усі розмальовані! Знаєш, як...

Усі закивали. Вони чудово знали, як розв'язувала руки маска з фарби, яку дозволяла дикість.

— А ми не будемо розмальовуватися,— заявив Ральф,— адже ми не дикуни.

Ерікісем презирнулися.

— Все одно...

Ральф заволав:

— Ніякої фарби!

Він силкувався згадати.

— Дим,— стрепенувся він,— нам потрібен дим.

Він люто повернувся до близнюків.

— Я сказав «дим»! Ми повинні мати дим.

Запала тиша, тільки багатоголосо дзижчали бджоли. Нарешті Роха сказав лагідно:

— Звичайно, ми повинні мати дим, бо дим — це сигнал, і нас не врятують, як не буде диму.

— Сам знаю! — закричав Ральф. Він відсмикнув руку від Рохи.— Що ж, по-твоєму, я...

— Я просто повторюю те, що ти завжди кажеш,— квапливо пояснив Роха.— Мені на хвилину видалося, що ти...

— Де пак,— голосно відповів Ральф.— Я знав це весь час. Я не забув.

Роха закивав примирливо.

— Ральфе, ти — ватажок. Ти все пам'ятаєш.

— Я не забув.

— Звісно, ні.

Близнюки з цікавістю вивчали Ральфа, так ніби побачили його вперше.

Вони вирушили шляхом, вишикувавшись у бойовий порядок. Перший, злегка накульгуючи, зі списом на плечі, прошкував Ральф. Він погано бачив — через імлу, що тремтіла над сяйливими пісками, через власну довгу чуприну та підбите око. За ним ступали близнюки, не на жарт стривожені, але повні нездоланної життєрадісності. Говорили мало, просто йшли, волочачи за собою дерев'яні списи. Роха відкрив — коли він дивиться вниз, сховавши від сонця стомлені очі, то бачить, як товсті окоренки списів рухаються по піску. Тож він ішов між списками й обережно, обіруч ніс ріг. Хлопці просувалися по пляжу тісною групою, а чотири пласкі тіні танцювали й плуталися під ногами. Бурі наче й не було, берег сяяв чистотою,

як щойно вигострене лезо. Десь у неймовірній далечі мерехтіли у спекотному мреві небо й гора; риф здійнявся вгору міражем і плив у якомусь сріберному ставку на півдорозі до неба.

Вони проминули те місце, де плем'я танцювало свій танок. Звуглілі патики все ще лежали на камінні, де їх погасило дощем, та пісок коло води знову був гладенький. Вони пройшли тут мовчки. Жоден з них не сумнівався, що плем'я — в замку, і коли скеля з'явилася перед очима, вони зупинилися в одному пориві. Ліворуч від них лежав найгустіший на острові чагарник — плутанина гілок та стовбурів, чорних, зелених, непрохідних, попереду колихалася висока трава. Ральф рушив перший.

Ось пом'ята трава, де всі лежали, коли він ходив у розвідку. Далі був перешийок, потім прискалок облямовував гору, а вище — рожеві башточки.

Сем торкнув його за руку.

— Дим.

З іншого боку скелі невизразна плямка диму дрижала в повітрі.

— Вогонь горить, абощо?

Ральф повернувся.

— Навіщо нам критися?

Він пройшов заслону з трав і опинився на відкритій галявинці, що вела до вузького перешийка.

— Ви двоє йдіть за мною. Я піду перший, потім на крок позаду — Роха. Списи тримайте напоготові.

Роха неспокійно вдивлявся в яскравий серпанок, завислий між ним та світом.

— Тут безпечно? Нема урвища? Я чую, гомонить море.

— Чіпляйся за мене.

Ральф вийшов прямо на перешийок. Копнув ногою камінчик, і той шубовснув у воду. Потім море всмоктало хвилю, відкривши зліва, на сорок футів нижче, червоний квадратний камінь, порослий водоростями.

— Я добре йду? — голос Рохи тремтів. — Мені так страшно...

Раптом з башточок на горі долинув окрик, відтак щось схоже на бойовий поклик, десяток голосів відгукнулося на нього із-за скелі.

— Дай мені риг і не рухайся.

— Стій! Хто йде?

Ральф задер голову, вгорі майнуло темне Роджерове обличчя.

— Сам бачиш хто! — гукнув Ральф. — Не дурій!

Він приклав риг до рота і подув. Прискалом, що обля-

мовував гору, на перешийок почали пробиратися дикуни. Годі було когось упізнати за розмальованими обличчями. Вони несли списи і лаштувалися боронити вхід. Ральф усе сурмив у ріг і не зважав на Рошин переляк.

Роджер вигукував:

— Раджу відійти, ясно?

Нарешті Ральф відняв ріг від рота й замовк, щоб відсапатися. Задихаючись, а проте чітко він оголосив:

— Скликаю збори.

Дикуни, які охороняли перешийок, зашепотілися, але з місця не зрушили. Ральф ступив кілька кроків уперед. Ззаду почув благальний шепіт:

— Ральфе, не кидай мене.

— Стань навколішки,— кинув Ральф через плече,— і жди, доки я повернуся.

Він зупинився посередині перешийка й пильно розглядав дикунів. Фарба звільняла їх від будь-якого стриму, вони позав'язували ззаду волосся, і так їм було значно зручніше, ніж йому. Ральф твердо постановив і собі опісля зв'язати волосся. Він мало не попрохав їх зачекати, щоб зробити це відразу; та було не до того. Дикуни захихотіли, один замахнувся на Ральфа списом. Високо вгорі Роджер випустив з рук важіль і перехилився, щоб забачити, що діється внизу. Хлопці на перешийку, зведені до трьох кудлатих голів, тонули в калюжі власної тіні. Роха обвисав між ними круглим лантухом.

— Я скликаю збори.

Тиша.

Роджер узяв камінчик і кинув ним між близнюків, але так, щоб не поцілити. Вони відсахнулися, Сем ледве втримався на ногах. Роджер відчув, як у його тілі зануртувало джерело невідомої сили.

Ральф повторив голосно:

— Я скликаю збори.

Перебіг очима по їхніх лавах.

— Де Джек?

Хлопці засновигали, почали радитися. Розмальована мармиза відповіла Робертовим голосом:

— Полює. Він звелів вас не пускати.

— Я прийшов до вас запитати про вогонь,— пояснив Ральф,— і про Рошині окуляри.

Група хлопців, що стояла перед ним, заворушилася, здригнулася від сміху; легковажним, нервовим сміхом відлунювало високе бескеття.

У Ральфа за плечима почувся голос:

— Чого тобі треба?

Близнюки метнулись із-за Ральфовой спини і стали перед ним. Ральф рвучко повернувся. З лісу наближався Джек, його легко було впізнати по ході та рудій чуприні. Обабіч улесливо дріботіли два мисливці. Всі троє помальовані на чорно й зелено. Позаду в траві зосталася покинута ними вительбушена свиняча тупа без голови.

Роха завивав:

— Ральфе, не кидай мене!

Він з кумедною обережністю обняв скелю, притискаючись до неї над опалим морем. Дикуни вже не хихотіли, а захлиналися від гучного глумливого реготу.

Джек перекричав гамір:

— Забирайся геть, Ральфе! Сиди на своїй половині острова. А це моя половина і мого племені. І дай мені спокій.

Глумливий регіт ущух.

— Ти вкрав у Рохи окуляри,— задихаючись, сказав Ральф.— Ти повинен повернути їх назад.

— Повинен? Це хто сказав?

Ральф вибухнув гнівом:

— Я сказав! Ти голосував, щоб я був ватажок. Хіба ти не чув рога? Ти зважився на підлоту... ми б дали тобі вогню, якби ти попросив...

Кров прилинала до щік, боляче пульсувало підбите око.

— Ти міг узяти вогню абиколи. Але тобі не хотілося. Ти проповз, як злодій, і вкрав у Рохи окуляри!

— Ану повтори!

— Злодій! Злодій!

Роха заверещав.

— Ральфе! Мене пожалій!

Джек кинувся вперед і спрямував списа Ральфові в груди. Побачивши, як майнула Джекова рука, той угадав напрямок удару і відбив його ратищем власного списа. Тоді обернув його і вістрям ткнув Джекові коло вуха. Вони зійшлися віч-на-віч, тяжко сапаючи, пронизуючи один одного лютими поглядами.

— Хто злодій?

— Ти!

Джек відскочив і замахнувся на Ральфа списом. Не змовляючись, вони тепер рубалися списками, наче шаблями, більше не ризикуючи випробовувати смертоносні вістря. Удар прийшовся Ральфові по спису, ковзнув униз, і пальці йому звело від гострого болю. Тоді супротивники розійшлися й помінялися місцями — Джек опинився з боку замку, Ральф — із боку острова.

Обоє тяжко дихали.

— Ану підійди...

— Сам підійди...

Навіжено націлювалися один на одного, але трималися на безпечній відстані

— Тільки підійди, ось дістанеш у мене!

— Сам підійди...

Тим часом Роха, вчепившись у камінь, намагався повернути Ральфову увагу. Ральф підступив до нього, нахилився, не відриваючи від Джека пильного погляду.

— Ральфе, згадай, для чого ми сюди прийшли. Вогонь. Мої окуляри.

Ральф кивнув. Він розслабив напружені для бою м'язи, випростався звільна, поставив спис. Джек незворушно спостерігав за ним з-під маски. Ральф кинув оком угору на башточки, на дикунів.

— Послухай. Ми прийшли сказати таке. По-перше, ти повинен віддати Росі окуляри. Без них він як сліпий. Це ж не забавка...

Плем'я розмальованих дикунів захихотіло. Ральфові в голові запаморочилося. Він відгорнув з чола чуб, подивився на чорно-зелену маску, що манячила перед ним, намагаючись згадати Джекове обличчя.

Роха прошепотів:

— І вогонь.

— Ага. Тепер про вогонь. Я знову повторюю це. Я повторюю це з того самого дня, коли ми впали на цей острів.

Він підняв спис і показав на дикунів.

— Наша єдина надія — підтримувати сигнал, поки надворі видно. Тоді, може, який корабель помітить дим, підпливе, врятує нас і забере додому. А без диму доведеться чекати, доки корабель пристане сюди випадково. Можна цілі роки чекати, до самої старості...

Деренчливий, сріблястий, неприродний сміх випорснув з-поміж дикунів і луною завис удаліні. Ральфа аж затрусило з лютощів. Голос його надтріснув.

— Невже вам невтямки, ви, розмальовані кретини? Сем, Ерік, Роха і я — нас замало. Ми пробували підтримувати вогонь, але нічого не вийшло. А потім ви ще зі своїми іграми та ловами...

Він показав убік від них, де в перламутровому повітрі тонкою цівкою розповзався дим.

— Ви тільки гляньте! Хіба це сигнал? Звичайний вогонь готувати їжу. Ви поїли, і диму нема. Хіба ви не розумієте? Там же може бути корабель...

Він замовк, докочаний мовчанкою та браком облич у розмальованих дикунів, які стерегли вхід. Ватаг розкрив рожевого рота і звернувся до Ерікісема, що опинилися між ним та племенем.

— Ви двоє! Ану назад!

Ніхто не відповів. Близнюки перелякано презирнулися; тим часом Роха зрадив, що бійка закінчилася, і обережно підвівся. Джек глипнув на Ральфа й знову на близнюків.

— Схопити їх!

Жодного руху. Джек розгнівався:

— Я сказав — схопити їх!

Розмальовані якомсь незграбно, нервово оточили Ерікісема. Ще раз розсипався сріблястий смішок.

Ерікісем протестували від імені самої цивілізації.

— Ну що ви?

— ...Слово честі!

У них відібрали списи.

— Зв'язати їх!

У безнадії Ральф крикнув до чорно-зеленої машкари:

— Джеку!

— Далі, далі! В'яжіть їх!

Тепер розмальовані вже відчували, що Ерікісем інакші, не такі, як вони, відчували власну силу. Сповнені завзяття, вони брутально повалили близнюків. Джека це надихнуло. Він знав, що Ральф спробує визволити близнюків. Заточуючи широку дугу, просвистів спис, і Ральф ледве встиг відбити удар. Коло них плем'я та близнюки обернулися в одну галасливу купу тіл. Роха знову скарлючився. Ось дикуни відступили — вражені близнюки вже лежали долі. Джек повернувся до Ральфа і просичав крізь зуби:

— Бачиш, вони роблять те, що я хочу.

Знову запаувала тиша. Близнюки лежали невміло зв'язані, а плем'я чекало, що робитиме Ральф. Він полічив їх, глипнувши на них з-під кудлатої чуприни, зиркнув на нікчемний димок.

І тут його прорвало. Він заверещав на Джека:

— Звірюка! Свиня! Сволота! Злодюга!

І кинувся на нього.

Джек відчув, що це вирішальна хвилина, і порвався й собі вперед. Вони зіткнулися з глухим ударом і відскочили врізнібіч. Кулаком Джек зацідив Ральфові в вухо. Ральф ударив Джека в живіт, аж той кавкнув. Тоді знову стали віч-на-віч, розлючені, засапані: кожного вразила запеклість суперника. Тут вони почули гамір, яким

плем'я супроводжувало їхню бійку, одностайний, пронизливий, підбадьорливий поклик.

До Ральфа дійшов Рошин голос:

— Дайте мені сказати.

Він стояв у куряві, здійнятій під час бійки, і коли плем'я збагнуло його намір, пронизливий поклик змінився глузливым свистом.

Роха підняв риг, і свист прищух, тоді з'явся з новою силою.

— У мене риг!

Він горлав:

— Кажу вам, у мене риг!

Несподівано стало тихо; але тишу розітнув і пронісся біля самої Ральфовой голови якийсь дивний звук. Він майже не звернув на нього уваги, аж ось почув знову — ледь чутне — «з-з-зі!». Хтось шпурляв камінці: це кидав Роджер, все ще тримаючи однією рукою важіль. Під ним унизу Ральф здавався просто копицею волосся, а Роха — мішком сала.

Свист зчинився і знову стих, коли Роха підніс догори білу, чудодійну мушлю.

— Що краще — бути бандою розмальованих дикунів, як ви, чи розумними людьми, як Ральф?

Дикуни зняли неймовірний галас. Роха знову загорлав:

— Що краще — правила і згода чи полювання й убивства?

Знову галас і знову той самий звук — «з-з-зі!».

Ральф намагався перекричати шум:

— Що краще — закон і щоб нас врятували чи полювати і все знищувати?

Тепер уже й Джек верещав, і навіть Ральф не міг примусити слухати себе. Джек відступив і став попереду племені, яке зімкнулося грізним муром, наїжачилося списками. Між дикунів нуртувало бажання іти в наступ; зараз вони кинуться вперед і очистять перешийок. Ральф стояв напроти трохи збоку і тримав спис наготові. Поруч Роха все ще піднімав угору свій талісман, ніжну, сяйливо-прекрасну мушлю. Їх ударила злива звуків — заклинальний спів ненависті. Високо вгорі з п'янкою насолодою Роджер наліг усім тілом на камінь.

Ральф почув велетенський камінь задовго до того, як його побачив. П'ятами відчув, як задвигтіла земля, з вершини загуркотіло каміння. Щось жахливе, червоне застрибало по перешийку, сам він повалився долілиць, плем'я верещало.

Каменяка пройшлася по Росі від підборіддя до коліна; ріг вибухнув тисячею білих скалок і перестав існувати. Без жодного слова, навіть без стогону Роха полетів в урвище, перевертаючись у повітрі. Відбившись від нього, камінь двічі підскочив і покотився в ліс. Роха пролетів сорок футів і впав на той самий червоний квадратний камінь у морі. Голова його розколосалася, вилився і зачервонився мозок. Руки й ноги Рохи судомно шарпнулися, наче у щойно заколотої свині. Тоді знову довгим повільним подихом зітхнуло море, закипіло над каменем біло-рожевою піною; а коли відступило, всмоктавши хвилю, Рошиного тіла вже не було.

Тепер запанувала цілковита тиша. Ральф силкувався скласти губи в якесь слово, та так і не вимовив нічого.

Раптом Джек вискочив наперед і дико заверещав.

— Бачиш? Бачиш? І тебе самого так! Я не жартую! Більше в тебе нема племені! Нема рога...

Згинці побіг уперед.

— Я — Ватаг!

Із злістю, не приховуючи свого наміру, метнув у Ральфа списа. Вістря глибоко, до м'яса розпанахало шкіру Ральфові на ребрах, потім спис відскочив і впав у воду. Ральф скорчився не від болю, а від панічного страху, тим часом плем'я підхопило нелюдський крик Ватага й посунуло на нього. Ще один спис — трохи кривий, він не полетів прямо — шугнув коло його обличчя, інший упав з гори, де був Роджер. Близнюки лежали, затулені дикунами, а перешийок кишів безликими диявольськими масками. Ральф обернувся й помчав. Наче крик морських чайок, за ним котився гул. Скоряючись інстинктові, — досі він і не підозрював його в собі, — хлопець петляв по відкритій галявині, а списи падали десь поряд. Він помітив безголову тушу свині, вчасно перестрибнув через неї. І ось уже продирався крізь листя дерев та невисокі кущі, нарешті сховався в лісі.

Ватаг зупинився коло свині, повернувся, звів догори руки.

— Назад! Назад у форт!

Невдовзі плем'я галасливо верталосся до перешийка, там до гурту приєднався Роджер.

Ватаг запитав його люто:

— Ти чого не на посту?

Роджер глянув на нього тьмяним зором:

— Просто зійшов вниз...

Він лякав своїм виглядом убивці. Ватаг більше йому нічого не сказав, а подивився вниз на Ерікісема.

— Ви маєте вступити до племені.

— Відпусти мене...

— І мене.

Ватаг схопив з землі списа — там ще залишилося з кілька — і штрикнув Сема між ребра.

— Що ти хотів сказати, га? — грізно спитав Ватаг.— Чому ви прийшли сюди зі списками? Чому ви не хочете вступати до племені?

Спис ритмічно заходив у його руках. Сем запищав:

— Ой, не треба так.

Роджер протиснувся коло Ватага, мало не штовхнувши його плечем. Сем уже не пищав, близнюки дивилися вгору, огорнуті німим жахом. Роджер насувався на них, наче володів якоюсь незнаною владою.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

Поклик мисливців

Ральф сховався в гущавині й оглядав свої рани. З правого боку на ребрах, там, де його вдарив спис, був великий синець з дюйм у поперечнику, рана розпухла й кривавила. В кучму йому набилося бруду, волосся стирчало, як вусики ліан. Після бігу через ліс він був весь у подряпинах та синцях. Віддихавшись, він зрозумів, що з промиванням ран доведеться зачекати. Як можна почути наближення босих ніг, коли ти хлюпаєшся в воді? На яку безпеку можна сподіватися коло маленького струмка чи на відкритому пляжі?

Ральф прислухався. Взагалі замок був зовсім поряд, і з переляку йому вчувався шум погоні. Але ж не може бути! — вони тільки забігли в зелені кущі, які облямовували ліс, мабуть, зібрали там свої списи, а тоді кинулися назад до сонячних скель, ніби боялися лісової темряви. Ральф навіть запримітив одного з них, розмальованого рудими, чорними й червоними смугами, і впізнав Вілла. Та насправді то не міг бути Вілл, подумав Ральф. Це дикун, і його вигляд не має нічого спільного з давнім образом хлопчика в шортах і сорочці.

Надходив вечір; круглі сонячні плями неухильно переміщалися по зеленому листі, по брунатній волокнистій корі, від скелі не долинали ні звуку. Нарешті Ральф ви-

повз із папороті й прокрався вперед до непролазних нетрів, що підступали прямо до перешийка. Дуже обережно розсунув гілки, визирнув звідти і побачив Роберта, який вартував на вершині гори. В лівій руці він тримав списа, а правою підкидав і ловив камінчик. Позаду піднімався густий стовп диму, Ральфові залоскотало в ніздрях, з рота потекла слина. Він витер долонею носа та губи, вперше з самого ранку відчувши голод. Мабуть, плем'я розсілося навколо випатраної свині — дивиться, як з неї капає, шкварчить на жаринах жир. Певно, всі так і прикипіли очима до туші.

Ще одна постать, — її годі було впізнати, — виросла коло Роберта, щось йому передала, тоді повернулася й зникла за скелею. Роберт поклав спис поряд на камінь, щось схопив обіруч і заходився гризти. Отже, почався бенкет, і вартовому принесли його пайку.

Ральф збагнув, що принаймні тепер йому нічого не загрожує. Він зашкутильгав геть, до плодкових дерев, щоб угамувати голод хоча б жалюгідною їжею. На згадку про бенкет йому ставало прикро. Сьогодні бенкет, а завтра...

Він доводив собі, що вони дадуть йому спокій; можливо, він стане вигнанцем. Та потім до нього повертала-ся фатальна певність, не лишаючи місця для сумнівів. Загибель рога, смерть Саймона та Рохи зависли над островом, наче туман. Розмальовані дикуни на цьому не сплять. Крім того, його з Джеком єднали якісь невидимі нитки, а отже Джек ніколи не дасть йому спокою, ніколи.

Він застиг, весь у сонячних цятках, притримуючи гілку, щоб пірнути під неї. Затремтів, пронизаний спазмом страху, вигукнув уголос:

— Ні, не могли вони бути такими підлими. Це сталося випадково.

Він пірнув під гілку, незграбно пробіг зо два кроки, тоді зупинився, прислухався. Добрався туди, де росли обдерті, поламані плодкові дерева, й почав пожадливо їсти. Перестрів двох малюків і, не маючи уявлення про власний вигляд, здивувався, чому вони розкричалися й повтікали.

Попоївши, рушив пляжем. Сонячне проміння навскоси ковзало по пальмах біля поваленого куреня. Ось плита, а ось ставок. Найкраще не звертати уваги на тяжке почуття, що гнітить серце, і покластися на їхній здоровий глузд, на їхню розважливість. Тепер, коли плем'я наситилося, треба спробувати ще раз. У кожному разі він не може тут залишатися цілу ніч, сам у пустому курені, коло

порожньої плити. У нього аж мороз побіг по спині, й він скулився під вечірнім сонцем. Нема вогню, нема диму, нема надії на рятунок. Він повернувся і, шкандибаючи, пішов на Джекову половину острова.

Скісне сонячне проміння губилося в гілках. Нарешті він дійшов до лісової галявини, де на кам'янистому ґрунті не росло ніякого зілля. Тепер її затопили тіні; Ральф мало не кинувся за дерево, помітивши, що посередині наче хтось стоїть; потім він розгледів біле лице — власне, кістку, з кілка на нього вишкірився свинячий череп. Повільно пройшов на середину галявини, вп'явся очима в череп — він вилискував білим, як колись вилискував ріг, і, здавалося, цинічно глузував з нього. Цікава мурашка поралася в одній з очниць, інших ознак життя там не було.

Чи ж так?

Дрижки вгору-вниз забігали йому по плечах. Він стояв, обома руками вчепившись собі у волосся, череп був на рівні його власного обличчя. Зуби його шкірилися в усміхові, порожні очниці, здавалося, тримали його погляд владно й без жодного зусилля.

Що це?

Череп дивився на Ральфа, наче той, хто знає відповіді на всі запитання, але не хоче сказати. Ральфа огорнули певимовний страх і лють. Він навіжено вдарив по відворотній голові, що втупилася в нього, та вона підплигнула, як іграшка, вернула назад і знову вищирилася йому прямо в обличчя, він ударив ще раз і заплакав з огиди. Тоді облизав свої потовчені кулаки, поглянув на голий кілок — череп уже лежав розколотий надвоє і шкірився широкою, на шість футів посмішкою. Він висмикнув з розколини палицю, що розгойдувалася, вигинаючись дугою, і, наче списом, відгородився нею від білих уламків. Тоді позадкував, не зводячи очей з черепа, що лежав і шкірився до неба.

Коли з обрію зник зелений полиск і впала справжня піч, Ральф знову підійшов до гущавини напроти скельного замку. Визирнувши звідти, він помітив, що на верху, як і раніше, хтось вартував, та хоч би хто то був, спис у нього наготові.

Він стояв навколішки у тіні й гостро відчував свою самотність. Вони дикуни — це правда, але ж вони й люди; тут усі страхи глибокої ночі поповзли на нього зі своїх засідок.

Ральф тихенько застогнав. Незважаючи на втому, він не міг відпружитися, поринути в колодязь сну. Він бо-

явся племені. А може, варто сміливо зайти просто в їхню фортецю і сказати: «Цур, мене не рушати!», розсміятися безтурботно й разом з усіма заснути? Може, прикинутися, ніби вони ті самі хлопчики, ті самі школярі, що казали: «Так, сер!» — і ходили у шкільних кашкетках? Можливо, ясний день відповів би на це запитання — так; але морок і смертні страхіття говорили — ні. Він лежав у темряві й знав — він вигнанець.

— Бо я ще до кінця не втратив глузду.

Він потерся щочкою об плече, відчув їдкий запах солі, поту й затхлого бруду. Зліва від нього дихав океан, то всмоктував свою хвилю, то вона знову закипала над тим квадратним каменем.

З замку долинали звуки. Ральф уважно прислухався, переключивши увагу з розміреного гойдання моря, і розрізнув знайомий ритм.

— *Звіра — бий! Горло — ріж! Кров — спусти!*

Плем'я танцювало. Деся по той бік цієї кам'яної стіни вони стояли темним колом, палахкотіло вогнище, смажилося м'ясо. Мабуть, жеруть і тішаться безпекою.

Якийсь звук зовсім поряд примусив його здригнутися. Дикуни дряпалися по скелі на вершину, він почув їхні голоси. Підкрався ще на кілька кроків і побачив, що тінь на вершині змінилася, виросла. Тільки два хлопчики на всьому острові могли так ходити і так говорити.

Ральф понурив голову, паче його боляче поранено цим новим відкриттям. Ерікісем тепер стали часткою племені. І охороняли від нього скельний замок. Отже, надії на порятунок чи хоча б на створення племені вигнанців в іншому кінці острова більше нема. Ерікісем такі самі дикуни, як і решта всі; Роха загинув, а ріг розбито вщепт.

Нарешті попередній вартовий спустився вниз. Його два наступники видавалися просто темним продовженням скелі. За ними зблисла якась зірка, але хтось із близнюків поворушився і заступив її.

Ральф посунув уперед, як сліпий, намагаючи шлях по нерівній дорозі. Праворуч на милі простягалися тьмяні води лагуни, зліва дихав невтомний океан, жахливий, наче шахта копальні. Щохвилини вода зітхала навколо каменя смерті й зацвітала гронами білої піни. Ральф скрадався вперед, доки не схопився за прискалок. Дозорці були прямо над ним, він навіть угледів кінчик списа, вистроменого над скелею.

Він покликав тихенько:

— Ерікісем...

Жодної відповіді. Щоб його почули, треба говорити

голосніше, але можна насторожити тих смугастих ворожих істот, що бенкетують коло вогнища. Він зціпив зуби й поліз далі, намащуючи виступи на скелі. Він опинився майже на одному рівні з близнюками, коли окликнув їх знову:

— Ерікісем...

Він почув, як на скелі хтось скрикнув, заметушився. Близнюки притулилися один до одного, щось забурмотіли.

— Це я. Ральф.

Наляканий, що вони можуть побігти й зчинити тривогу, він виважився на руках і виткнувся головою та плечима над краєм скелі. Далеко внизу під ліктем він побачив, як навколо того каменя в морі розливається біле цвітіння.

— Це тільки я. Ральф.

Нарешті вони нахилилися вперед і зазирали йому в обличчя.

— Ми думали, це...

— Ми не знали, що це...

— Думали...

Тут вони згадали про свої ганебні зобов'язання. Ерік мовчав, а Сем спробував виконати свою повинність.

— Іди звідси, Ральфе. Іди вже...

Він помахав списом і спробував зобразити гнів.

— Забирайся. Ясно?

Ерік кивнув на знак згоди і протнув списом повітря. Ральф зіп'явся па руки і не слухався їх.

— Я прийшов побачити вас обох.

Він захрип. Тепер йому заболіло горло, хоч рани там не було.

— Я прийшов побачити вас обох...

Цей тупий біль важко було віддати словами. Він замовк, тим часом небо обсипало веселими, тремтливими зорями.

Сем неспокійно ворухнувся.

— Слово честі, Ральфе, тобі краще піти.

Ральф знову поглянув на них.

— Ви ж обоє не розмальовані. Як ви можете?.. Якби було видно...

Якби було видно, вони б сналеніли від сорому. Але стояла глупа ніч. Ерік озвався перший, і знову близнюки заторохтіли водночас:

— Ти йди, тут небезпечно...

— Вони нас примусили. Нас били...

— Хто? Джек?

— Ні, ні...

Вони нахилились до нього й шепотіли:

— Ушивайся, Ральфе...

— Це ж плем'я...

— Вони нас примусили...

— Ми нічого не могли вдіяти...

Коли Ральф знову заговорив, голос його звучав глухо, він наче задихався:

— Що я йому вчинив? Він же мені подобався... я хотів, щоб нас урятували...

Небо знову обсипало зорями. Ерік палко затряс головою.

— Послухай, Ральфе. Більше не шукай тут глузду. Цього вже нема... Ти більше не думай, чому Ватаг...

— Іди собі, тобі ж краще.

— Ватаг і Роджер...

— Так, так, Роджер...

— Вони ненавидять тебе, Ральфе. Вони збираються порішити тебе.

— Завтра вони полюватимуть на тебе.

— Але чому?

— Не знаю, Ральфе, послухай, Джек, наш Ватаг, каже, що це небезпечна справа...

— ...Щоб ми остерігалися і кидали списи, як у свиню.

— Ми станемо ланцюгом і прочешемо острів...

— Підемо вперед з цього кінця...

— Доки тебе не знайдемо.

— Ми подаватимемо сигнали. Отак.

Ерік підвів голову і легко постукав долонею по роззявленому роту, видобуваючи тихе мисливське атюкання. Тоді озирнувся нервово.

— ...Тільки, звісно, голосніше.

— Але ж я нічого не вчинив,— палко прошепотів Ральф.— Я тільки хотів, щоб горіло вогнище!

На мить він замовк, з розпачем думаючи про завтрашній день. Раптом перед ним постало питання надзвичайної ваги.

— А що ви...

Спочатку він не міг навіть вимовити цього, та страх і самотність підштовхнули його.

— Що вони зроблять зі мною, коли знайдуть?

Близнюки мовчали. Внизу знову розцвів білою піною камінь.

— Що вони... О, боже! Як хочеться їсти...

Скеляста вежа мов захиталася під його ногами.

— Ну? Що?

Близнюки уникали прямої відповіді.

— А тепер іди, Ральфе.

— Тобі ж краще.

— Тримайся далі. Якогога далі.

— А ви зі мною не підете? Втрюх у нас є якийсь шанс.

Після недовгої мовчанки Сем вичавив з себе:

— І Ватаг... вони обидва...

— ...Жахливі...

— ...Тільки Роджер...

Обидва хлопці похололи. Хтось до них піднімався з боку племені.

— Іде перевіряти, як ми вартуємо. Мерщій, Ральфе! Готуючись до спуску зі скелі, Ральф ухопився за останню можливість мати від цієї зустрічі хоч якусь користь.

— Я заляжу поряд, унизу, в гущавині,— прошепотів він,— постарайтеся відвести їх звідси якнайдалі. Вони не додумаються шукати так близько...

Кроки були ще далеченько.

— Семе, зі мною нічого не буде, правда?

Близнюки знову мовчали.

— Ось! — раптом сказав Сем.— Бери...

Ральфові тицьнули шмат м'яса, і він схопив його.

— Але що ви зі мною зробите, коли спіймаєте?

Тиша нагорі. Він і сам розумів, що ставить дурне запитання. І почав спускатися вниз.

— Що ви зробите...

З верху скелястої вежі почувалася незрозуміла відповідь:

— Роджер загострив палицю з обох кінців.

Роджер загострив палицю з обох кінців. Ральф намагався знайти в цих словах якийсь зміст, але не міг. В нападі злості він згадав усі знані йому лайки і закінчив тим, що почав позіхати. Скільки часу можна обходитися без сну? Він мріяв про ліжку, про білі простирадла, але навкруги не було нічого білого, тільки розлитою молочною піною світилося навколо каменя на сорок футів нижче, на який упав Роха. Роха тепер ввижався всюди, стояв за спиною, став страшним через морок, через смерть. Ану ж Роха зараз вийде з води, з порожньою головою — Ральф схлипнув і знову позіхнув, наче малюк який. Заточився і сперся на палицю, мов на милицю.

Він знову напружився. На вершині скелі-замку загомоніли якісь голоси. Ерікісем з кимось сперечались. Але папороть і трава зовсім близько. Тут слід бути, тут ховатись, а потім — у гущавину, що завтра правитиме за сховок. Тут — він рукою провів по траві — можна перебути ніч неподалік від племені, щоб у разі, якщо з'яв-

ляться якісь надприродні страхіття, хоч на час заховати-ся між людьми, навіть коли б це означало...

Що б це означало? Палиця, загострена з обох кінців. Що за цим криється? Вони метнули списи й не поцілили; всі, крім одного. Може, й наступного разу знов не поці-лять.

Він присів навпочіпки у високій траві, згадав про м'ясо, що дав йому Сем, і жадібно накинувся на нього. Поки він їв, знову почулися голоси — то від болю, від страху ре-петували Ерікісем, хтось люто кричав на них. Що це означає? Отже, не тільки він, а й ще хтось у біді, при-наймні одному з близьюків перепало. Аж ось голоси пе-ремістилися вниз за скелю, і він перестав про них ду-мати. Помацав руками і знайшов прохолодні, гладенькі листки, де починалася гущавина. Тут буде його лігво на ніч. На світанку він заповзе в гущавину, протиснеться між сплетених стовбурів, заховається в таких нетрях, що туди можна буде добратися тільки так, як і він, поповзом; а на того, хто заповзе сюди, чекатиме кілок. Тут він пере-сидить, ніхто його не знайде, з атюканням ланцюг посуне далі по острову, а він залишиться на волі.

Він проповз іще трохи між папороттю, наче по тунелю. Поклав коло себе налицю і повалився в морок. Тре-ба прокинутись удосвіта, щоб обдурити дикунів — він і не помітив, як зненацька прийшов сон і затяг його вниз у темне глибоке провалля.

Він прокинувся, ще не розплющивши очей, і прислу-хався до шуму десь поряд. Відкрив одне око, помітив, що лежить щокю на чорній землі, загриб її пальцями. Між листям папороті просочувалося світло. Він тільки встиг збагнути, що нескінченні кошмари, коли він падав і ги-нув, минулися, що настав ранок, і знову почув звук. Хтось атюкав на березі моря, потім відгукнувся ще один дикун, потім ще один. Крик котився повз нього пад вузьким кін-цем острова від моря до лагуни, наче на льоту верещала якась птиця. Часу на роздуми не було, він схопив загост-рену палицю і шугнув далі у папороть. За якісь секунди він уже плазував у гущавині, та все ж устиг помітити но-ги котрогось із дикунів, що наближався до нього. Вони топтали, толочили папороть, він чув, як від кроків шелес-тить висока трава. Дикун — хто це був, невідомо — двічі прогорлав свій поклик; на нього відгукнулися з обох бо-ків, тоді все стихло. Ральф скрутився калачиком, завмер, заплутавшись у чагарнику, і якийсь час нічого не чув.

Нарешті він роздивився нетрі навколо себе. Тут, безперечно, ніхто не зможе на нього напасти, а крім того, йому пощастило. Велика каменяка, якою вбило Роху, закотилася в ці хащі, застрягла в самій середині, зоставивши за собою вузенький вилам. Ральф пробрався туди, радіючи зі своєї винахідливості, він уже почувався у безпеці. Зачаївся серед поламаних стовбурів і чекав, доки полювання переміститься далі. Визирнув з листя, і перед очима зблиснуло щось червоне. Це, мабуть, вершина-замок, далена і нестрашна. З переможним почуттям він приготувався слухати, як удалині завмиратимуть звуки полювання.

Але було тихо; в зеленому затінку збігали хвилини, і його переможні почуття згасали.

Нарешті почувся голос — Джеків голос, він звучав глухо.

— Це точно?

Дикун, до якого зверталися, мовчав. Можливо, відповів жестом.

Тут відгукнувся Роджер.

— Якщо ти нас дуриш...

І зразу чийсь стогін, болісний зойк. Несамохіть Ральф зіщулився. Зовсім поряд, коло гущавини, разом з Джеком та Роджером — один з близнюків.

— Ти певен, що він казав саме про це місце?

Близнюк застогнав і знову скрикнув.

— Він казав, що сховається тут?

— Так... так... ой!

Поміж деревами забринів сріблястий сміх.

Отже, вони знають.

Ральф узяв палицю і приготувався до бійки. Але що вони можуть зробити? Треба тиждень, щоб прокласти стежку через ці хащі; а хто заповзе сюди його способом, нічого не вдіє. Він доторкнувся пальцем до вістря свого списа і невесело всміхнувся. Хай тільки хто зважиться — дістане так, що зарохкає, як свиня.

Вони рушили назад до своєї башти. Почулися кроки, тоді хтось захихотів. Тоді знову пролунав той пронизливий, пташиний крик, що передавався по ланцюгу. Отже, хтось залишився пильнувати його, а решта?..

Запала довга, напружена тиша. Ральф помітив, що обгризає спис, і виплюнув з рота кору. Він звівся і глигнув нагору, на скелю.

Ту ж мить звідти почувся Джеків голос:

— Один-два — дружно! Один-два — дружно! Один-два — дружно!

Червоний камінь, який виднівся на вершині гори, зірвався, наче завіса, відкриваючи за собою постаті й синє небо. За хвилину земля задвигтіла, у повітрі щось про-свистіло, й гущавину зітнуло, ніби гігантською косою. Камінь прогуркотів до пляжу, все змітаючи на своєму шляху, а на Ральфа сипонуло зливою поламаних гілок та листя. Неподалік гущавини радісно загукало плем'я.

Знову тиша.

Ральф кусав себе за пальці. Там на верху залишався тільки один камінь, який можна зрушити, але він такий, як півбудинку, такий, як машина, як танк. З болісною виразністю він уявив собі, як полетить цей камінь — спочатку повільно хитнеться, застрибає з уступа на уступ, покотиться по перешийку, наче велетенський паровий коток.

— Один-два — дружно! Один-два — дружно! Один-два — дружно!

Ральф шпурнув спис, знову схопив його. Роздратовано відкинув назад волосся, заметався у своєму сховку, тоді вернувся на попереднє місце. Стояв і дивився на поламани гілки.

Поки що тиша.

Він помітив, як здіймаються й опадають груди, здивувався, як шалено калатає серце. Просто бачив, як воно б'ється ліворуч. Знову поклав спис.

— Один-два — дружно! Один-два — дружно! Один-два — дружно!

Довгий пронизливий крик радощів.

Нагорі, на червоній скелі, щось гахнуло, тоді земля підскочила, затряслася рівномірно, так само рівномірно наближався й гул. Ральф злетів у повітря, його кинуло, вдарило об гілки. Праворуч, всього за кілька футів, весь чагарник нахилився, коріння з тріском вивертало з землі. Він побачив, як щось червоне сповільна перевертається, наче млинове жорно. Потім це червоне покотилося далі й важко, наче слон, подалося до моря.

Ральф клякнув на зораній землі й чекав, поки вона перестане коливатися під ногами. Потім білі поламани пеньки, потрощені стовбури, плетиво гілок вернулися на свої місця. Його серце так гуркало, що було важко дихати.

Знову тиша.

Та цього разу неповна. Десь поблизу шепталися; раптом праворуч у двох місцях різко затряслися гілки. Звідти виткнулося загострене вістря. Від переляку Ральф щосили штрикнув своїм списом у щілину.

— А-а-а-а!

Спис шарпнувся в руках, і він потяг його назад.

— О-о-о-о!

Хтось стогнав за густою стіною нетрів, зчинився гамір. Там люто сперечалися, а поранений дикун усе стогнав. Коли нарешті запала тиша, чийсь голос, але, здається, не Джеків, сказав:

— Бачите? Я казав — він небезпечний.

Поранений дикун знову застогнав.

Що іще? Що далі?

Ральф стис руками обгризеного списа, і чуб йому спав на очі. З боку скелі всього за кілька ярдів чулося бубоніння. Хтось із дикунів вражено сказав «ні», потім — здушений сміх. Ральф присів на п'ятах і вишкірив зуби до стіни з гілок. Звів списа, буркнув щось під ніс, чекав далі.

Ще раз невидима група розреготалася. Почувся дивний хрускіт, потім залускотіло трохи голосніше, так наче хтось розгортав великі целофанові аркуші. Десь тріснула палиця, і він задихнувся від кашлю. Білі й жовті жгути диму просочувалися між гілками, шмат голубого неба над головою прибрав кольору дощової хмари, і ось дим уже сунув на нього лавиною.

Хтось нервово засміявся, чийсь голос зіпонував:

— Дим!

Нетрями він поповз по лісу, намагаючись захватитися за димом. Нарешті побачив край гущавини зелену галяву. Між ним та лісом стояв зі списом зовсім невеличкий дикун, розмальований червоно-білими смугами. Він кашляв і, щоб побачити щось у дедалі густішому диму, розтирав рукою фарбу під очима. Ральф стрибнув на нього, як кіт, загарчав, ударив списом, і дикун зігнувся вдвоє. Позаду в гущавині галасували, а Ральф уже летів на крилах страху через підлісок. Добіг до свинячої стежки, промчав по ній яких сто ярдів і звернув убік. Позаду над островом ще раз прокотився мисливський поклик, відтак тричі пролунав один і той самий голос. Він угадав — це сигнал до наступу, і побіг ще швидше, доки груди запекло вогнем. Тоді він пірнув під куц і лежав там, віддихуючись. Обержно облизав уста і знову почув далекий крик погоні.

Він міг багато що зробити. Міг вилізти на дерево, та це однаково, що рубати гілляку, на якій сидиш. Якщо його помітять, то їм залишиться просто сидіти й чекати.

Мати б час подумати!

Ще один далекий подвійний крик підказав йому ключ до їхнього плану. Той, хто заплутається в нетрях, має

озватися таким подвійним криком, щоб увесь ланцюг зупинився й почекав, доки невдаха вивільниться. Так вони сподіваються пройти весь острів одним нерозривним кордоном. Ральф згадав вепра, який так легко прорвав їхнє оточення. При потребі, коли погоня буде зовсім близько, можна прорвати широкий кордон, вискочити з нього й побігти назад. Але куди назад? Вони розвернуться й знову підуть прочісувати острів. Рано чи пізно йому захочеться попоїсти чи поспати, а потім він прокинеться у пастці; і полювання зміниться тортурами.

Що ж тоді робити? На дерево? Прорвати кордон, як вепр? І перше, й друге — жахливе.

Хтось гукнув, серце йому закалатало, він підстрибнув, метнувся в бік океану та непролазних джунглів, доки не завис між ліанами, мить-другу він висів непорушно, тільки ноги тремтіли. Якби йому дали спокій, якийсь перепочинок, час подумати!

І ось знову пронизливий і неблаганний мисливський поклик котиться над островом. Від того звуку він шарпнувся в ліанах, як загнuzданий кінь, і знову біг, доки не почав задихатися. Впав на землю посеред папороті. На дерево? Чи спробувати прорватися? Відсапався, утер рота, сказав собі заспокоїтися. Десь там у ланцюгу йдуть Ерікісем, ідуть і ненавидять той ланцюг. А може, ні? А що як він замість Ерікісема напореться на Ватага чи на Роджера, що несе в своїх руках тільки смерть?

Ральф відгорнув назад розчухране волосся, витер піт коло невідбитого ока. Сказав голосно:

— Думай.

Як тут розсудити правильно?

Нема Рохи, він би порадив. Нема врочистих зборів, де все можна обговорити, нема шляхетного рога.

— Думай.

Найбільше лякала завіса, що могла заслати розум, притупити почуття небезпеки, обернути його у дурника.

Третя ідея — добре сховатися, щоб кордон минув його, не завваживши.

Ральф рвучко відірвав голову від землі й прислухався. До давніх звуків додався ще один — глухе дудніння, немовби сам ліс розлютився на нього, понурий гул, на його тлі мисливське атюкання скидалося на вищання, ніби хто шкрябав крейдою по шкільній дошці. Цей звук він чув десь раніше, та ніколи було згадувати.

Прорвати лінію.

На дерево.

Заховатися і дати їм пройти.

Новий крик зовсім поряд, він зірвався на ноги, знову помчав уперед, швидко продираючись крізь колючі терни та ожини. Нараз скочив на відкриту галявину, знову на ту саму відкриту галявину, але тепер череп глузував уже не з синьої латки неба, широко посміхаючись своєю розколотою посмішкою, а зневажливо шкірився на димову пелену. Знову Ральф погнав між деревами, і йому відкрилася причина дудніння в лісі. Щоб викурити його, вони запалили весь острів.

Краще заховатися, ніж лізти на дерево, навіть коли знайдуть, можна прорвати кордон.

Отже, заховатися.

Цікаво, чи погодилася б з ним свиня? Відшукати найгустіші на острові нетрища, найтемніший кут і заповзти туди. Тепер він біг і роззирався довкола. По ньому стрибали сонячні пасмуги та плями, блискучими струмочками по брудному тілу стікав піт. Тепер крики відстали, ледь чулися.

Нарешті він знайшов, як йому здалося, підходяще місце, хоч рішення було відчайдушне. Тут куці й несамовита в'язь ліан сплелися в килим, який не пускав досередини жодного променя сонця. Під склепінням була ніша, мабуть, заввишки з фут, хоч і прошита всюди гострими, молодими паростками. Можна заповзти вглиб ярдів на п'ять, і ти схований, хіба котрийсь дикун додумається лягти на землю і зазирнути сюди; навіть у такому разі — ти в непроглядній п'тьмі. Навіть коли станеться найгірше і він побачить тебе, можна накинутися на нього, розірвати лінію і тікати в протилежний бік.

Обережно Ральф заповз між гострі паростки, втяг за собою і палицю. Добравшись до середини, зачаївся, прислухався.

Вогонь розгорівся великий, його барабанний гуркіт тільки на перший погляд залишився далеко позаду, а насправді був ближче. Що швидше — біг вогню чи чвал коня? З того місця, де він лежав, було видно забризкану сонцем широчінь острова. І раптом кожна сонячна пляма стала йому підморгувати. Це так скидалося на потьмарення розуму, засланого пеленою, що на мить здалося, ніби йому просто мерехтить в очах. Та враз плямінки заморгали скоріше, потім померкли і зникли, він побачив, що між островом та сонцем тяжкою попоною зависає дим.

Навіть коли хтось зазирне під куці й зауважить там людське тіло, це можуть бути Ерікісем, вони прикинуться, ніби нічого не помітили, промовчать. Він притулювся щокую до шоколадної землі, обливав сухі губи, заплющив

очі. Під гущавиною земля легко вібривала; можливо, це якийсь звук, надто тихий і нечутний за стугонінням вогню та атюканням, яке шкребтало, наче крейдою по дошці.

Хтось крикнув. Ральф відсмикнув щоку від землі й подивився в померкле небо. Мабуть, вони вже близько, його груди заходили ходором. Сховатися, прорвати лінію, здертися на дерево — що робити? Лихо, що вибираєш тільки раз.

Вогонь тепер ближче. Залпи — то займаються гілляки; навіть цілі стовбури. Які дурні! Які дурні! Пожежа, мабуть, сягнула вже до плодкових дерев — а що вони їстимуть узавтра?

Ральф завовтузився на своєму вузькому ложі. Тепер він нічим не ризикує! Що йому зроблять? Наб'ють його? Ну й що? Вб'ють? Палиця загострена з обох кінців...

Крики почулися так близько, аж він підскочив. Побачив, як пасастий дикун швидко вибіг із зеленої пущі й наближався до килима, до його сховку; дикун зі списом. Ральф уп'явся пальцями в землю. Приготуватися про всяк випадок.

Ральф покрутив списом, скеровуючи його вістрям уперед, і тільки тепер помітив, що і його палиця загострена з обох кінців.

Дикун зупинився за п'ятнадцять ярдів від нього і гукнув свій поклик.

Може, в гуготінні пожежі почув, як б'ється його серце. Тільки не кричати. Приготуватися.

Дикун рушив уперед, вже видно тільки його ноги. І ратище списа. Тепер лише коліна. Тільки не кричати.

З пущі за спиною в дикуна з кувіканням вискочив гурт свиней і дременував по лісу. Верещали птахи, пищали миші, якесь звірятко застрибнуло до нього під килим і причаїлося.

За п'ять ярдів від нього, коло самої гущавини, дикун зупинився, знову гукнув. Ральф підібгав ноги, згорнувся калачиком. В руках у нього кілок, кілок, загострений з обох кінців, кілок, який так шалено тремтить у руках, що стає то довшим, то коротшим, то легшим, то важчим, то знову легшим.

Мисливське атюкання прокотилося від берега до берега. Дикун уклякнув край гущавини, за ним у лісі зблискували вогники. Видно, як коліно загрузло в землю. Тепер друге. Руки. Спис.

Обличчя.

Дикун зазирнув у п'тьму під кущі. Мабуть, обабіч він ще бачить світло, та тільки не тут, усередині. Всередині

ні — морок, дикун аж зморщився, силкуючись розшифрувати темряву.

Тяглися секунди. Ральф дивився дикунові просто в очі. Тільки не кричати.

Ти ще повернешся додому.

Ось він уже помітив, хоче переконатися. Загостреною палицею.

Ральф заволав, заволав зі страху, злості, розпуки. Ноги його випросталися, він волав протягло, аж піна виступила на губах. Він зірвався на ноги, продер гущавину, вискочив на галявину і все волав, гарчав, спливав кров'ю. Він замахнувся кілком, дикун перекинувся; та до нього вже мчали інші, вигукуючи свій поклик. Він ухилився, спис пролетів поряд, тоді Ральф замовк і побіг. Раптом усі миготливі вогники попереду злилися до купи, ревіння лісу перейшло у грім, великий куц прямо на його шляху вибухнув гігантським віялом полум'я. Ральф сахнувся праворуч, полетів на крилах розпуки, серце калатало, а пожежа накочувалася, наче приплив. Позаду знялося атюкання, розповзлося по лінії короткими пронизливими гуками — отже, бачать. Праворуч з'явилася брунатна постать, відстала. Всі бігли, всі верещали, як божевільні. Він чув, як вони з тріском проламуються крізь підлісок, а зліва гримів яскравий гарячий вогонь. Він забув про рани, забув про голод і спрагу, весь обернувся в страх; безнадійний страх, який летів, мчав через ліс до берега. Перед його очима стрибали плями, оберталися в червоні кола, швидко розпливалися і зникали. Ноги, чужі ноги під ним зморилися, а навіжений крик усе насувався пошарпаною торочкою біди, вже накривав його з головою.

Він спіткнувся об корінь, а крик гонитви став ще пронизливішим. Побачив, як спалахнув курінь, за правим плечем хлюпнуло вогнем, потім зблиснула вода. Тоді він упав, покотився вперед по теплому піску, скулився, звів догори руки, щоб відбиватися від ударів, наготувався благи пощади.

Заточуючись, звівся на ноги, готовий до найгіршого, і наштовхнувся поглядом на великий кашкет з дашком. Високий кашкет з білим верхом, а над зеленим дашком — корона, якір, вінчик золотого листя. Він побачив білу тканину, еполети, револьвер, рядок золотих гудзиків на мундирі.

Морський офіцер стояв на піску і дивився на Ральфа з подивом та нересторогою. За ним носом у пісок впирався катер, його притримували два моряки. Ще один моряк стояв з автоматом на кормі.

Атюкання затнулось і вщухло...

Спочатку офіцер дивився на Ральфа з сумнівом, потім зняв з револьвера руку.

— Здрастуй.

Ральф згадав, який він вимащений, знітився, відказав несміло:

— Здрастуйте.

Офіцер кивнув, ніби почув відповідь на якесь запитання.

— Є тут дорослі, старші?

Ральф мовчки, як німий, похитав головою. Повернувся вбік. Позаду на березі безгучно півколом застигли хлопчачки, розцяцьковані з ніг до голови кольоровою глиною, з гострими палицями в руках.

— Ну й забави,— зауважив офіцер.

Вогонь дістався до берегових кокосових пальм і з тріском поглинав їх. Один омах відірвався від пожежі, стрибнув, наче акробат, злизав крони пальм над плитою. Небо було чорне.

Офіцер весело всміхнувся до Ральфа:

— Ми побачили ваш дим. У вас тут війна, чи що?

Ральф кивнув головою.

Офіцер розглядав малого страхопуда, що стояв напроти. Цю дитину треба вимити, підстригти, витерти йому носа, добре змастити рани.

— Сподіваюся, жертв нема? Є трупи?

— Тільки два. Та їх забрало море.

Офіцер нагнувся й уважно подивився на Ральфа.

— Двоє? Вбитих?

Ральф знову кивнув. За ним весь острів стугонів у полум'ї. Офіцер здебільшого знав, коли люди кажуть правду. Він стиха присвиснув.

Почали з'являтися інші хлопчачки, деякі зовсім крихітні кнопки, брунатні, з роздутими животами малих дикунів. Один підійшов до офіцера зовсім близько, звів на нього погляд.

— Я... я...

Але на цьому й скінчилося. Персіваль Вімз Медісон марно силкувався пригадати магічну формулу, цілком стерту в його пам'яті.

Офіцер знову повернувся до Ральфа.

— Ми заберемо вас. Скільки вас тут?

Ральф похитав головою. Офіцер подивився повз нього на розмальованих.

— Хто тут за старшого?

— Я,— голосно відповів Ральф.

Рудий хлопець з лахманами якоїсь чудернацької чорної шапочки на голові та з розбитими окулярами, почепленими до пояса, ступив був крок уперед, потім передумав і зупинився.

— Ми побачили ваш дим. Виходить, ви не знаєте, скільки вас?

— Ні, сер.

— Здавалося б,— офіцер уже думав, як організувати розшуки інших,— здавалося б, англійські хлопчики — ви ж усі англійці, правда? — зможуть якось краще дати собі раду, тобто...

— Спочатку так і було,— сказав Ральф,— доки...

Він затнувся.

— Тоді ми всі були вкупі...

Офіцер співчутливо кивнув.

— Розумію, все було чудово. Як у «Кораловому острові».

Ральф подивився на нього мовчки, наче німий. В уяві на мить промайнуло видіння дивовижних чарів, які колись огортали ці береги. Але острів згорів, наче купа сухих дров... Саймон загинув, а Джек... З очей ринули сльози, тіло затряслося від ридань. Вперше за весь час на острові він дав волю сльозам: здавалося, нестримні, навісні спазми горя вивернуть йому все нутро. Під чорним димом, над знищеним пожежею островом зносився цей плач. Заражені тим самим почуттям, інші хлопчики теж стрепенулися, заплакали. Посередині брудний, розпатланий, з невтертим носом стояв Ральф і ридав над колишньою невинністю, над темнотою людського серця, над тим, як падав, перевертаючись у повітрі, мудрий, щирий друг на ім'я Роха.

Офіцера зворушив і занепокоїв цей плач. Він одвернувся, даючи їм час опанувати себе, і чекав, відпочиваючи поглядом на ошатному обрисові далекого крейсера.

ШПИЛЬ

Повість

З англійської переклав
ЮРІЙ ЛІСНЯК

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Він сміявся, задерши підборіддя й трусячи головою. Бог-Отець спалахував у його очах під сліпучим сонцем, що лилося крізь мальовані шибки вітражів і посувалося за його рухами, запалюючи неземним сяйвом лики Авраама, Ісаака й самого Бога-Отця. Сміявся до сліз, і сяйво мінилося в його очах райдужними колами, дугами, промінчиками.

Він тримав у руках макет вежі й, примружившись, вдивлявся в нього. Радість, радість...

— Я півжиття чекав цього дня!

Перед ним, по другий бік столика з макетом собору, стояв канцелярій; його бліде старече обличчя ледь маячило в затінку.

— Не знаю, мілорде настоятелю, не знаю...

Він вдивлявся в макет вежі, що його Джослін міцно тримав обома руками. Голос його, тоненький, ніби виск кажана, зовсім губився в просторій, високій залі капітулу.

— Адже як подумати, що оця дерев'яна цяцька... яка вона завдовжки?

— Вісімнадцять дюймів, мілорде канцелярію.

— Вісімнадцять дюймів. Атож. Саме так. Але ж насправді це буде споруда з каменю, дерева й заліза...

— Чотириста футів заввишки.

Тримаючи руки біля грудей, канцелярій вийшов із затінку і повів поглядом довкола себе. Тоді звів очі до стелі. Джослін скоса ласкаво дивився на нього.

— Підвалини... Я знаю. Але покладімося на бога.

Канцелярій нарешті знайшов те, чого шукав поглядом: він згадав.

— Ах, так...

І в старечій заклопотаності, човгаючи ногами по кам'яних плитах, рушив до дверей. Вийшов, а за ним у повітрі зависло нагадування.

— А, звичайно. Утреня.

Джослін, не зрушивши з місця, пустив услід йому стрілу ласкавої думки: «Це моє місце, мій дім, моя ро-

дина. Зараз він вийде з ризниці вслід за іншими й поверне ліворуч, як робив завжди; а потім спам'ятається й поверне праворуч, до приділу Пресвятої діви». І Джослін знов засміявся, задерши підборіддя, сповнений блаженної втіхи: «Я знаю їх усіх, знаю, що вони роблять і робитимуть, знаю, що вже зробили. За всі ці роки, поки я простував далі й далі, собор став ніби вбранням на моїх плечах».

Він урвав сміх і витер очі. Взяв білий шпиль і туго встромив його основу в чотирикутний отвір, прорізаний у старому макеті собору.

— Ось так!

Макет скидався на людину, що лежала горілиць. Нефи — ніби складені разом ноги, трансепти обабіч — розкинуті руки. Хор — тулуб; а приділ Пресвятої діви, де поки що мали правитись відправи, — голова. І ось тепер із самого серця будівлі стримів, підносився, рвався вгору його вінець, знак величі — новий шпиль. «Вони не знають, — подумав Джослін, — вони не можуть знати, поки я не розповім про своє видіння!» І, знов засміявшись радісно, він вийшов із зали капітулу на затоплене сонцем подвір'я, обведене аркадами. «Але я повинен пам'ятати, що шпиль — це ще не все! Я повинен, по змозі, робити далі те, що робив досі».

Він обійшов аркади, розхилиючи одну за одною завіси, і опинився біля західних дверей собору. Обережно, щоб не бряжчати, підняв заціпку. Нахилив голову, входячи, і промовив подумки, як щоразу: «Підніміте, брами, верхи ваші!»¹. Та вже переступаючи поріг, зрозумів, що та обережність була зайва: собор уже сповнював гамір. Правда, звуки утрені, такі тихі, здрібнілі, що їх неначе можна було зібрати в одну жменю, долинали з приділу Пресвятої діви в другому кінці собору, крізь дощану переділку, обтягнену полотном. Інші звуки, ближчі, хоча й перемішані з відлунням у суцільний стугін, свідчили, що десь тут довбають лопатами та кайлами землю й камінь. Там гомоніли, щось наказували, часом голосно гукали, тягли по кам'яних плитах колоди, котили і впускали додола тягарі, а доправивши до місця, важко гупали ними, і все це зливалось би в безладний ярмарковий гармидер, якби лункий простір собору не підхоплював їх і не змушував кружляти під склепіннями, наздоганяючи самих себе й давінкий хоровий спів і тягнучи без кінця все ту саму ноту. Ці звуки були такі нові для

¹ Слова з 23-го Давидового псалма.

Джосліна, що він заквапився до середини нефа, в затінок великих західних дверей, і там упав навколішки перед невидним звідти престолом; а потім підвівся й задивився.

Покліпав очима. Такого сонця він тут іще не бачив. Найматеріальнішою річчю в усьому нефі була не стінка в дощок та полотна, що розділяла собор надвоє по приступках перед хором, не два ряди арок обіч нього й не мальовані надгробні плити та склепики під тими арками. Найматеріальнішим у ньому було світло. Воно ринуло крізь ряди вікон південного бічного нефа, вогнем запалюючи барви вітражів, і рівною лавою променів скісно падало на основи колон, що підпирали арки з північного боку середнього нефа. І всім тим світляним стовпам та пругам надавала об'єму зависла в повітрі тонка пилюка. Джослін знову покліпав очима: ось тут, перед ними, порошинки кружляли одна круг одної або всі разом шугали вгору, ніби рій одноденок під подувом вітру. Трохи далі вони клубочилися хмарами, завивались вихорами, на мить зависали нерухомо, а в найдальших пругах та стовпах світла були вже тільки кольором — медово-жовтими смугами, що навскіс перетинали простір собору. Там, де однobarвне світло вливалось у середохрестя з південного трансепту, з півторастафутової височини, той мед згущувався в колону, і вона, пряма, ніби Авелів стовп, височіла над людьми, що ломами зривали там плити підлоги.

Він аж головою похитав у скрушному подиві перед цим сонячним світлом, таким матеріальним. «Якби не отой Авелів стовп, я подумав би, що ці світляні колони стоять прямовисно, а мій кам'яний корабель сів на мілину й нахилився набік...» — і Джослін ледь усміхнувся від думки, що людський розум усьому приписує закони, а сам обманюється легко, мов дитина. «Тепер, коли на бічних вівтарях не горять свічки, а перед очима в мене ота стінка з дощок та полотна, можна подумати, що я опинився в якомусь поганському храмі; а оті двоє з ломами на самій середині (коли вони підважують плиту й вивертають її, вона грюкає, падаючи, ніби в каменярні) схожі на жерців, що чинять якийсь заморський обряд... Господи, прости мені.

Вже півтора ста років ми тчемо в цьому храмі розкішний візерунок хвали Господові. Все й далі буде таке, як було, тільки ще краще, розкішніше: той візерунок хвали нарешті довершиться. Треба вже йти молитися».

Та він усвідомив, що молитись іще не піде, навіть у цей великий день, день радості. І він голосно засміявся

від тієї чистої радості, бо знав, чому ще не піде, знав, як здавна знав щоденний порядок: хто на полюванні, хто виголошує казання, хто кого заступає, знав, яке надійне це кам'яне судно і його команда.

І, немов та думка відкрила собою коротеньку інтермедію, він почув, як у північно-західному куті собору брязнула заціпка й рипнули, відчиняючись, двері. «Зараз, як і щодня, я побачу свою дочку в Христі».

І справді, ніби спогад про неї викликав її, вона швидко ввійшла, а він стояв і чекав, щоб поблагословити її, як щодня. Але Пенголова дружина звернула ліворуч, долонею затуливши обличчя від пилюки. Джослін тільки на мить побачив її миле вузьке обличчя, а тоді вона пішла не через собор, а вздовж північного нефу, і йому довелося думкою послати своє благословення вслід їй. Він з любов'ю й легким жалем дививсь, як вона йде повз темні, без свічок вітари північного нефу, стягла з голови каптур, відкривши білу намітку, а з-під сірого плаща майнув краєчок зеленої сукні. «Наскрізь жінка! — з любов'ю подумав Джослін. — Як це виказує ота примхлива дитинна цікавість! Але це клопіт не мій, а Пенгола чи отця Ансельма». А вона, немов збагнувши власну примхливість, швидко обминула яму, затуляючись долонею від пилюки, перетнула неф і зачинила за собою двері до «царства». Він розважно покивав головою.

«Мабуть, децо в нас усе ж таки зміниться...»

Коли двері за жінкою грюкнули, стало майже тихо; а потім у тій тиші почулись нові звуки: «цюк, цюк, цюк...» Джослін повернув голову ліворуч. Там на цоколі однієї з колон північної аркади сидів німий у шкіряному фартусі, затиснувши між коліними великий камінь.

Цюк. Цюк. Цюк.

— Мабуть, Гілберте, він сказав тобі різьбити мене, бо я так подовгу стою на місці.

Німий зразу схопився. Джослін усміхнувся до нього.

— Із мене в цьому ділі найменше пуття, правда ж?

Німий усміхнувся по-собачому й щось промугикав без'язиким ротом. Джослін весело засміявся у відповідь і закивав головою, ніби їх поєднувала спільна таємниця.

— Спитай в отих чотирьох підпор на середохресті, чи вони нічого не роблять!

Німий теж засміявся й закивав головою.

— Я скоро піду молитись. Як хочеш, іди зі мною, сядем там, і різьбитимеш. Візьми щось простелити, щоб не насмітив, а то Пенгол вимете тебе з приділу Пресвятої діви, як сухий листок. Пенгола не можна сердити.

Враз почувся новий звук. Джослін умить забув про німого й прислухався, повернувши голову. «Ні,— сказав він собі,— не може того бути, вони не могли впоратись так швидко!» І заквапився до південного бічного нефа, звідки міг зазирнути через увесь собор до північного трансепту. Зупинився біля рогу гробниці Певерелів. І зашепотів, сповнений радості, надто глибокої, щоб виносити її з храму:

— Ні, таки правда. Після стількох років зусиль і трудів. Слава господові.

Бо вони робили неймовірне. «Я ж цілі роки проходив тут,— подумав він.— І завжди одне було надворі, а інше — всередині, розділене так виразно, так довічно й незаперечно, як сьогоднішній і вчорашній день. Зсередини — гладенький камінь, викладений візерунками й помальований, знадвору — шершавий, оброслий лишаями; вчора — та де, один «отченаш» тому! — від одного до другого треба було пройти чверть милі. А тепер крізь стіну віє вітер. І ці два розмежовані боки зійшлись до купи. Я, ніби крізь прозурку, можу бачити по той бік подвір'я ріг канцелярієвого будинку, куди, може, якраз прийшов Айво.

Сміливіше! Слава господові. Це вже початок завершення. Одна річ — наказати йому викопати яму в середохресті, ніби могилу для якоїсь значної особи. А це — щось зовсім інше. Тепер я зняв руку на саме тіло свого храму. Як хірург, я підношу ніж до живота, знечуленого маковим настоєм».

Джослін якусь хвилю розважався цією думкою, уявляючи, ніби тихі звуки утрени — це повільний віддих знечуленого опієм тіла, безвладно розкинутого горілиць.

Із-за гробниці почулись молоді голоси.

— Що не кажи, а в ньому є гординя.

— І невігластво.

— А знаєш що? Він має себе за святого! Хай би вже хто, а то — він!

Та побачивши, що над ними схиляється настоятель, обидва дякони впали навколішки.

Він дивився на них згори, і власна радість сповнювала його любов'ю.

— Що це ви, діти мої! Лихословите? Пліткуєте? Чорните когось?

Вони мовчали, похиливши голови.

— Хто ж цей бідолаха? Краще б помолилися за нього. Ну ж бо!

Вхопив їх обома руками за кучері й легенько посми-

кав, повернувши до себе спочатку одне біле обличчя, потім друге.

— Попросіть канцелярія, щоб наклав на вас за це якусь покуту. Сприйміть її так, як годиться, і вона стане для вас великою втіхою.

Потім відвернувся й рушив південним нефом до середини храму, але знов затримався. Коло тимчасових дверей у дощаній переділці, що вели з кружної внутрішньої галереї до середохрестя, стояв Пенгол; побачивши Джосліна, він відпустив своїх помічників-прибиральників і пошкутильгав уперед, ледь тягнучи ліву ногу. Мітлу він ніс у обох руках, упоперек тіла.

— Велебний отче!

— Не зараз, Пенголе.

— Будьте ласкаві!

Джослін похитав головою й звернув, щоб обминати його; та Пенгол простяг шкарубку руку, ніби насмів ухопити настоятеля за рясу. Джослін зупинився, опустив погляд і швидко заговорив:

— Ну, чого тобі треба? Все те саме?

— Вони...

— Вони хай тебе не обходять. Затям це раз і назавжди.

Та Пенгол не відступав: стояв і дивився на нього з-під кучми темного волосся. Бура одежина, навперехрест обмотані волоками ноги, старі постолі — все було в пилюці. Сердце обличчя теж запорошене. Голос був хрипкий — від пилюки, від злості.

— Позавчора вони вбили людину.

— Знаю. Слухай, сину мій...

Пенгол похитав головою так поважно й твердо, що Джослін замовк із розтуленим ротом і опустив погляд. Пенгол поставив мітлище на підлогу й зіперся на нього. Обвів очима плити, потім звів їх до настоятелевого обличчя.

— Колись вони й мене вб'ють.

Якусь хвилю обидва мовчали, а довкола гув примножений відлунням гамір роботи. В сонячному промінні між ними танцювали порошинки. І враз Джослін пригадав свою радість. Він поклав обидві руки Пенголові на шкіряні плечі й міцно стиснув їх.

— Не вб'ють. Ніхто тебе не вб'є.

— Ну, то виживуть звідси.

— Ніхто тобі нічого не зробить. Обіцяю.

Пенгол люто стиснув мітлище й випростався. Губи його скривились.

— Велебний отче, навіщо ви все це робите?

Джослін безнадійно зняв руки з його пліч і сплів їх у себе на животі.

— Ти знаєш це незгірш за мене, сину мій. Щоб іще примножити велич господнього дому.

Пенгол вищирив зуби.

— Розваливши його?

— Спинися, поки не сказав зайвого.

Та Пенгол не спинився, він нападав далі.

— Ви коли-небудь лишалися тут на ніч, велебний отче?

Лагідно, як малій дитині, Джослін відповів:

— Лишався, і не раз. Ти це добре знаєш, сину мій.

— Коли йде сніг і вся ота вага лягає на свинцевий дах, коли опале листя позабиває ринви...

— Пенголе!

— Мій прапрадід був тесля, він будував цей собор. У спеку він ходив по горищу отам над склепінням, як я тепер ходжу. А знаєте нащо?

— Тихо, Пенголе, тихо!

— Нащо? Га?

— Ну, то скажи.

— Він побачив якось, що одна дубова колода закурілась. На щастя, у нього було при собі тесло. Якби він побіг по воду, покрівля вже палала б, а свинець лився річкою, поки він вернувся б. То він теслом почав вирубувати жар. Вирубав таку дірку, що дитина влізла б, а жар виніс голими руками, геть попик їх, ніби свинину. Ви знали це?

— Ні.

— А я знаю. Ми знаємо. Все це...— І Пенгол тицьнув мітлою в запліжений карниз: — Усе оце ламання та копання... Ходім-но зі мною на дах.

— Я маю інші справи, і ти теж.

— Мені треба з вами поговорити.

— А що ж ми з тобою оце робимо?

Пенгол ступив крок назад. Обвів поглядом підпори склепіння й високі осяйні вікна, ніби вони могли підказати йому слова.

— Велебний отче. На горищі... коло самих дверей над сходами в південно-східній башточці лежить тесло — нагострене, змащене від іржі, лежить там напоготові.

— Це ти добре зробив. Мудро.

Пенгол тільки відмахнувся вільною рукою.

— Пусте. Для цього ми тут. Ми замітали, витирали пи-

люку, тинькували, різьбили камінь, часом різали скло й нічого не казали.

— Ви були вірними слугами храму божого. Я теж силкуюсь бути таким.

— І мій батько, й дід. А я й поготів — бо я останній.

— Вона путяща жінка й добра дружина, сину мій. Надійся й будь терплячий.

— Вони все моє життя обернули собі на забавку. Та це ще не все. Якби тільки це... Ходіть подивіться на мою хатину.

— Я бачив її.

— Та не останніми тижнями. Ходім зараз.— І, шкутильгаючи, помахами руки кличучи Джосліна за собою, а в другій руці тягнучи мітлу, Пенгол пішов попереду в південний трансепт.— Це був наш дім. А що тепер буде в нами? Гляньте!

Він показав рукою крізь невеличкі дверцята на подвір'ячко, що лежало між критими аркадами та південною стіною собору. Джослінові довелось нахилити голову в круглій шапочці, щоб пройти ними. Ще стоячи на порозі, праворуч від Пенгола, він аж рота роззявив, угледівши, що там нароблено. Подвір'я було геть заповнене стосами тесаного каменю. Ті стоси громадились між контрфорсами аж до вікон. Те місце, що лишалося, було закладене колодами, залишено тільки вузьку стежечку. Ліворуч від дверей під стіною собору стояв верстак під очеретяним дашком. Там було складене скло та свинцеві смуги, і на верстаку працювало двоє склярів із війська будівничого: дзінь, лусь, лусь...

— Ви бачите, отче? Я насилу знаходжу власні двері! Джослін просовувався між стосами слідом за ним.

Перед хатиною лишалося місця не більш як для надгробного склепика, стіна її з дальшого краю була заляпана грязюкою. Джослін зацікавлено дививсь на хатину: так зблизька він її ще не бачив. Досі йому вистачало прихильно позирнути крізь двері на подвір'ячко, бо хай там що, хоч це все й церковна власність, а подвір'ячко та хатина були Пенголовим царством. День у день тінь від тієї хатини падала на південно-східне вікно — ніби пам'ятник, споруджений усупереч задумові будівничого. А тепер стіна хатини була ось перед ним, і ще раз тут схопились до купи внутрішній і зовнішній боки. Хатина приліпилась у кутку подвір'я до стіни собору, ніби оті відклади під стріхою старого будинку, де незліченні покоління ластівок та горобців лишили свої сліди й рештки гнізд. Та хатина водночас ніби й принишкла, ховаючись, і ліз-

ла в очі: збудовану без дозволу, її терпіли, обминали мовчанкою, бо родина, що жила там, була необхідна. Хатина закривала собою один контрфорс і частину вікна. Стіни її були складені з каменю, сірого й старого, майже, як сам собор. Он кумедно випирає надвіконна лиштва, хоч вікна під нею нема. А частина стін — із старого дерева чи валькованого хмизу. Подекуди видніли тонкі коржики цегли, старішої за хатину чи й сам собор — наламані в давно занедбаній римській гавані, що вже тисячу років не бачила римлян. Трохи покрівлі було вкрито справжнім дорогим свинцем; трохи — шиферними плитками, як на кухні вікаріального хору. Далі — очерет, уже такий зотлілий, що позападав ямами й поріс травою. Одне вікно під стріхою велике, зроблене так, щоб уставити цілу прямокутну шибку кольорового вітражного скла; друге — маленьке, з роговими шибочками. За якихось півтораєста років ця мішанина набула прастарого, ветхого вигляду. Вся горбами та ямами, як той очерет на даху; недоладно дібрані частини її тулились одна до одної, ніби шукали, на що зіпертися для вічного спочинку.

Джослін подивився на хатину, скоса позирнув на столи каменю та дерева довкола — одна зухвала недоладність тіснила іншу.

— Бачу.

Сказати більше він не встиг: у хатині заспівав ніжний жіночий голос. Вийшла Гуді, побачила його, урвала пісню, усміхнулася, глянувши скоса, й вилила воду з дерев'яного цебра під стіну собору. Вернулася до хатини, і знову Джослін почув її спів.

— Слухай, Пенголе. Все, що ти оце сказав... Ми з тобою давні друзі, хоч і не рівня, тому давай говорити до діла. Вежу будуватимуть, і квит. Скажи мені, в чому річ насправді.

Пенгол швидко зиркнув на майстрів, що, насвистуючи, різали скло. Джослін нахилився до нього.

— Ти турбуєшся за дружину? Що таке сусідство?

— Та ні.

Джослін хвильку подумав, порозуміло кивнув головою. Тоді тихо сказав:

— Вони зачіпають її, як ото часом чоловіки зачіпають жінок на вулиці? Щось гукають їй услід? Сороміцькі жарти?

— Ні.

— То що ж?

На Пенголовому обличчі вже не було злості. Скоріш якесь розгублене благання.

— Коли вже питаєте, скажу. Чого саме я? Хіба тут нема більш нікого? Чому їм треба брати на кпини мене?

— Треба терпіти.

— Весь час. Що б не робив. Глузують, регочуть. А озирнуся...

— Ти надто тонкошкурый, сину мій. Змирися з усім цим.

Пенгол насупився:

— Допоки ж це?

— Нам усім буде нелегко. Що правда, то правда. Два роки.

Пенгол заплющив очі й застогнав.

— Два роки!

Джослін плеснув його по плечу.

— Сам поміркуй, сину мій. Камінь потроху використається, дерево теж. І скло різати в тебе перед носом не довіку будуть. А врешті шпиль збудується, і наш храм стане ще прекрасніший.

— Я того не побачу, велебний отче.

— Чому ж, ради...

Джослін затнувся, стримавши роздратування; та коли глянув Пенголові в очі, воно спалахнуло знову. Бо він ніби навіч прочитав у Пенголові слова — так виразно, немовби вони були там написані: «бо підвалин нема, і Джослінів безум завалиться, перше ніж на вершечку поставлять хреста».

Він зціпив зуби.

— Ти такий, як і всі. Де тобі до твого прапрадіда з теслом! Ти не маєш віри.

Та Пенгол не підводив очей. Він ступив ближче, в Джослінову тінь. Запорошена, бура, ніби перегній, кучма була дюймів на шість нижче Джослінових очей і нахилилась аж до його ряс. Крізь своє роздратування настоятель почув хрипке, тихе мурмотіння:

— Ну як мені терпіти? Вони ж весь час найдошкульніші місця в мене вишукують, а я не можу оборонитись. Мені соромно перед людьми, перед власною дружиною, і все це накопичується отут, у мені, й щодня, щогодини...

По Джосліновому черевіку щось різко стукнуло; він глянув униз і побачив на черевіку мокру зірочку з промінчиками-бризками та малесенькі круглі крапельки, що скочувалися по мокрій шкірі в грязюку. Він нетерпляче зітхнув і оглянувся довкола, думаючи, що сказати. Але сонце, що заливало камінь, потягло його погляд угору, в порожній простір над середохрестям, де зубці низької зрізаної вежі дожидали будівничого та його людей. Він зга-

дав робітників, що зривали плити підлоги в середохресті, й радісне збудження відігнало роздратування.

— Май терпець, тобі сказано! А я побалакаю з будівничим. Обіцяю!

Він знову поплескав по шкіряному плечу й заквапився геть, боком пропихаючись між стосами дерева та каменю. Склярі коло верстата стояли до нього спиною. Маленькими дверима, пригнувшись, він увійшов до південного трансепту й постояв хвилинку, кліпаючи очима на сонячну пилюку. Зірвані з підлоги плити вже були складені стосом з одного боку середохрестя, і двоє копачів стояли по кісточки в початій ямі. Позаду них крізь діру в північній стіні видно було чималий клопоть зовнішнього світу, крите очеретом піддашшя на цвинтарі, де лежали наготовані колоди. Джослін стояв, наморщивши в усмішці носа, й дивився, як до нього квапливо йде через південний неф один із соборних священників — отець Адам — з листом у руках.

— Хай потім, любий мій. Коли помолюся.

І Джослін, усміхнений, окрилений радістю, швидко рушив південною галереєю між хором та ризницею. Відправа вже скінчилась, і там не було нікого, тільки двоє вікаріальних хористів стояли й розмовляли коло внутрішніх дверей. Посеред приділу Пресвятої діви для Джосліна вже поставили підколінний стільчик із пюпітром. Він схилився перед віттарем, тоді став навколішки на стільчик. Йому чути було, як поряд німий почав легенько прохати й шкрябати по каменю. Але йому навіть не треба було відганяти ці негучні звуки: сама радість була його молитвою, що лилася просто з серця.

«Що я можу ще зробити в цей великий день, коли моє видіння почало нарешті втілюватися в камінь, як не скласти подяку господові?

А тому — разом з ангелами й архангелами...»

Радість лилась на його слова, мов сонце. І вони спалахували вогнем.

Час молитви відмірювали йому коліна. Він завжди відчував, скільки саме простояв навколішки. І тепер, коли тупе ниття минуло і настало заніміння, він знав, що минуло більше години. Він вернувся до тями; перед заплющеними очима повільно пропливали вогники, а в литки, коліна, стегна знов уливався біль. «Моя молитва ще ніколи не була така проста, тому вона й тривала так довго».

А потім, зовсім несподівано, він усвідомив, що вже не сам. Не те щоб він побачив чи почув когось. Ні, він від-

чув ту присутність, як тепло від вогнища на своїй спині, могутню й лагідну, як сам час, і натиск її був такий безпосередній, наче вона проникла йому аж у хребет.

Жахнувшись, він схилив голову й затамував дух. Він не опирався тому гостеві. «Я тут,— ніби промовляв той,— не рухайся, ми тут, ми довіку діятимемо разом».

І тоді він насмів подумати, зігрітий отим теплом за спиною:

«Це мій ангел-охоронець.

Я чиню волю твою, і Ти послав Свого вісника втішити мене. Як у давнину в пустелі.

Двома крилами закривав він лице своє, а двома закривав стопи, а на двох крилах літав».

Радість, вогонь, радість.

«Господи, дякую тобі, що ти зберіг моє смирення!»

Перед його очима знов постали вітражі. Житіє святого так само пломеніло на них синьою, червоною, зеленою барвами; але сонячні іскри та бризки летіли вже не в той бік. Джослін отямився, дивлячись на знайомі вікна поверх сплетених пальців,— ангел уже покинув його.

Цюк. Цюк. Цюк.

Шкряб.

«Ти наповнив сьйвом душі обранців Твоїх, як сонце у вікні».

Джослін зіперся руками на пюпітр і насилу розігнув замлілі коліна. Раз, двічі ступнув здерев'яніло, а тоді випростався. Правою рукою розгладив на собі рясу і в ту мить згадав про цюкання й шкрябання. Глянув до північної стіни; там з розкритим ротом сидів німий. На підлозі коло його ніг була простелена рядюжка, і він старанно шкріб великий камінь. Коли на нього впала Джослінова тінь, німий схопився. Зовсім молодий, але високий і дужий, він легко тримав своє різьблення обома руками перед грудьми. Радість, утіха, спокій, що їх приніс ангел, наклали свій відбиток і на його обличчя, як на весь світ, тому Джослін, дивлячись на нього, відчув, як усмішка вкриває зморшками і його власне обличчя. Юнак, одного з Джосліном зросту, міг дивитись настоятелю просто в очі, не задираючи голови. Джослін, ще сповнений принесеної ангелом радості, усміхнено окинув його ласкавим поглядом: засмагле обличчя й шия, розхристані широкі груди, порослі чорним волоссям, кучерявий чуб, чорні очі під чорними бровами, рукава під пахвами пропітнілі, ноги в перехрещених волоках, дебели черевики, побілілі від пилюки.

— Ну, сьогодні ти вже, мабуть, надивився на мене!

Юнак завзято закивав головою й щось промукав порожнім ротом. Джослін і далі всміхався в його палкі, пособачому віддані очі. Куди я поведу, туди й він піде. Якби ж то він був будівничим! А може, колись...»

— Покажи-но, сину мій.

Юнак підхопив камінь зісподу, повернув боком і підняв на рівень грудей. Джослін задер голову й засміявся.

— Ні, ні, ні! Хіба ж у мене такий носяра? Де там!

Потім профіль знову прикував до себе його увагу, і він замовк. Ніс — наче орлиний дзьоб. Рот широко роззявлений, на щоках зморшки, під вилицями глибокі западини, очі теж глибоко запалі. Він мацнув пальцями кутики своїх уст, посмикав за прямовисні складки шкіри. Роззявив рота, щоб пересвідчитись, як вони розтягуються, і тричі стулив його, клацаючи зубами.

— І тут не так, сину мій. Хіба в мене таке пишне волосся?

Юнак випростав убік вільну руку, зігнув її й замахав долонею в повітрі, наслідуючи рух ластівчиного крила.

— Птах? Який птах? Може, орел? Ти мав на думці Святого духа?

І знову помаху руки.

— А, розумію! Ти хотів передати враження льоту?

Юнак засміявся всім обличчям, мало не впустив камінь, але підхопив його, і над цим каменем Джослінова душа злилась із юнаковою, наче з ангелом, і знову радість...

Тоді обидва мовчки задивились на камінь.

Політ разом з ангелами — безмежна швидкість у нерухомості, розмаїє волосся, відкинуте назад і випрямлене вітром духу, розкритий рот, із якого має литись не дощова вода, а «осанна» та «алілуйя»...

Та ось Джослін підвів голову, усміхнувся з жалем.

— А ти не думав, що можеш уразити моє смирення, різьблячи з мене ангела?

Німий щось мукнув горлом, похитав головою, а погляд той самий, жадібний і по-собачому відданий.

— То оце таким мене вмурують там, на двісті футів над землею, на кожному боці вежі, з розкритим ротом, щоб я аж до Страшного суду звістував день і ніч? Ану який я спереду.

Юнак слухняно повернув камінь, і довго обидва стояли нерухомі й безмовні, поки Джослін дивився на худі випнуті вилиці, роззявлений рот, роздуті ніздрі — ніби вони, мов крила, піднімали вгору дзьобуватий ніс. Широко розплющені невидючі очі.

«Так і є. В хвилину видіння плотські очі не бачать».

— Звідки ти знаєш так багато?

Але юнак відповів поглядом, безтямним, як у каменя. Джослін знов тихенько засміявся, поплескав його по смаглявій щоді, вщипнув.

— Мабуть, це твої руки знають, сину мій. У них є якась своя мудрість. Саме тому Всевишній і скував тобі язик.

Німий щось мукнув горлом.

— Ну, йди. Завтра знову можна буде різьбити мене.

Джослін повернувся, щоб іти, та раптом зупинився.

— Отець Адам!

І заквапився через приділ до священника, що стояв у затінку під південними вікнами.

— Ви дожидали мене весь цей час?

Миршавенький отче Адам терпляче стояв, тримаючи в руках листа, наче тацю. Його безбарвний голос звучав якимсь рипінням.

— Так мені звелено, мілорде.

— Вибачте, отче, я винен.

Та поки він вимовляв ці слова, інші речі вже витіснили каяття з його голови. Він повернувся й попростував до північної галереї. Позаду ступали по плитах цвяховані підшви.

— Отче Адаме! Ви... ви бачили щось у мене за спиною, коли я молився?

Зарипів мишачий голос.

— Ні, мілорде.

— А як і бачили, то я наказую вам мовчати.

Він зупинився в галереї. Над головою були сонячні стовпи та пруги; але стінка, що відгороджувала хор від широкої галереї докруз, затінювала плити під ногами в них обох. Він чув, як на середохресті ламають камінь, бачив порошок, що танцювали в повітрі навіть тут, за дощаною переділкою, хоча й повільніше. Погляд його потягся за ними вгору, до високого склепіння, і він ступив назад, щоб бачити його виразніше. І відчув, що його підкований підбор наступив на м'які пальці.

— Отче Адаме!

Але миршавенький чоловічок мовчав і не рухався. Він стояв, так само тримаючи листа, і навіть вираз його обличчя нітрохи не змінився. «Може, тому,— подумав Джослін,— що він і не має обличчя. Гладенький і круглий, як кілочок вішати одяжу». Усміхаючись до лисини з вінчиком безбарвного волоссячка, він сказав:

— Вибачте, будь ласка, отче Адаме. Про вас так лег-

ко забути! — А потім, голосно засміявшись із радості й любові, додав: — Я вас називатиму отцем Анонімом.

Священик мовчав.

— Ну, гаразд. Давайте вже того дурного листа.

По той бік церкви збирався хор для наступної відправи. Джослін почув, як там заспівали псалом. Процесія рушила: найдзвінкіше лунали дитячі голоси, потім вони стихли, їх перекрили низькі голоси вікаріальних хористів. Ось затихли й вони, і над приділом Пресвятої діви злетів один голос — «А-а-а-а...» — і, помножений луною, закружляв під широченним склепінням.

— Скажіть мені, отче: адже всі знають, що за мирськими правилами вона мені тітка?

— Так, мілорде.

— Ми повинні завжди бути милосердними — навіть до такої, як вона. Чи такої, як вона була.

Знову мовчанка. «А двома крильми прикрив свої стопи... Ангел твій — моя опора. Тепер я можу витримати все».

— І що ж балакають люди?

— Та то корчемні балачки, мілорде.

— Розкажіть.

— Кажуть, що без її грошей ви б ніколи не збудували шпиля.

— Це правда. А ще що?

— Кажуть, що за гроші можна купити собі могилу коло самого престолу, хоч би гріхи твої багрянili, як кров.

— Он як?

Лист і досі був перед очима, наче біла таця. Від нього ще линули тонкі пахощі, вони досягали ніздрів, так що в галереї, тьмяно освітленій північними вікнами, невче всупереч природі війнуло весною. Забувши й про початок великого діла, і про ангела, Джослін знову розсердився.

— Від нього смердить!

«А-а-а-а...» — в приділі Пресвятої діви завмерло.

— Прочитайте.

— «Моему небожеві й...»

— Голосніше.

(А з приділу Пресвятої діви — один голос, перекриваючи луно: «Вірую в єдиного бога...»)

— «...вітцеві в бозі Джослінові, настоятелеві соборної церкви діви Марії».

(А в приділі Пресвятої діви сплелися голоси юні й старші: «Всього видимого й невидимого...»)

— «Цього листа написав за мене магістр Годфрі, бо ти за своїми церковними справами, мабуть, і не прочитав усіх тих, що він писав тобі від мого імені останні три роки. І ось, любий небоже, я знову питаю тебе про те саме. Невже в тебе не знайдеться й слова для мене? Коли йшлося про гроші, ти був не такий, тоді ти відповідав зразу. Будьмо відверті одне з одним. Я знаю, і ти знаєш, і всі на світі знають, яке було моє життя. Але все те скінчилося з його смертю — з його вбивством, мученицькою кончиною, сказала б я. Далі була тільки покута перед Творцем, і я маю надію, що він дарує своїй негідній рабі ще багато років оцієї смерті заживо, щоб я могла каятися».

(«...Розіп'ятого при Понтійському Пілаті...»)

— «Я знаю, ти мовчиш, бо засуджуєш мої зносини з владикою земним. Та хіба не сказано: «Віддавайте кесареви кесарю»? Я принаймні чинила так у міру своїх сил. Я мала спочити в Вінчестері, серед королів, він пообіцяв мені, але це скасовано, хоча вже недалекий той час, коли я могла лежати тільки з мертвими королями».

(«...Судити живих і мертвих...»)

— «Магістр Годфрі хоче викреслити ці останні слова, але я сказала — не треба. Невже всі останки в твоєму соборі такі вже безгрішні? Може, ти скажеш, що я навряд чи попаду в царство небесне, але я сподіваюсь на краще. Там є місце — тобто було ще до тебе — на південь від хору, куди падає сонце, між якимсь давнім єпископом і склепиком першого настоятеля. Нехай мене буде видно від престолу, і, може, господь буде поблажливіший, ніж ти, до тих моїх гріхів, у яких мені й досі так нелегко розкаятись до кінця».

(«...Прощення гріхів... і життя вічного...»)

— «В чому ж річ? Треба ще грошей? Може, ти хочеш два шпилі замість одного? То знай, що я маю намір поділити свої статки — а він був у цьому щедрий, як і в усьому — між тобою й бідняками, залишивши лише скільки треба на похорон, на заупокійні відправи, та ще внесок до собору на помин душі твоєї матері, бо колись ми дуже любили одна одну...».

Джослін простяг руку й згорнув листа в священникових руках.

— Ми чудово обійдемося і без жінок, отче Аноніме. Чи як ви гадаєте?

— Про них сказано: «лукаві й підступні», мілорде.

(«Амінь».)

— А відповідь, мілорде?

Та Джослін уже згадав початок великого діла, і свого ангела, і невидимі обриси шпиля, що й тепер уже являлись поглядам утаємничених у сонячному небі над собором.

— Відповідь? — перепитав він сміючись. — Нащо нам міняти постанову? Відповіді не буде.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Він вийшов з галереї до нефа доцаними дверцятами в переділці й хвилинку постояв, кліпаючи очима від несподівано яскравого світла. Вилам у стіні північного трансепту був такий великий, що ним проїхала б фура, і люди з війська будівничого порались там, підчищаючи краї. Пилюка була ще густіша, наче жовтий дим, і Джослін закашлявся, а з очей потекли сльози. Ті двоє, що копали яму, вже заглибились мало не до пояса, і курява над ними була така, що їхні обличчя здались йому страховинно спотвореними, але потім він розгледів, що вони просто позав'язували роти ганчірками, а на ганчірках, мокрих від поту, товсто осіла пилюка. Біля ями дожидав носій; коли йому накидали повне коритко землі, він поніс його через трансепт до виламу, а на його місце став інший. Коли носій з коритком на плечі вийшов із густішої куряви в рідшу, він натужно заспівав. Джослін добре розчув його пісню і по перших словах її затулив вуха руками й розкрив, незважаючи на пилюку, рота, щоб насварити співака. Але той ніби й не почув його — співаючи, вийшов крізь вилам надвір. Джослін квапливо рушив до нефа й там роззирнувся. Тоді подививсь поза підпорами, але й там не знайшов нікого. Він рішуче попрямував південним трансептом, відчинив великі двері до аркади, шарпнув завісу. Але й у скрипторії не було нікого з каноніків — тільки один дякон, що звиряв два рукописи, встромивши носа в сторінки.

— Де ризничий?

Юнак зірвався на ноги, підхопивши книжку.

— Щойно проходив тут, мілорде...

Джослін розхилив ще одну завісу, але й у приміщенні школи не було нікого. Лави стояли безладно, одна звалена. Він підійшов до парапету, зіперся обома руками на кам'яну плиту, де була надряпана шахівниця й валялись костяні шашки, і визирнув надвір. Ризничий сидів там на лаві, винесеній із школи. Сидів на осонні, спиною

зіпершись на підпору аркади й згорнувши руки на колінах.

— Отче Ансельме!

Весняна муха вдарилась об ніс отцеві Ансельмові й шугнула геть. Він розплющив очі, глянув безтямно й знову заплющив їх.

— Мілорде ризничий!

Джослін швидко пройшов крізь іще одну завісу, виїшов на подвір'я, зупинився перед отцем Ансельмом, придушив у собі роздратування й сказав звичайним, спокійним голосом:

— У нефі нікого нема. Ніхто не наглядає.

Хоч отець Ансельм начебто спав, він ледь помітно тремтів. Тоді розплющив очі, але дивився кудись убік.

— Пілюка, мілорде. Ви ж знаєте, які в мене слабкі груди.

— Нащо ж вам сидіти там самому? Могли б послати когось!

Ансельм стримано закашляв: «Кхе, кхе, кхе...»

— Як я можу просити інших робити те, чого не можу зробити сам? А за день-два такої куряви вже не буде. Мені будівничий сказав.

— Отже, поки що хай співають там свої сороміцькі пісні?

Хоч як Джослін стримувався, але голос його став гучніший, права рука стислася в кулак. Він змусив себе розціпити його, тоді випростав пальці — ніби просто так зігнув і розігнув їх. Але ризничий усе бачив, хоча й дививсь уже на великий кедр. Він іще тремтів, але голос його був спокійний.

— Коли подумати, мілорде настоятелю, скільки нам тепер доводиться терпіти порушень звичайного нашого порядку, то якась там пісня, пробачте — хоч би яка мирська, — здається мені марничкою. Адже ж ми маємо в бічних нефях дванадцять вівтарів. А через оце наше нове будівництво на них не горять свічки. До того ж — іще раз пробачте — ці люди, ці дивні створіння з усіх кінців світу, здається, тільки й чекають зачіпки, щоб зчинити бешкет, тому гадаю, що розумніше буде не дратувати їх, хай собі співають.

Джослін розтулив рота, але зразу й стулив. Йому пригадалися тяжкі вагання капітулу; а ризничий дивився вже не на кедр, а просто в очі йому, ледь нахиливши голову.

— Так, так, мілорде настоятелю. Хай поспівають день чи два, принаймні поки пілюка осяде.

Джослін звів дух.

— Але ж ми в капітулі постановили!

— Дещо було полишено на мій розсуд.

— Вони ж оскверняють храм!

Ризничий застиг нерухомо, як камінь позад нього. Він уже не трусився.

— Та хоч не руйнують його.

— На що це ви натякаєте? — аж скрикнув Джослін.

Руки ризничого заціпеніли, ніби він забув, що розвів їх.

— Я, мілорде? Я ні на що не натякаю.

Ризничий обережно звів руки докупи й стулив долонями в себе на колінах.

— Не зрозумійте мене хибно. Природна річ, що ці темні люди оскверняють повітря своїми словами, так само, як пилюкою і смородом. Але вони не нищать повітря. І не руйнують самого храму.

— А я, виходить, руйную!

Та ризничий був обережний.

— Хто ж говорить про вас, мілорде?

— Відколи ви в капітулі голосували проти вежі...

Роздратування здушило Джослінові горло. Ансельм ледь усміхнувся.

— То був прикрий брак віри, мілорде. Мене переконали, і я тепер згоден, що ми всі повинні підпихати плечима цю колісницю.

В словах «плечі» й «колісниця» вчувався натяк на Джослінову промову, і роздратування, що душило Джосліна, обернулось у гнів.

— Справді прикрий брак віри!

Ризничий усміхався не тільки спокійно, а навіть ласкаво.

— Не всі можуть почувати себе такими обранцями господніми, мілорде.

— Ви гадаєте, що я не чую в ваших словах звинувачення, хоч би як обережно ви його висловлювали?

— Я сказав тільки те, що сказав.

— Сидячи.

У Джосліна вже закипала кров від люті. Коли він заговорив знову, голос його аж зривався.

— По-моєму, статуту нашого храму ще не скасовано.

Ризничий ніби занімів. Його бліде обличчя ледь-ледь порожевіло. Він підібгав під себе ноги й повільно встав.

— Мілорде...

— За робітниками так ніхто й не наглядає.

Ризничий змовчав. Він склав перед грудьми долоні,

ледь помітно схилив голову, повернувся й ступив у бік дверей. І раптом Джослін простяг руку.

— Ансельме!

Ризничий зупинився, обернувся й застиг у чеканні.

— Ансельме, я ж не хотів... У мене, крім вас, не лишилося давніх друзів. До чого це ми дійшли...

Ансельм мовчав.

— Ви ж самі знаєте, що я не хотів посилати вас туди.

Простіть мені.

В очах, на порожевілому обличчі — ні сліду усмішки.

— Звичайно.

— Хіба ви не маєте кого послати? Хоч би отого хлопця, що в скрипторії. Златоуст, напевне, може почекати! Самі подумайте, скільки він уже чекав.

Та ризничий знов уже був спокійний, він тільки похитав головою.

— Сьогодні мені не хочеться просити про це нікого. Пилюка, розумієте.

Обидва помовчали.

«Що ж мені робити? Це дрібна прикрість, вона минеться. Але це й наука надалі».

— Ваш наказ лишається в силі, мілорде?

Джослін відвернувся й звів очі вгору. Побачив парпет, аркади круг подвір'я, над ними контрфорси й високі вікна в південній стіні; погляд ковзнув ще вище, по куті між стіною й трансептом, до низького квадратого даху над середохрестям. Камінь впивав сонячне світло, не нагріваючись; над кам'яним бескеттям собору синіло небо, вимите нічним дощем. Хмар не було, але заходилося на вітер. У Джослінових очах на хвилюку постали уявні лінії, що тяглись угору над середохрестям, високо-високо, де кружляв якийсь птах; ті лінії сходились в одну точку на чотириста футів над землею.

«Хай буде так. За всяку ціну».

Він опустил погляд на ризничого й заскочив на його обличчі двозначний вираз співчуття і зловтіхи. «Я твій друг,— промовляла та усмішка,— твій сповідник і просто друг». А ще вона промовляла — і на це ніяк не можна було відповісти,— що ота невидима річ угорі — то Джослінів безум, він завалиться, зруйнує собор і поховає його під собою.

— То як, мілорде?

Джослін стримав голос.

— Так, так. Ідіть.

Ризничий склав долоні й схилив голову. То був вияв цілковитої покори, але й ще дещо, бо та нитка, що по-

в'язувала їх, перетиралась. Біля дверей, що вели до південного трансепту, ризничий затримався; і в повільному русі руки, що піднімала клямку, і в обережному натиску на двері, що, відчиняючись, тихо рипнули, був якийсь невловний докір, на свій лад аухвалий. І нитка урвалась. «Ну що ж,— подумав Джослін,— кінець, то й кінець». А потім згадав, яка довга й міцна була та нитка, ні, ціла линва, що зв'язувала їхні серця, і його серце аж заболіло від цієї думки. Він знав, що, коли минеться гнів, журитиметься, згадуючи монастир над морем, блискітки на хвилях, сонце й пісок.

«Це насувалось уже давно.

Я не знав, яку ціну доведеться заплатити за тебе, за всі твої чотириста футів. Я гадав, це будуть тільки гроші. Та дарма, хай хоч якою ціною...»

Він рушив назад, до собору, і, ввійшовши до південного трансепту, вже й забув про Ансельма; бо пилюка вже порідшала й осідала далі. Копачі поскидали з ротів шматини; стовп куряви більш не стояв над ними. З ями видніли тільки їхні голови та ще злітали над ними лопати. І внизу ті лопати вже не бряжчали об щєбінь, а з тихим шурхотом урізались у ґрунт; а носій відносив у коритці темну м'яку землю. Та Джослінову увагу привернув не носій і не копачі: по той бік ями стояв Роджер-Муляр і пильно вдивлявся вниз. Потім зиркнув на підпори в середохресті, ковзнув невидючим поглядом по Джослінові й знов утупив очі в яму. Це не здивувало Джосліна — в Роджера часто бував отакий невидючий погляд, а іншим разом він міг дивитися на щось так, ніби не міг бачити, чути чи пам'ятати нічого іншого. В такі хвилини його очі ніби хапали, м'яли й ліпили те, на що він дивився, або вбирали його цілком. Одначе тепер він дивився не так. Застиглими очима вдивлявся він у яму, і на його смаглому обличчі відбивались подив і недовіра. Синій каптур будівничий відкинув з голови, і він лежав бганками круг товстої шиї. Ось Роджер підняв руку й провів нею по круглій обстриженій голові, ніби хотів пересвідчитись, що вона на своєму місці.

Джослін зупинився на краю ями й заговорив до будівничого:

— Ну що, Роджере? Ти задоволений?

Будівничий не відповів, навіть не глянув на нього. Він стояв, узявшись руками в боки, широко розставивши товсті ноги й ледь нахиливши вперед міцне тіло в бурій одязині. Тоді сказав до копачів у ямі:

— Ану штрикачкою.

Один із копачів випростався й рукою витер спітніле обличчя. Другий нахилився, зникнувши з очей, і з ями почулось якесь ніби рохкання. Будівничий швидко став навколішки, зіпершись руками на край кам'яної плити, й ще далі нахилився вперед.

— Ну, є щось?

— Немає, хазяїне. Ось, гляньте!

З'явилась копачева голова й дві руки. Ті руки тримали залізний прут — одна за блискуче вістря, а друга великим пальцем позначала на пруті місце, до якого він угруз. Будівничий повільно оглянув прут від руки до руки. Тоді глянув ніби крізь Джосліна, випнув губи, наче хотів свиснути, але не свиснув. Джослін зрозумів, що його не хочуть помічати, відвернувся й обвів поглядом неф. Коло західних дверей, ярдів за двісті, побачив благородну сиву голову отця Ансельма: той сидів у храмі, про око скорившись Джосліновому наказові, але так далеко, що нічого не міг чути й мало що бачив. Джосліна раптом знов пойняла гіркота: отже, людина може бути зовсім не такою, як здається... І гіркота, й подив, і недовіра. «Та що ж, коли йому хочеться поводитись отак по-дитячому, хай сидить там, поки не приросте до каменя! Я не скажу ні слова».

Він знов повернувся до будівничого, і той уже помітив його.

— Ну що, Роджере, сину мій?

Будівничий випростався, струсив пилюку з колін, потім з долонь. Копачі знов узялися до роботи: «шкряб, гуп...»

— Ви зрозуміли, що це означає, велебний отче?

— Тільки те, що давні перекази правдиві. Але давні перекази завжди правдиві.

— Та ви, священники, вмiсте їх вибирати.

«Ви, священники... Обережно, не можна сердити його, — подумав Джослін. — Поки він робить те, чого хочу я, нехай каже, що він хоче».

— Признайся, сину мій. Я тобі казав, що ця будівля — чудо, а ти не вірив. Тепер ти побачив на власні очі.

— Що побачив?

— Чудо. Ти побачив підвалини, чи, власне, побачив, що їх нема.

Будівничий пирхнув зневажливо й глузливо.

— Підвалини тут є. Але їх вистачає тільки щоб витримати будівлю такої ваги. Ось гляньте, тут видно, як вони зробили. Подивіться на стінку цієї ями. Ось поки щєбiнь, і ще трохи нижче, а далі сама багнюка. Вони по-

клали ніби пліт із хмизу, а зверху насипали щебеню. Та й ще хтозна. Десь тут унизу мусить бути рінь, і то неглибоко; мусить бути неглибоко, або ж я зовсім не тямлю свого ремесла. Може, тут був берег, якась коса, наміта річкою. А ця багнюка просто зосталась на місці якоїсь ковбані.

Джослін переможно засміявся й задер підборіддя.

— І все ж твої хитрі способи не знаходять нічого певного, сину мій. Ти сказав, що вони поклали пліт. Чом тоді не повірити, що собор плаває на цьому плоту? Але в чудо повірити легше.

Будівничий мовчки дивився на Джосліна, поки той перестав сміятись.

— Відійдім-но отуди та поговорімо. Ось тут. Коли хочете, можете казати, що собор плаває. Це тільки слова. Може, воно так і є...

— Не «може», а так і є, Роджере. І ми це завжди знали. Може, ти скоро повіриш мені. А копати оцю яму було зовсім непотрібно.

— Я копаю заради своїх людей.

— Свого війська? А я гадав, що ти його полководець.

— Буває, що військо веде полководця.

— Кепський то полководець, Роджере.

— Слушайте. Підвалин чи то плота, коли ви так волієте, вистачає тільки для цієї будівлі. Більше вони не витримують — хіба що дуже небагато. І мої люди це знають.

Хоч як силкувався Джослін бути поважним, у голосі його мимохить прозвучала ласкава посмішка.

— А може, ця яма і для мене, Роджере? Може, ви копаєте яму для настоятеля?

Та Роджер-Муляр не усміхався. Він дивився з-під густих брів, наче бугай.

— Цебто як?

— Хай настоятель пересвідчиться, що збудувати вежу неможливо. Цього літа роботи нема ні в Вінчестері, ні в Чігестері, ні в Лейкоку, ні в Крайстчерчі, ніде не будуються абатства, монастирі, пріорства; і замків новий король не буде. А тут, вирішив ти, можна перекалатати літо й показати настоятелеві Джосліну, який він дурень. Таким чином можна втримати своє військо вкупі, поки трапиться щось підхоже, а без війська ти — ніщо.

Тепер будівничий ледь усміхнувся.

— Ось як знайду невдовзі твердий ґрунт, велебний отче, тоді ще подумаємо. А як ні...

— А як ні, то ти згоден змурувати низеньку, присад-

кувату вежу, обережно, несміливо, позираючи одним оком, чи собор не осідає? Ти вважаєш себе бозна-яким хитрим. Адже вежу можна зрізати на будь-якій висоті, правда, Роджере? А тим часом твоє військо перезимує тут і ще не одного замордує.

— Я в тій бійці позбувся найкращого свого каменяра.

— І все це — задля якогось пенька замість вежі? Ні, Роджере.

— Я шукаю рінистого ґрунту. Ото буде справжня основа для вежі, справжні підвалини.

Та Джослін усе кивав головою й усміхався.

— Ось побачиш, як я пожену тебе вгору своєю волею. Бо на це діло є воля божа.

Усмішка на обличчі будівничого згасла. Він заговорив сердито:

— Якби вони збиралися спорудити шпиль, то заклали б підвалини для нього.

— А вони й збиралися.

В Роджері вмить спалахнуло зацікавлення.

— Є план?

— Який план?

— Ну, всієї будівлі... ви бачили його? Він є у вашому архіві?

Джослін похитав головою.

— Нема ніякого плану, сину мій. Тим людям непотрібні були ніякі малюнки на пергаменті чи на дошці. Але я знаю, який був їхній задум.

Будівничий почухав потилицю, тоді кивнув рукою:

— Ходім, велебний отче, подивімось на підпори.

— Я їх знаю дуже добре. Не забувай, що це мій дім, мій дім у бозі.

— Ні, ви подивіться на них, як я.

На середохресті, по всіх його кутах, стояли чотири підпори. Вони підносились угору тісними жмутами стовбурів, що своїм гіллям підтримували склепіння. Там, угорі, на височині сто двадцять футів, панувала сутінь, і око не розрізняло візерунків круг дерев'яної ляди, що закривала продухвину посередині. Будівничий підійшов до підпори в південно-західному куті й ляснув по одному зі стовбурів долонею. На гладенькому камені не держалась пилюка; на його дзеркальній поверхні рука зіткнулася зі своїм викривленим відображенням.

— Вони вам здаються грубими й міцними, отче?

— Безмежно.

— Але ж гляньте, які вони тонкі супроти їхньої височини!

— В цьому їхня краса.

— Вони держать на собі тільки склепіння, і їх не розраховано нести вагу, багато більшу від їхньої власної. Джослін задер підборіддя.

— І все ж вони, мусить бути, дуже міцні.

Будівничий усміхнувся двозначно, як нещодавно отець Ансельм.

— Велебний отче, а як би ви взялися споруджувати таку підпору?

Джослін підійшов до підпори й придивився до неї зблизька. Кожен стовбур у жмуті був товщій від людського тулуба. Він провів пальцями по поверхні одного.

— А ось. Бачиш? Тут є поперечні щілинки; як вони у вас називаються? Шви? Вони, напевне, витісували плити й клали одна на одну, як діти, граючись шашками, складають їх стовпчиком.

Усмішка будівничого стала похмурою.

— Ви називаєте їх добрими людьми, велебний отче. Що ж, може, вони й справді були чесні. Але є й інші способи.

Через середохрестя, шкутильгаючи, пройшов Пенгол. Слідом за ним, безмовно передражняючи його, шкутильгав носій. Він так самісінько волочив ногу, так само горбився, так само ніс голову, навіть погляд був так само лютий. Пенгол рвучко обернувся, і носій зупинився й зареготав. Пенгол, щось мурмочучи, подався в своє «Царство».

— А тепер, Роджере, ще одне. Отой чоловік...

— Пенгол?

— Він дуже відданий слуга. Скажи своїм людям, щоб дали йому спокій.

Будівничий мовчав.

— Роджере!

— Дурень він! Не розуміє жартів.

— Жарти без міри набридають.

Будівничий кам'яним поглядом дивився в двері Пенголового «царства» і мовчав.

— Чуєш, Роджере? Нащо їм весь час чіплятись до нього?

Будівничий швидко зиркнув на Джосліна. І враз їх обох наче струснув якийсь внутрішній поштовх, ніби колесо попало в колію; Джослін відчув, що на устах його вже тремтять слова, які він міг би вимовити, коли б не ці темні очі, що так прямо дивились йому в очі. Він не наче стояв на самому краю чогось.

— Роджере!

Але з приділу Пресвятої діви північною галереєю вже йшла купка молільників; попереду, ні на мить не вмовкаючи, виступала Рейчел. І слова, що тремтіли на устах, завмерли.

— Навіщо вони так роблять?

Роджер-Муляр уже відвернувся до ями.

— Аби відвернути невдачу. Це в нас така прикмета.

А Рейчел уже покинула своїх супутників і швидко йшла через неф до них обох, щось вигукуючи здалека й вимахуючи руками. Ось уже вони розібрали її мову:

— Вони думали, що їхніх підвалин не розкопуватимуть до Судного дня, та й чом ні, певне ж, робили все за письмовою умовою, як осьде мій чоловік...— Вона говорила, киваючи головою, і всю її аж трусило від запалу; пелену спідниці вона не просто притримувала рукою, а підсмикнула так, що видно було дебели ноги до кісточок.— Ну що там, Роджере: щербінь та березове дерево, як ти й сподівався? Він завжди все знає, мілорде!

«Мілорде», наче вона канонік і має ухвальний голос у капітулі! Вона говорила неначе всім тілом, чорні очі аж на лоба лізли; зовсім не така, як годиться добропорядній скромній англійській жінці («Не така, як мовчазна Гуді Пенгол, моя люба дочка в Христі»). Ні, вона навіть перечила раз у раз чоловікові, ніби теж тямилася щось у будівництві! Темноволоса, чорноока, завзята Рейчел, невтримно балакуча, вона могла б, у разі потреби, стати найпереконливішим у світі доказом на користь безшлюбності.

— Даруйте, мілорде, але я не можу змовчати! Я трохи знаюсь на цих речах, бо чула, що казав старий Роджерів учитель. «Дитино моя,— розумієте, він називав мене дитиною, бо Роджер тоді був у нього за помічника,— дитино моя, шпиль має йти вглиб настільки ж, як увись». Чи, може, увись настільки ж, як углиб? Цим він, розумієте, хотів сказати...— Рейчел нахилила голову набік, таємниче всміхнулася і тицьнула пальцем мало не в обличчя Джослінові.— Хотів сказати, що під будівлею має бути стільки ж ваги, як у ній. Отож коли ви хочете піднести шпиль на чотириста футів угору, то треба й углиб укопатись на чотириста футів. Правда ж, Роджере? Роджере!

Вона говорила й говорила, надолужуючи неминуче мовчання на службі божій, що було для неї наче покутою, і все її тіло та смагляве обличчя аж тряслось від потоку слів, як трясеться ринва, коли з неї б'є вода. Дивна це була пара — Роджер-Муляр і його Рейчел. Вони були не тільки нерозлучні, а й схожі одне на одного,

скорше брат і сестра, ніж чоловік і жінка, обоє темно-волосі, червоногубі, кремезні. Вони жили наче на острові, життя їхнє мало свій особливий лад. Роджер ніколи не бив дружини, а їхні часті сварки були схожі на спалахи вогню, які зразу й гасить підув вітру, і все знов стає, як було. Вони обертались одне навколо одного якимось незбагненим для людей чином. Годі було зрозуміти, як вони ладнають між собою, хоча помітні були певні хитрі способи. Наприклад, Роджер пристосувався обертати свої сутички з Рейчел на комедію; так сталося і тепер. Він ніби не помічав її, а просто починав говорити гучніше, щоб його було чути. Самого Роджера це нітрохи не дратувало, але неминуче дратувало того, хто слухав їх обох, надто коли той слухач був поважною духовною персоною.

...Зовсім не таке просте діло, як ви гадаєте.

У Рейчел знов затіпалось обличчя, і голос її знову перекрив чоловікові слова. Джослін теж заговорив голосніше, ніби погодившись теж грати цю комедію, хоч вона й сердила його.

— Ми говорили про Пенгола!

— Ох, яка мила жіночка, і так шкода, що вона не має дітей, але ж і я їх не маю, мілорде, обом нам доводиться нести цей хрест.

— Будуватиму, поки зможу...

— Ні, поки тобі стане зваги.

Раптом Джослін почув свій власний голос без перешкод. Рейчел уже відвернулася, і потік її слів ринув у яму, що поглинала їх.

— А яке пуття з малої зваги, Роджере? Я вже як зважуюсь, то на велике!

— На що ж це?

— На чотириста футів!

— Отже, я вас не переконав.

Джослін усміхнувся йому, але значуще кивнув головою:

— Починай будувати. Більше нічого я не прошу.

Вони подивились один на одного, обидва рішучі, і не сказали більш ні слова, хоч розуміли, що нічого не вирішили, це тільки перемир'я. «Коли доведеться, я підготую йому вгору камінь за каменем,— подумав Джослін.— Йому не було видіння. Він сліпий. Хай думає, що зможе закінчити вежу на тій висоті, на якій схоче...» Та в цю мить Рейчел обернулася від ями до них, і вони почували, як там уже темно внизу, та як потомились копачі, це ж люди, а не коні, та й коней годиться жаліти, пора

вже кінчати роботу. Джослін пішов, лютий і на себе, й на цю навіжену жінку, і на чоловіка, який волів не зважати на неї, ніж її вгамовувати. Він здивувався, побачивши, що сонце вливається до собору вже західними вікнами, і йому враз захотілося їсти. Це ще дужче розсердило його, і дуже невелика втіха була в тому, що позад нього будівничий налаяв Рейчел:

— Як ти можеш плести такі дурниці?

Він-бо знав, що той крик нічого не вартий, це навіть не докір, а може, спосіб відводити невдачу; за п'ять хвилин вони вже знов обертаються одне круг одного й будуть реготатись або ж привселюдно прогулюватись по підручки, або ж перешіптуватися про щось своє, інтимне. І взагалі вона була жінка добропорядна: жодна скандална чи сороміцька плітка з Нової вулиці, де оселився будівничий зі своїм військом, не зачіпала Рейчел. Джослін окинув поглядом неф, залитий сонцем, і знову почав дратуватись. «День почався з такої радості,— подумав він.— І велике діло почалось, і мій ангел прилітав; та водночас ця радість уже й змаліла, немовби ангела послано не тільки щоб покріпити й утішити мене, але й задля остороги». Він побачив звіддалік отця Ансельма, що з гідністю сидів коло західних дверей, сидів урочисто й тихо в своєму вінці зі срібних кучериків, і до роздратування долучився смуток. Джослін задер підборіддя й промовив до біблійних патріархів на вітражах горішніх вікон:

— Хай сердиться, коли йому так до вподоби.

За спиною в себе він чув сміх, що долинав у північний трансепт крізь вилам у стіні. Отже, Рейчел пішла. Джослін на мить озирнувся: будівничий розмовляв з робітниками коло ями. Він завагався: може, вернутись і натиснути ще? «Не треба було підходити до нього самому,— подумав він.— Краще б викликати його до себе й посварити за бійку при брамі. А що, як мер зажадає суду? Я не сказав і половини того, що хотів. А все ота жінка зі своїм невтримним язиком та зухвалим обличчям, що все тіпається. Бувають такі жінки, від чиєї дурості не допоможуть ні брами, ні засуви. Слід було вчитати їй за те зухвальство, навчити, щоб знала своє місце. Другого разу, як зустріну її на самоті, поговорю з нею спокійно, поясню, як їй слід поводитись.

Господи, до яких знарядь доводиться вдаватись!»

Він почув у нефі стук цвяхованих підшов і здогадався: «отець Анонім». Оборнувся: отець Ансельм ішов своєю звичайною ходюю, не повільно й не швидко, а так,

ніби зроду не робив більш нічого, тільки ходив отак, переходячи з дня в день, щось приносячи, щось відносячи, чекаючи наказів, байдуже, нічим не запалюючись і ні на що не нарікаючи. Ось він зупинився перед своїм настоятелем, склавши долоні — наче лялька, зроблена дитиною, що навіть не бралась вирізьбити обличчя, а тільки намалювала на ній руки та волосся. Він з'явився з якоюсь справою, заступивши Джослінові шлях до її так згайного обіду.

— Ви б не могли почекати, отче Адаме?

Отець Анонім діловито прорипів своїм писклявим голосом:

— Я гадав, що цього листа ви захочете прочитати зразу, мілорде.

Джослін зітхнув і відказав утомлено, дратливо, з дивним почуттям, ніби вся радість витекла з нього:

— Ну що ж, давайте.

Він повернувся обличчям до сходу й підняв листа так, щоб на нього падало сонце. Почав читати, і його обличчя проясніло; роздратування змінилось задоволенням, потім захватом.

— Ви добре зробили, що зразу принесли його мені!

Він упав навколішки, перехрестився й склав подяку господові. Вернулася хвиля радості, підвела його на ноги й погнала туди, де будівничий коло ями розмовляв зі своїм помічником Джігеном. Коли він підійшов, Роджер обернувся від Джігена до нього й сказав:

— Рінистого ґрунту так і нема. Коли вода в річці перебуватиме й далі, копати не можна буде, доведеться чекати кілька тижнів. А може, й місяців.

Джослін постукав пальцем по листу.

— Ось тобі відповідь, сину мій.

— Що це?

— Мілорд єпископ згадав про нас. Навіть тепер, схиляючи коліна перед святим отцем у Римі, він пам'ятає про свою далеку паству.

Будівничий нетерпляче відповів:

— Ви ніяк не хочете зрозуміти, що я вам кажу. Ніякі гроші вашого шпиля не збудують. Хоч ви його з золота зробить, то він тільки вгрузне ще глибше.

Джослін, сміючись, похитав головою.

— Як почувш, що я зараз скажу, ти спатимеш спокійно. Він не послав грошей. Ба, врешті, що таке гроші? Ні, він посилає щось незмірно коштовніше...— Джослін так схвилювався, що аж підніс голос. Тоді раптом обняв будівничого за плечі.— Ми заб'ємо цю річ у самий верше-

чок шпиля, і він стоятиме вічно. Мілорд єпископ посилав нам реліквію — цвях із хреста господнього.

Він зняв руку з пліч незворушного будівничого й глянув на залитий сонцем неф. Побачив сиву голову отця Ансельма й ту ж мить подумав, що життя було б нестерпне без цілющого елею. Мало не бігцем подався він уздовж нефа до старого, вимахуючи листом.

— Отче Ансельме!

Цього разу отець Ансельм підвівся перед ним. Підвівся повільно, терпляче несучи своє мучеництво, і, немовби довершуючи цей образ, не закашлявся, а тільки тричі глухо бухикнув. Обличчя його було холодне, непроникне.

— Отче Ансельме! Дружба — це велика коштовність.

Той самий непроникний вираз. Та Джослін, окрилений радістю, спробував ще раз.

— А ми що зробили з нею?

— Я мушу відповідати, мілорде, чи це запитання риторичне?

Джослін дихнув на нього щирою любов'ю.

— Хочете прочитати цього листа?

— Ви наказуєте, мілорде?

Джослін голосно засміявся.

— Ансельме! Ансельме!

Та старий уперто відкидав його любов, дивився вбік, на дощану, обтягнену полотном переділку і спокійно, але досить гучно кашляв: кхе, кхе, кхе.

— Якщо лист ваш стосується капітулу, мілорде, то ми напевне всі його почуємо свого часу.

— Ансельме! Я приніс вам дарунок. Я звільняю вас від цього обов'язку. Мені слід було розуміти, що з вашою нехиттю й слабким здоров'ям... Урешті, ніхто більш не захопився цією справою так, як я. Я візьму все на себе. Ви мене розумієте, саме ви найбільше з усіх, ви, мій сповідник, наставник моєї душі.

— З'ясуймо все до кінця, мілорде. Я не мушу ні наглядати тут, ні доручати цей нагляд комусь?

— Саме так.

Вираз Ансельмового обличчя не змінився. Його витончений профіль під вінцем сивого волосся був звернений на схід. Він стояв, достойний, царствений, спокійний. Ваговито промовив:

— І письмово?

Ваговиті слова. Не самоцвіти, не перли, як слід би сподіватись від святого. Ні, звичайні каменюки. В них не було образи, присікатись ні до чого; хоч у них і таї-

лося зухвальство, самі вони були резонні, відповідні до статуту: «Коли котрись двоє з чотирьох каноніків, про щось сперечавшись, дійдуть згоди, хай умова їхня буде засвідчена письмово...» Так, немовби рядки статуту висіли в повітрі між ними, Ансельм закінчив цитатою:

«Коли щось засвідчепе письмово треба перемінити, слід записувати й це, закріпивши в присутності двох членів капітулу малою костяною печаткою».

— Я знаю.

Ансельм заговорив знову — спокійно, холодно. Кашель його вже мпнувся.

— Це все, мілорде?

— Все.

Джослін стояв, озираючись через ліве плече, й чув, як ризничий відходить нефом. «Треба викинути його з голови.— думав він.— Я ошукався. У нього тільки обличчя таке благородне, а з уст падає каміння».

Він опустил погляд на єпископів лист. Подумав: «Це наче терези на ринку. В одній шальці радість підносить мене вгору, на другій Ансельм опадає вниз. У мене є цвях і мій ангел. Є канцелярій, будівничий і його дружина...»

Раптом він зрозумів, як підрізано крила його радості, й у ньому знову спалахнула злість. А бодай їм, хай падають, хай щезають, аби робота тривала! Він ішов похід західними вікнами, притискаючи листа до грудей, і гнівно мурмотів, задерши підборіддя:

— Треба взяти собі іншого сповідника!

Того вечора, коли він став навколішки біля ліжка, щоб помолитися перед сном, ангел знову явився йому й стояв у нього за спиною в хмарці тепла, щоб трохи втішити його.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Другого ранку, прокинувшись удосвіта, Джослін почув, як шумить дощ, і згадав слова будівничого. Тому він, молячись, поміж іншим попросив у бога й погоди. Але дощ не вщухав три дні, потім перестав усього на півдня, та однаково хмари пливли низько й повітря було насичене вогкістю, так що господині вішали випрану білизну перед вогнищами, де вона не стільки сохла, скільки продимлювалась. А потім знов цілий тиждень був дощ із вітром. Коли настоятель виходив зі свого дому, вгорнувшись у плащ, і поспішав через подвір'я до собору, він бачив, що хмари сунуть прямо по його даху: на-

віть зубців не було видно. А сама будівля, ця кам'яна Біблія, вже не співала хвалу господові, а тільки бубоніла проповідь. Вона була аж слизька від води, що стікала по моху, лишайниках та облущеному камінню. Коли мрячило, і час теж ніби мрячив, так повільно, нудно тягся він. А коли хлющала злива, тоді тисяча кам'яних голів починала виригати воду — і людям згадувалося, що ті, з кого різьблено ці голови, давно зотліли на цвинтарях при соборі та парафіяльних церквах. Вони лили з ротів воду, немов то була якась нова пекельна кара; а вода вливалась у потоки, що стікали по свинцю, склу та різьбленому каменю, по контрфорсах, по шпиликах, по зубцях і, булькочучи та пінячись, уливалась у рівчаки біля підніжжя стін. Коли налітав вітер, він не розганяв хмар, а тільки шарпав повітря на всі боки, за кожним ривком вихлюпуючи цебра води, так що настоятель аж хитався, підштовхуваний ззаду, або зустрічав той подув, як удар у обличчя, а плащ тріпотів за спиною, ніби крила. Коли вітер стихав, хмари спускалися нижче, і він уже не бачив верхньої половини собору; за дощовою завісою ніби губилась уся його велич. Око, наближаючись, бачило тільки окремі частини: мокрий кам'яний ріг, на якому впадали в око всі нерівності та ушкодження, ніби на обличчі, розгляданому надто зблизька. В закутках північної стіни — хоча тепер, без сонця, годі було добрати, де північ, а де південь — за давнено тхнуло сечею. Річка вийшла з берегів, залила шлях і, не зваживши на варту при міській брамі, ринула на брудні вулиці. Чоловіки, жінки, діти тулились біля мізерного вогника в камінах, і дим з вогких дров та торфу висів під кожним дахом. Тільки в шинках було людно.

Посеред собору вже не копали ями. Одного дня Джослін зупинився коло будівничого й почав стежити, як той на мотузку спускає в яму свічку. На дні ями блиснула вода. З ями здіймався сморід, і Джослін відійшов. Але будівничий на сморід не зважав. Він стояв і похмуро дививсь униз, на свічку. Джослін затривожився. Він нахилився над Роджеровим плечем.

— Що ти тепер робитимеш, сину мій?

— Роботи вистачає, — буркнув Роджер-Муляр.

Він рушив до кручених сходів, обережно ступив на нижню приступку й подерся вгору, швидко зникнувши з очей; невдовзі Джослін почув, як він повільно ходить по склепінню, за сто двадцять футів над головою.

Джослінові здавалося, що, відколи він почув той сморід із ями, для нього почалося щось нове. Тепер він по-

мічав, що по всьому собору до застоюного запаху ладану та спаленого воску домішується той інший, неприємніший запах. Бо вода, піднімаючись у землі, очевидно, просочилась до вельможних гробниць обабіч хору та під аркадами в нефі. І це, як виявилось, помітив не тільки він. Ті живі, котрі зневагу до життя обрали собі як покликання, вважали, що це нагадування надто безцеремонне, і правили службу божу з непристойною відразою на обличчі. Йдучи з приділу Пресвятої діви на середохрестя, де тепер стояв півморок, Джослін мусив твердити собі: «Отут, де тепер смердюча яма, багато років тому мені було явлено одкровення, і я тоді впав долілиць. Про це слід пам'ятати завжди».

Весь той час будівничий із частиною свого війська працював на покрівлі над середохрестям. Склепіння проламали, і, коли в соборі було хоч трохи світла, крізь той отвір знизу видніли крокви. Робітники зникали на кручених сходах, що пронизували стіни собору, і знову з'являлись на трифорії, малесенькі, наче мухи; а інші споруджували риптовання навколо південно-східної підпори середохрестя. Ставили драбини та помости чимраз вище й вище, наче снували павутиння, і коли ту роботу скінчили, підпора стала схожа на ялину з пообрубаними гіллям. Тепер будівництво вже менше заважало відправам, бо згори не так було чути робочий гамір. Смердючу тишу в нефі тепер лише зрідка порушував стук довбешки на покрівлі. Потім із проламу в склепінні спустилися музи, і вони гоїдались у середохресті, ніби порість якогось велетенського моху, що ним почала обростати вся будівля, що вже звологла наскрізь. Музи були наготовані, щоб піднімати нагору колоди, які втягуватимуть крізь вилам у північній стіні, але вони скидались на мох, і сморід іще підсилював те враження. В цьому півморозі та вогкості навіть Джослін мусив напружувати всю свою волю, щоб не забути про якесь важливе діло; і коли один робітник упав крізь пролам у середохресті, розтинаючи криком повітря від склепіння аж до підлоги, таке густе, що крик неначе безжально закарбовувався в ньому навіки, Джослін не здивувався, що ніяке чудо не підхопило нещасного над невблаганими кам'яними плитами внизу. Отець Ансельм у капітулі не сказав нічого, але з обурення в очах ризничого настоятель бачив, що й ця смерть уписано в рахунок, який колись буде піднесено йому. На собор спустилась не темна ніч, а полудень без сонця, аж до блюзнірства безнадійний у своїй похмурості. Хлопчики-хористи істерично сміялися, коли канцелярій, що

дріботів у кінці процесії, яка виходила з ризниці, повертав ліворуч, як звук за половину свого життя, а не праворуч, до приділу Пресвятої діви. Попри цей сміх та хитотіння, відправи тривали і діло робилось; але на людей наче тиснув якийсь майже непосильний тягар. Весь капітул драгувався; учні з школи хористів супились, вередували, кашляли безперестану, сварились між собою хтозна й чому. Менші плакали без ніякої причини. У старших хлопців були невиспані очі: їм уночі марилися безносі кістяки, що зринали під підлогою в соборі, притискаючись лицем до важких плит. Не диво, що хлопці раді були поглузувати з канцелярія. Та одного дня, повернувши ліворуч, він не зупинився, і врешті двоє вікаріальних хористів пішли за ним. Його наздогнали в сутіні біля дощаної переділки: він обмацував її руками, шукаючи, де пройти до престолу. Коли його вивели на світло, то побачили, що права рука в нього сіпається, а обличчя зовсім безтямне. Старого канцелярія відвели додому, і відтоді старіших серед причту почав мучити страх перед старечим недоумством. З ранку до вечора всі обряди справлялись у смороді й напівтемряві, свічки освітлювали тільки німби випарів довкола свого вогника, а голоси злинали вгору, сповнені страху перед старістю й смертю, перед тягою та висотою, перед темрявою та безмежжям, сповненим безнадії.

«Господи, почуй наш плач!»

А потім пішла чутка, що в місті почалася чума. Перед віттарем, де сяйво свічок звістувало присутність Святого духа, юрмилось дедалі більше людей, напружених, безмовних облич із блискучими очима. Сам Джослін ніколи не приставав до того тлуму, бо йому час від часу з'являвся ангел — утішити, зігріти, підтримати його. Проте, як добрий воєначальник, він бачив, яка потрібна їм допомога, адже ці люди, його знаряддя, які він мав уживати, тепер здавались йому ніби мавпами, що без пуття лазять на даху. Тому він виніс макет собору зі шпилем і поставив у середохресті під північно-західною підпорою, аби піддати їм духу. Макет стояв на столику й видавався єдиною чистою річчю в усьому соборі, хоча на доторк теж був вогкий.

Так минуло різдво. Хай зраджуються небеса, і хай земля втішиться перед лицем Господа, бо він іде.

Так і вважалося, що він прийшов; але хмари все висіли над самим дахом, і коли мряка припинялась хоч на хвилину, люди зводили вгору очі й мацали себе за щоки, самі собі не вірячи. Якось, коли дощ ущух, але в печері

нефа стояв аж надто тяжкий дух, Джослін зупинився коло макета, щоб підбадьоритись самому. Він насилу вийняв вежу з гнізда, бо дерево відвогло, й тримав її шанобливо, як святощі. Ніжно гладив, колихав на руках, обдивлявся, як мати обдивляється немовля. Макет вежі був вісімнадцять дюймів завдовжки; нижня половина чотирикутна в перерізі, з високими вікнами. Її увінчував цілий гайок струнких шпильків, серед яких здіймався високий шпиль, тонкий, без прикрас, із невеличким хрестиком на вершечку. Хрестик був менший за той, що Джослін носив на шиї. Джослін стояв біля північно-західної підпори, все колишучи на руках макет вежі, й запевняв себе, що тепер вода в річці вже почне опадати. Бо дощу не було вже цілий тиждень; хоча березень випав хмарний і не вітряний, усе-таки можна було сподіватися, що відвогळे сонце таки проб'ється крізь хмари й висушить грязюку на полях. Погладжуючи шпиль рукою, він почув із виламу в північному трансепті Джігенів голос. Заплющив очі й подумав: «Ми витримали! Хай же віднині все буде інакше!» І він ніби побачив заплющеними очима, як сухі дні набирають розгону, прямуючи до світла. Згори долинав стук довбешки; і раптом шпиль у руках глибоко схвилював його; він згадав уявні обриси в небі над собором, і йому аж дух перехопило. Він відчув у собі життя. Задер підборіддя, розплющив очі, розтулив рот і вже хотів складати дяку господові.

Але завмер, не вимовивши й слова.

З Пенголового «царства» вийшла Гуді Пенгол. Швидко ступила три кроки вперед. Тоді зупинилася, ступила крок назад. Повільно рушила до середохрестя, не дивлячись уперед. Вона дивилась кудись убік. Одною рукою притримувала плащ біля шиї, а в другій, піднявши її, несла кошик. Вона дивилась убік, ніби обминала лютого бугая чи жеребця на припоні. Ноги несли її по колу, недосяжному для небезпеки, плече мало не терлось об стіну; але ті ноги не дуже прагли нести її далі. Очі були ніби дві чорні пятки на блідому після зими обличчі, уста розтулились, і вона здалась би дурненькою, якби таке гарне створіння могло здаватися дурним і якби на її виду не світився такий відвертий страх. Приголомшений Джослін простежив за її поглядом; і раптом час полетів стрибками, а може, й зовсім спинився. Тому й не дивно було, що він, іще й не побачивши будівничого, вже здогадався, на кого вона дивиться.

Роджер-Муляр стояв однією ногою на першому щаблі нижньої драбини рихтовання, спорудженого навколо

південно-східної підпори. Він спускався з того риштування, дивлячись на Гуді. Ось він повернувся. Рушив по плитах підлоги, а вона скрадалася попід стіною все повільніше. Вона аж щулилася, щулилась і дивилась кудись угору й убік. Роджер ніби припнув її там, він дивився вниз і щось поважно говорив, а вона прикипіла до нього очима, розтуливши уста, й хитала головою.

Джосліна пойняла дивна певність. Він побачив усе, збагнув усе. Він побачив, що таких зустрічей було вже багато. Побачив страждання й смуток. Побачив — і це було схоже на одкровення під час молитви — що й саме повітря круг них двох було якесь не таке. Побачив, що їх оточує щось ніби шатро, яке відмежовує їх від усіх інших людей, і що вони обоє страшать того шатра, але нічого не можуть удіяти. А вони вже розмовляли поважно й спокійно; і хоч Гуді знов і знов хитала головою, та не йшла геть, не могла піти, як видно, бо незримо шатро змикалося круг них. Вона тримала в руках кошика, вона зібралась іти на базар, їй не було чого розмовляти з будь-яким чоловіком, а з будівничим і поготів; їй досить було б похитати головою. Вона легко могла б проминути цього кремезного чоловіка в шкіряних штанях, бурій куртці та синьому каптурі, їй не треба було навіть зупинятись: вистачило б пройти мимо, відвернувши голову в другий бік, бо він не тримав її за руку. Але вона стояла, дивлячись на нього скоса, і її чорні некліпні очі, її уста промовляли: «Hi!» Тоді вона зненацька рвонулась від нього, ніби справді хотіла прорвати щось у повітрі; та шкода — невидиме шатро, що об'єднувало їх, тільки розтяглось і не випустило її. Вона лишилася всередині, вона вже довіку мала бути всередині того шатра, як була там тепер, хоча й поспішала геть південним нефом, уже не бліда на виду, а червона. Роджер-Муляр стояв і дивився їй услід так, ніби для нього в цілому світі, крім неї, не було нічого й нікого, і він нічого не міг із цим удіяти, хоч як це його мучило. Коли північно-західні двері зачинилися за Гуді, він повернувся до Джосліна спиною й пішов до риштування, наче сновіда.

І тоді в Джосліні немов із якоїсь ями піднявся гнів. У його уяві мелькало обличчя, яке щодня схилялось під його благословення, бринів її безтурботний спів у Пенголовому «царстві». Він задер підборіддя, і з темного закутка душі, де кипіли обурення й біль, прорвалось на уста слово:

— Hi!

І враз йому видалося, що вічне оновлення життя на

землі — це мерзота, це якийсь потоп багна. Йому забило дух, він побачив вилам у північному трансепті й кинувся туди, надвір, на денне світло. І зразу почув здалеку глузливі голоси робітників. Хоч у ньому жаром горів гнів, та він зрозумів, яка це сміхота для них — побачити, що сам настоятель вибіг із виламу, тримаючи в обох руках свій «безум». Він кинувся назад, у середохрестя. Та північним нефом саме надходила невеличка процесія; серед неї йшла і Рейчел-Муляриха з дорогоцінною ношею на руках. Джослін машинально поздоровив і поблагословив її, та мажордомова дружина вихопила немовля в неї з рук і гордо попливла до приділу Пресвятої діви, де була хрестильна купіль. Через це він лишився на самоті з Рейчел, яка нащось відстала від процесії. І хоч у очах його ще стояли Роджер та Гуді Пенгол, він помалу зрозумів нащо. Він тільки не міг повірити, що жінка, хай навіть у нестямі (очі вибалушені, пасма чорного волосся спадають на щоки), здатна говорити таке. Його скував не потік її слів, а їхній зміст. Обличчя в Рейчел сіпалось і трусилось, як віконна шибка в бурю, і вона пояснювала йому, чому не має дітей, хоча й молисть бога про це. Коли вони з Роджером уперше лягли разом, вона в найнедоречнішу мить засміялаєь — не могла не засміятись! — тож річ зовсім не в тому, що вона нібито неплодна, як дехто думає або й каже. Ні, мілорде! Просто вона не могла не засміятись, а за нею мусив засміятись і він...

Джослін стояв, не ймучи віри, сторопільий, поки вона не подалася північним нефом наздоганяти свою процесію. Стояв під риштованням, і його пекла думка, що жінки всі такі: дев'ять тисяч дев'ятсот дев'яносто дев'ять разів говоритимуть скромно, хоча й забагато, але в десятитисячній раз лягнуть таке неподобство, так вивернуть на людські очі найпотаємніше, що здається, ніби самé оскаженіле жіноче лоно раптом дістало язик. І з усіх жінок у світі саме вона, оця неможлива, неймовірна, і все ж таки жива Рейчел мусила так учинити — ні, її присилувала це зробити невимовно язиката натура, в найнедоречнішому місці, в найнедоречнішу хвилину, перед найневідповіднішим слухачем. Вон здерла покрови з життя аж до того місця, де панують жах і сміховинність — ніби строкатий блазень у червоному й жовтому вимахує свинячим міхуром на паличці в жахливій катівні.

Він злісно промовив до макета у себе в руках:
— Яка безсоромна й зухвала жінка!

А тоді блазень ударив його в пах своїм міхуром, і в нього вирвався регіт, від якого його аж затіпало.

Він голосно вигукнув:

— Гидота! Гидота!

Розплющив очі й почув, як його слова луною розлягаються в храмі. А коло дверей у переділці, що вели до північної галереї, застиг здивований Пенгол з мітлою. І Джослін, аби приховати справжній зміст свого вигуку, надати йому видимого змісту, ще гукнув:

— Тут скрізь гидота й бруд! Вони все бруднять!

Та через середохрестя вже йшли робітники: старий каменяр Мел і головний Роджерів помічник Джіген. Цей реготав, ніби й не бачачи Джосліна:

— Дружина? Сторож вона йому, а не дружина!

І Джослін, хоч у скроні йому ще бухала кров, присилював себе говорити з Пенголом спокійно. Але відчув, що задихається, ніби пробіг бігом через увесь собор.

— Ну, як там у тебе, Пенголе, сину мій?

Але Пенгол іще дивився войовниче, мабуть, не охолонувши від якоїсь своєї прикрості чи сутички.

— А як воно може бути?

Джослін повів далі майже рівним тоном:

— Я говорив з будівничим. Ти якось поладнав з ними?

— Я? Де там! Ви щирю правду сказали, велебний отче. Вони все бруднять!

— Але хоч тобі дали спокій?

Пенгол понуро відказав:

— Мені вони ніколи не дадуть спокою. Бо вони обрали мене собі за блазня.

«Відвертати невдачу». Його уста самі повторили ці слова, як ноги самі ступають звичною стежкою.

— Інших ми не маємо. Всім нам доводиться терпіти їх.

Та Пенгол, що вже був відійшов, обернувся.

— А чого вам було не взяти нас, отче? Мене й моїх людей.

— Ви б не зуміли.

Пенгол розкрив рота, щоб відповісти, але зразу й закрив. Але не рушав з місця, а з викликом дивився на Джосліна, і кутик його уст ледь посіпувався; в когось менш відданого й щирого це могло б означати насмішку. А в повітрі між ними зависли невимовлені слова: «Вони теж не зуміють. Цього не зуміє ніхто. Багнюка, повинь, пліт, висота, тонкі підпори... Це неможлива річ».

— Вони — тяжка випроба для всіх нас, сину мій. Я це визнаю. Треба бути терплячими. Чи не сказав ти якось, що це твій дім? У цих словах була гріхозна гор-

диня, але водночас і вірність та ревність. Не думай, що тебе не розуміють і не цінують, сину мій. Незабаром вони підуть. А в тебе, з ласки божої, будуть сини...

Пенголів рот уже не кривився.

— І той собор, що вони доглядатимуть та плекатимуть, буде куди прекрасніший, ніж тепер. Подумай сам. Посередині його піднесеться до неба оце ось,— Джослін патетичним рухом підняв перед собою макет вежі,— і вони теж скажуть своїм дітям: «Оце збудували за життя нашого батька».

Пенгол аж зіщулився. Мітла, яку він тримав у попередк тіла, затремтіла в руках. Очі застигли, білі блискучі зуби вишкірились. Якусь мить він стояв так, прикипівши очима до шпиля, що його в такому захваті простягав до нього Джослін. Потім спідлоба зиркнув на настоятеля.

— І ви мене берете на глузи?

Відвернувся й швидко пошкутильгав південним трансептом геть, а виходячи в своє «царство», так грюкнув дверима, що луна пішла по всьому собору.

На даху гатили довбешкою: гуп, гуп, гуп... І враз грюкіт дверей, гування довбешки, запахи, потік невимовних почуттів так наринали на Джосліна, що йому переохопило віддих. Він знав, де можна дихнути вільніше, і ноги самі понесли його туди, спотикаючись. Нарешті він упав навколішки перед спокійним вогником свічки на вівтарі. Втупив у нього очі, жадібно розкривши рот.

— Я ж не знав.

Але чистота того світла лишалась недосяжною, ніби малесенькі, безмежно далекі двері. Джослін стояв навколішки, й думки його кружляли у вихорі душевної бурі. Сам не знаючи, коли він опустив погляд, він раптом усвідомив, що бачить геральдичних звірів, зображених на кам'яних плитках підлоги. Та ще ближче, ніж ті плитки, стояли перед очима люди, четверо людей — він знову здригнувся: Роджер-Муляр, його Рейчел, Пенгол і його Гуді, як чотири підпори на середохресті.

Потім дроз підвів йому голову, і він утупився в потьмянілу пишноту вітражів, а вогник на вівтарі роздвоївся — по вогнику в кожному оці.

Він прошепотів:

— І тому Ти послав ангела Твого, щоб покріпив мене!

Але ангела не було, тільки вихори почуттів, що крутили, жалили, обпікали його — жах перед цим лихим життям, що зароджується, прокльовується, набирає страшної незбагненої сили й занепадає в старості.

— Ти, Господи! Ти!

Вогники злились до купи в безмежній далечі, і він за-
прагнув увійти в ті двері. Та замість ангела за спиною
в нього танцювали й галасували ті четверо, тому вогни-
ки розійшлися знову. А потім лишилися тільки двоє лю-
дей, він і вона під своїм шатром, але вже приголомшені
повінню його скорботи та обурення, і він заплющив очі
й застогнав з жалю за своєю любовою дочкою в Христі.

— Покріпи її, о Господи, великим милосердям Твоїм
і пошли їй мир душі...

А потім думка заметалась у нього в голові, наче живе
створіння. Наче щось укинуло її туди несхибним кидком,
ніби гострого списа. Щойно його очі були заплющені, а
серце мліло й тануло в скорботі. А ще за мить усі почут-
тя погасли, голова ніби спорожніла, в ній лишилась тільки
одна думка, що стрімла там неначе споконвіку. Ніяких
почуттів, тільки ця думка, і знову став відчутнішим тя-
гар тіла. Тиск у грудях, над серцем, біль в обох руках і
в правій щоці. Розплющивши очі, він побачив, що при-
тискає до себе макет і гостре ребро біля самого вершечка
врізається йому в щоку. Перед очима знов постали плит-
ки підлоги, на кожній — два геральдичні звірі, що підня-
ли пазурасті лапи для удару й переплелися зміїстими
шиями. Десь, чи то над цими плитками, чи то там, де
йому являвся ангел, чи то в безмірних глибинах голови,
постав образ, наче намальований. Роджер-Муляр, напів-
обернувшись, стоїть на драбині, і його невидимими мо-
тузами тягне до жінки, що тулиться коло стіни. Та жін-
ка — Гуді, теж напівобернена, вона дивиться незмигну,
відчуває, як натягуються мотузи, й хитає головою, жах
і жадання борються в ній, і обоє вони, Гуді й Роджер,
накриті шатром, що з нього не вирвуться, куди б не пі-
шли. А думка була така виразна, що її можна б напи-
сати через усю ту картину. І така жахлива, що перед нею
відступили всі почуття, і він читав її, ніби заворожений,
а ребро шпиля все різало йому щоку. Жахлива й владна,
вона так панувала над усіма іншими почуттями, що Джо-
слін, розглядаючи дві зв'язані між собою постаті на тлі
підлоги, мимоволі вимовив її вголос:

— Вона втримає його тут.

Він звівся на ноги, не дивлячись на вогник, і повіль-
но пішов до середохрестя крізь якусь громову тишу. Пі-
дійшов до столика, де лежав, піби людина горілиць, ма-
кет собору і втиснув вежу в квадратний отвір. Потім
пішов через неф, через подвір'я до свого дому. Час від ча-
су він зацікавлено дивився на свої руки й поважно кивав

головою. Аж пізно вночі почуття вернулися до нього, і він знову впав навколішки, а з очей йому ринули сльози. А врешті явився ангел і відігрів його так, що він трохи втішився й образ перед очима та жахлива думка стали більш-менш стерпними. Ангел не кидав його, і, вже засинаючи, він сказав:

— Ти мені потрібна! До сьогодні я не знав по-справжньому нащо. Прости мені!

І ангел грів його.

Та ніби для того, щоб нагадати йому про смирення, сатані дозволено було мучити його цілу ніч якимсь безглуздим і безнадійним сновиддям. Джослінові снилось, наче він лежить горілиць у своєму ліжку; а потім — не в ліжку, а на болотах, так само горілиць, розіп'ятий, і його руки — то трансепти, а під лівим боком притулилось Пенголове «царство». Підходили люди, мучили його, глумились — і Рейчел, і Роджер, і Пенгол, і всі вони знали, що храм не має шпиля й ніколи не матиме. Тільки сам Сатана, що звівся на заході, одягнений тільки пломінким волоссям, стояв над його нефом і щось будував, мучачи його так, що він аж корчився в теплій воді болота й голосно кричав. Він прокинувся в темряві, сповнений огиди. Взяв нагая й сім разів боляче шмагонув себе, гордий своїм ангелом: по удару на кожного біса. А потім заснув міцним сном без сновидь.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Відтоді Джослін ревно взявся до діла. Натягнувши шкіряні ногавиці, сідав на коня й по грузьких дорогах об'їздив сільські церкви в околиці, перевіряв своїх вікаріїв, проповідував перед їхньою нужденною паствою. Виголошував проповіді й у міських церквах, де був архidiaконом. У церкві святого Томи, промовляючи згори, з амвона на трифорії, й дивлячись на людей, що півколом стояли в нефі, звівши до нього погляди, він раптом спіймав себе на тому, що палко говорить про вежу, ледь пристукуючи кулаком по кам'яній стільниці амвона. Та люди стогнали й били себе в груди не тому, що розуміли його, а тому, що він промовляв так палко; а ще тому, що була пора дощів, повеней, смертей і голоду. Того ранку, коли він повернувся до собору, вітер прогнав дощ, і Джослін нарешті знову побачив усю будівлю. Але тепер це була звичайна, реальна споруда, стільки й стільки футів завдовжки, заввишки й завширшки, зовсім не пишна й

не велична. Він глянув на холодне небо, але воно не розкрилось перед ним. Отож він пішов додому, до своєї кімнати й довго дивився на собор з віконця, бо в віконній рамі, наче в рамі картини, будівля часом набувала особливої виразності й значливості. Та зараз це була просто величезна комора. До того ж — хоча Джослін розумів, що це йому тільки здається, — собор наче трохи вгруз у землю. Поза стічним рівчаком попід стінами земля набрякла водою, поросла бур'яном, і камінь неначе видавлював ту землю вгору; тому образ храму нагадував не так про славу господню, як про вагу спорудженого людськими руками. А видіння шпилья здавалося далеким, ніби спомин про якесь сновиддя в дитинстві. І коли Джослін згадав Ансельма, що теж був часточкою його дитинства, в голові зринула думка: кого ж тепер узяти за сповідника? Та він дратливо струснув головою й сказав крізь зціплені зуби, не звертаючись ні до кого:

— Я чиню волю мого Отця небесного.

Десь у ті дні він лишив без відповіді ще одного листа від леді Алісон.

І все ж вітер приніс перемену. Розігнав хмари, крізь повідчинені двері виніс із собору сморід. Повінь почала опадати, лишаячи за собою гниль та руїну, але й стежки, по яких можна ходити, та крем'янисті дороги, по яких міг проїхати віз. Ідучи до західного фасаду, Джослін бачив тепер, що кам'яні голови ринв уже не виригають воду, а нерухомо, з роззявленими ротами чекають, що ж далі. Він зупинявся й думав про те, як ретельно й натхненно збудували собор велетні давнини: адже голови ніби вирости з каменю, пробилися крізь його поверхню, як чиряки чи прищі, що очищають тіло від гною і своєю власною згубою забезпечують його чистоту. Тепер, коли дощі минулись, він бачив зелені й чорні плями моху та лишайників, так що декотрі голови були наче вражені недугою. Вони безгучно вигукували на вітер глум і блюзнірство, зчиняючи не більше галасу, ніж смерть десь у далекому краю. Святі й мученики, сповідники та праведники на західній стіні незворушно обсохли, байдуже перетерпівши зиму, і тепер байдуже чекали сонця, щоб перетерпіти й його.

Джослін почав відчувати, що до нього потроху вертається давня снага. Згадуючи про своє знаряддя — Роджера-Муляра та двох жінок, що оберталися круг нього, — він казав сам собі: «Вона чесна жінка!» — і вірив, що цього досить. Бо все помалу налагоджувалось. У капітулі менше бухикали, і тільки один з каноніків помер —

старий канцелярій, що продріботів крізь свої останні двері; а оскільки то була природна, не нагла смерть, з усіма належними обрядами, то годилося скорше радіти, ніж журитись. Крім того, новий канцелярій був молодий і смиренний. Якось неждано настала й пора познімати завіси в аркадах, так що хлопчики з школи хористів тепер грались надворі або видиралися на високий кедр. А одного ранку, ввійшовши західними дверима до храму, Джослін побачив, що там знову панує мирська метушня. Приходили люди подивитись у яму між підпорами, на діру в склепінні. Тепер, коли річка вернулась у береги, а між хмарами синіли клапті неба, вода в ямі опала, і коли Роджер-Муляр спускав туди свічку, вона вже не відбивалась у гладіні. Роджерове військо збадьорилось, і, піднімаючись нагору драбинами між риштованням круг південно-східної підпори або крученими сходами, що вели на трифорій, люди весело висвистували. Та й коли спускалися з порожніми коритцями чи кошиком або й голіруч, то теж спочатку чувся свист, а потім з'являлись вони й ішли через храм, такі байдужі до суворих правил Великого посту, як кам'яні статуї. Будівники зчиняли великий гамір, хоча Джослін і скаржився Роджерові-Муляреві. У піддашші за північним трансептом безперестану цюкали сокири, а на даху над склепінням безперестану щось брязкало й гупало. Та Джослін у дні Великого посту вбирався в обладунок, бо знав, що скоро бій; заклопотаний цим, він був безпорадний перед хвацьким військом будівничого, як дівчина, що мусить пасти великий табун гусей. Він безпорадно слухав їхні пісні; безпорадно дивився, як у соборі дражнять Пенгола; безпорадно споглядав Роджера й Гуді в їхньому шатрі.

Але він іще казав:

— Я чиню волю мого Отця небесного!

А потім одного ранку, ввійшовши до собору («Підніміте, брами, верхи ваші!») й спинившись над ямою, з якої вже не смерділо, він почув, що згори долинають уже інакші звуки. Задер голову, і в очі йому сяйнув клаптик неба, дзвінкий, запаморочливий, неймовірний, чудесний, синій. Так само, як рама його віконечка часом додавала глибини й виразності тому, що Джослін бачив у ньому, так і краї невеличкого отвору в даху були ніби оправою для самоцвіту. Там, нагорі, робітники зривали покрівлю, по кроквах скачуючи свинцеві листи в сувої. Блакитна цятка довшала й ширшала, сполучала землю з небом саме там, де мали здійснитись у височінь стрункі обриси, втілюючи безмежність. Задерши голову, розкривши рота,

Джослін дивився й дивився, аж сльози виступали на зведених до неба очах. Він бачив, як там угорі пораються люди, роблячи, що їм сказано, але не знаючи, що ж вони роблять; бачив, як у блакить запливає біле й відпливає геть; чув, як підходить, щось торохтячи язиком, Рейчел, але не сприймав її теревенів, не знав, чи довго вона простояла коло нього й куди пішла; заболіла шия, але він не зважав на те, радіючи, як дитина, що бігає по квітках, аж поки блакитна цятка, що все ширшала, розпливлась і заіскрилась в очах. Нарешті він опустил голову й вернувся в повінь світла, медово-жовтих смуг від вітражів, примарних вогників, що пливли у нього в голові, змагаючись із зnikomим образом блакитної цятки неба.

Відтоді весь час, поки Роджерове військо працювало на даху, небо дивилося згори в розкрити пащу ями. Спочатку отвір був покреслений плетивом кроков, потім їх одну по одній познімали. Робітники втягли в собор на полозках величезну полотнину й спустили до неї зі склепіння ливни. З піснею полотнину потягли вгору. Коли скінчили цю роботу, полотнина закрила блакить; часом по ній тарабанив дощ, неначе тупотіли ноги хористів, а в зливу аж ревло. А як розгодинювалось, робітники скачували полотнину й знов відкривали блакить. Будівничий щодня підходив до ями й оглядав її. Одного разу навіть спустився туди, але виліз із ногами в багнюці, хитаючи головою. Він не сказав нічого, та однаково Рейчел розтлумачувала все кожному, хто хотів і хто не хотів слухати її.

Великий піст минав, наближався великдень. Причет почав скаржитися, що гамір на даху вже чути й у приділі Пресвятої діви, тому Джослін вирішив, що йому як настоятелеві треба самому піднятися нагору й подивитися, що там робиться. Отож він обережно, повільно поліз угору крученими сходами і врешті вибрався на склепіння, звідки, з висоти сто двадцять футів, яма здавалася просто чорною цяточкою. Він опинився на просторому чотирикутнику, обведеному парапетом і затопленому повітрям та світлом. Пробравшись поміж загадкових споруд із дерева й каменю, Джослін перекинувся через парапет і глянув вниз. Він побачив прямокутник подвір'я, а посеред нього шапкою випинався кедр. Хлопчаки з школи хористів грались на траві у квача або сиділи, схилившись над шашками, на парапеті аркади. І Джослін раптом відчув, що він любить усіх спокійною, радісною любов'ю. Хвилювання переповнювало його. Джослін відсмикнув голову, бо повз нього пролетів крук, мало не за-

чепивши обличчя, — і враз ще дужче схвилювався, бо побачив, що стоїть на новому муруванні: один ряд каменів уже лежав по всіх сторонах чотирикутника. І муляр тоненьким шаром накладав на той ряд вапняний розчин — ніби мазав камінь яєчним білком. Джослін склав долоні, підняв голову й у захваті вигукнув, маючи на думці всіх: і хлопчаків-хористів, і німого різьбяр, і Роджера-Муляра, й Гуді.

— Радійте, о дочки Єрусалима!

Настав і великдень — найдужче це відчувалось у приділі Пресвятої діви, де віттар укрили новим покрівцем із небіленого полотна. Горіли свічки з небіленого воску, сходилась паства, могила чекала ангела, що звістить: «Він воскрес!» Але на середохресті, де світло з вітражів забарвлювало сіризну, великдень виявляв себе інакше — гамором та сонцем.

Мурування швидко виростало, і незабаром Джослін, виглянувши зі свого вікна, побачив, що білий камінь уже видніє над парашетом даху. А потім і нове мурування почало обростати риштованням: один ярус, другий... Колоди з лісу Айво втягувано в собор крізь вилам у північному трансепті. Згори спускали линви й підтягували колоди сторчма, наче стріли, а внизу люди про всяк випадок відходили далі. Джослін хотів побачити, що роблять нагорі з тими колодами, але будівничий не пускав його нагору. Коли нарешті він таки піднявся туди, то побачив, що колоди з лісу Айво — чи то батька Айво — складені в чотирикутну раму для перекриття між поверхами там, де раніше був дах собору. Але посередині настилу лишили квадратний отвір, крізь який іще лилася небеса синява. В рядах мурування по всіх чотирьох сторонах вежі з'явилися проміжки, і Джослін здогадався, що стіни вже викладено до рівня вікон, п'ятдесятифутової висоти вікон, що освітлюватимуть вежу.

У приділ Пресвятої діви нанесли квітів, бліді лица молільників поповнішали, дитячі уста виголошували хвалу. Привели Айво, вбраного для висвячення в каноніки. Перед трьома старшинами капітулу він почав читати вголос велику Біблію, а може, й не читав, а проказував напам'ять, важко сказати, бо читав він «отченаш» та «богородицю»; але новий канцелярій сказав, що Айво вже вміє читати непогано. Таким чином обряд висвячення відбувся — під барвистим сонячним промінням із маленьких віконець, де вітражі зображували життє святого Альдгельма. Джослін сидів на своєму місці й думав про те, що вежа виростає. Він чекав на Айво, і той підійшов до ньо-

го з належною гідністю. Отож Джослін прийняв його в західному кінці приділу Пресвятої діви і потримав його за гарячу руку. Приписані запитання, благословення, рука в руці, крісло з пюпітром, внесене задля цього, і, нарешті, серед свічок та квітів — поцілунок миру.

А потім Айво знову подався полювати.

Тим часом і повітря, й земля просихали; і от знову з'явилась пилюка. Старанно виважені плани, як боротися з нею, пішли за вітром, бо Пенгол зі своїми помічниками зневірилися. Нанесена до нефів грязюка висохла й теж розтерлась на пилюку. Влітала вона й квадратним отвором, залишеним над середохрестям. І лежала скрізь невисокими смугами та горбками. Світилась у сонячному промінні. плівкою вкривала надгробки. Хрестоносці, що лежали в геральдичній безмовності на кам'яних плитах між колонами нефа, вже не пломеніли родовими гербами, вони вбрались у брудні кольчуги, в бурі, мов гній, панцери, ніби їх тут-таки й повалили в клетоті бою. По цей бік дощаної переділки собор утратив усю священну пишноту й скидався на стайню чи порожню комору для десятини. Все призначення будівлі тепер наче зосередилось у споруджуваній над середохрестям вежі. Всередині спиналось угору риштування, так що, коли дивитися знизу, вона здавалась комином, у якому мостять гнізда дуже ретельні птахи. Звисали линви, помости обмежували квадратик неба, прямовисні лінії сходились до купи, з ярусу на ярус вели похилі драбини. І всюди сновигали вояки Роджерового війська. Веселий галас, що панував навесні, змінився спокійною зосередженістю. Поки працювали внизу, будівники були стримані, аж зухвалі. Але тепер, на висоті мало не двісті футів, кожного ніби опанував потайний дух, і вони працювали мовчки, тож звідти долинали тільки звуки праці — стук молотків, цюкання сокир, шурхіт пилок. Ідучи до приділу Пресвятої діви на службу божу або на благочестиві роздуми, Джослін інколи зупинявся й задивлявся, як котрийсь із будівників на запаморочливій вишині переходить отвір по хисткій дошці, покладеній через його кут. А іншим разом він простежував шлях одного-однісінького каменя з Пенголового «царства», коли той камінь несли в коритці з ярусу на ярус або підтягували па линві до отвору. Він спостерігав, як будівничий важко, обережно піднімається з ярусу на ярус, несучи під пахвою ватерпас, а з пояса в нього звисає свинцевий важок. У Роджера був ще якийсь чудний інструмент, металевий, з просвердленою в ньому дірочкою, й він цілі години ви-

віряв крізь нього стіни від кута до кута. Щоразу, коли Роджер користувався ватерпасом чи тією візирною трубою, він повторював вимірювання навпаки і завжди опускав важок, а для цього відривав від роботи принаймні двох людей. Джослін, бачачи те, аж шаленів, йому дух переймало з досади, поки якийсь невідкладний настоятельський обов'язок — приміром, лист, принесений отцем Анонімом, — не вертав його в дійсність. Та тільки-но траплялась вільна хвилина, він вертався на середохрестя й стояв, дивлячись угору, щось вигукував. Німому юнакові, що докінчував уже третю голову настоятеля Джосліна із чотирьох потрібних, було нелегко працювати.

Якось він побачив, що люди нагорі стоять купками й про щось сперечаються. Роджер-Муляр то жартував, то влещував їх, то навмисне вдавав розгніваного, то переконував спокійними словами; після згайної години робота поновилась. Потім будівничий спустився вниз із Джігеном і почав щось робити на плитах. Джосліна він сердито відіпхнув з дороги. Він розставляв на підлозі миски з водою, підкладаючи під них дощечки, а тоді націлювався на них своїм візиром. Він зробив дряпини на всіх чотирьох підпорах середохрестя, а поверх кожної дряпини провів крейдою риску. Відтоді він принаймні двічі на день цікавився тими позначками. Наприклад, ставав біля дверей південного трансепту й дивився по черзі на кожну позначку, а потім на її відбиття в мисці з водою. Коли крейда осипалась, він поновлював позначку.

Та Джослін, бадьоро проходячи середохрестям, тільки сміявся до Роджера й хитав головою. А часом гукав йому:

— Що? Й досі нема віри, сину мій?

Будівничий не відповідав, тільки одного разу, видно, хотів був огризнутись. Це було після того, як ангел так покріпив Джосліна, що тому здавалось: якби довелось, йому стало б сили втримати на плечах увесь собор. Коли він вертався середнім нефом (там саме швидко йшла й Гуді), йому закортіло похвалитися перед кимось своєю удачею, і він гукнув до Роджера, що стояв перед мискою з водою:

— От бач, сину мій! Я ж тобі казав! Підпори не осідають!

Тоді Роджер розкрив рота, але не сказав нічого, бо побачив, що північним нефом швидко наближається Гуді. І Джослін ураз збагнув, що будівничий, побачивши її, забув про нього. Отож він пішов собі далі, і його радість трохи потьмяніла.

Ще одною докукою була йому в ті дні Рейчел. Коли Джослін зупинявся й дивився вгору, вона підбігала до нього, але не зводила погляду, а теревенила, торохтіла, перебивала йому думки, і врешті йому лишалось тільки не звертати на неї уваги. Вона казала, що боїться висоти, у неї нагорі голова йде обертом, і це велика прикрість: адже чоловік її мусить майже весь час працювати вгорі. Та коли він піднімався нагору, вона завжди чекала його вниз; а коли він спускався, обое знов починали обертатись одне круг одного, ніби їм ні до кого й діла не було. Побачивши це, Джослін щоразу аж здригався від думки, що вони були б схожі скорше на брата й сестру, ніж на подружжя, якби він не знав про тих отієї огидної, мерзотної речі: він — темноволосий, запальний, кремезний, але моторний; вона — запальна, темноволоса, дужа й рухлива. А Пенгол тим часом тулився десь коло стіни, або понуро стояв, зіпершись на мітлу, або шкутильгав, утікаючи від кпин будівницького війська; а Гуді Пенгол переходила через собор — хоч могла б дістатись додому й іншим шляхом — низько, з видимим зусиллям нахиливши голову; а Роджер-Муляр вдивлявся в крейдяні rischi... Інколи Джослін сам собі дивувався — або, краще сказати, його дивував якийсь темний закуток власної свідомості, силуючи його уста вимовляти слова, начебто позбавлені глузду, але пов'язані прямо з почуттям тріумфу чи розпачу:

— Ще й не те буде!

Але потім, тверезим розумом розваживши, чого слід сподіватись, він ішов додому, киваючи головою, й дождав свого ангела, що давав йому розраду, але не пораду.

Настав червень. Одного дня, коли Джослін прийшов до храму, в нього боліла голова. Вночі перед тим ангел пробув з ним особливо довго й був аж надто щедрий, і він без кінця, то соромливо, то гордовито, то знов соромливо, аж мозок свій виснажуючи, думав про те, що це, мабуть, нагорода за його зусилля: адже він, попри весь опір, домігся того, що перший поверх вежі вже змуровано. Але згодом він збагнув: ангел являвся остерегти його, бо дияволі дозволено мучити його з безмірною жорстокістю, і коли він прокинувся вранці, то згадав, що остання година сну була отруєна страховинними примарами. Він прийшов до собору по змозі раніше, щоб помолитися. Було вже видно, і він сподівався застати Роджерове військо за роботою. Але в запилюженій стодолі собору було тихо й безлюдно. Підійшовши до вже висохлої ями в середохресті й звівши очі вгору — голову, наче блискав-

кою, пронизало болем,— побачив, що гнізда в комині порожні; птахів там немає, звислі линви ледь погойдуються від протягу, а більше не рухається ніщо, тільки рожева хмара повільно напливає на отвір у вежі, затягуючи його вогнистим покривалом. Він опутив погляд, і якась невиразна тривога погнала його до Пенголового «царства», але й у хатині було тихо, коло склярського верстака — нікого. Він вернувся до собору, швидко перейшов через лункий неф до північного трансепту й крізь вилам глянув на подвір'я — чи робітники не на подвір'ї. І тоді він побачив, де зібралося військо. Воно все було в піддашші, де цілу зиму сохли колоди. Коло входу були жінки, тихі, безмовні. Далі — чоловіки, що стояли на ще не винесених колодах. А в самій глибині був Роджер-Муляр; його плечі й голова силуетом темніли на тлі відкритого дальшого кінця піддашшя. Він щось говорив, але не так голосно, щоб міг почути й Джослін; та й рух і голоси в натовпі заважали його слухати.

Виглядаючи з-за нерівного краю виламу, Джослін мудро й сумно покивав сам собі головою, і кожний кивок віддавав у голові спалахом болю:

«Хочуть, щоб я накинув їм пенні в день».

Тоді пішов до приділу Пресвятої діви, де оживали східні вікна, й помолився за військо будівників. Його молитва ніби прикликала їх, бо він, ще й не зосередившись як слід, уже почув, що вони з гамором увійшли до собору. Він звернувся думкою до підступів диявола; здригаючись від огиди, покартав свою ненадійну плоть. Але гамір у соборі, та й власні спогади не так легко було відіслати. Він збагнув, що не молиться, а, стоячи навколішки, зіперши підборіддя на руку, дивлячись перед собою, думає про всякі речі. Замість молитися за них. «Треба переломити себе,— подумав він,— треба знайти силу для цього».

І враз його задуму розігнано. Біля нього стояв німий, уже не в шкіряному фартусі й без різьбленого каменя в руках, і щось мугикав без'язиким ротом. Він навіть доторкнувся до Джосліна рукою, щоб підвести його, і знов заквапився до юрби на середохресті.

«Треба піти до них»,— подумав Джослін, крізь спалахи болю в голові дивлячись, як німий виходить із приділу.

Тоді сказав уголос:

— Я надто мало їм, великий піст виснажив мене. Хто я такий, що смію умертвляти плоть, потрібну для роботи?

У середохресті залунав крик, і він, стривожений, зірвався на ноги. Перейшов квапливо галерею і зупинився, кліпаючи очима проти яскравого світла. Перед очима пливли райдужні кола, в голові пульсував біль, але він насупив брови й шаленим зусиллям волі погасив ті кола. Спочатку він не зрозумів, у чому річ, бо до нього підбігла, торохтячи язиком, Рейчел, і йому довелося знов напружити волю, щоб не слухати її. Всі робітники, все війсьсько стояло круг ями. Жінки, крім Рейчел, скупчилися у північному трансепті. Підходячи, він помітив, що юрба прибуває: нові й нові люди підступають і, пошепотівшись трохи, напружено застигають на місці. Неначе то актори виходили на сцену, щоб почати інтермедію, й чекали тільки удару барабана. Там були й Гуді Пенгол, і сам Пенгол зі своєю мітлою, і Джіген, і німий, і Роджер-Муляр; здавалось, ніби то фігурки з дзигарів, застигли в неживих поставах, чекають, щоб вибило годину. Вони стояли нерівним колом, а посеред того кола була яма. З цього боку над ямою — і, попри всю тривогу та біль у голові, Джослін зрозумів нащо — стояв на столику лист блискучого металу, що ловив сонячне проміння й відбивав його вниз, у яму. З того боку сиділи навпочіпки Джіген та будівничий і дивилися вниз.

Джослін швидко рушив до ями — Рейчел бігла за ним, не вмовкаючи; та коли він підійшов, будівничий підвів голову.

— Ану, відійдіть далі! Всі! Чуєте? В трансепти!

Джослін тільки розтулив рота, щоб спитати, в чому річ, та Роджер люто засичав на дружину:

— Ану не застуй! Гайда надвір!

Рейчел вийшла. Роджер-Муляр знову нахилив голову над ямою. Джослін став навколішки поруч нього.

— Що тут таке, сину мій? Кажі!

Роджер не підвів голови.

— Дивіться на дно. Не рухайтесь і дивіться.

Джослін, спираючись на руки, нахилився вперед, і йому наче бурхнув крізь шию в потилицю окріп, так що він ледве не скрикнув. Він міцно заплющив очі й став чекати, поки минуть хвили нудоти й болю. А Роджер поряд шепотів:

— Дивіться просто на дно.

Джослін розплющив очі, й сонячне світло, відбите листом металу в яму, вже не обпекло їх. У ямі — тихо, порожньо, Джослін бачив усі верстви на стінках. Спочатку — камінь, шестидюймові плити в них під коліннями, далі з цієї кам'яної губи ніби звисав щербинь, скріплений

вапняним розчином. Потім — фут чи два чогось волокнистого: може, обламані кінці хмизу. Ще нижче була темна земля впереміж із кам'яними круглячками; і дно — ще темніше, теж засипане круглячками. Наче не було на що й дивитись; але м'яке світло, відбите від металевого листа, давало спочинок очам; і довкола стояла тиша.

І враз Джослін помітив, що від стінки відвалився камінець і дві грудки землі; а тоді прямо під ним відірвався цілий корж, із квадратний ярд завбільшки, й глухо гупнув на дно. Камінці, що впали разом з нею, тьмяно блищали у відбитому світлі й перекочувались, ніби вмощуючись на своєму новому ложі. Джослін дивився й чекав, коли вони нарешті вляжуться. Та враз волосся стало дибом у нього на потилиці: камінці не влягались. Ось раптом заворушився один, ніби охоплений неспокоєм; а потім він побачив, що ворущаться всі камінці, ворущаться повільно, ніби хробаки. Під ними рухалась земля, штовхаючи їх сюди й туди, ніби каша, що закипала в горщику, і камінці-хробаки повзали по ній від того руху, як рухається пилюка на шкірі барабана, коли в нього бити.

Джослін рвучко підняв руку, ніби хотів захиститись нею від того дна. Тоді глянув на Роджера-Муляра, що теж прикипів очима до кам'яних хробаків, вищиривши зуби, жовтий на виду, і не тільки від світла, відбитого металевим листом.

— Що це таке, Роджере? Що це?

Якось подоба життя; те, чого не слід бачити чп торкатися, підземна темрява, що переверталась, булькала, закипала.

— Що це? Кажі!

Та будівничий усе дивився вниз широко розплющеними очима.

Це настає Судний день; чи, може, тут унизу — склепіння пекла. Може, то ворущаться грішники або кістяки перевертаються, пориваючись устати; а може, це сама жива поганська земля, нарешті розкута й пробуджена. *Dea dei*¹. Джослін мимовільно підняв руку до рота — і враз аж затіпався весь, почавши хреститись.

Під південно-східною підпорою хтось пронизливо скрикнув. Там стояла Гуді Пенгол, а в неї біля ніг качався на плитах її кошик. На нижній із приступок, що вели до дощаної переділки перед хором, щось грізно лягнуло; судомно зиркнувши в той бік, Джослін побачив,

¹ Матір богів (латин.).

як по плитах бризнули в усі боки уламки каменю, наче крижинки від удару по кризі замерзлого ставу. Одна трикутна скалка з долоню завбільшки ковзнула аж до краю й упала туди. І в ту ж мить залунало ще щось: високий, протяглий, неймовірно, нестерпно напружений звук. Він ішов невідомо звідки, не з якогось певного джерела, бринів однаково й посеред собору, й попід стінами; він голками впивався в усі вуха. І ще один камінь упав згори й розбився, аж скалка вдарила в металевий лист.

І враз вибухнув хаос людських голосів; зойків, вереску, прокльонів. Почалася й метушня, гарячкова, безладна: всі кинулися врозтіч, наосліп, не дивлячись, куди біжать, аби вибратись надвір. Схопившись на ноги й квапливо задкуючи від ями, Джослін бачив руки, обличчя, ноги, чуприни, суконну та шкіряну одіж — все мелькало перед очима, не доходячи до свідомості. Гучно забряжчавши, впало металеве дзеркало. Джосліна штовхнули на підпору, і чиїсь уста — чиї? — закричали поряд:

— Земля повзе!

Він підняв руки, захищаючись від поштовхів, і почув, як будівничий десь гукає:

— Тихо!

І сталось чудо: галас затих, лишився тільки той високий, шалений, напружений дзвін. Коли галас завмер, будівничий знову крикнув:

— Тихо! Тихо, кажу! Несіть камінь, який трапиться, — засипати яму!

І знову вибухнув крик, але вже схожий на хоровий спів:

— Засипати яму! Засипати яму! Засипати яму!

Джослін притискався до підпори, а юрба завирувала й відкотилась. «Я вже знаю, що мені робити, — подумав він. — Ось нащо я тут!» Юрба вже верталась; чиїсь дві руки принесли кам'яну голову настоятеля Джосліна й кинули її в яму. А він тим часом поза підпорою шаснув у галерею. Далі він пішов не до приділу Пресвятої діви, а до хору й став навколішки перед пюпітром під самою серединою великої арки. Дзвін каменю пронизував його наскрізь, і він змагався з ним, зціпивши зуби й кулаки. Його воля запалала буйним вогнем, і він погнав той вогонь у чотири підпори, упхав у камінь разом з болем у потилиці, голові та спині, в якомусь потьмаренні чуттів зрадив вогняним колесам та спалахам світла: хай печуть йому розплющені очі скільки сили. Кулаки він поклав на пюпітр перед собою, але не помітив їх. Збентежено й норовливо він відчував: це теж молитва! І стояв навко-

лішки, заціпенілий, пронизаний болем, терплячий; а дзвін каменю розпірав йому голову зсередини. Врешті він уже не розумів нічого, пам'ятав тільки одне: що вага всієї будівлі лежить на його плечах. Закам'янівши в тій поставі, він уже не бачив нічого, не відчував, як плине час. Та ось йому впали в око якісь дві грудки перед ним, і він збагнув, що вертається з безвісті. Крізь спалахи світла, вже не такі яскраві й різкі, він розгледів, що ті грудки — його кулаки, втиснуті в дерево там, де він поклав їх. А потім до нього дійшло: чогось не стало! В раптовному ляку він аж рота розкрив, щоб крикнути, але збагнув, чого бракує: каміння вже не бриніло! Мабуть, воно вже зробило те, що мало зробити у нього в голові. Джослін звів погляд від своїх кулаків і побачив Роджера-Муляра: той стояв, ледь усміхаючись, і чекав.

— Велебний отче!

Джослін враз вернувся в цей світ, але не цілком. Надто багато в ньому змінилося, стало на нове місце. Він облизав пересохлі губи, розціпив кулаки; але з тим, що зціпилось у нього в душі, не міг удіяти нічого.

— Що, Роджере, сину мій?

Роджер-Муляр усміхнувся вільніше.

— Я дивився на вас і чекав.

(«А чи побачив ти, як палає моя воля, упертюх? Я боровся з ним, і він не переміг».)

— Я завжди до твоїх послуг, коли потрібен тобі.

— Ви?..

Будівничий заклав руки за потилицю й похитав головою, ніби хотів струснути щось. «Он воно що! — подумав Джослін.— Те, що сталося, вернуло йому волю. Він так гадає. Він не розуміє. Не знає. Йому стало легко на серці».

Будівничий опустил руки й замисленно кивнув головою, ніби з чимось погоджувався.

— Правда, отче. Я знаю, що ви вклали серце в це діло. До останку. Ви, звісно, не могли розуміти. Але все владналось само, так чи ні? І я по-своєму радий. Ні. Не по-своєму — взагалі радий. Усе з'ясувалось само.

— Що це з'ясувалось?

Роджер-Муляр засміявся в присмерку собору, засміявся легко й спокійно.

— Це ж очевидна річ. Далі будувати не можна.

Джослін осміхнувся самими губами. Він бачив Роджера ніби здалеку, маленьким-маленьким. «Ну що ж, — подумав він.— Побачимо».

— Поясни, будь ласка.

Будівничий подивився на свої долоні, обтрусив з них пилюку.

— Ви це знаєте не гірше за мене, велебний отче. Ми вивели вежу до такої висоти, до якої можна було.— Він вишкірив зуби.— Зрештою, один поверх закінчено — один ряд вікон. Можна поставити по шпильку на кожному розі й по голові настоятеля Джосліна — до речі, їх доведеться вирізьбити наново — над кожним із чотирьох вікон. Тоді покриємо вежу свинцем, і посередині можна поставити флюгер. Коли мурувати вище, земля знов поповзе. Розумієте, ви мали рацію. Неймовірна річ навіть для тих часів, але собор не має підвалин. Справжніх підвалин тут нема. Просто земля.

Боячися зрушити тягар у себе на плечах, у сподіванні, що повернеться ангел, Джослін сидів перед люпінтром випростаний, склавши руки на колінах.

— А що б тебе задовольнило, Роджере? Тобто — як би ти зміг зробити вежу тривкою, за всіма правилами твого ремесла?

— Ніяк. Нічого тут не можна зробити. Якби нам усталась часу і грошей, не кажучи вже про вміння... ну, тоді можна б розібрати весь собор по каменю. Потім викопати яму сто на сто ярдів і завглибшки футів із сорок. Заповнити її щебенем. Але ж туди зразу натече вода. Скільки це треба людей із цебрами? А уявіть собі, що собор весь цей час стоятиме на краєчку урвища з багнюки! Розумієте, отче?

Крізь вогонь, що палав у нього в голові, Джослін позирнув на престол. «Ось як воно буває,— подумав він,— ось як воно буває, коли приносиш себе в жертву і ця жертва вгодна богам».

— Небагато ж у тебе відваги.

— Стільки, скільки можливо.

— Небагато. Де ж твоя віра?

— Віра не віра, отче, а ми дійшли до краю. Більше тут нема чого сказати.

«А отак буває, коли твоя воля злита з великою, безмежною Волею».

— Ти нарешті знайшов іншу будову, Роджере? В Мамзбері, еге?

Будівничий глянув на нього без ніякого виразу.

— Хай так, коли хочете...

— Я не хочу, а знаю. І ти теж знаєш. Ти сподіваєшся там перезимувати й знайти роботу для свого війська.

— Людям треба жити.

На середохресті раптом загаласували, і в Джосліні во-

рухнулось роздратування. Він заплющив очі, щоб стримати його. й сердито сказав:

— Що це?

— То мої люди. Вони чекають.

— Нашого вирішення?

— Земля вже вирішила за нас.

Не розплющуючи очей, Джослін відчув по віддиху, що будівничий нахилився до нього.

— Кінчаймо, отче, поки ще можна.

— Поки ще є інша робота для твого війська.

Тепер і в голосі будівничого почулася злість:

— Ну, гаразд. Думайте так, коли хочете.

Джослін відчув, що Роджерів віддих даленіє, й швидко підняв руку.

— Стривай хвилинку. Стривай!

Він поклав складені докупи руки на пюпітр і обережно припав до них чолом. Подумав: «Зараз усе тіло моє спалахне вогнем, а серце заб'ється шалено. Але така моя доля».

— Роджере! Ти ще тут?

— Ну, що?

— Ось послухай мене. Що людині ближче за брата, матір, дитину? Ближче за руку, за уста, за свою думку? Видіння, Роджере. Я не сподіваюся, що ти це зрозумієш...

— Чом ні? Я розумію!

Джослін підвів обличчя й раптом усміхнувся.

— Та певже?

— Але буває межа, за якою видіння — це не більше, ніж дитяча гра: «Ось давай я буду тим чи тим».

— Ех!

Джослін повільно, обережно похитав головою, й вогні попливли перед очима.

— Тоді ти не розумієш. Зовсім не розумієш.

Роджер-Муляр знову підійшов по гладеньких плитках і зупинився, дивлячись на нього згори.

— Велебний отче! Я... я захоплений вами. Але твердь земна промовляє проти нас.

— Ближче, ніж земля до ноги...

Роджер уперся руками в боки, ніби наважившись. Голос його став гучніший.

— Слухайте. Можете казати, що хочете. Я вже вирішив за нас.

— Ти вирішив, але не я.

— Я, звісно, розумію, що це означає для вас. І тому хочу все пояснити вам. Є ще й інші речі. Я попав у пастку.

— Шатро.

— Яке шатро?

— Байдуже яке.

— Може, я б не вирвався — але тепер, коли будувати не можна, я можу піти геть, піти, як стою, і все забути, хоч би скільки воно мені коштувало.

— Порвеш тенета.

— Врешті це тільки павутиння. Хто б іще про таке думав!

Обережно, не спускаючи ока з наставленої пастки, Джослін підманював звіра.

— Тільки павутиння.

— Та с й ще одне. Що таке священицтво для священика? Є одна річ, про яку ви маєте право знати, отче. Ви б назвали її честю будівничого.

— І вигідніша робота для твого війська в Мамзбері.

— Та зрозумійте ж!

— І ти хочеш зберегти й честь, і військо. Та не так воно просто. За це треба дорого платити.

— Ну що ж. Тоді — вибачайте.

У вогні, що палав у Джосліповій голові, закрутилися Гуді Пенгол і Рейчел. І всі обличчя капітулу. «Мені було видіпня. Я б захистив її, якби міг, — захистив би їх усіх. Але кожен з нас сам відповідає за своє спасіння».

— Ніхто, крім тебе, не зуміє збудувати цю вежу. Так мені сказали. Славетний Роджер-Муляр.

— Ніхто в світі не зуміє.

А з сердохрестя знову сердитий крик, потім регіт.

— Хто відає, Роджере! Може, хтось сміливіший...

Уперта мовчанка.

— Ти просиш, щоб я звільнив тебе від скріпленої печаткою умови. Я не можу цього зробити.

Роджер промурмотів:

— Ну й нехай. Хоч би там що, я вирішив.

Вирватися з павутиння, втекти від страху перед великими ділами.

— Не поспішай, сину мій.

У сердохресті знов закричали, і Джослін почув, що Роджерові ноги ступають по плитках до дверей.

І знов він підняв руку.

— Зачекай.

Він почув, що будівничий зупинивсь і обернувся. «До чого це я докотився! — подумав він ніби в запамороченні. — Що я збираюся зробити! Але що мені лишається?»

— Я слухаю, отче.

Джослін відповів сердито, прикривши очі руками:

— Зачекай трохи. Зачекай!

Ні, він не хотів виграти час: вирішення з'явилося само. Десь позаду очей ворухнулася млосна тривога: не тому, що шпилеві загрожувала небезпека,— навпаки, шпиль був у цілковитій безпеці, він буде споруджений, це вирішено певніш, ніж будь-коли, це неминуче. І тому він уже знав, що має зробити.

Він затремтів увесь, з голови до ніг, як, певне, тремтіло каміння, коли почало бриніти. А потім, як і дзвін, тремтіння урвалось, він став спокійним і холодним.

— Я вже написав до Мамзбері, Роджере. Абатіві. Я знав, що в нього на думці. Й сповістив його, скільки ще ти будеш потрібний тут. Він знайде когось іншого.

Він почув кроки, що швидко наближались.

— Ви!..

Джослін підвів голову й обережно розплющив очі. В хорі було не дуже видно, і тепер усе світло наче збіглося у спалахи та райдужні німби навкруг усього. В такому німбі був і будівничий, що обома руками вчепився в край пюпітра. Ті руки так стискали дошку й смикались, ніби він хотів переломити її. Джослін покліпав на ті німби й заговорив тихо, бо слова прикро віддавали луною в голові:

— Сину мій! Коли має бути зроблене таке діло, воно вкладається в душу... в душу якійсь людині. Це страхіття. Я лиш тепер починаю розуміти, яке це страхіття. Це наче очисне горнило. Та людина, може, трохи знає про мету, але нічого не знає про ціну... Чого вони там галасують? Чого вони не стоять спокійно й не чекають? Ні. Нас із тобою обрано, щоб ми довершили це діло разом. Велике й славне діло. Тепер я бачу, що воно, звичайно, згубить нас. Та що ми таке, врешті? І я тобі кажу, Роджере, всією силою своєї душі: нашу вежу можна збудувати, і вона буде збудована, хоч би як опирався диявол. І збудуєш її ти, бо більш ніхто не зуміє. З мене, мабуть, сміються. А може, й із тебе. Та нехай сміються. Це робиться ради них і їхніх дітей. Але тільки ти та я, сину мій, друже мій, коли скінчимо терзати самих себе й один одного, знатимемо, з якого каменю, яких колод, якого свинцю й вапна збудовано цю вежу. Розумієш?

Будівничий не спускав з нього очей. Він уже не ламав пюпітра, а держався за нього, як за дошку в бурхливому морі.

— Отче, отче... Ради бога, відпустіть мене!

«Я роблю те, що мушу робити. Він уже ніколи не буде тим, що був,— переді мною не буде. Він уже ніколи

не буде тією самою людиною. Я виграв, він мій, мій бранець, і він виконає цей обов'язок. Ось зараз замок замкнеться».

Шепіт:

— Відпустіть мене!

Клац!

Мовчанка, довга мовчанка.

Будівничий розціпив руки, що стискали дошку, й повільно позадкував крізь райдужні німби та хвилі гамору за переділкою. Голос його звучав хрипко.

— Ви просто не знаєте, що станеться, коли ми будуватимемо далі.

Він задкував, широко розплющивши очі. На дверях зупинився.

— Просто не знаєте!

І пішов.

У середохресті все затихло. Джослін подумав: «То не каміння співає. То у мене в голові». Та враз тишу розітнув несамовитий рев, а потім він почув, як кричить Роджер-Муляр. «Треба йти,— подумав він.— Треба йти, але не до нього. Лягти в ліжку. Якщо дійду».

Вхопився за ґюпітр і насилу підвівся. Подумав: «Це вже не мій клопіт. Хай сам уладнує все, раб мого великого діла». Обережно ступаючи, перейшов хор, вийшов у галерею. На приступках зупинився, зіперся спиною на стіну, задерши голову, заплющивши очі, збираючись на силі. «Треба пройти поміж них,— подумав,— хай хоч як кричать»,— і, заточуючись, спустився зі східців.

Йому вдарив у груди вибух реготу; але сміялись не з нього. Звуки були безладні, як спалахи світла, що кружляли у нього в голові. Собор був повен бурих і синіх сорочок, шкіряних курток, сукняних холош, шкіряних торбин, борід, зубів. Стовпище товклося, вирувало, гамір оскверняв освячене повітря храму. Він зиркнув у бік ями, що й досі зяяла в підлозі, і поміж ногами юрби побачив, що її ще не засипано. Він знав, що це якась примара, бо все, що діялося там, тільки на мить яскраво зринали перед очима, як при спалахах блискавки. Він бачив будівників, що дражнили Пенгола, спритно ухиляючись від його мітли. Зблиснув просто-таки апокаліпсичний образ: один з робітників пританцьовував перед Пенголом, непристойно вистромивши з-поміж ніг у себе макет щпиля. А потім розгаласований, розвирований людський табун турнув Джосліна до стіни, і він уже не побачив, а тільки почув, як Пенгол упав... Почув, як той, протягло, по-вовчому виючи, втікає південним нефом, як уся юрба,

мов зграя гончаків, атюкаючи, женеться за ним. Насилу дихаючи, відчув, як над ним упав навколішки німий, приймаючи на свою спину вагу бурих тіл, що сунули, перли, падали на нього ззаду. Джослін лежав, чекаючи, що тремтячі руки німого не витримають, зігнуться, і їх обох роздушить, і знав: ще один образ закарбувався в його очах навіки. Щоразу, як настане темрява й замруть думки, той образ вертатиметься перед його очі. То була... і є, і довіку буде Гуді Пенгол під південно-східною підпорою, куди її відкинув прибіій юрби. Волосся вибилось у неї з-під намітки і з цього боку лежало в неї па грудях розкошляною рудою хмарою, а з другого звисала переключена коса, проплетена розв'язаною зеленою стрічкою. Руками Гуді вчепилась у підпору позад себе, а крізь дірку в роздертій сукні білів живіт із ямочкою пупа. Обличчя вона повернула в цей бік, і Джослін знав: він довіку не забуде, куди вона дивилась. Відколи вона опинилась під наметом, їй більш не було на що дивитись, більш не було куди повертати оте обличчя з побілілими, стиснутими губами — тільки до Роджера, що стояв за ямою й простягав руки в страху, в благанні, скорившись і визнавши поразку.

А потім руки німого підломились.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Коли Джослін отямився у себе в кімнаті, вже знову бринів дзвін — хоча він не міг згадати звідки. Тому цей дзвін прикро непокоїв його, і він раз по раз повертав голову з боку на бік — тим більше, що сам був замкнений, мов у клітці, у власній голові, майже порожній. Ті нечисленні речі, що були там із ним, без кінця перетасовувались, але так і не приходили до якогось ладу. Між потоками подій утворився піби вододіл, і Джослін знав, що той вододіл пов'язаний з розмовою, яку він мав із Роджером-Муляром, здається, в хорі собору. Далі ще були розпатлані руді коси на тлі зеленої сукні, а позаду — камінь підпори. Це не давало йому спокою: хоч як він намагався, та не міг знову побачити під тими косами лагідну жінку, що так часто входила західними дверима до собору, спокійно, усміхнено підходила до нього по благословення, а тоді хрестилась. Ті руді коси, так несподівано вибившись з-під скромної намітки, ніби розітнули все минуле, зітерли його, перебивши чимсь новим низочку днів. Тому він силкувався знов побачити ту жінку, вернути давні безтурботні часи, а натомість перед

його очима зринали руді коси. І весь час лунало високе бриніння, а все інше було ніби причеплене до нього.

Отець Ансельм, холодний і чужий, прийшов висповідати Джосліна; але той пригадав тільки, що збирався взяти іншого сповідника, і Ансельм пішов. Тоді Джослін затривожився й став допитуватись про будову — він боявся, що Роджерове військо покинуло роботу. Та отець Анонім приніс йому дивну відповідь.

— Вони працюють сумирно й старанно. Ніякої колотнечі нема.

Тоді Джослін переконався, що це діло — ще не в людських руках.

А потім спитав за Роджера.

— Ходить сюди й туди. Кажуть, чогось шукає. А чого — ніхто не відає.

— А жінка?

— Ходить за ним, як весь час.

— Я питаю про другу. Рудоволосу. Пенголову дружину.

— Вона майже не виходить.

«Це з сорому, — подумав Джослін. — А як же інакше? Вона вирвалася з шатра, і ці люди побачили її напівголу, простоволосу».

Але отець Анонім уже говорив далі.

— А сам Пенгол, її чоловік, десь запропав.

Тоді Джослінова голова виголосила перед отцем Анонімом казання про ціну каменю та колод. Дивне то було казання: воно, поблукавши десь далеко, мов планета, неодмінно верталось до свого початку. Та ось, не докінчивши його, зболіла голова запала в глибокий, цілющий сон. А коли прокинулась, то вже знала, де вона й що діється навколо. Навіть більше: вві сні вона пабула чогось нового, якоїсь сили, ніби поринула в саму його глибину не щоб відпочити, а щоб відродитись. Тепер у ній була полум'яна певність, супроти якої давня певність видавалась просто дитячою впертістю. «Треба вставати», — подумав він і вже підвівся з ліжка, хитаючись і сміючись. Побачив, що отець Анонім кинувся до нього, й ухопив миршавенького священика обома руками за плечі.

— Ні, отче Аноніме! Пустиць. У мене є діло!

І мимоволі засміявся коротким, високим сміхом. У самих словах було щось таке, що змусило його засміятись. А потім він спустився сходами, вийшов надвір, під вересневе сонце, й поплентав подвір'ям, хитаючись з боку на бік, наче брів через високе жито, бо повітря було аж густе. Перед західними дверима постояв, відсапавшись,

зібрався на силі й увійшов, сповнений болісного щастя, бо в голові пломеніла нова певність.

Тільки-но побачивши підпори середохрестя, він згадав, звідки йшов дзвін; а тільки-но згадав, настала тиша, бо той дзвін у голові змовк, як змовк він у камені. Джослін трохи постояв, радіючи тій тиші, і разом з тишею вернулося трохи свідомості того, що він усе ж таки людина. Він зрозумів, що все дрібне відійшло вбік — справи, молитви, сповідь; лишився тільки нерозривний зв'язок його, Джосліна, з вежею. Він побачив будівничого — той біля рихтовання розмовляв із робітником — і, ще трохи задиханий, поплентав до нього. З полегкістю сів на цоколь південно-східної підпори й притулився до неї спиною. Ось робітник відійшов і спритно побрався по драбинах нагору, до світла, що сповнювало вежу. А Джослін гукнув до будівничого:

— От бач, Роджере, я вернувся!

І знову кожне слово щось нагнітало в ньому, і те щось мусило врешті прорватись коротким, високим сміхом. Джослін чув власний сміх і знав, що сміятись так йому не личить, але вже нічого не міг діяти. Сміх прорвався, й вежа всмоктала його. «Погано, — подумав він, — більше не слід сміятись». І озирнувся на Роджера-Муляра, але той уже подався вгору за робітником, розмірено й важко переступаючи з щабля на щабель. Джослін, задерши голову, дивився, як він піднімається з помосту на поміст у квадратному комині з геометрично правильними пташиними гніздами, що підносився в небесну височінь. Він бачив, як легко здіймаються вгору білі кам'яні стіни й високі вікна, що їх склярі саме заплітали візерунком вітражів. У небі з'явилося щось нове, його протинало, пролизувало сонячне проміння, і світло вирувало круг Роджера-Муляра, що ліз угору, наче ведмідь. І враз Джослін зрозумів, що будівничого підштовхує вгору ще й та сила, яка живе в його, Джосліновій голові, і вона підштовхуватиме його, аж поки він якимись там способами свого ремесла поставить на місце, на вершечок шпиля, за чотириста футів над землею, великий хрест. Але сяйво в комині, накритому шапкою хмари, сліпило Джосліна, і він нахилив голову, втер з очей сльози і, кліпаючи, втупився в плити під ногами. Плит було майже не видно: їх укривали кам'яні скалки, тріски, стружки, уламки, кам'яна потерть, пилюка, валялася дощечка, а он щось схоже на вламане мітлище — все це відгребли до підпор, а посередині було вільне місце, де вже замостили плитами засипану яму. Бруд роздратував Пенгола, і в голові вже

зворухнулися гнівні слова: «Де це Пенгол?» — коли він раптом згадав, що Гуді покинута. Він потер лоб і сказав собі, що Пенгол не зможе жити без собору — адже це для нього весь світ. «Він повернеться, хай навіть аж тоді, коли тут не стане будівників,— подумав Джослін.— А тим часом я повинен зробити щось для його Гуді.— Й озирнувся довкола, хтозна-чому сподіваючись побачити її. Але в соборі не було нікого й нічого, крім пилюки, сонця, робочого гамору з комина вежі та приглушеного співу в приділі Пресвятої діви.— Треба подбати, щоб їй не бракувало нічого»,— подумав він. Але не міг згадати чому. З купи сміття коло підпори впала йому на ногу гілочка з гнилою ягідкою, що огидно прилипла до черевика. Він сердито струснув ногою, але, як тепер часто бувало з ним, не міг вигнати з пам'яті ягоду й гілочку: вони потягли за собою цілу вервечку споминів, турбот і якихось випадкових думок. Раптом йому подумалося про судно, збудоване з такого сирого дерева, що гілочка в трюмі пустила зелений листочок. Ту ж мить йому привидівся шпиль, покривлений, оброслий гіллям та пагінням, і він з жаху аж підхопився. «Треба розпитати все про дерево,— подумав він,— і подбати, щоб ні дюйма не було не висушеного». А потім згадав, що вежа ще не викінчена, шпиля ще нема, сів і знову, кліпаючи, звів очі вгору.

Пролам у склепінні, що вів до вежі, поменшав, бо частину колод підлоги нижнього поверху вежі вже поклали на місце. Правда, посередині ще лишили досить широкий отвір, крізь який піднімали нагору камінь та дерево. І все ж настил якось обмежував, відокремлював той горішній, ближчий до неба світ, де кипіла робота, і там було світліше; люди, що по-ведмежому незграбно рухались там, і риштовання, і ливви, і майже прямовисні драбини — все було переткане сонячним промінням. Аж угорі в одному кутку приліпилась якась будка, мов ластів'яче гніздо. Джослін побачив, що звідти вийшов задки будівничий і на щось націлівся своїм візирним інструментом. «Хіба я знав, яке це все складне! — подумав він.— Я провів у небі кілька нехитрих ліній, а тепер мені доводиться утримувати на собі весь отой світ, що нагорі, перше ніж задумане здійсниться. А гілочка ця могла відломитись від риштовання — адже воно, мабуть, не конче має бути з сухого дерева, бо його розберуть, коли докінчать шпиль.

Він почув знайоме цюкання й шкрябання, позирнув у той бік і побачив, що коло південно-західної підпори си-

дить пімий, тримаючи на колінах новий камінь. Джослін підвівся й почалапав до нього. Юнак швидко встав, поклавши камінь, і стояв, усміхаючись, киваючи головою й тихо плещучи в долоні.

Джослін поблагословив його.

— Сину мій! Ти, здається, врятував мені життя.

Він відчув, що за словами проривається той самий високий сміх, і спромігся стримати його, тільки хихикнув тихо. Юнак розвів руки й здвигнув плечима.

— Тобі теж перепало?

Юнак безгучно засміявся й доторкнувся до носа — трошки розпухлого й почервонілого. Потім простяг уперед праву руку, зігнув її в лікті й, усміхаючись, помацав м'яз. У несподіваному пориві любові Джослін обняв юнака й пригорнувся до нього, ніби тримався за стовбур дерева чи колону.

— Сину мій, сину мій!

Юнак спалахнув, щось промугикав і несміливо поплескав його по спині.

— Я щось для тебе зроблю, сину мій.

Юнак стояв у його обіймах спокійно й далі легенько попліскував Джосліна по спині. «Він мій син,— подумав Джослін,— а вона моя дочка». Але руді коси розсипались і засліпили його, аж він заплющив очі й застогнав. А потім відчув, як утомився і як його тягне до ліжка. Тієї ночі знову являвся його ангел; а потім диявол трохи помучив його.

День за днем до нього верталось трохи сили, і він радів, що літо затяглося, ніби хотіло відшкодувати людей за весняні бурі та повені. Нарешті листя опало й лежало на землі сухе, мов порошок. Бур'ян коло собору тріщав під ногами, бурий та ламкий, як застрягле в мітлі листя. А кам'яні голови ринь, ніби засуджені на якісь нескінченні, незбагненні муки, роззявляли роти, ніби ловили краплі дощу в сухому повітрі. Для них не було перепочинку. Вони вже були в пеклі й не могли сподіватися, що вийдуть звідти. В цьому сухому повітрі Джослінова воля, його полум'яна воля пригасла до рівного жару, що освітлював і підтримував тільки споруджувану вежу й більше нічого. Отже, німий різьбив камінь, робітники піднімались нагору, Рейчел оберталась круг Роджера; а Гуді Пенгол інколи можна було побачити в далекому кінці нефа — руді коси сховані під наміткою, голова схилена, звичайна, заклопотана своїм ділом жінка. Коли їй траплялося опинитися ближче, вона квапливо обминала Джосліна, відвернувши поглядом, і поспішала далі, ніби він

був зуроченим місцем, або привидом, або могилою самогубця. Та Джослін знав, що це тільки сором покинутої жінки, і той сором стискав йому серце. «Але моя воля має інше призначення, ніж допомагати людям,— думав він.— Така воля відкидає всі інші справи. Я — немов квітка, що має в собі зав'язь плоду. Коли та зав'язь починає рости, а пелюстки в'януть, тоді в квітці є тільки одне діло, і в усієї рослини теж: листя опадає, все відмирає, тільки плід наливається. Так воно й має бути. Моя воля — в підпорах і в новій вежі. Я віддав себе в жертву — і навчаюся, що мені робити».

Часом він заставав Рейчел, що сновигала по собору, забалакуючи до кожного, хто проходив там, а то зупинялась і дивилась угору, на свого «ведмедя», що піднімався у вежу; балакуча Рейчел, угледівши настоятеля, забувала про все й поспішала до нього. Врешті він збагнув, що їй неважко дати раду. Просто не зважав на неї, ніби не впускав у вуха її голосу, що лунав поряд. А коли вона забігала наперед і питала про щось, він не слухав її запитання, а тільки відчував, наче в повітрі перед ним повис знак запитання. Стояв і дивився на неї згори вниз. Помітив, що вона якась постаріла, виморена, але це його не зацікавило. Навіть коли побачив, що вона почала підмальовуватись, то не відчув нічого, крім нехоті, й аж тіпнувся, стримавши високий сміх. Потім вирішив, що вже годі дивитись на неї, й почав дивитися крізь неї, не кажучи ні слова, тож і не побачив подиву на її парум'яненому обличчі.

Минали дні, й він переконувався, що така байдужість вельми корисна. Вона давала йому змогу чемно розмовляти з канцелярієм, коли той приходив до нього додому, і водночас не усвідомлювати, чого він прийшов. Але часом, як от у розмові з регентом хору, цей хитрий спосіб викликав у співрозмовника погляд, у якому Джослін уже потім, пригадуючи, добачав справжній жах. А ще згодом, у мрячні осінні дні, коли величезне полотнище закривало небо на вершці що день, то вищої вежі, він відкрив, що в будь-яку мить може змусити співрозмовника замовкнути, коли схоче. Треба було сказати тільки: «Я мушу на вежу»,— так, як уперше сказав він, коли отець Анонім дорікнув йому, що він не читає не пов'язаних із вежею листів.

Незважаючи на полотнище, мряка проникала до церкви, але вона не могла ще похитнути його волю. Не похитнула вона і юнака, що й досі різьбив камінь. «Звичайно,— подумав Джослін ще тоді, коли розглядав другу

з чотирьох голів, кинutih потім у яму,— звичайно, обличчя аж надто худе. І рот розкритий надто широко. І хіба очі можуть бути аж отак вирячені?» Але нічого цього не сказав, бо любив свого сина в Христі, як і свою дочку в Христі; до того ж юнак не тільки врятував йому життя, тобто й волю, яка втримувала оці підпори, а й дивився на нього щиро, як відданий пес. А ось Гуді ніколи не дивилась так, навіть коли стикалася з ним вічна-віч.

Отже, вона весь час його хвилювала і її руді коси теж, але він відчував тільки жаль, що їй соромно, та ще якусь дивну тривогу. До початку грудня всі чотири голови були закінчені, і юнак поніс їх у вежу, де їх дожидали четверо верхніх вікон. Того ранку, коли Джослін дивився, як їх несуть нагору, в соборі сновигала й торохтіла, не вмовкаючи, Рейчел. Німого юнака вже не було поруч, і Джосліна цілком захопила думка про Гуді, покинуту Пенголом. «Чому я так знехтував її? Я ж їй потрібен!» І, ніби думка про неї викликала її, Гуді з'явилась — квапливо йдучи північним нефом, звела очі вгору, тоді звернула вбік, обминула середохрестя, ввійшла в галерею, все швидше, швидше...

— Дитино моя...

Він подумав: «Заради неї я повинен це зробити, хоч воно й відвертає мене від головного». І швидко пішов до південного виходу з галереї. І ось вона надійшла, так само квапливо, й хотіла обминути його.

— Дитино моя!

Сміючись, але трохи й сердячись, він перейняв її й розкинув руки, не пропускаючи. Вона зупинилась під стіною, боком до нього, й знітилась. Коси були скромно прикриті, обличчя відвернене, так що він бачив тільки запалу щоку.

— Дитино моя, я хотів...

«А що ж я хотів? Що я збирався сказати їй? Про що я можу спитати в неї?»

А вона вже благально говорила, звівши до нього обличчя:

— Пропустіть мене, отче. Будь ласка, пропустіть!

— Він повернеться.

— Прощу вас!

— А тим часом... Усі ці роки... Дитино моя, ти така рідна мені...

І раптом він уражено побачив, як побіліли в неї губи, а зуби аж вищирились. І ще він побачив, якими величезними, застиглими й темними можуть бути очі — ніби й

вони були теж вищирені, мов зуби. Вона підняла кошिका до грудей і прошепотіла ледве чутно:

— Ще й ви!

І вона кинулась геть — важко дихаючи, схлискуючи, прослизнула повз нього, побігла темною галереєю, аж важкий плащ лопотів, а з-під спідниці блискали ступні й кісточки.

Джослін узявся руками за голову й сердито, збентежено, розгублено промовив:

— Що це все означає?

А тоді струснувся, бо відчув, що вона не відпускає його, а це пошкодило б ділові. «Треба відкинути геть усі ці дрібниці, — подумав він. — Якщо й це входить до ціни — ну що ж, нехай. Та й яке пуття з цих роздумів, коли я не можу допомогти? У мене на руках занадто велике діло. Діло! Діло!»

В нього зринула думка, така яскрава, що він збагнув: її вкладено йому в голову. Це одкровення! «Треба піднятися над усією цією суєтою!» І разом з тією думкою знову прорвався високий, дратливий сміх. «Ось я понесу свою полум'яну волю на саму вежу!» Він опустил погляд на свою рясу й збагнув, що в ній незручно буде лізти по драбинах; але він нахилився, підібрав край рясина ззаду, протяг між ногами й захвав за пояс. Якийсь робітник, що спускався вниз, дав йому дорогу на першому помості сходів й постукав по лобі кісточками пальців. І раптом у Джосліновій голові стало легко-легко. Нарешті круг нього вигравало сонячне світло. Він піднімався вище й вище; ступив на темну, необгороджену площину трифорію, пірнув у колодязь кручених сходів, освітлений тільки вузькими щілинами стрільниць, немов зробленими для лучників на випадок облоги. Сходи скінчилися, і він побачив нові колоди над склепінням. Він побрався далі широкими драбинами серед світла з нижніх вікон вежі.

— Звичайно! — крикнув. — Звичайно!

Серце аж у ребра калатало, і він зупинився на хвилину — трохи передихнути. Сів на краю помосту, ніби крук на скелі. Робітники, що піднімалися й спускалися драбинами, зацікавлено поглядали на нього, але нічого не казали. Він посунувся на самий край і звисив ноги. Вхопився обома руками за стояк, вихилився з-за нього й глянув вниз.

Кути, стіни й вікна вежі вужчали донизу й здавалися такими тонкими, наче вони здатні витримати тільки власну вагу. Все було нове, чисте. Вісімдесятифутові про-

світи вікон, по двох в кожній з чотирьох стіп, помости, стояки, драбини, свіжообтесані колоди ясніли на сонці. Джосліна сповнювали страх і захват, наче малого хлопця, що всупереч забороні вперше видерся надто високо на дерево. В голові наморочилось, забивало дух, але він перемагав себе й, скосивши очі, дивився просто вниз — униз, униз, крізь усі отвори, аж у далекий світ середохрестя. Плити підлоги були тьмяні, як перше дно ями, знебарвлені глибиною й присмерком унизу, в соборі. Потім запаморочення минулось, лишилися захват і думка.

— Звичайно!

«Отаке, мабуть, відчуває птах, коли вільно пурхає з гілки на гілку або ширяє в небі. Отакими сірими, плазучими, прикутими до землі, мабуть, здаємося ми йому... Самі голови та плечі». Тільки-но подумавши це, він побачив, як унизу сунеться по плитах Рейчел, ніби щось виштовхнуто з самої землі. Відчувши себе вільним від неї, він обернувся до драбини, що вела нагору. Підвівся й почав лізти по щаблях ще вище, не зважаючи на свої білі ноги, непристойно оголені. На двісті з лишком футів над землею в них не було нічого непристойного. Він піднімався з помосту на поміст, раз по раз поглядаючи на самий верх, де мулярі пнулися до неба. Довкола знову панував гучний гамір роботи. Джослін зупинився передихнути коло «ластів'ячого гнізда» й побачив, що то ціла кімната, не менша за його спальню, підвішена в куті вежі й освітлена незаскленним вікном. Будівничий був там, він саме націлював свій візир крізь вікно на протилежний кут. Джослін, сяючи, зупинився коло нього на помості з чотирьох дощок і голосно вигукнув, збуджений і потішений висотою:

— От бач, сину мій! Підпори не осідають!

Будівничий відповів похмуро, не віднімаючи від ока свого візира:

— Хтозна, як воно там. Може, кожна підпора стоїть на своїй окремій підвалині.

— Я ж тобі сказав, Роджере. Вони плавають!

Будівничий дратливо степену плечима.

— Не кричіть, я чую.

— Роджере!

Джослін простяг руку, але Роджер-Муляр відсахнувся, ніби злякавшись доторку. Обійшов його по крайній дощці під білою стіною і притиснув візира до грудей.

— Я вам з самого початку сказав, отче, і тепер кажу те саме!

— Як ти можеш так говорити, Роджере, коли... коли

кругом тебе чудеса! Невже ти не відчуваєш? Невже ти не набираєшся з них сили, не навчаєшся, не бачиш, як вони змінили все?

Обидва помовчали, дивлячись один на одного. Чути було тільки цюкання каменярьських кирочок. Роджер-Муляр неквапно обдивився Джосліна від черевиків, голих литок та білих стегон аж до обличчя. Вони стояли віч-у-віч, і будівничий похмуро всміхався.

— Що змінили, то змінили...

Він відвернувся, розчинив двері «ластівчиного гнізда», тоді крутнувся й люто крикнув:

— Невже ви не бачите, чого наробили?

І пішов, грюкнувши дверима так, що будка аж задвигтіла.

Джослін глянув на стіни.

— Я знаю! Знаю! Авжеж, знаю!

Його підхопила раптова хвиля радості, і він, сміючись, рушив до сходів, а поки піднявся ними нагору, вже й забув Роджера-Муляра та кам'яні плити внизу.

Бо це був самий верх, тут росла вежа. Поміст із трьох дощок тягся попід усіма стінами, і на ньому працювали муляри. Працювали майже мовчки. Нахилялись над стіною, що була їм по коліно, а де й вище: там над помостом був викладений тільки один ряд каменів і на ньому тонкий шар розчину, а там муляри вже вкладали другий, а там — по всіх чотирьох стінах — зовсім не було мурування, тільки дерев'яне кружало, по якому вкладали арку. Дуги арок були вимурувані майже до самого верху, лишалося тільки місце для замкового каменя; Джослін знав, що кожна арка завершує собою двос вікон, об'єднує й перекриває їх, так що отвори вікон будуть частиною одного цілого. Біля кожного кружала була покладена кам'яна голова, і ті голови в захваті безмовно кричали в піднебесній висоті, серед ясного світла. Біля однієї стояв навколішки німий юнак і щось робив своїм різцем — зиркав угору, тоді сміявся безмовно, як і голова, над запаморочливою безоднею. Джослін несподівано для себе теж засміявся з щирої втіхи перед усім новим, що побачив тут, перед цим чудом. Зі сміхом у голові майнула нова думка, і він гукнув до німого, забувши про свою гідність:

— Тут, нагорі, ми вільні від усієї суєти!

І юнак теж засміявся — ласкавий пес; а тоді знов узявся до роботи.

Були тут і нові звуки. Не людські голоси, не стук сокири чи оскарда. Ні, це було тихе гудіння, не таке басове й густе, як рик, і не таке пронизливе, як бриніння каменю.

Джослін уважно прислухався й збагнув, що це шумить між камінням вітер. Він став навколішки, потім сів, поклав руку на верх стіни й заслухався того вітру. На хвильку до нього вернувся спокій, думки снувались у голові самі, виринаючи й зникаючи, і він був задоволений.

Оцей світ, світ каменю й дерева, був для нього чимсь новим. Макет там, унизу, був такий легенький і витончений, шпиль легко було тримати в руках, вікна — просто ніжний візерунок по боках вежі; але тут, нагорі, паперово-тонкі стіни обернулись каменем, скелею, а балки-голочки всередині — товстеними брусами, на яких могли розминутися двоє людей. Раптом він усвідомив, яка страшна вага чудесно підвішена тут, і попри весь спокій тієї хвилини світ наче перевернувся. «Треба бути ласкавішому з Роджером,— подумав він.— Ця вага, що для мене не означала нічого, весь час була у нього в голові. Та й віри йому бракує».

Тоді, щоб зупинити світ, який захитався перед очима, він зосередив думки на макеті, що стояв унизу, в напівтемному соборі. Та разом із думками про макет несподівано вернулись картини, які він уже вигнав з уяви, — картини того дня, коли земля повзла й камінь почав брижити. Джослін мимоволі знову затамував дух і прислухався. На мить між двома постатями — одна в синьому, друга в бурому — зринув Пенгол, що відмахувався мітлою, а перед ним пританцьовувала ще одна постать, безсоромно вистромивши з-між ніг макет шпиля. Потім він побачив водоспад рудих кіс. А потім відчув, що чіпляється руками за камінь, заплющивши очі й розкривши рота, а груди здушило, дихати важко. В голові знов усе перемішалось. Він напівпритомно сказав собі: «Ось вона, ціна! А чого ще я міг сподіватись? І молитись більш не можу, відколи все життя моє стало судільною молитвою волі, навіки вмурованої в цей храм.

Змилуйся! Напути мене».

Але відповіді не було. Тільки шепотів вітер у камінні.

Джослін розплющив очі, й перед ним відкрився світ з височини вежі. Світ теж був інший, незвичний. Він увігнувся чашею, на дні якої все було дуже виразне, а віпця танули в синій імлі. В подиві й захваті Джослін зіперся руками на камінь і звівся навколішки. «Так от як воно бути птахом,— подумав він, і, ніби підтверджуючи цю думку, повз його обличчя промайнув крук, що ширяв проти вітру, хрипко, обурено каркаючи на людей, які так зухвало вдерлись у його царство. Джослін зняв

руки з каменя й став на ноги, щоб схилені спини мулярів не заважали дивитись. Унизу видно було долини трьох річок, що зливались в одну поблизу собору. Річки відбивали сонце на вежу; звідси видно було, що всі ці місця, для ніг розмежовані відстанню й об'єднувані тільки уявою, насправді — частини одного цілого. На північному сході видніли три млинові греблі, три осібні водоспади, з'єднані милями водяної стрічки, що зміїсто тяглась до собору. Річка справді текла з гори. Джослін бачив білий камінь нового мосту в Стілбері, бачив навіть черниць — правда, тільки двох — у монастирському подвір'ї; хоч воно було обгороджене, та з висоти погляд перестрибував мур. Зрозумівши це, він перевів погляд на міст, примружив очі й побачив ріденьку вервечку в'ючних мулів, віслюків, возів, запряжених кіньми, піших крамарів, жебраків, селян, що несли кошики з городиною до базару на другому кінці мосту. Отже, сьогодні базарний день у Стілбері, а не тут, у місті. Джослін і так це знав, але тепер ще й побачив навіч. Його радість тріпотіла, наче крила. «Я б хотів, щоб вежа була тисячу футів заввишки, — подумав він, — тоді я зміг би бачити всю округу». І сам подивувався з себе, згадавши, чиїм ім'ям називатимуть шпиль. Немовби у відповідь він відчув за спиною свого ангела, що зігрівав його на холодному вітрі. «Отже, це правда, чистісінька правда; тут, нагорі, серед цюкання, стукоту, шкрябання, тут, ближче до хмар, я веселий, як дитина, що співає пісеньку. Я й не знав, що й досі можу бути такий щасливий!» Він стояв на дощаному помості під вітром і чекав, поки це щастя вгамує всю суєту в голові. Розглядав смужечки та латочки ланів, положисті пагорки, що спинались до лісистого зубчастого кряжа. Вони були м'які, теплі, гладенькі, ніби юне тіло.

Джослін став навколішки, стиснув губи, заплющив очі, перехрестився й почав молитву. «Навіть сюди, в Твою висоту, я приніс свою первородну гріховність. Бо світ — він не такий. Земля — це звалище безносих кістяків, що шкірять зуби до неба; всюди стоять шибениці, в пологах безперестану тече кров, борозни зрошує піт, скрізь доми розпусти, скрізь валяються в рівчаках п'яні. В усьому цьому околі нема нічого доброго, крім нашого великого дому, нашого ковчега, притулку, корабля, що вмістить усіх отих людей, а віднині матиме й щоглу. Прости мені».

Він розплющив очі й підвівся, шукаючи поглядом, куди відлетіло його щастя — чи не в височінь, де скоро постане решта вежі зі шпилем, у немислиму височінь. Там

на розгорнутих крилах ширяв великий птах, і він, згадавши святого Іоанна, промовив уголос:

— Це орел.

Та німий, що саме працював над устами кам'яної голови, теж звів очі вгору, тоді всміхнувся й похитав головою. Джослін по дошках підійшов до нього, нахилився й поскуб його за кучеряву чуприну.

— Ну й нехай. А для мене — однаково орел.

Та юнак уже схилився над роботою.

Біля найближчих пагорбів із землі з'являлись якісь горбики та клубки, ніби якимись чарами там виростали кущі. Виростали вищі, вищі й ставали людьми. За ними з'являлись інші горбики, що обертались у коней, жеребних ослиць, нав'ючених кошами — цілий караван подорожніх із ношею. Вони вийшли навпростець із-за найближчого кряжа, простуючи, мабуть, від того, що синів за ним. І рухались з пагорба просто на нього, Джосліна, до вежі, до собору, до міста. Вони прийшли не з заходу, довкруг Холодної затоки, глибоким узвозом, вибитим копитами за сторіччя. Вони ощаджали час, якщо не силу. І перед Джосліном саянуло видиво: інші ноги вслід за цими протопчуть до міста новий шлях, прямий як стріла; він зрозумів, що вежа вже панує над усім околom, вона змінила його, підкорила собі всюди, звідки її видно, створила новий краєвид, самим уже тим, що вона є. Він обвів поглядом увесь обрій і побачив, яке істинне його видиво. Вже з'явилися нові стежки, і люди гуртами чи гурточками йшли ними, сунули навпростець поміж кущами, по вересовищах. Уся околиця слухняно прибирала іншого вигляду. Скоро, коли цей великий палець зведеться до кінця, місто лежатиме ніби маточина в центрі визначеного долею колеса. Нова вулиця, Новий заїзд, Нова пристань, Новий міст — а тепер ще й нові шляхи, що приведуть нових людей.

«Я думав — буде просто. Я гадав, що шпиль довершить кам'яну Біблію, стане кам'яним Одкровенням. У своєму безумі й я гадки не мав, що кожен крок принесе нову науку й нову силу. І ніхто не міг сказати мені цього. Я мусив будувати, керуючись вірою супроти розуму. Це єдиний шлях. Та коли будуєш так, люди тупляться, як погане долото, або зриваються, як сокира з топорища. Мене надміру захопило моє видіння, щоб я міг зважати на це; і того видіння з мене було досить».

Він глянув униз, на невеличкий прямокутничок Пенголового «царства», де вже було куди менше стосів каменю; побачив і маленький квадратик подвір'я з аркада-

ми. Йому видні були навіть білі шашки, покинуті учнями школи хористів на парапеті аркади. Він перевів погляд на будинки, що ними було оточене велике подвір'я. За червоними кряжами покрівель видніли задвірки, в них — корови та свині. Он якийсь дід важко додибав до відхідка і, певний, що за огорожею ніхто його не бачить, не зачинив за собою дверей. Ще через три двори з будинку вийшла жінка: малесенька цятка білого й більша — бурого. Вона, видно, йшла до сусідів. У обох руках вона мала дерев'яні цебра, коромисло лежало під стіною. Примруживши очі, він розгледів у відрах молоко, й похмуро посміхнувся, побачивши, як вона доливає цебра водою. Жінка підняла цебра, зникла за червоною покрівлею, знову з'явилась на вулиці й перейшла її, обминаючи п'яного, що лежав у рівчаку, ліниво помахуючи рукою, а собака задирав на нього лапу.

— Слизняк.

Джослін злякано обернувся. Але Роджер-Муляр дивився не на п'яного. Він дивився кудись удалеч, на південний схід, у бік не видного звідси моря.

— Гнида.

За сімома іскристими колінами річки стояла на березі купка осель.

— Що ти там побачив, Роджере?

— Гляньте на нього, злодюгу! Зараз заб'ється в «Три барила». А баржа з нашим каменем простоїть під берегом цілу ніч і цілий ранок, поки він там не нажлуктиться. Йому начхати, що ми тут сидимо та свистимо!

— Сину мій...

Будівничий визвірився на нього:

— А мені що? Чи вам? Ви ж свого домоглися!

Запала тиша. Ніби ударом оглушило вуха. Підвелися обличчя мулярів, припинився стук і шкрябання.

— Тихо, Роджере. Тихо.

— Тихо! Та я...

Роджер-Муляр закрив руками обличчя й різко сказав:

— Гей, ви там! Працюйте!

Стук почався знову. Роджер-Муляр опустив руки, але не глянув на Джосліна. Він відійшов, не сказавши більше ні слова, й важко, по-ведмежому почав спускатися драбинами.

Джослін провів його поглядом, і в нього зринула ще одна думка. «Я боюся спускатись,— подумав він.— Моє місце тут. Але спуститись доведеться, бо жодна людина не може жити серед орлів». І він примусив себе спуститися драбинами повз «ластів'яче гніздо», з помосту на

поміст, а тоді гвинтовими сходами в тьмянний світ собору, на сірі щільні плити між підпорами. Він хотів дещо сказати будівничому, та між ними упхалась Рейчел, і він не зміг відмахнутись від її настирливих теревенів: «Ви, мілорде, вже не такий блідий, вам цей рух корисний; а як би я хотіла піднятися за Роджером туди, нагору, де він працює, але ж я боюсь висоти, як чистилища,— її розмальоване обличчя аж тіпалось, і все тіло теж тіпалось від потоку слів,— я мушу стовбичити вниз, серед оцього бруду, а той Пенгол покинув свою роботу, це ж чистий злочин, отакі вони є, чоловіки, ну, звісно, не всі, є й путящі, не будемо називати на ім'я, але цей завіявся хтозна-куди, ні слівця не сказавши своїй Гуді, а вона ж, бідолашечка, нарешті при надії, така мила жіночка, і отак її покинути...»

Джосліна підхопила хвиля шаленого гніву, люті на того п'яницю в рівчаку й на другого, в «Трьох барилах». І він гукнув до Роджера, що дивився кудись убік.

— Сину мій! Скористайся моєю владою. Пошли когось на доброму коні до «Трьох барил». І хай візьме нагая, а коли буде треба — хай скористається ним!

А потім він пішов нефом геть, геть від сміття й теревенів. Ішов, і сльози текли в нього по щоках. «Яку ж велику науку дістав я! — думав він.— Яка страшна висота, і сила, й ціна!»

Поки дійшов до західних дверей, він уже опанував себе. Обернувся до престолу й хрипко промовив:

— Ти почув мої молитви, о Господи! І ці сльози — сльози радості, бо Ти згадав рабу Твою!

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Коли Джослін знову піднявся на вежу, кам'яні голови, що кричали осанну, вже були вмуровані над кожним вікном. Він перехилився через вивершену над ними стіну й побачив їх згори: у кожної волосся відкинуте вітром назад, у кожної ніс стримить уперед, наче дзьоб. Вони волали до тих стежок, що їх протоптували ноги на пагорбах, вони не помічали птахів, що сідали на них і лишали білі цятки посліду. А зазирнувши в колодязь вежі, він побачив, як відновлюють склепіння над середохрестям — там лишився тільки круглий отвір, крізь який насилу розрізнялися в сутіні плити підлоги. Але крізь отой отвір робітники ще піднімали сторчма колоди. Джослін і сам причастився — чи то спостерігав його,

відіпхнутий у кут — того шаленства, наповненого рипінням, гупанням, криком, коли бруси вкладали на верх вежі, щоб настелити підлогу другого поверху. Бо вежа мала піднятися ще на вісімдесят футів, і там буде ще одне приміщення, ще ряд вікон, ще голови, що кричатимуть осанну, ще помости й драбини, аж було жаско думати про це, принаймні тут, де твердий камінь і дерево зависли в повітрі, серед птахів, і дух перехоплювало, коли глянеш на низку квадратів, що все меншали донизу, і круглий отвір у дні, яке було насправді склепінням, верхом.

І на цьому ділі лежало благословення — так підказувала Джослінові його непохитна, всепоглинна воля. В грудні настали дивні дні, коли до собору не зазірало сонце, а неф був схожий на печеру. В ті дні він нічого не міг робити в темному храмі, тільки нести тягар своєї волі, знаючи, що кінець кінцем усе вийде на добре, хоча вага першого поверху вежі й другого її поверху, який ще ріс, відчувались великим тиском у голові. В ті дні він видирався нагору нетерпляче, мов дитина, що шукає розради у матері. Та він не хотів згадувати матір. А коли згадував, то зразу в думках виринала Гуді з рудими косами під наміткою й видушувала йому з очей сльози.

В такі дні, простуючи зі свого дому через подвір'я до західних дверей, він ледве бачив крізь туман власні ноги; і хоча в нефі, мов у величезній бульбашці, туману не було, там стояла майже цілковита темрява. Піднімався крученими сходами до склепіння — і опинявся в сліпучому світлі. Бо там, нагорі, сяяло сонце; але навіть те проміння, що пронизувало вежу, було тьмяне супроти світла, що пломеніло над головою, заливало свинець, шибки, камінь, осявало зісподу бруси перекриття, так що па них видні були й сліди сокири. А потім, коли він піднімався крізь це сяйво до другого поверху, по драбинах і помостах, де працювали посинілими руками мулярі й теслі, й нарешті добрався до зазубреного верху, — тоді його сліпило до болю в очах, і він мусив затуляти їх долонею. Довкола видніли тільки пагорби й більше нічого. Над долиною й над містом лежав сліпучо-яскравим покривом туман, і тільки вежа, хоч па пій ще не було шпиля, пронизувала його. Тоді Джослінову душу сповнювала дивна втіха, а на якусь хвилину — навіть спокій.

Та були й інші дні, коли туман покривав і вежу. Тоді робота сповільнювалась чи навіть припинялась, і Джослін мусив лишатися внизу з усім своїм тягарем. Військо будівників працювало в піддашнях та повітках, наче на морському дні. Обтісували колоди. В тому піддашні, що

коло виламу в північному трансепті, лежали один на одному складені з брусів восьмикутники — насподі найбільший, далі менші й менші. Стос їх виростав і вже був вищий за людину. Теслі ставили на кожен брус якісь хи-мерні позначки й розбирали восьмикутники, а будівничий понуро розглядав макет із паличок у подобі гостроверхо-го ковпака. До нього мало хто підходив, робітники незлюбили його. Він був тепер надто похмурий, надто різкий, часто вибухав шаленим гнівом, а потім квапився геть, і Рейчел, зморена, нарум'янена Рейчел, дріботіла коло нього, ні на хвилику не вмовкаючи. Джослін уже перейнявся пекучим співчуттям до цього раба великого діла, і йому тяжко було бачити, як Роджер повільно, понуро піднімається драбинами, або стоїть, дивлячись пильно, як завжди, крізь свій візир угору чи вниз, або при-слухається до чогось у середохресті.

Тепер там часто бувало до чого прислухатись. Під кінець грудня камінь знову почав бриніти. Той звук лунав не весь час; часом цілий тиждень підряд у приділі Пресвятої діви ніщо не заважало хорів співати. Але й тоді люди відчували якусь невиразну тривогу і, намагаючись її з'ясувати, вирішували, що погода надто суха або надто холодна; та врешті в вухах починало колоти, наче голочками, а віддих хтозна-чому перехоплювало. А потім ті голочки обертались у дзвін, з грудей виривалось протягле зітхання, й серце сповнювалося раздратуванням і страхом. Навіть городяни та подорожні збиралися коло західного порталу й стояли, вслухаючись у те грізне диво — спів підпор; але ніхто не доходив до середохрестя, як раніше. Робітники, зачувши, що камінь співає, припиняли роботу, перезирались, тоді знову брались до діла. Тепер вони сміялись дуже рідко. Тільки Джослін, надітий на рожен своєї волі, бадьоро казав, відчувши голочки у вухах:

— Воно минеться.

Та зима тяглась до весни, росточки квітів — до поверхні землі, вежа — до неба, а каміння бриніло дедалі частіше.

Десь під той час Джослін помітив у будівничому ще одне. Він занепокоєно стежив за Роджером, оцінюючи його як своє знаряддя, рахував кожен його крок на драбинах, вичікував хвилини, коли знаряддя треба буде підгострити чи міцніше заплішити держак; але, хоч як пильно придивлявся, не добачав під знайомою зовнішністю, знайомими рухами нічого нового. І от якось, дивлячись крізь отвір у склепінні, як Роджер піднімається на

вежу, він у подиві збагнув, що будівничий боїться висоти так самісінько, як Рейчел. Боїться, але перемагає страх. Висота — частина його ремесла, частина його життя, але він не тішиться нею, як Джослін, йому, видно, невідомий оцей захват, що аж віддих забиває, коли ступиш на хистку дошку тут, нагорі, де вже не чути, як співає камінь, де під ногами тільки ця хистка, пружна дошка над безоднею. Збагнувши це, Джослін тепер співчутливо дивився, як Роджер піднімається нагору, як він повільно, розмірено переставляє ноги, зовсім не так недбало, як дехто з його робітників, і весь час дивиться, за що тут можна триматись руками. Джослін бачив увесь колодязь вежі, аж до темних плит унизу, і розумів, чому на драбині Роджер тиснеться ближче до стіни, а не ступає на середину щабля. Вітер шмагав рідкими бризками дощу непокриту Джослінову голову, але Джослін, ні за що не тримаючись, стояв нагорі під тим вітром і дожидав Роджера, з якого видно було тільки голову та плечі, ніби обсновані якоюсь сіткою.

— Чому ти боїшся, сину мій?

Будівничий стояв перед ним, важко дихаючи. Він поклав руку на мурування.

— Знову бринить.

— Ну то й що? Скільки разів уже бриніло, та й стихало.

Джослін подививсь угору крізь ріденький дощ.

— Ти знаєш, Роджере, я оце подумав... Отой хрест, що нагорі... що буде нагорі.

— Знаю.

— Адже він буде більший за людський зріст? А на макеті — цяпечка, малій дитині на шию.

Будівничий заплющив очі й рипнув зубами. Тоді застогнав.

— Що таке, Роджере? Що ти хочеш сказати мені?

Будівничий подивився на Джосліна, що стояв перед ним на тлі неба, й хрипко промовив:

— Змилуйтеся.

— Що, знову?

— Велебний отче...

— Ну, що?

— Годі вже.

Джослін і далі усміхався, але його усмішка застигла. Будівничий рвучко простяг уперед вільну руку.

— Усі й так уже приголомшені красою того, що ми... того, що ви...

Роджер відвернувся, зінерсь на мурування обома лік-

тями, сховав обличчя в долоні, й голос його зазвучав приглушено.

— Прощу вас, змилюйтеся.

— Крім тебе, ніхто не зуміє.

Будівничий хвильку помовчав, не відкриваючи обличчя. Нарешті, не підводячи його, заговорив:

— Спробую вам розтлумачити, у чому вся заковика. Каміння бринить. Я не знаю чому, але можу здогадуватись. Оце ж бо й клопіт, розумієте? Я завжди тільки здогадуюсь. А як достеменно питаєте, то не знаю нічого. Чи принаймні не так, як ви...

Він скося зиркнув на Джосліна.

— Не так, як ви, коли промовляєте в церкві перед людьми. Розумієте?

— Чом не розуміти.

— Отож ми, кажу вам, тільки здогадуємось. Ми опінюємо, що те чи те досить міцне. Але чи так воно насправді, ми не знаємо, поки нема повного навантаження. А ще ж і вітер, оцей вітер, що начебто тільки ледь во-рушить волосся у вас на голові...

Він сердито втупився в Джосліна.

— Ви маєте такий прилад, щоб зважити вітер, отче? Дайте мені його, і я вам скажу, що встоїть, а що ні.

— Але ж підпори не осідають. Я ж тобі сказав.

— Вони почали бриніти.

— Ти досі ніколи не чув, щоб будівля бриніла?

— Ніколи. Довкола нас усе нове, нечуване. Ми будуємо наздогад.

Він задер голову на товстій шиї й утупив погляд у небо.

— А тепер іще й шпиль: ще півтораєста футів. Отче, цього, що с, досить!

Із Джослінової голови спокійно озвалась воля. Він сам почув її слова:

— Я тебе розумію, сину мій. Знов же — тобі бракує відваги. Сказати тобі, в чому наше життя? Уяви собі мушку-одноденку, що живе тільки один день. А отой он крук, що літає над нами, знає щось і про вчорашній, і про позавчорашній день. Крук бачив, як сходить сонце. Можливо, він знає, що воно сходитиме ще. А одноденка не знає. Жодна одноденка не знає, що воно таке! Ось у чому наше життя! Ні, ні, Роджере, я не збираюсь виголошувати тобі казання про те, що наше життя жахливо коротке. Ти незгірш за мене знаєш, що воно нестерпно довге, і все ж його треба терпіти. Але наша доля не така, бо ми обранці — і я, і ти. Ми одноденки. Ми не знаємо, що

нас чекає вгорі, коли піднімаємось туди фут за футом; але ми повинні прожити все своє життя з ранку до вечора, щохвилини відкриваючи щось нове.

Роджер пильно дивився на нього, облизуючи губи.

— Ні, не втямлю я, що ви мені розкажете. Але я знаю, скільки шпиль важитиме, а яка в ньому буде міцність — не знаю. Ось гляньте, отче, вниз: отут, через стіну, вздовж вікон, кутів, простінків, аж до покрівлі, до вершечка кедра, що в подвір'ї.

— Бачу.

— Проповзть по всьому поглядом, як комаха, фут за футом. Ви гадаєте, ці стіни міцні, бо вони кам'яні? Де там! Це тільки плівка зі скла й каменю, напнута на чотирих ребрах,— по одному в кожному куті. Ви це розумієте? Камінь між стояками не міцніший за скло, бо на кожному дюймі я мушу оцадити вагу, купувати міцність коштом легкості або легкість коштом міцності; вгадувати, яку дати товщину, ширину, відстань, поки аж серце затинається від самої думки. Дивіться вниз, отче. Не дивіться на мене — дивіться вниз! Ви бачите, як скріплені ребра по кутах? Я скріпив камінь, але я не можу зробити його міцнішим! Камінь ламається, колеться, кришиться. Та навіть тепер, коли підпори бринять, оце от, може, ще й устоїть. Я зроблю над вежею покрівлю, можу ще поставити флюгер, його видно буде за багато миль.

Джослін раптом завмер і насторожився.

— Кажі далі, сину мій.

— Але шпиль — ну ніяк неможливо! Вам треба піднятися аж на таку висоту, отче, щоб ви зрозуміли, певже ви цього не бачите? Це буде кам'яна плівка на кам'яному кістяку. А всередині — низка отих восьмикутників, що вище, то менших. Але ж вітер, отче! Треба скріпити ті восьмикутники один з одним і підвісити всі до кам'яного наголовка, щоб вони своєю вагою втримували плівку на місці. І знов — вага, вага, вага! І вся та вага ляже на колони, на плівку стін, на ті підпори, що бринять...

Він ухопив Джосліна за рукав.

— І навіть це ще не все. Хай хоч як намагаться, а зовсім прямовисно шпиль на стіни не тиснутиме. Він розпиратиме оці чотири наріжні ребра — розпиратиме на боки! Можна — і треба — па кожен ріг поставити шпиль, щоб тривкіш було, але — не дуже високий, бо знов же вага. Де та межа, до якої я можу дійти, врівноважуючи одне другим? Звісно, можна вставити в шпиль один восьмикутник, і другий, і, може, й третій,— його

пальці стисли Джослінову руку, — але раніше чи пізніше замість оцього дзвону ми почуємо в соборі щось інше. Гляньте ще раз униз, отче. Раніше чи пізніше ми почуємо гуркіт, грім, рев. Оці четверо наріжних ребер розхляються, як пелюстки квітки, і все, що є тут, нагорі, — камінь, дерево, залізо, скло, люди, — рине вниз, у собор, як гірський водоспад.

Роджер якусь хвилину помовчав. Потім заговорив знову — тихо, майже пошепки.

— Я вам кажу... все інше в таємницях мого ремесла сумнівне, але це — певне. Я знаю. Я бачив, як валиться будівля.

Джослін стояв із заплющеними очима. В голові його вище й вище виростав стос восьмикутників із дубових брусів завтовшки в фут. Він зціпив зуби, і на хвилику йому здалося, ніби каміння під ним ворухиться, розповзається на боки. Шпичастий ковпак півторафта футів заввишки почав обсуватись униз, розвалюватись, розсипатись серед пилюки, диму й гуркоту, все швидше й швидше, викреслюючи іскри, вогонь і грім, і трощив собор, аж кам'яні плити підскакували, мов трісочки, поки звалище не поховало їх під собою. Це відчуття було таке виразне, наче й сам він упав з південно-західним ребром вежі, що впало на подвір'ячко з аркадами, переломившись, наче нога в коліні, й розвалило книгозбірню, ніби ударом ціпа. Джослін розплющив очі: йому аж млосно стало від того уявного падіння. Він учепився руками в стіну, а внизу подвір'ячко з аркадами хиталось сюди-туди.

— Що ж нам робити?

— Зупинитись на цьому.

Відповідь вискочила зразу, і ще перше, ніж минулася млість, а подвір'ячко перестало хитатись, якимось настороженим куточком мозку Джослін зрозумів, як будівничий підводив його до цієї відповіді.

— Ні, ні, ні, ні...

Він мурмотів, хитав головою й зважував усю розмову. Зрозумів, що вирок остаточний, що останній Роджерів засіб, розмова про незбагненні закони будівницького ремесла, умисне розпочата не внизу, на твердій землі, а тут, нагорі, щоб наче важелем підважити його волю в хвилину запаморочення й повалити, зломити її за одну мить.

— Ні.

Врешті відповідь пролунала твердо. Це була відповідь меча мечеві: брязь, блись, брязь!

— Роджере, я тобі кажу, що це можна зробити.

Будівничий гнівно сахнувся від Джосліна й зупинився в кутку вежі, повернувшись до нього спиною. Стояв, підставивши обличчя дощеві, й дивився перед себе невидючим поглядом.

— Слухай, Роджере!

«Що я можу йому сказати? Хвилини десять тому я щось говорив про однокенка, але вже не пам'ятаю що. Нехай же до нього промовить моя воля».

— Ти хотів залякати мене, як залякують дитину казкою про мару. Ти добре все обміркував, що мені казати, правда? І все ж ти знаєш, що не можеш утекти. Не можеш. Не можеш покинути діла. І весь цей час твоя допитлива, розумна голова шукала шляху, як обійти неможливе. І ти знайшов той шлях, бо для цього ти живеш на світі. Але ти ще боїшся. Краще частина тебе хоче спробувати, а решта скиглить та огинається.

Джослін підступив до широкої спини й заговорив у дощ, у порожнечу.

— Зараз я тобі скажу те, чого більш ніхто не знає. Вони, мабуть, гадають, я божевільний; та хай і так — що з того? Колись вони дізнаються про все, коли я... але тобі я скажу все зараз, як чоловік чоловікові, отут, на цій недокінченій вежі, на висоті, де більш ніхто не почує. Сину мій! Наш собор — це ніби начерк молитви; а шпиль буде начерком тієї молитви, що піднесеться пайвище! Бог відкрив це мені, негідному рабові своєму, у видінні. Він обрав мене. Він обирає й тебе — щоб ти відтворив той начерк із скла, заліза й каменю, бо синам людським треба чогось того, що можна бачити очима. Ти гадаєш, ніби можеш утекти? Ти не в моїх тенетах — так, Роджере, я багато розумію, я розумію, як воно мучить, корчить, терзає тебе, — але це тенета не мої. Це — тенета господні. Ні ти, ні я не можемо ухилитись від цього діла. І ще одне. Я тепер побачив, що ми й не можемо зрозуміти в ньому все до кінця. Ти, певне, думаєш, що воно безглузде. Воно лякає нас, воно нерозумне. Але відколи це бог вимагав від своїх обранців розуму? Цю вежу називають «Джосліновим Безумом», правда?

— Я чув, що так казали.

— Тенета не мої, Роджере, і безум не мій. Це господній безум. Навіть у давнину бог не вимагав від людей чинити розумно. Це люди можуть робити й самі. Вони можуть продавати, купувати, лікувати, правити. А тоді з якоїсь таємної глибини приходить веління зробити щось зовсім безглузде — збудувати ковчег на сухому; сісти на купі гною; одружитися з блудницею; покласти сина на

жертвний вітвар. І тоді, коли в людини знаходиться віра, народжується щось нове.

Джослін хвилю помовчав, дивлячись на Роджерову спину. Доц голочками колов обличчя. «Це мій голос вимовив такі слова,— подумав він.— Ні. Не мій. Це голос всепоглинної волі, моєї владарки».

— Роджере!

— Що?

— Ти добудуєш шпиль. Ти гадаєш, що це твої власні руки, а вони не твої. Ти гадаєш, що це твоя голова думала, думала, придумувала, як зробити, а тепер тихо пишається, що придумала. А воно — не твоя. І не моя підказує мені ті слова, що вимовляє мій язик.

Потім вони знов замовкли; і Джослін знав, що з ними є третій — його ангел, що стояв на холоді, під дощем, гріючи йому спину.

Нарешті будівничий заговорив байдужим, покірливим голосом:

— Залізо. Може, залізо витримає. Не знаю. Можна отут нагорі стягти вежу великим залізним поясом і так скріпити камінь. Не знаю. Досі ще ніхто не вживав так багато заліза. Ні, не знаю й не знаю. Та й обійдеться воно дуже дорого.

— Я добуду грошей.

Джослін майже несміливо простяг руку й торкнув будівничого за плече.

— Роджере... Знай, що Він не буває жорстоким без потреби. Ні, до тих, хто по безсиллю своєму потребує цього, Він навіть посилає розрадника, щоб стояв у них за спиною! Той розрадник зігриває їх під дощем та вітром. А ти необхідний. Подумай лишень, що має відчувати долото, коли його безнастанно, годину за годину, загавяють у тверде дерево! Але потім його змащують, загортають у шматинку й ховають. Добрий майстер ніколи не вживе знаряддя для роботи, до якої воно непридатне, ніколи не занедбає його.

Він змовк і задумався: «Може, я говорю не стільки до нього, скільки до себе. Колись це була радість; а тепер — уже ні. Дивно... Тільки хочеться спокою».

— І ще, Роджере: коли ти збудуєш вежу й вона стоятиме тут, перед людськими очима,— тоді тенета, може, й порвуться.

Будівничий пробурчав:

— Не тямлю я, про що це ви.

— Але будуй швидко — швидко! А то піддасися найбільшому злові, і вони не порвуться ніколи!

Будівничий крутнувся до нього й нахилив голову, як бугай:

— Зоставте свої проповіді для себе!

— ...Бо всі ви стали мені дуже дорогі... ти й усі інші — і я вже живу вами.

— Про що це ви?

«Еге, про що це я? — подумав Джослін.— Я думав щось про Гуді та Рейчел... Треба поговорити з нею, як оце з ним — як Воля говорила з ним».

Він поважно кивнув будівничому.

— Мені вже треба вниз, Роджере. Є одна справа.

І почав спускатись по драбинах зі своїм ангелом; та перше, ніж зник з очей, ще почув тихий Роджерів голос:

— Ви, мабуть, сам диявол. Сам диявол.

Та Джослін спускався все нижче, він уже не чув Роджера, а підпори бриніли знов; і, поки він опинився внизу, через той звук забув, що хотів зробити.

Потім вежа майже цілий місяць не росла вгору, зате увінчалась цілим гайком шпиків по три на кожному розі, середній із трьох найвищий. Роджер-Муляр тепер менше бував нагорі, нагляд за робітниками він полишив на Джігена, а той весело покрикував на них і безугавно жартував. Джослінові теж довелося вернутись до своїх настоятельських обов'язків, надолужувати згаяне, але він згаяв уже надто багато. А будівничий майже весь час був унизу, щось обговорював із ковалями, і Рейчел теж крутилась там та торохтіла. Через це Джослін не міг туди підійти, а на вершечку вежі стало затісно, і він тільки поглядав туди, задерши голову. Бачив, хоча й не чув ні слова, як Джіген жартами підганяє каменярів, що витісували в усіх чотирьох стінах вежі жолобки, куди мала лягти щільно припасована до каменю залізна опаска. Зрідка він піднімався нагору, до гайка шпиків, і звідти бачив, як оживає довге піддашшя над річкою. Звідти йшов дим. З ранку аж до півночі там дзвеніли молоти, ніби хор незграйних дзвонів; а коли смеркало, в річці відбивалися вогні. В середині вежі в обох підлогах лишилися тільки невеликі отвори посередині. Шпилики росли, а тим часом робітники знімали вже непотрібне рихтовання. Із стін виривали лежні, а більшість дірок після них закладали каменем. У ті, котрі лишилися, цікаво й поважно зазирали круки та голуби. Незабаром усе прибрали, zostалися тільки круті дерев'яні сходи, що зигзагами піднімалися попід стінами, та линви, що звисали крізь отвори. Єдиною тимчасовою спорудою, що лишилась у вежі, було «ластівчине гніздо», де робітники тримали

своє знаряддя, а будівничий — вимірювальні пристрої; а що невдовзі мало з'явитися просторе приміщення внизу самого шпиля, то й «ластівчине гніздо» мали розібрати. Риштовання лишилось тільки круг самого вершечка вежі, немов скуйовджена чуприна на голові або лелече гніздо над фантастичними вісімдесятифутовими щілинами вікон.

А тоді одного дня спалахнула суперечка в капітулі, де звістку про нові витрати сприйняли спочатку недовіркою, потім обурено. Врешті Джослінові сяйнуло, що йому треба скористатися своєю особистою печаткою, і він так і зробив удома, без дальших суперечок. Але після того напруженого дня до нього вернувся високий короткий сміх, і ангел став приносити йому не тільки благословення, а й тяжку втому; власна його воля ослабла, і він не мав уже влади над думками та образами, що зринали в голові: шпиль, руді коси, вовче виття. Його знов потягло нагору, на вежу, де він знаходив такий дивний спокій. Він вийшов на подвір'я — і враз помітив, що там стоїть тиша, наче весь світ затамував дух, бо в піддашші вже не дзвеніли молоти. Джослін увійшов до собору; там саме не правилася ніяка служба, а підпори тихо бриніли: «і-і-і-і-і», — наче тягар став для них нестерпний. Він повільно, незворушно подався крученими сходами нагору, туди, де виріс гай шпиликів, де панували спокій і щастя. Віп піднімався нечутно, наче привид, і тому вже на дерев'яних сходах у вежі раптом почув стогін. Джослін зразу скам'янів, поставивши ногу на вищій щабель, учепившись обома руками в поруччя; вага ангела згинала йому спину. То був стогін тварини, яка попала в пастку, — може, олениці, — що вже й не борсається, вириваючись, а конає в знесиллі й відчаї. Джослін скоса позирнув на «ластівчине гніздо». Віконце аж під стріхою перетинав стояк із необкорованої жердини; і в той стояк учепилась рука. Джослін без ліку разів бачив, як та рука лягала на камінь чи дерево, піднімала візир, стискалась у гніві — засмагла й червона, вона була йому знайома, як власна, бліда, безбарвна. І в ту ж мить, коли він розгледів руку, аж побілілу на кісточках від конвульсивного стиску, розгледів, але ще й не впізнав, — на неї рішуче лягла інша рука, менша, біліша, ніжніша.

Знерухомілий, розкривши рота, не кліпаючи очима, стояв він на драбині — й чув голос, її голос, що допіру стогнав, а тепер благов, умовляв, лагідний і щирий:

— Але ж я не сміялася, правда?

Цупкі пальці пустили стояк, дві руки сплелись і зникли з його очей; а тоді, ніби з ями під сірими плитами,

важко прорвався другий голос, іще дужче знайомий:
— О боже!

Джослін квапливо позадкував сходами вниз, так і не стуливши рота. Він зупинивсь аж на балках над склепінням нефа, схилив голову й затулив вуха руками. Хитався з боку на бік і водив поглядом по кам'яних стінах круг себе. Тоді помацки добрався до кручених сходів і, спотикаючись, спустився ними. В темряві на сходах перед його некліпними очима вирували спогади — дівчинка в зеленому біжить через подвір'я і, побачивши мілорда настоятеля, велебного отця, чемно сповільнює ходу; а він помічає несміливу усмішку, пісеньку з дитячої гри, й тішиться, й урешті починає виглядати малу, так, виглядати, дождатись, милуватися нею, і йому так тепло на серці, це така неземна втіха, а потім він її віддає за кульгавого, руді коси вкрива намітка, а тепер — оце шатро...

— Ні, ні, господи боже, не треба!..

Ось вона, ціна каменю та дерева.

Джослін нарешті спустився в неф, до бринючих підпор, а там уже крутилась Рейчел, вона підбігла до нього, і в нього вирвався короткий високий сміх.

— А Роджера нема ні в кузні, ні в теслярні, може, він пагорі, на вежі, або на сходах, а йому ж треба попоїсти, віп зовсім охляв... — через весь собор, аж до подвір'я, де вже смеркало, вона дріботіла за ним, не вмовкаючи й на хвилину. Коло західних дверей Джослін обернувся й поблагословив її, змученим серцем співчуваючи нещасній, а вона стояла перед ним, і на неї тисли згори сповідники, мученики, святі; нескромно червона сукня ще теліпалась на дебелим тілі, а вона вже мовчала, затуливши рот руками, й з пристаркуватого підмальованого обличчя напружено, тривожно дивились на нього банькати очі. Джослін пішов додому й нарешті впав навколішки в своїй кімнаті, так і не стуливши рота і втупивши в порожнечу широко розплющені очі.

До вечора другого дня «ластів'яче гніздо» вже було розібране.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Він став на молитву, але й молитва вже була не така. Він зіщулився в якийсь сірий клуночок, напружений, наляканий, а коли зводив очі вгору, де колись знаходив розраду, тепер там горіли скуйовджені руді коси, і він опускав голову. Він запевняв себе: «Треба

принести все це в жертву!» А потім слова десь відлітали, і в голові мимовільно зринало одне-єдине запитання: «В жертву чому?» Зусиллям волі проганяючи з думки ті коси, він на кілька хвилин ставав більш-менш вільним; а потім вони знову з'являлись, ніби зумисне повернуті на те місце кимось або чимось, і маяли перед ним, сліпучі, ніби живі; й сама вона верталась — із зеленими кісниками, в роздертій сукні, й чорні западини очей невідривно кудись дивилися. Джослін підводився й ішов невідь-куди. Інколи він сердито твердив собі: «До роботи! До роботи! До роботи!» — і починав допитуватись у зайнятих ділом людей, але потім згадував, що вони нічого про його справи не знають. Якось, зайшовши до безлюдного собору й самотньо зупинившись коло західних дверей, зі своєю бурею в серці, він побачив, що вона йде через неф, важка й незграбна через вагітність, і відчув у собі дивну суміш любові, хтивості й жадібної цікавості: як, де, коли, що? Бо слова, що пролунали в «ластів'ячому гнізді», ніби вирвали його з упевненості й затягли в хаос, де всі четверо були ніби поєднані в якомусь нечестивому шлюбі. Коли буря в душі вщухла й він отямився, то збагнув, що кричав уголос, бо довга кам'яна печера нефа ще відлунювала, але які слова вигукнув — цього він не знав.

«Треба піти до неї,— подумав він,— урятувати, що ще можна»,— та тільки-но подумав, як відчув, що хтива цікавість сидить у ньому, немов проказа, і коли він застане її саму, то зможе тільки допитуватись, дошукуватись, вимагати правди, сам не знаючи, чого йому треба. А потім він раптом ніби побачив себе збоку — високого чоловіка в рясі, біля західних дверей собору, зі зціпленими руками, втупленого очима в дощану переділку. І він знову подерсь нагору, в безлюдну вежу, повз те місце, де було «ластів'яче гніздо»; там його шпигнуло в серце, забило йому дух. Він примусив себе подивитися з вежі на світ, де інші люди були заклопотані незбагненими для нього справами,— і побачив, що багато їх занедбали ті справи. Вежа з гайком шпиків вабила їх. В кінці вулиць, що сходилися до собору, тепер не було безлюдно. Там стояли чоловіки й жінки, позводивши до вежі обличчя, що з такої відстані здавалися просто світлими цятками. Коли хтось відходив, його місце зразу займав інший. Весь час одні відходили, інші підходили; Джослін, дивлячись на них, відчув страшну прикрість і кинув за вітром слова:

— Що ви, люди, знаєте про все це?

Вежа під ним була непохитна й байдужа. Він оки-

нув її поглядом — кам'яний гай, вирощений круг того місця, де мав підвестися шпиль. «Це зовсім не схоже на мій макет,— подумав він.— Не схоже й на моє видіння, але ми робимо те, на що спроможні. Може, це тільки креслення того безуму, про який вони не знають».

А потім закричав скільки духу:

— До роботи! До роботи! До роботи! Чому тут нема нікого?

І заквапився вниз, щоб розшукати будівничого. Поки опинився внизу, роздратування змінилось нестямним гнівом. Але будівничий був зайнятий ділом. Він зібрав своє військо в піддашші коло північного трансепту й щось хрипко втлумачував робітникам — щось у душі свого досвіду, досвіду життя одноденки. Коли Джослін почув Роджера, гнів у ньому згас, але його охопила нетерплячка самому все почути й збагнути, бо Роджер-Муляр давав усім настанови, що кому робити. Джослін зрозумів, що йдеться про залізну опаску; захоплений думками про неї, неспроможний молитись, він пішов додому, й там до нього явилися ангел і диявол, і знов розперезався нечестивий шлюб, і він не міг дочекатися світанку. Великий дзвін на окремій дзвіниці, як певен був Джослін, зазвонив пізніше, ніж слід, і зразу на всіх стежках до собору загомоніли голоси, затупотіли, зачовгали ноги. Джослін вийшов подивитися; та Роджер-Муляр прогнав його з вежі так владно, що це здивувало й приголомшило їх обох. Тож він почав ходити, крутитись по подвір'ю, як ото Рейчел; а потім вернувся додому, згадавши про одну справу, яку мав зробити. Написав довгого листа абатисі в Стілбері, деякі обставини розкривши, а деякі обминувши, й запитав, на яких умовах можуть прийняти до монастиря одну нещасну пропащу жінку. Тоді пішов до нефа, подивився на підпори, й звідкись вискочила думка: ці підпори, можливо, почувають те саме, що й він; але принаймні одного вони не можуть почувати: оцього жахливого тягаря на серці, бо це здатність чисто людська. Та що робиться на вежі, знизу не було видно, і він пішов у довге піддашшя, де лежали дерев'яні восьмикутники. Там не було нікого, тільки старший тесля. Восьмикутники на вигляд були такі важкі, що начебто могли витримати й найсильніший вітер, чи принаймні так сказав тесля, що вимахував довбешкою, розбираючи на частини шостий восьмикутник, і в голосі його бриніло щось таке, що Джослін почав розпитувати далі; але майстер не сказав більше нічого.

Сонце вже підбилось височенько, й тіні, відкинуті на

подвір'я високими стінами, видимо коротшали. Нова тіль — від вежі, — що сягала канцелярієвого дому, теж відступала, і Джослін помітив, що кінець її якийсь нечіткий, аж тремтячий. Він заквапився через подвір'я аж туди, де стояв, дожидаючи, гурт городян. Обернувшись і звівши погляд угору, він побачив, що над верхом вежі здіймається димок. Цілий день Джослін ходив круг собору, зупинявся то там, то там, зводив угору погляд — і звідусюди бачив той димок: він не густішав і не припинявся, а небо над вежею ніби тремтіло. І коли тіні переповзли на другий бік собору, димок так само здіймався над вежею; а коли смеркло, над самим верхом вежі за-світилася заграва. Час від часу з соборного даху долітали голоси будівників, що сиділи, чи спали, чи їли, чи пили коло своїх цебрів з водою на широчезних свинцевих площинах. Урешті Джослін ліг спати, але його підняв з ліжка чудний передзвін, що линув з вежі, — такий самий, як той незграбний дзвін, що доти чувся з піддашся над річкою. Він накинув плащ і вийшов знову на подвір'я, де сміялись і гомоніли з'юрмлені городяни. З вежі ринули потоки іскор. Вони сипалися з заграви, що жаріла над нею, й долітали аж до покрівлі собору, не встигнувши погаснути. Ось на вежі хтось пронизливо закричав, звідти почувись вигуки, гамір, іскри на хвилинку припинились. Та ще глядачі не здогадалися, що ж там сталося, як снопи іскор посипалися знову, а потім із дверей у північному трансепті, заточуючись, вийшов чоловік із замотаною в памочену оливою шматину рукою. Джослін кинувся його розпитувати, але чоловік ніби й не чув: стогнучи та кленучи, він подався Новою вулицею геть. Та Джослін не пішов за ним: тут було кому подбати про бідолаху, аби охота. Джослінові здавалося, що все місто не спить: ті прибігли сюди, на соборне подвір'я, ті висипали на вулиці, ті повідчиняли вікна, і всі дивились угору. Серед тихої ночі жаріла заграва над вежею, сипались іскри, дим, помалу танучи, здіймався до зірок. Десь за годину до світанку незграбний передзвін затих. Замість іскор шугпули струмені пари, безбарвні, як не освітлений сонцем камінь: вони наче виростали вгору з того каменю. Коли трохи розвиднилось, почала тавути й пара. Ковальські горна, з яких сипалось вугілля й крапотіла вода, попливли вниз на тлі величезних вікон, а робітники па даху підхоплювали їх і заносили під склепіння. Коли показалося сонце, Джослін, змучений холодом та безсонням, рушив назустріч людям, що спускалися з вежі: він хотів привітати їх. Але вони

не помічали його. Йшли, хитаючись, спотикаючись, і їхні розплющені очі дивилися крізь нього, ніби вже бачили жадані постелі, а ноги самі несли їх додому. Сонний, він на силу стояв на ногах, дожидаючи Роджера-Муляра. Але той усе не виходив. Урешті Джослін несміливо ввійшов до нефа й побрався нагору. Поки скінчилися гвинтові сходи, він уже й забув про все на світі, крім вежі. А вона була наче жива. Сходило сонце, здіймався вітер, і вся вежа стогнала, рипіла, нарікала, а коли час від часу щось гупало чи брязкало, в Джосліна тьохкало серце. Та він нагадував собі, кому присвячена ця будова, зціплював зуби, щоб не цокотіли, й піднімався вище, вище, повз той кут, де недавно висіло «ластів'яче гніздо», зигзагами сходи, аж на дерев'яну покрівлю серед гаю кам'яних шпильків. Покрівля була всипана вугіллям, залита водою. Зіпершись на паранет і глянувши вниз, Джослін побачив, що весь світ дивиться на вежу, з усіх боків біліють цяточки облич — а тут, нагорі, вежу оперізувала залізна стрічка фут завширшки й два дюйми завтовшки, помережана синіми заклепками. Вона щільно прилягала до порубцьованого, пощербленого каменю. Але й стьожка була жива, мала голос. Вона скрикувала: «дзень-дзень-дзень-бряз!» — або протягло бриніла.

Джослін став навколішки, дивлячись удалину між двома зубцями паранету. «Я тут, — думав він. — Ось для чого все. Це моє місце. Я не вмію будувати з дерева, заліза чи каменю; але моє місце тут, і для цього я живу на світі».

Він схилився в молитві, та не встиг вимовити й слова, як заснув, скорчений під кам'яним шпильком, і йому явився ангел, шестикрилий, невидимий; став над ним і грів йому спину.

Розбудив його вітер, що куйовдив йому волосся; сновиддя повільно згасли, залишивши його на самоті з вітром. Він розплющив очі й у раптовому запамороченні збагнув, що дивиться на подвір'ячко між аркадами, майже прямовисно вниз, із височини двісті п'ятдесят футів. Він знову заплющив очі, заплющив щільно-щільно й став шукати в собі спокійного місця, де живуть сні. Але вони відлетіли зовсім, і Джослін знав: настав неминучий новий день, і його треба витримати, як витримують свій тягар підпори. «Я був вірний, — подумав він. — І ось уже куди ми піднеслись». Ця думка була така втішна, що він іще полежав трохи, віддаючись їй, а потім розплющив очі й не думав уже ні про що, а вітер метляв йому волосся круг шапочки й сушив останню сонну сльозу на очах.

А проте щось перемінилось, і він мимохіть задумався:

треба ж було збагнути, в чому та переміна. Чи вона стала у ньому самому, чи влилась у нього зі шпилика, до якого він доторкався кульшею і щокою. «Дзень!» — дзенькнула залізна опаска, ніби підтверджуючи його здогад: щось нове з'явилося у самому камені. Та зміна була така тонка й невловна, що відчуті її можна було тільки на самоті, коли його плоть отак щільно притискалася до свіжообтесаної поверхні каменю. Так, у камені, в оцьому камені коло його правого боку з'явилося щось нове. Цей камінь... Джослінова рука помацала його. Цей камінь... Він ніби став твердіший... чи м'якший? Ні, таки твердіший. На мить Джослінові здалося, що камінь м'який, мов подушка, і він подумав: «Я, мабуть, іще як слід не прокинувся!» Та за зубцями парапету майнув крук, каркнувши пронизливо, так звично, так по-денному, на яві. Джослін лежав, бездумно дивлячись униз, на аркаду, звідси, згори, ніби приплескану. Під аркадою пропливли чийсь ноги в сандалях і краєчок ряс...

На парапеті під аркадою хлопчаки з школи хористів знову покинули свої шашки. Джослін не розрізняв надряпаних на камені клітинок шахівниці, але добре бачив білі костяні шашки, розкладені на ній. Правда, не всі, бо край парапету між зубцями вежі зрізав ріжок шахівниці. Вигляд тієї гри навіював якусь дитячу безтурботність: білі шашки — одна, дві, три, чотири, п'ять...

Він лежав, притиснувшись вилицею до шпилика, й не ворухивсь. А проте в поле зору впливла ще одна шашка, шоста, зі своєю клітинкою шахівниці. Джослін знав, що він не зрушився з місця; отже, зрушилась вежа, зрушилась плавно й нечутно, але там, унизу, підпори, мабуть, застогнали — і-і-і-і — від того руху. Біла шашка то з'являлась, то зникала; і Джослін збагнув, що вежа хитається під ним, наче високе дерево.

Він повільно відвів очі й глянув на розсипане вугілля та ще не просохлі калюжі. «Хоч би не закричати, не кинутись навтіки! — подумав. — Це ж буде негідне мого видіння». Він обережно підвівся, твердо став на обидві ноги. І так само обережно, щабель за щаблем, сходинка за сходинкою, спустився крутими дерев'яними сходами з вежі на склепіння, потім крученими — в безлюдний собор. Підпори знову бриніли, але тепер він уже відчував ритм у їхній пісні. Постояв на середохресті, прислухаючись, — ніби відбув покуту. На якусь хвилину спів каменю затих, потім знов, на повну силу знявся до найвищої ноти — «і-і-і-і!» — й опав до цілковитої тиші.

Джослін стояв і дивився на знов укладені плити під-

логи. «Це тут мені було видіння, — подумав він, — на одних самих плитах. Тут я впав ниць і віддав себе в жертву ділові на всі оці роки. Й був вірний. Усе в твоїх руках, Господи».

А тоді повільно, не озираючись, вийшов із собору.

Та день не вичерпав іще своїх несподіванок.

Коли Джослін дійшов додому, там його чекав посланець із листом. Він уже вернувся зі Стілбері, проїхавши верхи п'ять миль; і Джослін, одержавши відповідь так швидко, подумав, що Стілбері — це надто близько. Та друга думка, не така виразна, була: ні, це досить далеко. Тоді він узяв листа, зламав печатку й прочитав його. Так, у Стілбері згодні прийняти заблудлу жінку, але не на таких умовах, як він пропонував: вони хочуть чималого грошового внеску. Джослін підійшов до скрині й вийняв з неї гроші. «Я знаю, що там балакатимуть, — подумав він. — Спершу «Джослінів Безум»; тепер «Джослінів гріх». Та мені дарма. З мене глузували стільки, що я вже й не помічав цього. І цього теж».

Він вернувся до собору й через неф, під бринючими підпорами, через південний трансепт вийшов до Пенголового «царства».

Зупинився на дверях, подививсь на приземкувату хатину, і в нього стислося серце. Він стояв і відчував, як у ньому здійсмається хвиля скрухи. «Оце ж то найтяжче! — думав він. — Але як зроблю, то матиму душевний спокій. Заради себе, заради нього, заради моєї сердешної дочки в Христі треба це зробити».

І він присилував себе рушити до хатини; та ледве-но ступив крок, як здригнувся й похитнувся. В правому оці майнуло щось червоне; до хатини через подвір'ячко бігла Рейчел-Муляриха. Вона шарпнула двері й ускочила в хатину. І ту ж мить звідти почувися грюкіт, крик, вереск. Рейчел вигукувала слова, що пекли, мов жарини. Двері розчахнулись, і вийшов, спотикаючись, будівничий, затуляючи руками скривавлене обличчя. За мить услід вибігла й Рейчел. Хрипко вигукуючи прокльони, вона біла його мітлою по голові й плечах, а між пальцями в неї метлявся жмутик рудого волосся. Вона кричала, верещала, пінилась і не спускала з чоловіка несамовитих очей. Обоє пробігли повз Джосліна, не помітивши його, вбігли в собор, і там вигуки праведного гніву ще примножила луна, а у відповідь залунав регіт — видно, там уже були робітники. Джослін озирнувся туди, сюди, тоді пе-

рейшов подвір'ячко й з грішми в руці зупинивсь перед відчиненими дверми.

Гуді Пенгол зігнулась перед вогнищем, де над тьмяним жаром ще погойдувався підвішений на ланцюгу чорний казан. Вона спиралась на праву кульшу й па руки, а ноги підбгала під себе. Голі плечі лисніли у світлі, що падало з дверей, голова в пасмах рудих кіс безсило звисла. Гуді не захлиналась від ридань, і все її тіло стряса-ли корчі. Довга Джослінова тінь упала на пеї. Вона звела очі, побачила його й закричала. Він поклав їй руку на плече, щоб угамувати її, але вона стихла сама, якось неначе напружилась, сіла навпочіпки, зосереджена на чомусь у собі. Ноги її засовались під спідницею. Вона обома руками вхопилася за живіт і знов закричала, але крик був уже не такий — короткий, різкий, мов безжальне лезо ножа. Вона скрикувала знов і знов.

Гроші випали з руки в Джосліна. Він крутнувся й побіг через подвір'ячко до південного трансепту, волаючи:

— Покличте швидше жінок! Ради бога! Ох, нещасна! Повитуху!

Робітники коло підпор заметушилися, загукали щось. Джослін кинувся назад, у подвір'я, де все лунав той крик, мов удари ножа. Він упав навколішки й почав незв'язно молитися: «Змилуйся, господи, змилуйся, я не знав, що з цього вийде таке, ні, хай що завгодно, тільки не це, вгамуй отой крик, я не можу його витерпіти!» — а мимо вже тупотіли ноги, люди щось гукали й сперечалися. Він теж схопився й побіг до дверей хатини — допомагати, роботи щось, що завгодно, змилуйся, господи. Робітники підняли вгору тонкі, білі ноги, а біле тіло корчилось і вищало долі, й гроші, що валялись там, були залиті кров'ю, а все довкола йшло обертом. Коли Джослін отямився, йому довелося здійснити жахливий обряд хрещення, а потім прийшли жінки й отець Ансельм із оливою та святими дарами, що їх він підніс до збілілого, змарнілого обличчя. Потім Джослін ішов через подвір'я, від контрфорса до контрфорса, спираючись на камінь, тримаючись за нього, мов тростина, що її хитає вітер. Якось добрався до престолу, впав навколішки, щоб помолитись за пеї, але руде волосся й кров застелили йому внутрішній зір. «Це сталось, коли вона побачила мене, — подумав він. — Для неї я був самою церквою, я прийшов грозити їй карою, і вона хотіла втекти. О Господи, врятуй її, і я віддам решту своїх днів, дарованих Тобою, на те, щоб дати мир її душі — тільки спини цей галас і цю кров, і хай каміння більш не співає у мене в голові. Це

ж більше року минуло, відколи я побачив їх разом, під тим шатром, що накривало їх, куди б вони не пішли, а я, під твоїм усевидючим поглядом, змирився з цим. Більше року минуло, відколи...»

Він стояв навколішки й не бачив нічого — тільки муки нещасної Гуді. Раз у раз його тіпало, з грудей виривався стогін. Або слова:

— Господь мене беріг. На моєму шляху ніколи не стояли ці гріховні створіння — жінки.

А потім він забув і про біль у колінах, і про голод, і про все на світі, бо перед його внутрішнім зором замигтіли образи, начебто без ніякого зв'язку й ладу, і все ж таки чимось пов'язані між собою, він це знав. Заміжжя, яке він сам улаштував. І «ластів'яче гніздо». Руді коси й кров, кульгавий чоловік з мітлою, що шкутильгає через собор. Він не вдумувався в ті образи, тільки терпів їх, стогнучи й здригаючись. Та врешті самі собою ніби народилися слова, що неначе охоплювали все його життя, його гріхи, його вимушену жорстокість, а насамперед — жахливий жар його спрямованої на одне волі. То були слова, що їх хлопчики-хористи інколи співали на великдень, химерні слова, але тепер тільки ці слова щось означали для нього:

«Ось що звершив я з щирої любові!»

Пізно ввечері до темного хору, де він іще стояв навколішки й здригався, помацки пройшов між пюпітрами отець Ансельм і сказав йому, що Гуді Пенгол померла.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Її тіло поклали в сиру землю, і він пішов геть, паче сліпий. Ішов, майже не озиваючись ні до кого, тільки сам до себе щось мурмотів — чи, може, до якогось безіменного, незримого супутника. На мить отямившись, він бачив, що йде південним нефом, притискаючи до грудей зціплений кулак; а потім усвідомлював, що весь час повторює ті самі слова. Але навіть коли пригадував, які саме, чи похоплювався на півслові, однаково не розумів, про що те слово й до чого воно. Він зупинявся, високо задерши голову й зціпивши кулаки. Силкувався опанувати себе, збагнути, що це з ним діється. Потім у ньому прокидалось якесь почуття, темною водою піднімалось у грудях. Часто за спиною в нього з'являвся його ангел, і це знесилювало його, бо той ангел згинав йому спину великим тягарем слави. І навіть більше: вслід за анге-

лом з'являвся диявол — ніби нагадуючи про смирення — й мучив його, тиснув за чресла, так що вони справді ставали негідною частиною його тіла.

А ще згодом він знову ловив себе на тому, що без кінця повторює: «ні, ні, ні, ні», або «так, так, так, так» — і за кожним словом легенько ляскає долонею по пюпітрові. Це ставалося щоразу, коли темна вода в нутрі його трохи піднімалась, розпираючи, тиснучи груди. Він ставав обличчям до стіни, без кінця легенько ляскав по ній долонею й чув власний голос, що примовляв: «Нічого, нічого, нічого, нічого». Була там і вежа, накреслена у нього в голові простими лініями, але на неї накладалися й інші образи. Інколи він подумки звертав погляд до вежі, і це гнало його на середохрестя, де він стежив за будівниками й гарячковими словами заохочував їх.

Тепер його очі набули щодо деякого більшої проникливості. («Це дав мені біль, біль, біль!») З жахливою ясністю Джослін бачив, що Роджер-Муляр вернувся до Рейчел — а краще сказати, тепер усі бачили, що він знову її власність. («Вона чесна жінка. Вона чесна жінка. Вона чесна жінка. Лясь. Лясь. Лясь».) Між ними двома вже не спалахували сварки. Вони тримались разом, але більш не крутились одне круг одного. Роджер-Муляр стояв, наглядаючи за роботою, ледь згорблений у плечах, зосереджений на чомусь і похмурий. А Рейчел стояла позад нього, трошки збоку, й наглядала не за роботою, а за ним. І Джослін, дивлячись на обох зі своєю новою проникливістю, бачив на шиї у Роджера залізний нашійник і міг простежити поглядом обвислий ланцюг, кінець якого вона тримала у правій руці. Коли Роджер піднімався нагору, вона стояла під сходами з ланцюгом наготові, дожидаючи, коли знов можна буде прищібнути його до нашійника.

І тоді в Джосліна зринала гарячкова думка: «Тепер, якщо я скажу йому збудувати вежу тисячу футів заввишки, він це зробить. Я домігся, чого хотів».

(«Ні, ні, ні, ні, ні», — рука стискається й розслаблюється, стискається й розслаблюється на краю надгробка»).

Якось ноги мимохіть понесли його в Пенголове царство, де двері приземкуватої хатини так і стояли навстіж. («Боже, боже, боже», — рука хапає, мене, смикає високе бадилля.) Він заквапився назад до собору, ввійшов, силкуючи себе, до приділу Пресвятої діви. Його уста промовляли завчені слова, а думка твердила: «Ні, ні, ні, ні», — й перед очима маячіло біле тіло та нічим не спокутувана кров. Він згадав отця Ансельма, але зразу збаг-

нув, що ніколи не зможе пояснити все це тій шляхетній, але порожній голові. («Треба взяти іншого сповідника, треба взяти іншого сповідника, треба взяти іншого сповідника») Та, ще не додумавши ту думку до кінця, він уже й забув її, бо знов перед очима з'явилося стражденне тіло в корчах і жахливий обряд хрещення.

Він зітхнув, пильно подивився на шарувату дошку перед очима й промовив голосно, але смиренно:

— Я не дуже розумний.

І зразу, ніби це його ангел шепнув йому на вухо, наспіла допомога:

«Думай про неї таку, як вона була».

Він справді радісно згадав дівчину, що з кошиком у руках верталася з базару, лагідна й сором'язлива, той спомин підхопив його з колін, він засміявся, квапливо подався звідти й мало не проминув канцелярія, не помітивши його. Але зупинився й вислухав канцелярія, киваючи головою й усміхаючись. Та думка була далеко, за п'ять років, у тих щасливих днях, коли Джослін знайшов Гуді чоловіка; а поки він витав у тих спогадах, канцелярій пішов. («Такий вдалий, такий неминучий шлюб, батьки обох — вірні слуги церкви, кожен на своєму місці».)

«Але ж я не сміявся, правда?»

(«Ні, ні, ні, ні, ні», — рука зціплюється, розціплюється, зціплюється.)

Швидше назад, до підпор — там головне діло, найбільші труднощі, причина всього, накладена на нього ноша; і Рейчел, постаріла, вже не така балакуча, дивиться йому в очі, ніби не боячись його осуду, але хто б спромігся осудити її? «В очах заміжніх жінок вона героїня, так, героїня, я мушу в це вірити, бо вона доклала всіх зусиль, щоб вернути собі чоловіка». Але підпори бриніли знову, й він забув про неї, вслухаючись у їхній спів, і зрозумів, що з тим співом прийшов страх та вигнав і так уже нечисленну паству з приділу Пресвятої діви.

(«Помилуй малих сих, малих сих, малих сих...»)

А вголос він промовив:

— Але ж є й великі — ті, хто будує!

Ніби у відповідь, з вежі спустився один, що покинув роботу. Він ніс своє знаряддя в торбі й, ідучи, натягував на голову синій каптур. Проминув Джосліна, не глянувши, і квапливо пішов до північного трансепту.

— Вернись!

Давня рана в стіні трансепту вже мала двері, і вони, грюкнувши, зачинились. Зате підійшов регент хору й попросив Джосліна приділити йому хвилину часу — попро-

сив з таким крижаним спокоєм, що ясно було: він лютий до нестями. Та Джослін мав перед очима небіжчицю, його мучила нездатність молитись, гнітила втеча робітника, і він тільки затулив долонями вуха й похитав головою.

— Так треба. Так неодмінно треба, щоб я полишив усе інше й залишався з цими людьми. Їм бракує віри, а тому їм потрібен я. Розподіліть усі інші справи між собою. Я буду тут, весь час тут, у новій вежі.

Він невідривно дивився вгору, туди, де починалася вежа, і навіть не помітив, як регент пішов. А тоді заквапився до будівничого.

— Тепер я завжди буду з вами.

Роджер-Муляр тьмяними очима глянув на нього з-над свого залізного нашійника.

— Добре, мілорде настоятелю. Дуже, дуже добре.

Джослін згадав регента й гукнув услід йому:

— Ви чули, мілорде?

А підпори все бриніли. Джослін підтикався й поліз па вежу. Минаючи робітників, він весело забалакував до них і сміявся, й вони теж сміялись у відповідь — правда, трохи розгублено. Розказали йому про довгу ливву, що в ній живе нечиста сила, і він урешті захотів пере-свідчитися сам. І справді ливва поводитилась дивно. Її спускали широким отвором, полишеним над середохрест-тям, і кінець її лежав на плитах підлоги, ніби мертва гадюка. Джослін спостерігав, як цією ливвою підні-мають нагору бруси розібраних дерев'яних восьмикутні-ків. Чув, як робітники внизу ледь чутно відповідають на покрики згори; а потім вантаж плив угору, і всі мовча-ли. Та хоч би як обережно підтягували брус угору, ливва на певній висоті починала крутитися, звиватися, тертись об краї отвору, тож піднімати вантаж треба було дуже вміло, щоб він не пошкодив каменю.

Він бачив, як Роджер-Муляр піднімався сходами до основи вежі, і як Рейчел, що теж піднімалася, поки їй вистачало відваги, гукала йому знизу свої накази. Це на-гадало йому «ластів'яче гніздо», і він, засапаний, підняв-ся над те місце, де воно колись було. І сказав уголос до свого ангела:

— Аж так високо вона ніколи не піднімалась.

Та робітники, почувши, зрозуміли це по-своєму й за-сміялись:

— Ні. Тут, нагорі, він від неї вільний.

А тоді Джіген глянув униз на будівничого, що види-рався сходами сюди, й сказав таке, від чого робітники пирснули, наче хлопчак з школи хористів:

— Скоро ходитиме за ним і до відхідку.

Того дня Джослін зробив іще одне відкриття. Роджер Муляр почав пити. Відтоді Джослін пильно стежив за ним і пересвідчився, що Роджер не те що п'яний, а ніби весь просякнув вином. Віддих його був майже видимий. Він раз у раз сьорбав потроху з пляшки, і коли піднімався сходами, і коли стояв на помості, і коли сидів навпочіпки, сховавшись від вітру за основою кам'яного конуса — оболонки шпиля — що помалу виростав на вежі. Зрозумівши це, Джослін спершу перелякався, ніби пасажир на кораблі під орудою п'яного капітана, але скоро той переляк минув. Відтоді Джослін уже не звертав ніякої уваги на тих, хто жив і працював унизу.

Підпори й далі співали; і до Джосліна дійшла звістка, що тепер в усьому соборі співають тільки вони. Обурений клір переніс відправи до єпископського палацу. Інколи, поспішаючи через подвір'я з дому до собору, він натрапляв на когось із старшин капітулу; але ніяких сутичок не бувало. Канонік тільки проводив його кам'яним поглядом. Навіть коли отець Адам сказав йому, що прибуває Цвях, а також має прибути візитатор, він тільки неухважливо перепитав: «Візитатор?» — і подерся сходами вгору.

Його присутність на вежі нітрохи не допомагала будівничому. Роджерове пияцтво вже стало таким неодмінним, ніби якесь природне явище. Інколи він бував похмурий і підганяв робітників гидкою лайкою. Коли поблизу був Джослін, Роджер вигукував такі блюзнірства, що біле оголене тіло Гуді зникало з Джослінової думки. Джослін тоді відходив і сідав у кутку, затуливши вуха руками, щоб не чути прокльонів, і Гуді верталась, або ж він пригадував золоту мережку її слідів на подвір'ї, в соборі, на базарі, і він стогнав, закривши долонями обличчя:

— Вона померла! Померла!

Інколи, задля переміни, Роджер бував удавано, дурнувато веселий, товариський і силував випити всіх, хто був поблизу. Та здебільшого він був пригнічений, млявий, ступав по щаблях важко; а як кінчалась денна робота, спускався туди, де Рейчел чіпляла до нашійника ланцюг і вела його геть. Тоді Джослін кивав сам собі й мудро казав:

— Йому однаково, жити чи померти.

І все ж другого дня, коли образ Гуді вертався, щоб знову переслідувати його, і він, аби спекатись її, в'язнув до Роджера, Джослін бачив, що помилився, думаючи про

нього так. Роджерові не було однаково, чи жити, чи померти, бо інакше його б не мучив такий страх. Годі було збагнути до пуття, чому будівничий став так відверто боятися. Джослін бачив той страх так само, як він бачив шатро й ланцюг; але то був не природний страх, як у здорової тварини. То був страх отруєний — як давній Роджерів страх перед висотою. Але тепер страх гнав Роджера до людей, і він терпів висоту, бо мусив. «Він не боїться вмерти,— думав Джослін.— Навпаки, він би навіть хотів умерти, але він боїться впасти. Він радий був би заснути навіки, але не ціною падіння з висоти. Це ще одна причина, чому він раз по раз на сходах смочче вино з пляшки і від нього тхне перегаром».

Таким чином, біля основи шпиля працювало кілька чоловік, і один з них був весь час п'яний, а ще один уникав дивитися вниз, де стелилась золота мережка її слідів. Решта мали дух більш-менш здоровий. Був іще божевільний поміст на верху вежі, а що те божевілля можна було зрозуміти, то воно вабило Джосліна, бо нічого такого в піддашші за південним трансептом він не бачив. У брусах восьмикутника, складеного на тому помості, були на однаковій відстані один від одного продовбані жолобки, і в кожний жолобок загнуто клина. Теслярі складали на ньому другий восьмикутник, що лежав на клинах; крім того, клини стягувала обведена круг нижнього восьмикутника груба линва, така груба, що втримала б і корабель. Коли Джослін спитав Роджера, навіщо це, будівничий відповів тільки лайкою, і Джослін вернувся в куток, сів і замислився про свої справи. А потім одного вечора, коли Роджер, щось буркочучи, рушив сходами вниз, Джослін відвів убік Джігена й показав рукою на клини.

— Поясни мені, навіщо оце.

Та Джіген тільки засміявся йому в обличчя:

— Це божевілля.

Джослін труснув його за плечі, як колись.

— Мені треба знати. Це й моє діло, не тільки ваше.

Тоді Джіген стеноу плечима, і Джослін забрав з них руки.

— Вся ця химерія тримається на клинах. Він хоче підвісити оцей дерев'яний кістяк до верхнього каменя в шпилі. Коли раніш налетить буря — тоді все загримить униз. А як ні — він потроху попустить линву, і восьмикутники обтягнуть весь кістяк до низу. Він повисне й дасть шпилю стійкість під вітром. Отак.

Він стусонув ногою найближчий клин.

— Він думає, що це все розтягнеться... ось на стільки. Хто його знає... Може, й справді.

— А ти десь уже бачив таке?

Джіген засміявся:

— Хіба хто десь будував такі високі вежі?

Джослін окинув поглядом кам'яну оболонку круг них.

— Може, десь у чужих краях. Я чув таке.

— Якщо оболонка не розсиплеться, й камінь-верхняк не розколеться, і кістяк витягнеться достатньо, і підпори витримають...

Джіген знову стусонув клин, похитав головою й невесело свиснув.

— Нікому б таке не спало на думку, тільки йому.

— Роджерові?

— Він п'яний і схиблений. Але тільки схиблений і може будувати таку високу вежу.

Він відвернувся й почав спускатися щаблями. За мить ізнизу ще почулось:

— Тут нагорі ми всі схиблені.

І тоді Джослін почав трохи розуміти будівничого. «Треба віддати йому свою силу», — подумав він. І другого ранку став ходити за Роджером та розпитувати його:

— Як називається оце, сину мій? А оте?

Та Роджер-Муляр не приймав його запобігань. Але врешті сердито гукнув:

— Як оце, як оте!.. Ви думаєте, що кожна деревина чи каменюка мусить якось називатися? Просто оце прилягає до отого, а те, може, до отого. Відчепіться!

І важко, по-ведмежому подерся вгору, а на середині драбини спинився й підніс до губів пляшку. Та Джослін теж побрався за ним — не для того, щоб бути коло будівничого, а щоб посидіти навпочіпки десь серед робітників, бо знав, що вони йому раді. Спочатку він не розумів, чому вони раді, але врешті збагнув, що відганяє їхній страх; а це він міг зрозуміти дуже добре, бо тепер його ангел день і ніч був при ньому й робив для нього те саме, і це було добре, хоча спина трохи гнулась під таким тягарем. Тепер він приходив до собору на світанку й стояв там ніби на роздоріжжі власного життя. Коли робота ще не починалась, а йому щастило забути про золоту мережку слідів, він стояв і силкувався збагнути незвичайні спалахи почуттів, що заповоняли його.

«Як називається оце? А оте?..»

Інколи, стоячи в сутіні собору, він міркував про своє майбутнє, хоча шпиль, що стирчав у голові, не давав діяти якогось висновку:

«Коли це скінчиться, я буду вільний».

Або: «Що вдієш, така ціна».

Або: «Я знаю, що за людина Ансельм. І той. І отой. Але її не знав ніколи. А яка була б неоціненна втіха, якби...»

«Як називається оце? А оте?..»

Якось на світанку, коли він уже з годину був спокійний, трапилася думка, спочатку схожа на глуху стіну, а потім вона здалась важливою, як день народження для дитини. Він дивився на дощану переділку, за якою був притвор Пресвятої діви. І пригадував давні події, що ставалися з ним неначе в якомусь іншому житті.

«Там був бог!»

Він стояв і дивився на сірі кам'яні підпори, на сіре світло, що лилося крізь горішні вітражі, з яких проповідували біблійні праотці. А потім промовив до переділки:

— І це теж частина ціни?

Але відповіді не було. Він заквапився до сходів, застав там робітників і поблагословив їх. А потім шпиль витіснив йому з голови ці думки.

А шпиль, виростаючи, все вужчав, і ті, хто працював у ньому, ніби піднялись над землею на ще один ступінь. То був початок, а не кінець. Тепер лінії вежі сходилися для ока вниз, так що вона не мала широкої опори, а скидалась на стрілу, застромлену вістрям у землю, а вгору стирчав її негарний тупий хвіст. Вона відчутно похитувалась, але в тих, хто працював нагорі, вже не завмирало серце від цього; і все ж ритмічне чергування ваги й легкості створювало напруження — не так фізичне, як душевне. Джослін на собі відчув, як те напруження по малу наростає, поки тобі аж дух перехоплює і ти з усієї сили вчеплюєшся в щось обома руками. А потім зводиш дух, і на якийсь час стає легко, поки не наросте знов напруження. Але в цій роботі на трьохсотфутовій висоті була й своя перевага. У вітряну погоду не чути було, як бринять підпори, хоча й пам'яталося, що там унизу все це громадище з дерева й каменю тримають на собі чотири голки, застромлені в землю.

Рятунок був тільки в праці, що вимагала надзвичайного зосередження. Оболонку шпиля треба було змурувати бездоганно точно, лише тоді вона досягала потрібної міцності.

І все ж у вітряні дні висок ватерпаса, покладеного на горішній поміст вежі, розгойдувався, ніби в тихому божевіллі, тремтів, як грішна душа в переддвер'ї пекла. Тоді будівничий не озивався ні до кого й словом, тільки

понура думав про щось; а часом визвірявся на когось із робітників.

Потім з'явилося щось таке, чого ніхто й назвати не вмів. Воно виникло поступово, як ото повільне холодан-ня. Може, це була свідомість того, що досі ніхто з людей ще не працював на такій висоті. Ніхто не міг передбачити нової небезпеки, нової неминучості, але якесь липке передчуття мурашками повзло по тілу в усіх. Тепер нагорі рідко хто говорив спокійно: всі або мовчали, або півголосом сперечались, або часом вибухали злістю. Бували й спалахи реготу. А час від часу — сльози.

Деякі тікали. Один з утікачів звався Ранульф. Невеличкий, щуплявий, зморшкуватий чоловічок, що весь час мовчав — може, тому, що майже не вмів по-англійському: його ледве розуміли. Він працював по-слимачому повільно, але ніколи не перепочивав. І нападів нестямного сміху чи гніву з ним не бувало. Про нього часто взагалі забували, та, глянувши в його бік, бачили, що на місце вкладено ще один камінь із його позначкою. Та якось у липні, по обіді, коли шпиль знову захитався, він позадував від кам'яної плівки й заходився складати своє знаряддя в торбу. Ніхто не сказав нічого; та робітники один по одному теж кидали роботу, і врешті всі повтуплювались у нього. Ранульф ніби й не помічав нічого, він збирався так само неквапно, як щодня. Ретельно повитирає своє знаряддя, повгортає у шматинки, повкладає у торбу. Обдивився торбинку для їжі, витер руки. Тоді взяв обидві торбини й неквапно подався вниз. Інші стояли й дивились, як голова його зникає в отворі помосту; потім один по одному вернулись до роботи. Але в неквап-ливому Ранульфовому відході було щось таке, від чого мороз ішов поза спиною.

Але страшніша була втеча іншого.

Макет шпиля нагорі закінчувався гудзичком, у який був уставлений невеличкий хрестик. Коли Джослін уперше побачив той гудзичок — камінь-верхняк — у дерев'яній клітці за північним трансептом, він спершу не повірив очам, а потім жахнувся. Гудзичок був більший за млинове жорно і, напевне, важчий, ніж кінь укупі з возом; а проте його треба було фут за футом підтягти аж на самий верхечок шпиля. Джослін стежив, як того верхняка перетягли в середохрестя, а потім, весь об'язавши ливами, помалу, часто зупиняючись, підняли крізь отвір у склепінні. При кожній зупинці довго морочилися з клинами та важелями, підправляючи камінь, щоб тягти далі; і нарешті верхняк пройшов крізь отвір пер-

шого восьмикутника, майже закривши його. Та це було ще не все: камінь нарешті дійшов до того восьмикутника, крізь який він не міг пройти. Довелось на висоті триста п'ятдесят футів спорудити поміст зовні шпиля й перетягти камінь туди. Конус шпиля виростав, робили новий поміст і піднімали камінь туди, а нижній поміст розбирали й знов же мостили його ще вище — як ото діти перехоплюють жменями палицю, визначаючи, кому вести перед у грі.

Джослінові моторошно було дивитись на верхняк. Укручений мотузами, закріплений клинами, він лежав на помості й затуляв собою чималу частину міста. Та ще й зависнув збоку вежі, наче та Магометова домовина, нічим не підтримувана. Коли під теплим літнім вітром вежа починала хитатись, тоді, попри всю віру в душі, тіло ставало клубком напружених м'язів і тремтячих нервів, і здавалося, що цей тягар ось-ось переломить чотири кам'яні голки внизу, наче вільхові прутки. В такі хвилини рятувало одне: відігнати думку про нього, зосередити її на конусі, що виростав і тягся до своєї вершини, ще на півсотні футів угору. А тоді втомлений зір опускався нижче, і він знову бачив, як камінь затуляє ледь не півміста. У погляді вниз не було вже такої насолоди, змішаної з ляком, бо конус шпиля всередині вужчав і в ньому ставало темніше. А коли око ковзало по кам'яній плівці до гайка шпиликів, вирощеного на верху квадратної вежі, де кружляли й сиділи птахи,— було страшно, що якийсь камінь суміститься з котроюсь точкою на голубій чаші землі, й стане навіч видно — або здасться,— що шпиль хитається. Та й не було тут діла для Джослінових рук. Він міг тільки сидіти десь у куточку, знаходячи опору в своїй чи там чийй уже волі й силкуючись тією волею підтримати шпиль та робітників на цій новій, сповненій липких передчуттів висоті.

Може, тому Джослінові так важко було підніматись нагору. На драбинах він зовсім засапувався, а діставшись до помосту, лягав і лежав, віддихуючись, поки не вгамується серце. Піднімаючись, він держався за щаблі й руками й горбився дедалі дужче, бо ще й ангел-утішник своїм тягарем згинав йому спину. Він по змозі тримався осторонь, щоб не заважати будівникам, та це було нелегко робити, бо конус шпиля все вужчав і вужчав. А проте ніхто не проганяв його з вежі, і він не міг здогадатися чому, аж поки одного дня спитав Джігена, і той відповів дуже просто:

— Ви приносите нам удачу.

Через Джігена й сталася нова криза й нова зрада. Якось він піднявся нагору з застиглим, понурим обличчям і попросив у будівничого висок із шнуром. Робітники сіли полуднувати, ховаючись від вітру за кам'яною плівкою шпиль; будівничий мовчки смоктав вино з пляшки. А Джіген квапливо спустився вниз.

За їжею ніхто не озвався й словом.

Скоро Джіген вернувся, віддав висок та змотаний шнур будівничому, а сам глянув на Джосліна. У виразі його обличчя було щось дуже поважне. Джослін спитав — і сам почув, як голос його зривається на високий сміх:

— Ну що? Осідають?

Хить — в один бік... Хить — у другий...

Джіген облизав губи. Вони були наче обведені брудно-зеленим. А голос його став якийсь рипучий.

— Гнуться.

Знов настала тиша, тільки вітер шелестів над нерівним краєм конуса.

Потім почувся такий чудний звук, наче на шпилі з'явилась нова людина чи якесь інше створіння. Щось ніби заскімлило. То озвався Роджер-Муляр. Він присів під стіною й дивився просто перед себе, немов бачив крізь камінь.

— Роджер!

Хить — в один бік...

— Сину мій.

Хить — у другий бік...

Будівничий порачкував по дошках боком, наче краб, і зник у отворі над драбиною. Чути було, як він спускається вниз щабель за щаблем; його скімлення, даленіючи, ставало все тонше, аж поки не перейшло в виск, у спів кам'яних підпор. Потім знову запала тиша.

І раптом усі зареготали, заверещали, завили, загунали по каменю чи дереву кулаками, аж бризкала кров; і в напівтемному шпилі спалахнуло велике полум'я любові, що охопила всі серця. Сама Воля розкрила Джослінові уста й серед омахів того полум'я любові пообіцяла будівникам щедрішу плату; а вони обнімали це худе тіло, вмістище Волі.

Відтоді йому стало ще легше не звертати уваги на те, що діялося внизу, на землі, а це було йому потрібне, бо, відколи підпори почали гнутись, люди внизу зупиняли його, і він тільки й міг дивитись ніби крізь них на свою вежу та чекати, поки вони підуть собі. В нестямній напрузі волі він чув, як городяни лають його за те, що в соборі припинилися відпрати. Навіть безбожники ляляли його. Люди стояли біля західних дверей і через увесь неф

дивились на підпори. Коли Джослін проходив поміж них, змучений боротьбою ангела з дияволом, вони не сміли клясти його в вічі, але мурмотіли прокльони йому в спину. Він знав, що вони кажуть, бо й сам міг добачити, як прогнулись підпори. Не було сумніву: Джіген сказав правду. Твердий камінь не міг гнутись; і все ж твердий камінь гнувся. Коли глянути через неф до південних вікон, видно було, що дві ближчі підпори на середохресті ледь помітно прогнулись досередини, хоча для цього треба було придивлятися довго й пильно. Все ж у цьому було й щось добре: чим дужче прогинались підпори, тим менше вони бриніли. До середини літа вони, здавалося, зовсім перестали й прогинатись, і бриніти; але Джіген сказав, що вони дожидають осінніх бур, і тоді сам він волітиме податися кудись-інде. А тим часом так уже зробили всі, крім будівників та того, хто приносив їм удачу.

Нагорі працювали гарячково, бо кожен уже відчував на обличчі подих тих осінніх бур. Джослін знав цих людей, від німого й до Джігена, так добре, як не знав іще нікого в житті. Він належав до їхнього війська. Спочатку він тулився попід стіною шпиля, весь час відчуваючи за спиною свого ангела, а потім почав підсобляти, коли носили бруси або каміння, підтягували щось на линві чи підважували ломами. Будівники звертались до нього: «Отче»,— але ставились до нього, як до дитини, й жартували з ним. Кам'яна оболонка все вужчала, і в ній, як у шатрі, відлунювали сміх і гнівні голоси; Джослінові тепер доручали металеве дзеркало, щоб спрямовував відбите світло всередину. Він дуже пишався цим, аж до сліз, хоча й сам не знав чому. Сидів навпочіпки, тримаючи дзеркало, а старший тесля лежав горілиць і щось підтисував у кутку.

— Трохи ліворуч, отче.

— Отак, сину мій?

— Ще, ще! Отак.

І Джослін сидів навпочіпки, старанно спрямовуючи світло. «Всі вони добрі люди,— думав він.— Лаються, блюзнять, працюють руками, але вони добрі люди. Отут, під сонцем, майже за чотириста футів від землі, я просто нутром відчуваю, які вони добрі. Може, це тому, що вони теж обранці, як і я».

Тому він розповів їм про свого ангела, і вони не здивувались, а подивились йому за спину й поважно закивали головами. Потім він розкрився перед ними ще більше, розказав їм про своє видіння, бо йому здавалося, що вони гідні такої нагороди. Але вони не зрозуміли. І він

кінець кінцем замовк, похитав головою й невдоволено пробурчав:

— У мене воно десь там записане.

Потім він згадав за проповідь, яку збирався виголошити, коли вежу закінчать і в середохресті спорудять амвон. Та його слухачі на це спохмурніли. Джіген сказав, що там, коло підпор, тепер погодиться працювати тільки дурень, а з нього вже вистачить. Тільки німий підійшов до Джосліна, щось мугикнув, закивав головою й поплескав себе по грудях. Отак незгода й скінчилася.

Одного дня будівники скінчили роботу раніше і, хоч як Джосліп умовляв їх лишитися, пішли. Просто пішли, покинувши його, ніби він був не їхній. Отож за хвилинку спустився вниз і він, але серед людей, що були внизу коло собору, йому важко було втримувати в голові образ шпиля. Він подивився на прогнуті підпори й ходив по собору, поки тиша та золота мережка слідів знову загнали його на сходи. Він піднявся нагору ними, а потім — хисткішими драбинами, що були підвішені між восьмикутниками. Він знав, що тепер йому лишилося тільки чекати, а тому піднімався повільно, але помітив, що й від цього серце його калатає. Одначе діставсь аж нагору й присів там, у царстві круків. Сонце заходило в глибокій тиші, а шпиль весь був у нього в голові.

Та перше ніж зайшло сонце, Джослін виявив, що він тут не сам зі своїм ангелом. Хтось іще дивився йому в обличчя. Це створіння було в рамці металевого дзеркала, що стояло на тлі неба навпроти нього. Майнула думка вимовити якесь заклинання, та коли він підняв руку, та постать теж підняла руку. Тому він порачкував по дошках до неї, і вона порачкувала назустріч. Звівшись на коліна, Джослін утупився в буйний німб волосся, худі руки й ноги, що видніли з-під брудної підтиканої ряси. Він вдивлявся все пильніше й пильніше, поки дзеркало затуманив його власний віддих і довелося протерти його рукавом. Тоді він знову став навколішки й ще довго дивився на себе. Розглядав глибоко запалі очі, лоб та вилиці, туго обтягнені шкірою, запалі щоки. Розглядав і ніс, тепер справді схожий на дзьоб і майже так само гострий, глибокі борозни зморщок, блиск білих зубів.

Вигляд самого себе навколішки прояснив його думки. «От, Джосліне,— нечутно сказав він до відображення,— от, Джосліне, куди ми прийшли. Почалося все, мабуть, тоді, коли нас збили з ніг. Тоді, коли земля поповзла, десь тоді. Ми пам'ятаємо все, що сталось відтоді, а що було раніше — мріє, ніби в сновидді. Окрім видіння».

Потім він підвівся й почав тупцятись на помості. Вечірнє небо над вінцями земної чаші вже позеленіло. А потім вінця почорніли, й морок наповнив чашу так швидко, що й незчувся Джослін, як уже впала ніч і з'явилися бліді зорі. На обрії він побачив вогонь і вирішив, що то загорілась копиця сіна; та коли повів очима понад краєм мурування, то побачив на вінцях земної чаші ще й ще вогні. Його охопив нестямний жах, бо він збагнув, що це вогні Купальської ночі, запалені в пагорбах ідоловірцями, поклонниками диявола. А ген далі, в Долині підпертих каменів, яскраво палахкотіло величезне вогнище. Він аж скрикнув, але не з жаху, а зі скрухи. Бо пригадав своїх будівників, своїх добрих людей, і збагнув, чому вони покинули роботу раніше й куди пішли. Тому він голосно вигукнув, ніби гніваючись на когось:

— Вони добрі люди! Це я кажу!

Але то був тільки спалах почуття. А в душі він знав усю правду.

— Це ще одна наука. Наука, гідна цієї висоти. Хто міг би передбачити, що це належало до задуманого? Хто міг знати, що шпиль, який я мав за кам'яний начерк молитви, піднесе хрест на таку висоту, щоб віч-на-віч змагатися з вогнями диявола?

І враз у його уяві постали й будівники, й жінка, що ткала золоту мережку слідів, і він гірко заплакав, сам не знаючи, над чим,— хіба що над гріхами всього світу. Нарешті, коли очі вже висохли, він сів і сонно задивився вдалину, де танцювало полум'я лиховісних багать.

Думка повільно верталась до його власного життя. «Коли цар Давид не зміг побудувати храм, бо на його руках була кров, то що сказати про нас, про мене?» Враз перед його очима виринув жахливий обряд хрещення, і він скрикнув; а потім, тільки-но він спромігся відігнати той образ, насунула ціла юрба спогадів. Неспроможний зупинити їх, він дививсь, як з'являються нові й нові. То були неначе окремі фрази якоїсь розповіді, і хоч ішли вони не подряд, не послідовно, та промовляли досить багато. Розповідь була про неї, про Роджера з Рейчел, про Пенгола, про будівників. Джослін дивився вниз, крізь драбини, крізь дерев'яні настили, крізь склепіння, аж у яму, викопану в середохресті, ніби могила для якогось вельможі. Забуті лиховісні вогні мигтіли по всьому обрію, але Джослін усім тілом відчував крижаний холод. Йому згадалось, як він стояв коло ями й дивився під ноги, а серед пилюки та сміття лежала гілочка з огидною бурою ягідкою, що прилипла до його черевика.

Він прошепотів у темному повітрі висоти:

— Омела!

Омела, ягода чаклунів-друїдів! Він нарешті спробував молитись; але з'явилась вона, снуючи золоту мережку слідів, голова її схилилася, сукня розмаялась, і круг них обох мигтіли лиховісні вогнища. В нестямному жахові Джослін простогнав:

— Мене зачаклували...

Він рушив униз, часто зупиняючись, бо не бачив щаблів під ногами, і уривки розповіді горіли у нього перед очима, а в середохресті знов укладені на місце кам'яні плити були гарячі, наче від пекельного вогню.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Відтоді він уже не сміявся разом з будівниками, а тільки умовляв їх. Він помітив, що вони, хоч і не бачать ангела в нього за плечима, все ж дістають від нього якусь полегкість. Так настав і минув серпень, і шпиль був майже завершений. У серпні якимось налетіла з південного заходу буря, і шпиль хитався, ніби щогла; та підпори, хоча й прогиналися, не зломилась. Саме під час тієї бурі отець Адам сказав Джослінові, що леді Алісон більше не писатиме йому, але приїде сама побачитися з ним.

Буря вщухла, але погода лишилась погана. То дощ, то ясний день, то знов дощ; а у вересні, коли мав би видатись хоч тиждень погожий, щоб завершити роботу, небо відкрилось таке безмірно високе, що це було наче провістям жахливих бур. Робітники весь час морочилися з верхняком, кляли його, а вітер шарпав їх. Джослін не спускав очей із свинцевих вод річки: чи не везуть по ній від моря священний Цвях; а в його уяві той Цвях уже з'являвся, всемогутній, виблискуючи сяйвом Риму, звідки послав його єпископ, що й досі лишався там. Він думав, що, мабуть, і погода щось про це знає, а тому квапиться, бо налітали пасма дощу й сікли людей, ніби камінцями з праці, так розганяючи кров своїми ударами, що будівники, хоча й промоклі, навіть не мерзли. В таку погоду, коли вітер задирав їм плащі аж на голови, вони поставили верхняк на місце. Два дні вони розбирали риштовання на шпилі, що аж здригався від вітру: лиш кілька мостин zostавили, щоб можна було врешті поставити хрест, у підніжжі якого лежатиме в ковчежці Цвях. Першого з тих двох днів Джослін справді заглядев Цвях за п'ятнадцять миль — його несла від селища до селища довга змі-

їста процесія. Та перше ніж смеркло, хмари попливли так низько, що вже не видно було ні процесії, ні прибуття візитатора. Весь час Джослін квапив будівників своїми умовляннями, а дощ стікав по його голих ногах, і вітер штовхав його в спину. Коли все було зроблене, вони спустились у затишок вежі, по хистких драбинах, аж на поміст над склепінням. Джіген розставив усіх на місця й дав кожному в руки важку довбню. Довгенько люди мовчки стояли з довбнями біля клинів, а Джіген оглядав усю снасть.

Нарешті він обернувся до Джосліна:

— Якби більше людей...

— То приведи.

— Де ж їх узяти?

Обидва знов замовкли. Німий щось тихо мугикав без'язиким ротом. Джіген подивився на коловорот.

— Як не зробимо зараз, буде запізно.

Він підійшов до коловорота, висмикнув загвіздок, крутнув вал на півоберта, зупинив його й прислухався, наставивши вухо до дерев'яної кліті всередині шпиля, що здіймалась угору на всі півтора ста футів. Линва все ще туго обвивала восьмикутник, стягуючи клини, на яких лежала вся вага кліті.

— Вибивайте клини. Помалу!

Застукали довбні, але більш ніяких звуків не чути було. Джіген крутнув коловорот іще на півоберта.

— Постукайте ще!

Він обійшов восьмикутник, поплескуючи в долоні.

— Не знаю... Не знаю, і все. Чому він сам не прийде, виродок пузатий!

Коловорот завищав, линва зірвалась. Дерев'яна кліть зарипіла, затріщала, пронизливо заскреготіла; а потім клини повилітали на боки, як ото вилітає сливова кісточка, стиснута між двома пальцями. Восьмикутник упав на своє місце, грюкнувши гучніше від грому, аж у вухах заболіло; а вежа ходором заходила під ногами. Джослін упав навколішки; крізь тріск та гуркіт він чув, як будівники, горлаючи, кинулись один поперед одного до драбини. Кліть хиталась, тріски, пилюка й кам'яні скалки танцювали на помості. Над головою в Джосліна корчилась, тріщала, витягувалась дерев'яна споруда. А він стояв навколішки, обхопивши себе руками, й чув, як тріск та гуркіт стихає, як дерево вже тільки порипує та повискує. І врешті лишився тільки шум вітру; одначе вітер уже мав нові струни, щоб на них грати, й випробовував їх. Шпиль хитався, і вони бриніли, але ще незграйно.

Нарешті Джослін випростався. «Ще трошечки,— подумав він,— і я віднайду мир. Треба принести Цвях».

А тоді рушив до драбини й спустився вниз.

Але миру не було — навіть унизу, під крученими сходами. Одна линва, в шпилі, попустилась, зате неначе натяглась інша. І та інша обвивала йому груди. Він подумав: «Я знаю, що це. Вийшло так, що ми з дияволом біжимо наввипередки. Обидва біжимо щодуху до останньої межі. Але я добіжу перший».

Він постояв на плитах між підпорами. Прислухався, і линва на грудях затяглась тугіше, коли він почув, як звір дряпається в горішні вікна, рвучись до храму. Та звір був уже не один. Їх був легіон. Вони обліпили весь собор, торгали двері й вікна, ніби лаштувались до останнього приступу. Джослін зрозумів, що треба поспішати, й вибіг у подвір'я з аркадами. Але там його зустріли каноніки: вони з'юрмились без ладу й голосно нарікали.

— Де Цвях?

Та, замість вручити Цвях Джослінові, вони тислися круг нього, й смикали за одержу, й говорили щось незрозуміле. Хтось обсмикав на ньому підтикану рясу, прикривши голі ноги.

Чийсь руки пригладили йому волосся, і він зрозумів, чого від нього хочуть. Він гукнув у відповідь:

— Не скажу нічого, поки не дасте Його мені.

Всі притихли, тільки в другому кінці подвір'я галасували хлопчики-хористи. Джослін поглянув на каноніків, на вікаріальних хористів, на дияконів. «Такі самі, як Роджерове військо,— подумав він.— Тільки жоден з них не має тієї відваги».

А в високій кроні кедр шепотілися біси.

І тоді отець Анонім подав йому Цвях у срібному ковчезці, і Джослін узяв Його, вправши навколішки, так що дехто з юрби теж став на коліна. Але він притиснув Його до линви, що стягувала груди, вбіг до собору й поклав Його на престол, де Він яскраво світився в ковчезці, а круг Нього лунали співи; Джослін тільки не розрізняв слів. Він промовив до Цвяха: «Ох, поквапся!» — бо знав, що тоді, коли Цвях буде забитий, настане мир. Потім він вернувся до тих, що чекали на нього, стягнений линвою, окинув їх поглядом й побачив, що там багато нових облич; а власне, то були давні обличчя, побачені в новому світлі. Весь останній рік вони порпались тут, унизу. Ходили, сприязнившись по-новому, по двоє, по троє. На думці в них (біси раптом заскиглили) не було таких тяжких справ, як у нього, їхні голови заповнювали дрібниці,

тому життя здавалось їм легким. Та вони й самі були дрібні, а під його поглядом іще дрібнішали.

Він почув, як Ансельм мовить:

— А може, хай побачить його отакого?

Настала мовчанка, і всі вони стали менші за найменших хлопчиків-хористів. А потім ці малі діти почали розступатись на боки, човгаючи підошвами, але вони не спускали з нього очей, ніби хотіли роздивитися, що у нього в голові. Ось вони вишикувались у дві лави, і перед Джосліном лишився прохід, що вів до високих дверей зали капітулу. Він подивився на ті двері й подумав: «Візитатор зрозуміє, що я став робітником, муляром, теслярем, бо так було треба».

Перед ним відчинили одну стулку дверей, і він увійшов. Зупинився за порогом і звів погляд на вікна, в які шкрябались лапами біси. Та він знав: навіть як вони вдеруться сюди, не страшно. Отже, можна опустити погляд. Перед ним, за довгим столом, закладеним грамотами, сиділо семеро людей повного зросту: візитатор з помічниками. Джослін ступив уперед, укліяк біля стільця, поставленого для свідків, і назвав себе:

— Джослін. Настоятель кафедрального собору Пречистої діви Марії.

Всі семеро втупились у нього. Два писарі поклали пера й звели очі від свого письма. Сам візитатор ледь звівся в кріслі й нахилився уперед, зіпершись руками на стіл. Він мав смагляве обличчя в глибоких зморшках, кущуваті брови, глибоко посажені очі. Чорне з білим облачення вільно спадало на ньому. Він хвилинку розглядав Джосліна, а потім чемно показав на стілець. Джослін підвівся з колін і вклонився; всі за столом теж устали й уклонились, наче гребінь хвилі. Джослін сів на стілець, і вони теж посідали; він мовчав і дивився, як вони кивають один до одного й перешіптуються.

Нарешті візитатор обернувся до нього:

— Це не слідство, мілорде. Але, може...

— Питайте, що вам треба, я відповідатиму.

— Звичайно.

Візитатор раптом усміхнувся. «Він розуміє,— подумав Джослін, стиснутий своєю линвою.— Він на мову боці, і він не дрібний».

Та візитатор уже заговорив знову:

— Може, ця попередня розмова спростить усе діло.

«Спростить усе діло,— подумав Джослін.— Коли він хоче цього, я можу допомогти йому».

— Мене мають за божевільного.

Знов запала тиша, а Джослін зазирнув собі в душу й не став опиратись. Він поважно закивав до візитатора.

— Може, це й правда.

Їхні голови знов нахилились одна до одної. «Врешті,— подумав він,— я не спростив справи, а ускладнив її». Він застогнав, підняв руку до голови й щось намацав у волоссі. Витяг звідти закручену стружку, розтяг її, перервав і кинув. За столом зашепотілись, один із писарів кивнув головою, швидко вклонився й вийшов.

Візитатор лагідно сказав:

— Ми тут склали список запитань, вибраний із доповідей та скарг.

— Доповідей? Скарг?

— Невже ви не знали? Декотрі вже два роки як надіслані!

Джослін перебрав у думці останні два роки.

— Я був дуже зайнятий.

Візитатор уже відверто всміхався.

— Декотрі запитання, по-моєму, вже не зовсім до речні. Наприклад, щодо свічок.

— Яких свічок?

Візитатор подивився в подану йому грамотку. В голосі його з'явилась якась дивна нотка.

— Цей канонік, здається, гадає, ніби нашої святій церкві завдано смертельного удару тим, що паства два роки не засвічувала свічок у нефі собору.

— Ансельм!

— Він ваш ризничий, так? Видно, чимала частина його прибутків надходить від продажу свічок; хоча, звичайно, головний мотив його скарги куди поважніший, з духовної сфери. Так. Отець Ансельм, старший канонік, ризничий кафедрального собору Пречистої діви Марії. Він має особисту печатку.

— Ансельм!

(А той відходив, меншав, зникав, задкуючи, в довгому переході...)

— Мілорде настоятелю! Може, наша справа стане ясніша, якщо ви підтвердите чи спростуєте декотрі загальні... звинувачення.

— Я ж сказав: питайте, що вам треба.

— Що ж, почнемо, мілорде.

Візитатор почав перебирати аркуші. Джослін чекав, склавши руки на грудях, і дивився на рядок сандаль під столом. Та ось візитатор звів очі.

— Ви погодитесь, що, як сказано тут, «пишне ткання хвали богові» було без потреби припинене?

Джослін ревно закивав головою.

— Це правда. Щира правда! Чиста правда!

— Поясніть.

— Перше ніж почали будувати вежу, ми по змозі краще відгородили східний кінець собору, і служба божа відтоді правилась у приділі Пресвятої діви.

— Так звичайно й роблять.

— Отже, тоді служба ще правилась. Але згодом, розумієте, люди відчули небезпеку. Коли підпори почали бриніти, а потім прогинатись, уже ніхто ні з капітулу, ні з мирян не важився молитись у соборі.

— Одне слово, служби припинились?

Джослін швидко зиркнув угору й розвів руки.

— Ні. Зваживши всі перешкоди на нашому шляху, ви зрозумієте. Я весь час був там. Це теж було на свій лад служіння богіві. Я був там, і вони теж були там, примножували славу храму.

— Хто це — вони?

— Будівники. Їх, звичайно, ставало все менше й менше; але декотрі лишилися до самого кінця.

Візитатор не сказав нічого, але Джослін відчув, що його зрозуміли, й квапливо заговорив далі:

— Я не знаю, які там підписи й печатки — крім однієї — під отими грамотами, що у вас, і які в них скарги — хіба в пайзагальніших рисах. Я тільки знаю, що шукав круг себе, кликав до себе людей з вірою — і не знаходив.

Він побачив, що візитатор не сподівався такої відповіді, але задоволений нею. Дивлячись у те приязне обличчя, Джослін відчув палке бажання пояснити все до кінця.

— Розумієте, люди поводитись по-різному. Одні втекли, другі лишилися, а треті — самі лягли в мурування. Пенгол...

— Ах, справді. Пенгол.

— Вона вплетена там повсюди. Вона померла, а потім ожила у мене в голові. Вона й зараз тут. Вона не дає мені спокою. Доти вона не була жива, тобто була, але не так, як тепер. І про нього я, певне, знав раніше, розумієте, десь у підземеллях свого розуму. Але це було, звичайно, необхідне. Як і гроші.

— Так, про гроші теж треба поговорити. Це ваша печатка? А оце?

— Мабуть, моя. Так, моя.

— Ви багата людина?

— Ні.

— Тоді як це все буде оплачене?

— А так, як Господь укріпив оті підпори й послав нам Цвях.

І знов тиша замість співу, порожнеча в пам'яті, незносний тягар... Джослін байдуже дивився, як тихенько вернувся на своє місце писар, а позаду й трохи збоку, на місці для свідків, з'явивсь отець Анонім. А в шибки шкрябались і грюкали біси. Думкою Джослін уже біг на шпиль, щоб випередити їх.

— Мілорде, поки ми тут говоримо, шпиль може завалитись! Дозвольте мені взяти Цвях і забити Його!

Візитатор пильно подивився на нього з-під густих брів.

— Ви гадаєте, що шпиль — за браком цвяха...

Джослін швидко підняв руку, щоб спинити візитатора. Насупивши брови, він силкувався вловити пісню, що бриніла так близько, на самому краєчку пам'яті; але вона розтанула, як і Ансельм. Він звів очі й побачив, що візитатор відкинувся на спинку крісла і якимось дивно всміхається.

— Мілорде настоятелю, я глибоко шаную вашу віру й захоплений нею.

— Мою віру?

— Ви згадали якусь жінку. Хто вона? Пречиста діва?

— Ні, ні! Що ви! Де там! Це Пенголова дружина. Після того, як я знайшов омелу, розумісте...

— Коли це було?

Запитання було тверде й гостре, як ребро каменя. Джослін побачив, що всі семеро застигли й дивляться на нього пильно, поважно, мов судді.

«Ось воно що, — подумав він. — Як я досі не здогадався? Мене судять».

— Не знаю. Не пам'ятаю. Давно.

— А які це люди «лягли в мурування»? Що ви цим хотіли сказати?

Джослін обхопив голову руками, заплющив очі й захитався з боку на бік.

— Не знаю. Слів бракує. Такі труднощі...

Настала довга мовчанка. Нарешті він розплющив очі й побачив, що візитатор уже знов усміхається ласкаво, як друг.

— Ну що ж, мілорде настоятелю, нумо далі. Про тих будівників, що лишалися з вами до кінця. Вони путящі люди?

— Так!

— Путящі люди?

— Дуже, дуже путящі!

На довгому столі почали перебирати грамоти. Візитатор узяв одну й став читати рівним, спокійним голосом: — «Убивці, горлорізи, бешкетники, баламути, гвалтівники, відверті перелюбники, содоміти, безбожники чи й ще гірше».

— Я... Ні, ні!

Візитатор глянув на нього з-над грамоти.

— Пуцящі люди?

Джослін ударив кулаком об долоню.

— Вони сміливі люди!

Візитатор раптом сердито засопів і кинув грамоту на купку інших.

— Як це все розуміти, мілорде?

Джослін зрадів, що його питають отак навпростець.

— Спочатку все було таке просте. Звичайно, люди бачать тут тільки ганьбу й безумство — адже вони так і кажуть: «Джослінів безум». Розумієте, мені було видіння, виразне й недвозначне. Все було таке просте! Це діло покладалось на мене. Мене обрано для нього. А потім почалися труднощі. Спочатку один зелений пагінець, потім чіпкі вусики, галузки, й нарешті все переплуталось — я вже не знав, що маю робити, хоча й віддав себе в жертву. А згодом — він і вона...

— Що за видіння?

— Я його описав у зшитку, і зшиток лежить у скрині, на дні, в лівому кутку. Коли треба, можете прочитати. Я скоро виголошу проповідь... ми спорудимо на середохресті новий амвон. І тоді кожен...

— Ви хочете сказати, що видіння спонукало вас побудувати цю вежу, і ви не могли не скоритись?

— Саме так.

— І що з цього видіння, чи то одкровення... як ви його назвете, так чи так?

— Я не вчена людина. Пробачте мені.

— ...З цього видіння впливло все інше?

— Так, так, саме так.

— Перед ким ви в цьому сповідалися?

— Перед моїм сповідником, звичайно.

Біси, хоча й невидимі, чатували за вікнами. Джослін нетерпляче зиркнув на візитатора.

— Мілорде! Поки ми сидимо тут...

Та Візитатор підняв руку. Писар з лівого кінця столу пояснив:

— Ансельм, мілорде. Ризничий.

— Той самий, що такий заклопотаний своїми свічками? Він ваш сповідник?

— Був, мілорде. І її теж. Якби ви знали, яка це мука — знати й не знати!

— То ви взяли іншого сповідника? І давно?

— Я?.. Ні, мілорде.

— То він і досі ваш сповідник — коли ви маєте сповідника?

— Мабуть, так. І досі.

— Мілорде настоятелю! А коли ви востаннє сповідалися?

— Не пам'ятаю.

— Місяць тому? Рік? Два роки?

— Я ж вам сказав, що не пам'ятаю!

Запитання давили його, гнітили, втискували в крісло, несправедливі запитання, на які годі було знайти відповідь.

— І весь цей час ви сторонилися своєї духовної рівні, а водилися з людьми, вкрай зіпсутими, якщо наші відомості слушні?

Запитання нависало над ним, розросталось, оберталось у гору. Він бачив, на яку висоту мусить видертись розум, драбина за драбиною, коли хоче відповісти, і наготувався ще раз видиратись туди. Встав зі стільця, нахилився, правою рукою дістав край ряс, протяг між коліними, скрутив і заховав під пояс.

Семеро за столом теж повставали. Вони поводитись тихіше за святих, що стрибали й грюкали у вікна.

Візитатор повільно сів. Його усмішка знов стала дуже люб'язна.

— Ваші труди знесли вас, мілорде. Докінчим цю розмову завтра.

— Але ж, поки ми марнуємо час, вони там, за вікнами...

— Владою оцієї печатки наказую вам іти до себе до дому.

Ці слова були вимовлені м'яко, ласкаво; та, глянувши на печатку, Джослін зрозумів, що відповіді не знайде. Він обернувся до дверей, і семеро вклонились; але сам він сказав собі: «Не до поклонів тепер!» І пішов, лунко тупаючи по візерунчастій підлозі з плиток, а отець Анонім ішов збоку й трохи позаду. Двері зачинилися за ним; а в подвір'ї з аркадами юрмилась його «духовна рівня». Тепер вони наче трохи вирости, але не набагато. Він пройшов між двома рядами очей і прогнав їх із думки.

Коло західних дверей він прислухався й придивився, що чинять біси з погодою. Вони вирвались на волю або саме виривались — і вже встигли зробити чимало. Вітер

повернув з південного сходу на схід, і з західного кінця собору був затишок. Дощ тут не періщив, тільки з десятка ринв, із кам'яних роззявлених ротів ринули потоки води, що суцільним потоком розливалась по жорстві перед сходинками. Та попри весь цей потоп небо було високе й світле, на ньому перепліталися пасма ріденьких хмарок. Дощ ішов не з видимої хмари, він ніби народжувався просто з повітря — немов воно було губкою, з якої вусібіч бризкали краплі.

Отець Анонім був поряд.

— Ходімо, мілорде.

І накинув Джослінові на плечі плащ.

— Каптур, мілорде. Отак.

І лагідно, спокійно повів його за лікоть.

— Ось тут, мілорде. Через подвір'я. Сюди.

Коли вони вийшли з затишку, на них навалився вітер і погнав до настоятельського будинку. Обидва піднялись до горішньої кімнати, де стояло Джослінове ліжко, і там Джослін скинув з пліч плащ на руки отцеві Адамові й став, дивлячись під ноги. Ливва все стягувала йому груди.

— Я не спатиму, поки не довершу діла.

Повернувся до вікна; в шибки наче з відра хлюпало. Джослін відчув, як за його спиною борються ангел із чортом.

— Ідіть до них, ідіть. Скажіть, що Цвях треба забити зараз, поки не пізно. Треба добігти першими...

Він заплющив очі, але зразу відчув, що молитись не зможе. Тому розплющив їх і побачив, що отець Анонім ще стоїть, вагаючись.

Він дратливо нагадав йому:

— Ви ще підлягаєте мені. Йдіть!

А коли знов озирнувся, маленького священика вже не було.

Він почав ходити сюди й туди. «Коли Цвях буде забитий, — думалось йому, — тоді вежа й моя відьма дадуть мені спокій. Може, колись я довідаюсь, яка зіпсута вона була — так, зіпсута! Але зараз головне — шпиль. І Цвях!»

За хвилинку він підійшов до самого вікна й став там; але не бачив нічого виразно, бо дощові краплі стрибали в шибку, текли по ній і зривалися геть. Він чекав якоїсь звістки, але ніхто не приходив. «Я сказав, що я дурень, — подумав він, — навіть гадки не маючи, яка це правда. Треба було піти самому — що мені робити тут?» Але й далі стояв, склавши руки й стискаючи та розтуляючи губи; а в вікні густішав присмерк, і вітер ревів. Коли вікно обернулось у тьмянний прямокутник, він відчув, як

утомився, стоячи; а тому відійшов до ліжка, ліг, не роздягаючись, і знову став чекати. Раптом десь угорі, на даху, щось загуркотіло, і він схопився. Потім уже не лежав горілиць, а, зіпершись на лікоть, вслухався в густу темряву. Сто разів йому ввижалося, що шпиль падає, сто разів він чув гуркіт каміння, і врешті буря заревла у нього в голові. Він силкувався заснути, але й сон, як ява, був сповнений кошмарів. Силкувався думати про щось інше, але пересвідчився, що не може — так міцно був забитий йому в голову шпиль. Часом вітер на хвилинку притихав, і серце його тьохкало, та щоразу вітер налітав знову й шмагав шибки, а врешті ревіння стало безперервним.

Отак він лежав, куняв, прокидався. Десь серед ночі у вікні зблиснуло сліпуче світло, і Джослін весь зіщулився, але грім не прорвався крізь рев бурі. Потім іще не раз щось гуркотіло на даху, сипалась черепиця. А потім йому спало на думку, що, весь час дивлячись у вікно, можна діждатися блискавки й побачити, чи стоїть вежа; він зсунувся з ліжка й став проти вікна. Новий спалах тільки показав йому, що вікно не там; він трохи повернувся й нарешті розгледів невиразний прямокутник. Ступив до нього й притулив обличчя до шибки, вслухаючись у плюскіт води. Аж ось знову сяйнула блискавка. Але він не встиг побачити майже нічого. Тільки різонуло по очах, і навіть коли він затулив очі руками, в них ще жаріло зелене сяйво. Він знав: те, що бовваніло посеред світла — то вежа; але не міг напевне сказати, чи вона стоїть прямо, а чи нахилилась і чи с на ній шпиль. Він помацки вернувся до ліжка й ліг. Лежав долілиць і силкувався думати про давні дні, коли він був щасливий. Про дні з отцем Ансельмом, навчителем послушників чи, краще сказати, одного послушника, на сонячному узбережжі моря. А потім він ще раз підвівся з ліжка й став коло вікна. Та цього разу блискавка сяйнула десь далеко збоку, і йому здалось, ніби чорне безформне громадище собору валиться на нього. Він знову ліг і зразу чи то задрімав, чи то просто зомлів.

Прокинувся він, ніби виринув з глибокого колодязя. Над головою висів якийсь глухий гуркіт; та не це його розбудило. Чулися ще й інші звуки, тоненькі, наче пташиний писк. Раптом Джослін пробуркався зовсім, згадав, де він. У кімнаті був тьмянний сірий світанок. А жалібні голоси долинали зі сходів.

Він скотився з ліжка й підійшов до дверей.

— Я тут. Будьте мужні, діти мої!

Та голоси вищали й ридали:

— ...Тепер, і віднині, й...

— Отче!

Він гукнув зі сходів униз:

— Вам нічого не станеться!

Чиїсь руки хапали його за ноги, смикали за рясу.

— Місто валиться!

— З одного дому всю стріху скинуло на кладовище й розриває...

Він знову закричав:

— А шпиль як?

Руки тяглись по його тілу вище й вище, і ось чиясь борода тицьнулася йому в обличчя.

— Одвалюється, велебний отче! Ще до смерку з вежі падало каміння...

Джослін відступив назад, підійшов до вікна й почав протирати незграбними пальцями тьмяну каламуть, ніби міг зітерти її, мов фарбу. Тоді знов вибіг на сходи.

— Сатана вирвався на волю. Та вам нічого не станеться. Присягаюсь!

— Рятуйте нас, велебний отче! Моліться за нас!

І тоді, в світанковому присмерку, серед тих рук, під ревіння вітру він збагнув, що треба зробити. Протиснувся між людей, розпихаючи їх, висмикнув рясу, струснув з ліктя чиюсь руку. Вивільнився й рушив кам'яними сходами вниз. Опинився в просторих сінях, коло дверей. Намацав заціпку, помацки підняв її, й вітер розчахнув двері, відкинувши його геть, через усі сіни. Він скрався по під стіною, знов дістався до дверей, на порозі підвівся, але вітер знов відкинув його назад, аж ударивши об стіну, і він прилип до неї, засананий. Потім вітер випустив його з пащі, й він упав на ринь. Зіп'явся, ступив уперед, та вітер знову підхопив його й повалив на всі чотири. Він уже промок, наче впав у річку. Промайнула невіразна думка, що тепер він працює своїми м'язами, як будівники, і він, прориваючись крізь туге повітря, подався через дорогу, до кладовища. Жменя якогось дріб'язку шмагнула по обличчю, обпикши його, наче кропивою. Він упав у затишок за горбиком з дерев'яним хрестом; пелена рясн хльоскала по ногах, і він підтикав її за пояс. Звідкись прилетів уламок дошки й болоче вдарив по стегну.

Джослін трохи підвів голову над рятівним горбком і втупив очі в сіру імлу. В ту мить сатана в подобі велетенського, ніби самий всевіт, дикого kota стрибнув усіма чотирма лапами з-за обрію на північному сході й з

вереском навалився на Джосліна й на його безум. Плащ луснув біля коміра й полетів геть, лопочучи, ніби ворона, чорними крильми, але сам Джослін міцно тримався за хрест. Він хитро дочекався, поки дикий кіт трохи виморився. А потім рушив від могилки до могилки, хапаючись за хрести й ховаючись за горбками, й так дістався до найбільшого затишку — під західною стіною собору, коло дверей. Переступив поріг і привалився до дверей спиною, хапаючи ротом повітря. На хвилю йому здалося, що в соборі повно молільників. Та потім він збагнув, що вогники свічок пливають тільки в нього під повіками, а спів — то крик усіх бісів, що вирвалися з пекла. Вони роїлись у присмерку високо під склепінням, нестямною люттю бились та грюкали в вікна, і великий вітраж у західному кінці собору гув під їхнім натиском, як вітрило. Вони шугали повз Джосліна, та він звертав на них не більше уваги, ніж на птахів: адже він сам був не в собі, він був уві сні й на яві водночас, його вела чужа воля. Біси завивали: «А-а-а-а!» або «У-у-у-у!» — й били його лускатими крильми, а потім, відлетівши, самі бились об співучі підпори, об вікна, об склепіння, що аж здригалось від тих ударів. Джослін, зігнувшись, побіг через неф, а хтось — може, він сам — вторував їхньому крикові. Він чув, як стогнуть аркади, напружуючи свої кам'яні плечі. Коли він побачив перед собою покинутий престол, опалілі біси почали стрибати на нього з-під склепіння. Він намадав на вітарі срібний ковчежець і схопив його без церемоній, ніби в ньому лежав звичайний цвях. У південному трансепті щось лунко вдарило, загуркотіло каміння; а в північному — брязнуло й крижаним дзвоном задзвеніло скло. Біси зітнулися з ним перед крученими сходами, але він ковчежем відбився від них. Побрався нагору, а серце калатало вже десь під горлянкою, і коли він дістався до першого помосту у вежі, то майже нічого не побачив, бо довкола нього танцювали яскраві вогники. І ніякого грюкоту, ляскоту чи дзвону більше не чути було, бо шпиль уже не шепотів жалібно, як доти, а скрикував і верещав крізь репет випущеного на волю сатани, що чорним потоком залив увесь світ. Дерево й камінь уже не просто похитувались. Вони гоїдалися так, що Джосліна кидало з боку на бік, і він чіплявся за щаблі, як моряк, що лізе на щоглу. З одного боку крізь рев проривався тріск і грюкіт. У дерев'яній кліті над вежею поміст був засипаний уламками каменю та трісками, і по них Джослін плентав до підніжжя першої драбини всередині шпилья. Ліворуч себе він бачив біса, що повільно розкривав

і закривав сіру пащу світанку. Далі він помацки дерся вгору зигзагом драбин: нижній кінець однієї відв'язався й теліпався вільно, ще одна зігнулась і гула, мов нап'ятий лук. З темряви сипалися скалки та тріски, кололи, дряпали його, ангел пік і тиснув йому спину; а він, замотавши ковчежець у полу ряс, дерся й дерся вгору, вгору, вгору, аж туди, де кам'яна оболонка шпилья зступилась круг нього, ніби комин, і Джослін відчував, як дерево кліті третєся об камінь. Забившись в останню вузину, він помацки розкрив ковчежець, кинув покрівець, узяв у руку Цвях, уперся ліктем і коліном і м'яким срібним ковчезцем почав забивати Його в дерево — наосліп, напомацки, удар за ударом...

Джослін уже не чув нічого, ні вітру, ні гуркоту, не пам'ятав і про шпиль. Упустив з руки ковчежець і не почув, як він падає, б'ючись об стіни. Тоді почав спускатися — щабель за щаблем. Руки почали невдержимо тіпатись, і він, щоб утриматись на драбині, припадав до неї всім тілом. До кручених сходів добирався вже рачки.

Хоча шпиль був уже вбезпечений від бісів, неф іще лишався під їхньою владою. Але й сам Джослін не був у безпеці. Ангел покинув його, а диявол облесно стискав його ніби гарячою рукою. Глибока вода сну затоплювала його, і він не міг опиратись. Він виповз зі сходів у півморок галереї й упав долілиць серед кам'яних уламків. Усе довкола ніби лагідно зацвіло. Біси вже не верещали, а співали. Співали тихо й безжально. Вони прибрали інших личин і постали в його уяві, як люди.

Він заговорив до поколотого каменю:

— Я забив Цвях. За браком Його могло б завалитись усе!

Та біси тихенько обступили його і явили йому видіння, що підпливло зовсім близько. Враз перед його очима постало залите сонцем подвір'я собору, а за ним, під високими берестами, зеленіла трава й рясно цвіли стокротки. Там танцювали біси — їх було троє, маленьких, гарненьких. Джослін підійшов, ступаючи по довгій смузі тіні. А вони танцювали, плескали в долоні й співали:

Забракло цвяха — підкова пропала,
Забракло підкови — коняка пропала,
Забракло коня — верхівця не стало.
Забракло кінноти — все царство упало.

Джослін почув власний веселий, ще молодий голос, що доспівав пісеньку:

— А все через те, що гвіздка бракувало! Іди-но сюди, мала!

Одне бісєня підбігло до нього по зеленій траві, а ті двоє відійшли далі. Він стояв і з любов'ю дивився на прегарне, невинне личко. Чув свої власні ласкаві, допитливі слова, бачив, як дівчинка сплітає за спиною пальці, а з голівки звисають руді пасомця, і тоненька ніжка треться об ніжку; а вона відповідала, не розуміючи, нащо він її покликав:

«Так це ж ми просто граємось, отче!»

В цьому казковому краю було синє небо і ясне світло, була згода й не було гріха. А вона йшла назустріч йому, оголена, розпустивши руді коси. Усміхалась і мугикала без'язиким ротом. Він знав, що ці звуки пояснюють усе, тамують усякий біль, розкривають усе затаєне — бо така природа казкового краю. Він не бачив бісівського обличчя, бо й у цьому була природа казкового краю; але він знав, що вона тут і вся поривається назустріч йому, як і він назустріч їй. А потім наринала хвиля невимовної втіхи, і ще, й ще хвиля, і все було спокутуване.

А далі вже не було нічого.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Опритомнював він дуже повільно. Щока його лежала на кам'яних скалках, і від денного світла не було куди дітись. Уже й розплющивши очі та поводячи ними, він ще довго не ворушився. Глянувши вздовж довгої галереї, він розгледів знайомий надгробок. Прикипів до нього поглядом, вивчав його дюйм за дюймом, ніби цим міг заповнити час, щоб його не заповнило щось гірше. Але надгробок йому не допоміг, та й ніщо не допомогло. Врешті, він zostався сам, безпорадний, у лабетах цього нового прозріння.

Аж тоді він заговорив.

— Звичайно! Як це я не бачив! Як це я не розумів!

Десь стукнули двері, в соборі почувись голоси. Він підвівся й повільно подибав до середохрестя. Коли вийшов між підпори, хтось закричав. До нього підбігло двоє служників, за ними отець Адам. Джослін чекав священика, схиливши голову й опутивши руки.

— Що я маю робити?

— Ідїть зі мною. Та жінка чекає.

— Яка жінка?

Та ще не доказавши, він уже згадав, що її нема жи-

вої; ця жінка — то леді Алісон, що шукає собі вигідної могили.

— Треба зустрітися з нею. Може, вона щось знає? Адже в цьому кінець кінцем було все її життя.

І обидва, Джослін та отець Адам, пішли через неф до дверей, а служники за ними. В її звичайному кутку була якась постать, і Джослінове серце завмерло; але то був німий, і він навіть не мугикав. Він знав, що ганьба стосується й німого, а тому відвів очі на двері, до яких його вели.

В подвір'ї свого будиночка він зупинився.

— Мені ще можна ввійти?

— Так вирішили. Поки що.

Джослін кивнув головою й увійшов, ступаючи по знайомих плитах. Але просторі сіни змінилися, як і багато що. Там тепер горіли в каміні дрова, світилось багато воскових свічок, ніби на вівтарях; перед каміном лежав килим і стояли два стільці. Він ледве розгледів ті стільці, бо свічки сліпили, і подумав, які схожі ці свічки на ясні вогники, що часом пливають у нього перед очима. Та він не встиг роздивитись усі переміни, бо на стільці по другий бік каміна сиділа жінка, а за спиною в неї стояли ще дві. Коли він ступив на край килима, жінка підвелася, стала навколішки, взяла його руку й поцілувала, тихо промовивши:

— Велебний отче! Джосліне!

А потім зразу підвелася, повернула голову до своїх супутниць і наказала:

— Принесіть гарячої води, рушників, гребінець...

Та Джослін, піднявши руку, зупинив її.

— Навіщо це?

Трохи помовчавши, він глянув на її супутниць:

— Хай лишать нас удвох.

Тіні жінок відступили; а коли вони вийшли, леді Алісон узяла його за руку, ласкаво потисла її й посадила його на стілець. Лівим боком він відчув лагідне тепло з каміна. Йому впало в око, яка вона невеличка, майже як дівчинка: хоч вона стояла, її обличчя було ледь вище від його очей. Вона дивилася кудись йому через плече.

— Може, ти відішлеш і оцього священика, небоже?

— Хай лишається. Він за мною наглядає. Та хоч би й не так, мені не можна лишатись на самоті з вами.

На це вона відверто засміялась:

— Дякую за таку люб'язність.

Але він не зрозумів її, та й не намагався. Вона поважно кивнула, збагнувши це.

— Я й забула, який з тебе провінціал.

— Я?

«Провінціал. Той, хто живе в провінції, в глушині, нічого не бачить і не знає».

— Може, й так...

Та зовсім близько, за якийсь ярд, було її обличчя, і він розглядав його: біле-біле та гладеньке, майже як перли, що оздоблюють чорну перуку. І природне її волосся теж чорне — принаймні було чорне. Він придивився до тонких дугуватих брів, зазирнув у чорні кульки очей. Вона засміялась, але він сердито урвав її.

— Мовчіть, жінко!

І вона слухняно замовкла, усміхаючись.

Пишна чорна сукня. Перли й на шиї. Рука — ніби здогадавшись, чого він хоче, вона підняла її, — пухка й біла. За рукою — обличчя (знову, ніби здогадавшись, вона прибрала руку), — обличчя усміхнене, пухке, як рука, тільки ледь-ледь жирнувате. Малесенький ротик, ніс орлиний. Повіки темні й лиснючі, може, підмальовані; вії довгі й товсті, на нижніх — крапельки...

— Сестра моєї матері.

Усміхнене личко скривилося, крапельки скотились по щоках. Проте голос прозвучав легко й весело.

— Непутяща сестра.

Вона швидко стягнула кудись рукою, і в ній опинилась біла хусточка.

— Хай хоч така...

Вона нахилилась, на Джосліна раптом війнуло весною, і він аж заплющився від млості. Крізь тисняву спогадів він відчув, як хустинка торкнулась його щік, відчув на голові руку. Вона знов зашепотіла:

— Зрештою, навіть такі...

Джослін розплющив очі і вдихнув пахощі. Тітка ще чепурила його, і він придивився до її обличчя зовсім зблизька й тепер розгледів, яке воно випещене. Гладенька шкіра помережана зморщечками, але такими тоненькими, що здаля й не добачиш. Тільки в кутиках очей та на рівному лобі трохи глибші, але й то ще не зморшки: вона не дозволяла собі ні повнішати, ні худнути надміру. Живою мімікою, постійною зміною виразу вона захищала своє обличчя від в'ялості й брезкlostі. Тільки очі, маленький роток та ніс не потребували такого захисту, були досить тривкі. Йому стало аж трохи жалко цього обличчя, але він не знав, як висловити цей жаль, і тільки промимрив:

— Дякую, дякую.

Вона нарешті облишила чепурити його, відійшла по

килиму, забравши з собою весну, обернулась і сіла навпроти нього.

— Ну, то як, небоже?

І він згадав, що вона приїхала зовсім не для того, щоб відповідати на його запитання. Вопа хотіла чогось домогтися від нього. Він почухав скроню.

— Щодо поховання в соборі, як ви мені писали...

Вона підняла руки й вигукнула:

— Ні, ні! Не думай про це!

Але він хотів довести справу до кінця.

— Тепер, мабуть, вирішуватиму не я, хоча я ще не певен. Отець Адам...

Він покликав гучніше:

— Отче Адаме!

— Що, велебний отче? Я не чую вас. Підійти ближче?

«Що ж я хотів спитати в нього? І в неї?»

— Не треба.

В його очах танцював вогонь.

— Ні, ні, Джосліне! Я приїхала. Заради тебе! Побачити, як ти живеш. Повір мені!

— Ви турбувалися про мене? Провінціала?

— Про тебе знають по всій країні. А може, й по всьому світі.

— З деякого погляду ваші останки можуть... пробачте мені... осквернити храм.

Враз він побачив, як вона може спалахнути гнівом.

— А ти сам не осквернив його? Оті твої робітники? Оця занедбаність у соборі, безлюддя? Отой кам'яний молот, що навис над ним і жде, коли вдарити?

Дивлячись у вогонь, він спокійно відповів:

— Жінці важко зрозуміти такі речі. Бачте, мене обрано. Відтоді я все життя присвятив тому, щоб збагнути своє призначення, а тоді здійснити його. Я приніс себе в жертву. І треба вирішувати вельми, вельми обережно.

— Обрано?

— Я певен, вони дозволять вам спорудити гробницю тут. Але чи дозволив би я?.. Навряд.

— Обрано?

— Від бога. Адже обирає зрештою він. А потім я обрав Роджера-Муляра. Ніхто більше не зміг би цього зробити... Не зумів би. А далі — вся решта.

Джослін здивовано звів очі, бо леді Алісон засміялася.

— Слухай, небоже. Це я тебе обрала! Ні, ти слухай, я все тобі розкажу. Це було не в Віндзорі, а в мисливському замку. Ми з ним лягли відпочити після обіду...

— Яке мені діло до цього?

— Я дала йому втіху, і він захотів щось подарувати мені, хоч я вже мала все, чого тільки могла побажати...

— Не хочу слухати.

— Але в мене зродилась одна думка, бо я була щаслива й щедро. Отож я сказала йому: «Я маю сестру, а в неї є син».

Вона вже знов усміхалась, тільки з жалем.

— Правда, я визнаю, що там була не сама щедрість... Вона була така страшенно богомільна, така пісна, і весь час... Ну, дарма, то була напівщедрість, коли хочеш. Бо вона була така, як оце ти, на свій лад: уперта, лиха на язик...

— То що ж сказав тобі він?

— Сядь, сядь, Джосліне! Ти мене дратуєш, коли стоїш отак напорошений, наче велика чорна птаха під дощем. Може, я тоді тропечки зловтішалася?..

— Що він сказав?

— Він сказав: «Ми йому тицьнемо сливку в рот». Отак і сказав. Недовго думавши. А я відповіла: «Він, здається, послухник у якомусь монастирі». І захихотіла, а він зареготав на всю горлянку, а потім ми обнялись і качались по ліжку — бо, погодься, вийшло таки смішно. Зрештою, ми обоє були молоді. І нам це сподобалося... Джосліне!..

Він побачив, що леді Алісон стоїть перед ним навколішки.

— Джосліне! Ну що тут страшного! Таке-бо життя!

Він хрипко відказав:

— Те, що я зробив...

Помовчавши, повів далі:

— Я завжди вважав, що приношу своє життя в жертву цьому ділу. Може, це й є невідомий спосіб звершити його. І, зрештою, у нас є Цвях?

— Який цвях, небоже? Тебе так важко зрозуміти!

— Наш єпископ Вальтер у Римі...

— Я знаю Рим. І знаю єпископа Вальтера.

— Ну, от бачте... Що важу я? Тільки зроблене щось важить, бо... бо...

— Бо що?

— Є такі речі, яких ви не можете зрозуміти. Він прибив його до неба. Я, сліпий дурень, просив грошей. Та він учинив розумніше.

«Ну от,— подумав він.— От і все». Та це було ще не все. Бо вона знов заговорила, аж задихаючись:

— Ти просив у нього грошей, а він прислав тобі цвях?

— Я ж сказав,

— Вальтер!

Вона зареготала. Реготала довго, чимраз вищим тоном, поки їй зовсім забило дух, і тоді він почув у тиші, як бринять підпори в його вухах. Він не те що зрозумів її слова чи зусиллям думки дошукався їхнього сенсу; його просто поїняла млість, і все тіло, аж до кінчиків пальців, здригнулось. А потім млість затопила все...

Та він відчув, як вона схопила його за руки.

— Джосліне! Джосліне! Ну чи варто брати щось так близько до серця!

Він розплющив очі.

— Ти повинен вірити, Джосліне!

— Вірити?

— Так, так. Вірити в своє... покликання... і в цвях...

Вона вже торсала його за плечі.

— Слухай мене. Слухай, кажу! Я б тобі нічого не розповіла, якби...

— Це пусте.

— Ти хотів щось спитати в мене. Згадай, збери думки до купи. Що ти хотів спитати?

Він глянув їй у очі й побачив там справжній ляк.

— Що це означає, коли...

Йому подумалося, що вони, ніби діти, бавляться в загадки, і в нього прорвався короткий високий сміх.

— Уже згадав. Що це означає, коли думка весь час вертається до того самого, і то не дозволеного, приписаного тобі, а до забороненого? Думаєш, скнієш і раз по раз пригадуєш,— трохи з приємністю, а трохи з тихим болем...

— Але що саме?

— А коли вони помирають... бо вони помирають, помирають! І ти згадуєш навіть те, чого з нею ніколи не було...

— З нею?

— Бачиш її виразно до найдрібнішої рисочки... в казковому краю... і не можеш бачити більше нічого... і знаєш: це неминуче впливає з усього, що було раніше...

Леді Алісон прошепотіла майже на вухо йому:

— І це буває з тобою?

— Це ніби якась мара. Скрізь, усюди вона...— Джослін дивився на неї поважно й говорив прямо в обличчя їй:

— Ви, напевне, знаєте. Скажіть мені. Більш нічого я не хочу. Це чари чи ні? Я певен — це чари!

Та вона вже відсахнулася від нього, підвелася і позадувала по килиму, лишаючи за собою моторошний шепіт:

— Так. Чари. Чари.

А потім кудись поділася. Джослін сидів і поважно кивав до вогню.

— В цьому є певна мета. Ще багато треба подолати. Так, багато.

Він згадав про отця Адама, що стояв у сутінках.

— А ви як гадаєте?

— Її шлях лежить просто до пекла.

Джослін викинув її з голови, і вона щезла з його життя, як щезає дощова крапля, упавши в річку.

— Повсюди суєта...

За хвилинку отець Адам озвався знову:

— Вам треба заснути.

— Я вже ніколи не засну.

— Ходім, отче.

— Я сидітиму тут і чекатиму. Мета є, але ще невідомо напевне яка.

Він ще довго сидів, дивлячись, як над вогнем злітають рої іскор. Час від часу промовляв, але не до отця Адама:

— А все ж він стоїть.

Потім почав стогнати й хитатися з боку на бік. А ще через чималий час схопився й вигукнув:

— Блюзнірство!

Минуло кілька годин; у каміні вже пригасав жар, коли він заговорив знову:

— Є якась спорідненість між людьми, що сиділи разом перед недогорілим вогнем і виміряли по ньому вартість свого життя.

Денне світло сочилось у вікна й блідло коло обталих свічок. У каміні погасла остання жарина, коли прийшов посланець. То був вірний німий, він щось мугикав і жестами кликав за собою. Джослін обережно підвівся зі стільця.

— Ви дозволите мені піти з ним, отче?

Наглядач легенько хитнув головою:

— Підемо разом.

Джослін схилив голову та вже й не підводив її. Вони рушили до західних дверей собору. Вітер уже стихав. У нефі наче не видно було ніяких змін, і Джослін, не дивлячись в обличчя німому, попросив:

— Покажи, сину мій.

Тоді німий навшпиньки підвів їх до південно-східної підпори, показав на невеличку дірочку, яку він продовжав у камені, й так само навшпиньки відійшов. Джослін зрозумів, що він має зробити. Вийняв із дірки каменярське зубило з розклепаною головкою, підняв з підлоги за-

лізний прут і встромив у дірку. Прут проникав глибше й глибше, скреготучи поміж щеченем, яким ті велетні, що колись спорудили собор, засипали порожнину в підпорі.

І враз усе зійшлося до купи. Душа його сама кинулась у прірву, що була в ньому самому: вниз, у безодню, віддаю себе, відкинь мене, знищ або поклади в мур, як інших. А тіло теж кинулось униз, і він упав на плити коліньми, грудьми, обличчям.

І тоді його ангел розгорнув крила, якими прикривав щипині ратиці, й шмагонув його через усю спину до білого розжареним бичем. Від того удару хребет налився млосним вогнем, і Джослін скрикнув, бо не міг витерпіти болю, хоч і знав, що мусить. Потім чийсь незграбні руки спробували підвести його; але він не міг сказати їм про бич, бо корчився на плитах середохрестя, ніби розчавлена змія. Отож тіло кричало, чийсь руки боролися з ним, а Джослін лежав у самому низу привалений, зате знав, що хоч одну щиру молитву почуто.

Коли біль стих, він побачив, що його обережно несуть геть від жертовного місця. Він лежав на тому, що колись було спиною, і чекав. Ангел із бичем не міг завдати більшої кари: більшої вже не приймало тіло, хоч розум і прагнув її. Тепер спини наче не було зовсім, він її не відчував.

Його поклали на ліжку в спальні нагорі, і він бачив над собою кам'яні ребра стелі. Часом ангел зникав, так що він міг думати.

«Я віддав своєму ділові спину».

«Йому».

«Йй».

«Тобі, Господи».

А інколи він понуро шепотів:

— Невже завалився?

Отець Анонім спокійно відповідав:

— Ще ні.

Одного дня, коли в голові більш-менш прояснилося, зринула думка.

— А дуже пошкоджений?

— Ось я вас трохи підведу, отче, ви сядете й самі побачите його у вікні.

Джослін захитав головою на подушці.

— Я більш не хочу його бачити.

Стало трохи темніше, і він здогадався: то отець Адам заступив вікно, підійшовши до нього.

— На перший погляд здається, що він неушкоджений. Та як придивитись, то видно, що він трохи нахилився в

бік аркад. І впирається в парапет нагорі вежі. Багато каменю осипалось.

Якусь хвилину Джослін лежав тихо. Тоді промурмотів:
— До першої бурі... До першої бурі.

Отець Анонім підійшов, схилився над ним і лагідно заговорив.

Зовсім зблизька видно було, що сяке-таке обличчя в нього все ж таки є.

— Не треба так хвилюватись, отче. Звичайно, шкода чимала, але ж наміри ваші були добрі, хоча й хибні. Отже, гріх тут порівняно невеликий. Саме наше життя — споруда хистка.

Джослін знову захитав головою.

— Що ви можете знати, отче Аноніме? Ви бачите тільки поверхню речей. Ви не знаєте й десятої частки всього.

І тоді ангел — ніби він стояв поруч отця Адама, щоб покарати гріх — ударив знову. Коли Джослін опритомнів, отець Адам іще стояв над ним і говорив далі так, ніби ніхто третій і не перебивав їх.

— Згадайте про свою віру, сину мій.

«Мою віру? — подумав Джослін. — Яку віру?» Але нічого не сказав у це схилене над ним обличчя, що колись іще могло стати виразним. Тільки хапнув ротом повітря й засміявся.

— Хочете побачити мою віру? Вона лежить отам, у старій скрині. Невеличкий зшиточок у лівому кутку.

Він помовчав, віддихався й засміявся знову.

— Візьміть. Прочитайте.

Зачовгали підосви, рипнуло віко скрині. Потім отець Адам озвався, стоячи коло вікна:

— Вголос?

— Уголос.

«Чорнило, мабуть, уже побуріло, — подумав Джослін. — Ансельм тоді був ще не старий, а Роджер-Муляр — зовсім хлопчак. Ну, а вона... Та й я був молодий чи принаймні молодший».

Голос отця Адама зарипів у вечірньому присмерку:

— «Одного дня, коли я вже пробув на цій посаді три роки, я ввечері стояв навколішки в своїй молільні й молився з усією мізерною силою, яку лишень мав, щоб бог відняв у мене гординю мого сану. Я був молодий, і мене повнила страхітлива гординя за оцей мій храм. Я весь був перейнятий гординею...»

— Щира правда! — мовив Джослін.

— «Мабуть, на мене злинула безмежна ласка господ-

ня. Я по своїй спроможності силкувався піднятися духом. Я спробував глянути на храм, як на річ, що стоїть на моєму шляху, і це було неважко, бо в вікні я міг бачити його стіни...

Та Джослін знову захитав головою на подушці. «Що це пояснює? — думав він. — Нічого! Нічого!»

Невже справді це ніщо?

— «Я дивився на обриси даху, на стіни, на виступи трансептів, на шпилики, вишикувані понад парапетом...»

— Це справді було ніщо, отче?

— «Тепер я знаю, нащо якась сила спрямувала туди мій погляд. Але тоді я ще нічого не знав, тільки стояв навколішки й дивився, поки не збайдужів до того, що бачив. І враз моє серце стрепенулось; у ньому проклонулось нове почуття. Воно дужчало, росло, тяглося угору, аж поки на самому вершечку спалахнуло живим вогнем...»

— Це правда — присягаюся!

— «...і той вогонь погас, а я лишився, ніби прикутий до місця. Бо там, на тлі неба, я побачив найближчий шпиль, і то був достеменний образ моєї молитви, втіленої в камені. Там був і потяг ввись, і плетиво супутніх думок про інших, і, врешті, порив серця, все вище, все вужче, все гостріше — а на самому вершечку, теж вирізьблене з каменю, палахкотіло щойно побачене в уяві полум'я».

— От як воно було. Поверніть голову, і ви самі побачите той шпиль.

— «Коли й це здалося дивом моїй темноті, діти мої, то як же я змалюю те диво, що сталося далі? Бо я дивився, дивився, і в мені росло розуміння. Той шпиль був неначе ключем, щоб відімкнути велетенську книгу. А я наче дістав нові вуха й нові очі, щоб чути й бачити. Бо мені відкрився весь храм — той самий, що я в своєму юнацькому безумі кривився на нього! Весь храм заговорив. «Ми — праця», — сказали стіни. А стрільчасті вікна, склавши побожно долоні, співали: «Ми — молитва!» І трикутник даху, мов трійця... але як це висловити? Я намагався відринутися свій дім; а він вернувся до мене тисячократно».

— Саме так.

— «Я кинувся до західних дверей і вбіг у храм. А зараз спробую висловитись точно. Я побачив увесь храм як образ живої людини під час молитви. Але всередині храм був багатющою книгою, написаною, щоб просвітити цю людину. Пам'ятаю, була зима, вечоріло, і в нефі густішав присмерк. У вітражах нагорі пломеніли зображення пра-

отців, нижче — зображення святих, а на всіх вівтарях у бічних нефах горіли свічки, поставлені вами, побожні люди. Ще пахло ладаном, а в приділах відлунювали голоси священників, що правили службу божу... але це ви самі знаєте! Я йшов далі й далі... ні, не йшов, мене вела моя духовна втіха, що наростала з кожним кроком і сповнювала мене твердістю й самозреченням. Коли я дійшов до середохрестя, мені лишалося тільки впасти ниць на плити...»

— Біля тих самих підпор. І відтоді я весь час так робив.

— «Бо якимось таємним чином я злився в одне з мудрими, святими... ні, святими й мудрими будівниками...»

— Підпори гнуться.

— «Мені відкрилась їхня таємна мова, така ясна, така видима кожному, хто має очі, щоб бачити. Переді мною лежав розкритий господній буквар, книга неба й пекла, і я побачив своє мізерне місце в Його задумах. Новий порух мого серця ніби споруджував храм у мені самому: стіни, шпильки, крутий дах, — у цілковитій природності, неминучості й незаперечності. І з мого ново-знайденого смирення та знання в мені забило джерело — вгору, вище й вище, вдарило полум'ям і світлом, крізь німотну порожнечу, сповнюючи її владним, непоборним, незаперечним (та й хто б міг заперечити, хто посмів би!), неблаганним, незупинним, осяйним вогнем духу, несамовитим полум'ям Твоєї, боже, сили в мені...»

— О Господи!

— «...А на самому верху, коли це слово доречне тут, якийсь образ, якийсь дар, що володіння ним не приносить гордині. Моє тіло лежало на м'якому камені, за мить, поки оком змигнеш, перемінене, воскресле від буденщини. Видіння врешті покинуло мене, і спогад про нього, що живив мене ніби манною небесною, набув видимої подоби — вежі зі шпилем, осереддя храму-книги, вінця її, найвищої молитви!»

— Недоладна, ламка споруда. Зовсім не те. Зовсім не те.

— «Урешті я звівся на ноги. Свічки ще горіли, не встигли навіть покоротшати, і священники тихо правили службу божу — бо за мирською міркою минула всього одна мить. Я йшов нефом і ніс у своїх очах образ храму. Знаєте, діти мої, духовне втричі відчутніше від земного! А на півдорозі до дому збагнув я справжню природу свого видіння. Коли я озирнувся, щоб глянути на храм

іще раз і поблагословити його, то побачив: чогось бракує. Самий собор є, але найвищої молитви, що рветься вгору з його осердя, молитви, втіленої в камені,— нема. І в ту мить я збагнув, навіщо бог привів туди мене, свого негідного слугу...»

Рипучий голос замовк. Джослін чув, як отець Адам гортає чисті сторінки. Потім настала тиша. Він заплющив очі й знеможено поклав руку на лоб.

— Отак я колись говорив. Коли я впав ниць і віддав себе в жертву ділові, то гадав, що віддати себе — це віддати все. Я був дурний.

Коли отець Адам заговорив, у голосі його була нова нотка — здивування й занепокоєння.

— І оце все?

— Я мав себе за обранця, за вмістище духу, а насамперед любові; я вважав, що тут моє призначення.

— І з одього впливла вся решта? Борги, занедбаний храм, чвари?

— Більше, куди більше. Ви не знаєте, не можете знати, як багато з цього вплиvlo. Бо я й сам не знаю всього. Хитрощі, несправедливість. Діло затулило собою все. І що в нього вплетене золоту ниткою... Ні. Крізь нього проросло пагіння з дивними квітами й плодами, химерне, чіпке, воно все обплітає, руйнує, душить.

І зразу перед Джосліном з'явився образ тієї рослини: буйна парість листя, квітів, переспілих репнутих плодів. Годі було простежити все це плетиво аж до кореня, виплутати з нього перелякані обличчя, що волали про поміч; тому він закричав сам, а тоді затих. Лежав, оберігаючи спину, вгамовуючи біль, що прокидався в лобі, й дивлячись тільки на кам'яне ребро склепіння. В голові була одна думка, досить дивна:

«Я тут, а тут — це однаково, що ніде».

Заговорив отець Адам, і голос його вже не був рипучий. Слова падали, наче камінці:

— Отже, це й усе.

В кімнаті стало видніше: священник відійшов від вікна. Підступив до ліжка й спитав якось незрозуміло:

— А ви бачите те, що чуєте?

Джослін лежав у своєму «ніде», хитаючи своїм головним болем з боку на бік, ніби міг струснути його геть. За вікном чути було чийось ходу й петлисту ниточку веселого висвистування. Він сонно стежив, як той свист даленіє, зникає за рогом.

— Чи не однаково?

— То вас нічого не навчили? Колись, за всі оті роки?

«Чого мене навчили? Орел спустився на мене там, коло моря. Цього було досить. А потім...»

— Ви чули, що вона казала. Ви знаєте, як усе сталося.

Отець Адам палко зашепотів:

— Краще б їм прив'язали млинове жорно на шию...

«Ні, ні,— подумав Джослін.— Це надто просте, як і будь-яке інше пояснення. Це зовсім не приведе до кореня».

Та отець Адам говорив уже з відвертим подивом:

— Вас так і не навчили молитись!

Волосся, розмаяне, відкинуте назад повівом духу. Рот розкритий — не виливати дощову воду, а співати осанну. Джослін криво всміхнувся до священника:

— Тепер уже запізно.

Але отець Адам не всміхався. Він стояв боком до нього, сплівши пальці на грудях. Дивився вбік, униз; під пасмами волосся вже було досить виразне обличчя. У голосі його вже бринів жах, ніби він заглянув ту рослину й відчув на щоці швидкий доторк чіпкого вусика.

— Ваш сповідник...

— Ансельм?

«Знов Ансельм,— подумав він.— І причетний, і непричетний; бо печатка моя». І він промовив до ребра на склепінні:

— Знаєте що, отче Адаме? Я про багато що здогадуюсь, і я любив їх усіх; може, саме тому вона й переслідує мене. Ви безмірно кращий за них, бо таких пропавших, таких проклятих душ, може, й у світі більш немає; але ви не зі мною, ви не заплутані в цьому пагінні, як я. Чари... Це, напевне, чари, а то як би могли вона й він отак брутально заступити мені шлях до неба?

Та враз він над самим вухом почув віддих старого. Перевів погляд зі склепіння, з образів минулого — й побачив, що отець Ансельм стоїть коло ліжка навколішки. Він закрив обличчя руками, і все його тіло здригалось. Слова теж проривалися між пальців із якимсь дрожжем.

— Господи, помилуй нас усіх!

Старий швидко відняв руки від обличчя й перехрестився. Вчепився руками в край ліжка, нахилив голову й знову замурмотів. Те мурмотіння помалу притихло, тоді змовкло.

Отець Адам підвів голову й усміхнувся. Джослін зразу побачив, як помилявся, думаючи, ніби в нього нема обличчя. Ні, те обличчя було просто накреслене дуже дрібними й тонкими рисочками, яких легко не розгледіти, хі-

ба що придивляючись зумисне — або вимушено, як мусить дивитися зі свого ложа хвора людина.

І він вигукнув у те обличчя несподівано для себе:
— Рятуйте мене!

Ті слова ніби відімкнули щось. Він аж здригнувся від них, як щойно здригавсь отець Адам. Від того йому заболіло в спині й голові; зате безкрає море скорботи ніби простягло до нього руку, влилось у нього й переповнило йому очі. Він не стримував сліз, не зважав на них, приголомшений безміром того моря. Потім з'явилася ще одна рука, лягла йому на груди, пальці стисли його плече. А ще одна рука обережно витирала йому обличчя.

Помалу тремтіння минуло, сльози перестали текти. Голос, делікатний, як і обличчя, зашепотів над ним:

— Почнімо все з самого початку. Колись ви знали всі ступені молитви, а потім забули. От і добре. Більшість їх — не для простих, грішних людей. Це у вас навіть своє — рідна чеснота. Найнижчий ступінь — це молитва вголос. Із неї ми й почнемо, бо діти починають із неї, а ми обидва — наче діти...

— А моя молитва, отче? Моє... видіння?

Знов настала тиша. «Мій чорний ангел зараз повернеться, — подумав Джослін. — Я це знаю, я чую в собі ознаки! Треба квапитись, поки ще є час!»

— Моя молитва? Мій шпиль-молитва? Те, про що ви читали?

Він знову змокрів, але тепер волога виступала зі шкіри. Чужа рука лагідно відкинула йому з лоба волосся; але наближення чорного ангела сповнювало його жахом.

— Швидше!

— Зразу після молитви вголос іде другий ступінь, дуже невисокий, а тому й дуже близький. У ньому дається нам підбадьорення, втіха, зворушення. Так, як ми даємо дитині ложку меду за те, що вона була чемною. Або просто за те, що любимо її. Ваша молитва, безперечно, була добра, але не дуже.

Джослін крутив головою на подушці, силкуючись утекти від неминучого. Та щось таке глибоке, що воно напевне лежало аж біля самого коріння рослини, змусило його закричати до кам'яного ребра на стелі й до тонкого стривоженого обличчя:

— Мій шпиль пронизав усі ступені, від низу й до верху!

А тоді чорний ангел ударив його.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Часом біль відпускав його, і він міг думати. І щоразу перше його слово було до отця Адама:

— Ще не впав?

І відповідь щоразу була однакова:

— Ще ні, сину мій.

Він знову будував щось у голові, досліджував, які підвалини треба закласти, поки він збагне, чого ж йому треба.

— Я ніколи не знатиму правди, поки собор не розберуть по камінцю, мов дитячу крутиголовку.

Але отець Адам, певне, подумав, що він марить, бо не сказав нічого. І Джослін, ідучи своїм внутрішнім шляхом, прийшов до другої думки:

— І навіть тоді не знатиму.

Одного дня він послав по отця Ансельма й без кінця чекав під темним склепінням, поки згадав, яке тепер його становище. Тоді він послав знову, благаючи в отця Ансельма ласки. І Ансельм, насуплений, прийшов. День хилився до вечора, і в кімнаті було майже темно, бо єдине вікно дивилось на схід, та ще й було затулене собором. Джослін чув, як отець Адам ходить і спускається сходами, щоб лишити їх наодинці, як рипнув стілець, коли Ансельм сів. Потім глянув на Ансельма, придивився до шляхетної голови зі срібним вінчиком волосся над гладеньким чолом. Та Ансельм не відповів на той погляд. Він уперто дивився в вікно й мовчав.

— Ансельме! От я й опинився нарешті в пустелі.

Ансельм швидко зиркнув на нього скося й зразу відвів очі, ніби від чогось непристойного. Тоді промовив слова, яких і слід було сподіватись, але тон був сухий і скутий, як сама його постава:

— Всі люди раніше чи пізніше...

«Ні,— подумав Джослін.— З живими, справжніми людьми так не говорять. Він не бачить мене. Я не справжній, але й це буде мені наукою».

— Я з великим болем вернувся в ті дні над морем, коли ви були моїм наставником.

Ансельм глянув у його бік. У його поставі було якесь скам'яніле збентеження, і слова пролунали намарне.

— В самій середині життя...

— Якого життя!

Джослін заплющив очі й подумав про своє життя.

— Звичайно, я знаю. Моє життя було зовсім не таке, як я гадав. Але ж колись я йшов тою дорогою через

мис і прийшов до вас, наставника послушників, бо думав, що ми — обранці святого духа.

Він знову підвів очі до склепіння. За ним біліла смуга піску й сліпуче виблискувало море.

— Я прибіг до вас.

Ансельм ворухнувся. На його обличчі з'явилась квола усмішка, але зовсім не весела.

— Ви тоді були наче песик, що стрибає мені на коліна.

— Що ж вам пригадується з тих часів, Ансельме?

Ансельм уже знову дививсь у вікно. На щочах його виступили червоні плями, голос звучав здушено:

— Чому вам неодмінно треба було мати в комусь кумира, мов дурному дівчиськовій?

— Мені?

— І чому саме на мене звернулось ваше юнацьке поклоніння?

Думки в Джосліновій голові мішалися.

— Я?.. Тобто як?..

У дуже тихому Ансельмовому голосі бриніла велика прикритість:

— Ви не знаєте. Ви ніколи не знали, який ви нестерпний. Просто неможливий.

Джослін обливав сухі губи:

— Я... я був... невгамовний. І незграбний.

Він почекав; поки тяжке почуття вляжеться, потім промовив до стелі:

— Але ж ви, Ансельме... Ви самі...

Ансельм підвівся й почав ходити по кімнаті. Нарешті він зупинився над Джосліном, затуливши собою склеписту стелю. Повернув голову на негнучкій шиї, глянув Джослінові в очі й знов ухилився поглядом.

— Це було так давно. Може, воно ніколи не важило багато — а крім того, згадайте все, що сталося (потім! Ні. Більше я не можу сказати. Ви мене смішили й зворушували. І дратували. Ви були такий... хапкий.

— Хапкий. Тільки хапкий. І більш нічого. Ви нічого не бачили й не розуміли.

Ансельм аж закричав:

— А ви щось розумієте? Ви ж сиділи в нас на шиї — у мене на шиї — весь вік!

— Ми повинні були робити наше діло. Велике діло. Так я думав... і ось тепер я вже не знаю, що мені думати...

— То було місце якраз для мене — хоч, може, наш

засновник мав на думці не зовсім це. А потім з'явилися ви, прилетіли, мов великий птах...

— До наставника послушників.

— Я такий, як я є. Але бачити, як ви перескакуєте все вище й вище — без зусиль, з послушника на диякона, тоді на священника; бачити, як ви стали настоятелем цього собору, хоч насилу вміли прочитати «отчешаш»; і відчувати спокусу, так, спокусу — бо куди голова, туди й хвіст... а треба визнати, що без мирського успіху не обійдеться, бо ніхто з нас не святий... відчувати спокусу, що тягне в якусь прірву... Визнаю щиро. Я міг би лишитись там, де я був, і зробити щось добре. Але ви спокусили мене, і я попавсь на принаду.

— А потім?

— Потім? Далі ви самі знаєте. Старий король помер — і ваше піднесення припинилось.

— Так, звісно.

— І після цього — вислухувати ваші сповіді, нещирі, самозакохані сповіді...

Навіть попри свою кволість Джослін був приголомшений подивом.

— Який же з вас священник!

— Самі знаєте. Такий, як і з вас, коли хочете. Нікчемний. Я це знаю. А ви? Згадайте Айво, Джосліне. Тільки тому, що його батько дав дерева на будівництво... Що, неправда? Тепер він має стільки прав у соборі, скільки й ви. Або я. Тільки завдає менше шкоди. Він весь час полює. А ви давили нас, мов якась кара. Бували хвилини, коли, бачивши вас у цьому сані, в мене серце стискалось у кулачок і аж дух мені перехоплювало. Я вам і ще одне скажу. Дарма що над нами нависає оте кам'яне одоробло й гнітить нас, у капітулі тепер, коли вас нема, панує спокій і приязнь, ніби там розлито якийсь бальзам.

— Ансельме!

— Пам'ятаєте, що ви сказали в капітулі, коли я висловився проти вежі? Я пам'ятаю! І довіку не забуду. Привселюдно! «Сядьте, Ансельме!» Пам'ятаєте? «Сядьте, Ансельме!..»

— Облишимо це. Тепер уже не виправдаєш нічого й не виправиш.

— А ота справа зі свічками?

— Я знаю.

— І, врешті, Джосліне, коли вже хочете цілковитої відвертості... все оте будівництво!

— Ідіть, прошу вас!

— Визнайте, що це вже перевершило будь-яку міру:

вимагати від людини в моїх літах і в моєму сані, щоб вона стала підмайстром у муляра.

— Ну що ж... Простіть мені.

— Звичайно, я вам прощаю. Я вам прощаю.

— Прошу вас. Простіть не ту чи ту дрібну провину, не свічки, не образу в капітулі. Простіть мені, що я такий удався.

— Я ж сказав — прощаю.

— Це щиро, Ансельме? Скажіть — щиро!

По сходах протупали ноги, потім довго тривала тиша.

Аж через чимало хвилин щось біля нього змінилося: прийшли якісь люди, затанцювали в нього перед очима, дивно присідаючи й сновигаючи туди-сюди. Виразно він бачив серед них тільки отця Адама, тому знову закричав:

— Рятуйте мене, отче!

Тоді отець Адам підійшов і почав усе розплутувати. Смикав і розплутував, але нічого не виходило, бо все було геть переплутане, та ще й проросле пагінням лихої рослини. І врешті з усіх відчуттів лишився тільки біль у спині (та пекуча млість, коли його перевертали, щоб обмстити спину овечою вовною), а осібно від того болю — якась туга в тілі, розлита від горла до пупа. Отець Адам не помітив, що сталося з його руками, але сказав Джослінові, що він кволий та запаморочений і що все залежить від зусиль волі. І не зміг отець Адам зрозуміти, як важливо виблагати прощення не тільки в християнських душ, і чому для цього необхідно їх зрозуміти, і яка це неможлива річ — зрозуміти їх.

Тоді Джослін відчув у собі велику хитрість, бо збагнув, що доведеться якось утекти від отця Адама. Він став чекати погожого дня; бо вже видавалися часом погожі дні, коли на підлозі лисніло сонце, й Джослін тоді добре усвідомлював, де він. Діждавшись такого дня, він прикинувся, ніби заснув у знеможі, а сам почав прислухатись до човгання ніг отця Адама. Нишком розплющив одне око й побачив спину старого священика: той уже йшов сходами вниз. Зібрався на сили, підвівся в ліжку, спустив ноги додолу, зачекав, поки минеться млість. Устав, тримаючись за стіну, надів круглу шапочку, накинув плаща на плечі. Сповз униз сходами; коліна аж тремтіли від кволості. В просторах сінях не було нікого. Не горів вогонь у каміні, не світили свічки, але в вікна лилось ясне світло, і по них пробігали тіні. Повітря пахло свіжістю, і в Джослінових грудях ворухнулася туга. У дровах, накладених до каміна, він вибрав собі костура і випростався, зіпершись на нього.

Хвилинку почекав, думаючи. «Вийду тильними дверима, щоб не побачили, та й сам'я не побачу того кам'яного молота».

За дверима серед буйної, високої трави були стосом складені дрова. Пахощі вдарили Джослінові в голову, і він зіперся на стос, не дбаючи про хвору спину. Зачекав, поки розлита в тілі туга витече очима.

Враз над головою щось ворухнулось, і в ньому на мить спалахнула шалена надія. Насилу повернувши голову, він скосив очі вгору. На сонці сяяла ціла хмара ангелів — рожевих, золотих, білих; це вони лили солодкі пахощі, радіючи світлові й повітрю. Вони несли на собі розсипище зеленого листя, а поміж листям пнулось угору щось довге, чорне. Думка Джослінова злинула вгору, до тих ангелів; і раптом він збагнув, що то не одна гілляка, а ціла яблуня. Вона росла за огорожею, буяла квітом і листям, панувала над землею й повітрям — це джерело, це диво, яблуня! Він аж заплакав, мов дитина, й сам не знаючи — від радості чи від туги. А тоді — там, де задвір'я спускалось до річки й дерева схилились над текучою водою, сяйнув і зник крилатий сапфір, що в ньому згустилась уся небесна спнь.

— Вернися! — скрикнув Джослін.

Але пташка вже зникла, як пущена з лука стріла. «Вона не вернеться,— подумав він,— хоч би я й цілий день тут просидів». Почав розважатися думкою про те, що синя рибалочка може й вернутися, сісти на кілку зовсім близенько, за кілька кроків, у всій своїй красі; але в душі знав — цього не буде.

— Ні, ради мене рибалочка не вернеться.

«Та однаково,— сказав він собі,— це щастя, що я її побачив. Більш ніхто не бачив її». Нарешті він звівся на ноги й бічною стежиною вийшов у подвір'я собору. Перед його очима повільно рухались його власні ноги та запилюжений кінець костура. «Я, певне, схожий на стару гаву,— думав він, плентаючи вперед, зігнутий мало не вдвоє.— Нащо я йду бозна-куди шукати того, чого там немає? Та не так воно просто! В мене багато причин іти, і всі вони переплутані. Отець Адам правду сказав. Я за багато хвилююсь через яблуні та рибалочок».

Дійшовши до Королівської брами, він сів на кам'яну тумбу і втупив очі в пилюку. Та хоч би скільки ніг топтали цю пилюку, вона лишалася звичайною пилюкою, і від цього йому стало неначе ще смутніше. Натужившись, він устав і почовгав далі. Вийшов на шлях; у рівчаку понад ним текла вода, в ній хлюпалась голенька дівчинка.

Джослін спитав її:

— Де живе Роджер-Муляр, дитино моя?

«Леле,— подумав він,— хто б повірив, що я матиму такий старечий голос?» Та поки він це думав, дівчинка вискочила з рівчака й утекла. Не бачачи поблизу кладки, Джослін перебрів рівчак навпростець. Побачив перед собою ноги й стан якогось чоловіка й спитав його:

— Де живе Роджер-Муляр, сину мій?

Чоловік сплюнув, і плювок завис на полі Джослінового плаща. Тоді грубий голос промовив:

— На Новій вулиці.

І ноги пішли далі.

Джослін, спираючись на костур, звернув праворуч і почовгав по кругляках бруку. «Нова вулиця дуже довга,— подумав він, і враз йому здалося, що він більш не може йти. Він почав шукати очима кам'яної тумби, але не знайшов. Сів прямо під стіною з обвалькованого хмизу й прикрився плащем. Натяг каптур на обличчя й опинився ніби в наметі.

Але й кризь той намет відчувалася чиясь присутність. Урешті він визирнув і побачив босі дитячі ноги.

— Де живе Роджер-Муляр, діти мої?

Ноги побігли геть, брѳохаючи по рівчаку. Перед Джосліном упав камінь. «Треба йти звідси,— подумав він.— Кудись іти». Звівся, держачись за стіну, враз пригадав, що Роджер-Муляр живе, здається, в «Зорі». Й почала-пав, лівою рукою спираючись на костур, а правою держачись за стіну. Нарешті побачив заїзд із намальованою на вивісці зіркою та кам'яну приступку біля дверей. Задиханий, сів на камінь, кажучи сам собі: «Добре, що дійшов, бо далі не можу».

— Роджер-Муляр.

Ноги відійшли, та скоро вернулись, а за ними інші ноги, і він знову, як перше, промовив:

— Роджер-Муляр. Роджер-Муляр.

Нарешті серед тих ніг з'явилися жіночі під червоною пеленою сукні. Жінка скрикнула й щось заторохтіла; але її слова, як завжди, легко було пускати повз вуха. «Мені жаль її,— подумав Джослін,— але не дуже. Так, трощечки жаль. Що вдієш — не можу я журитись і через неї».

Чиїсь руки взяли його під пахви, підняли з приступки й потягли далі; ноги й костур волочилися по землі. Він побачив перед собою двері, потім сходинки, його ноги торкались однієї, другої, третьої, а костур стукав: «Стукстриб-стук». Потім ще одні двері в сутіні; вони відчини-

лись. Серед хмари млості руки, що підтримували Джосліна, опустили його на ослинчик і зникли, зачинивши двері. Він сидів із заплющеними очима й чекав, коли все довкола повернеться.

Першим вернулися звуки. То було харчання, кашель, клетотіння в грудях: розмірено, раз за разом. Звуки примусили його розплющити очі, і він побачив поряд невеличкого коминка, навпроти вікна, велике ліжко з узгелівником, укрите пом'ятими простирадлами. Там напівлежав, зіпершись на лікоть, Роджер-Муляр, одягнений, тільки не взутий. Його набрякле обличчя сміялось і сміялось; потім рот роззявився ширше, регіт змінився криком, і Роджер упав навзнік. Джослін дивився, як здійснюються й опадають його груди.

Роджер перевернувся на бік, потягнувши за собою й простирадло. Знов важко звівся на лікоть і вищирився на Джосліна по-собачому. Обличчя його було мокре від поту. Дивлячись у очі, обведені червоним, Джослін бачив, як те обличчя кривиться. Роджер повернув голову й сплюнув у коминок, не влучивши.

— Ви смердите, як мертвяк.

Джослін зважив у думці його слова й згадав обличчя, що схилились над його ліжком. «Може, й так...— подумав він.— Атож, може, й так». І почув, як його власний чудний, старечий голос повторює ці слова:

— Може, й так, Роджере, може, й так. Справді, може, воно й так.

Роджер-Муляр нахилився вперед. Глибоке задоволення бриніло в його словах:

— Отже, й вас упорали.

Він ригнув, і по підборіддю потекло щось червоне.

— Шпиль іще не впав, Роджере. Отець Адам сказав мені. Але сказав, що він колись упаде, хоч би ми збудували його з алмазів і заглибили підвалини аж до коріння землі.

Будівничий почав підводитись. Випручав ноги з простирадел і, хитаючись, перейшов кімнату. Джослін чув, як він вилаявся й ударив кулаком по шибці. Забряжчало скло. Будівничий гукнув у глуху порожнечу:

— Падай, коли хочеш, і дідько з тобою!

— Сьогодні дуже тихий вітрець, Роджере. Тільки цвіт на яблуні колише.

Будівничий, човгаючи ногами, вернувся до ліжка. Важко впав коло нього навколішки й почав мацати по ньому руками. Тоді покинув, повалився на ліжко боком і знов засміявся.

— Я радий, що ви смердите, Джосліне. Аж серце тішиться. А то я вже й не думав, що мене ще може щось потішити.

Та Джослін уже поринув у якесь марення і з того марення відповів не до ладу.

— Я бачив рибалочку.

Знову з'явилися ноги й червона сукня, і посипалися слова, слова, слова. Роджера вкладено знов у ліжку. Голос наблизився до Джосліна, заговорив до нього, тоді вернувся до ліжка:

— Невже ти не розумієш, дурбило? Вони знають, що він тут!

Потім сукня й голос зникли за дверима. Джослін глянув на ліжку, але побачив тільки, як ходять ходором груди, й почув тільки хрипке хекання.

— Роджере! Роджере! Ти чуєш мене?

У відповідь — тільки хекання.

— Подумай лишень! Я гадав, що роблю велике діло; а насправді тільки приніс руїну та посіяв зненависть. Роджере!

Він пильно подивився на будівничого, але тільки й побачив, як здіймаються й опадають груди та, ще за кожним віддихом ледь тремтить рука. Тоді відвернувся й утупився в жар у каміні. Він неначе розгорівся ясніше, бо в кімнаті вже густішав присмерк.

— Любити всіх людей святою любов'ю... А потім... Ти чуєш мене, Роджере?!

Але будівничий і не ворухнувся. Джослін облишив свої спроби й чекав, а рука все здригалась, вогонь яснішав у сутіні, а він вивчав безформну, нез'ясовну масу, що заповнила йому голову.

Нарешті тіло на ліжку зворухнулося. Роджер-Муляр лежав плазом, з головою на узголівнику, і його безвиразне обличчя дивилось на Джосліна.

— Отак. Знов зійшлись обидва.

— Це неправда, що старі люди не страждають. Вони страждають так само, як молоді, а сили боротись мають менше.

— Гучні слова.

— І ось, після всієї фальшивої святості, мене заворжила мертва жінка.

— Ви божевільний. Я це завжди казав.

— Може, й так. Весь час я був заклопотаний тільки отим велетенським рожном... А про неї не знав нічого. Чи це вона мала на думці, коли явилась мені вві сні й щось говорила — власне, не говорила, а мугикала без'я-

зиким ротом? От бач, я й за це не певен. Алісон сказала, що вона мене заворожила. Мабуть, у цьому вся річ, як ти гадаєш, Роджере? Бо в чому ж іще? А все ж, бач... Може, то ще й справжній Цвях. Та як про це довідатись?

— Будьте ви прокляті, Джосліне! — загорлав будівничий. — Він упаде, а я маю дождити цього! Ви відібрали в мене моє ремесло, моє військо, все відібрали. Будьте ви прокляті, хай вас пекло візьме!

Він чи то схлипнув, чи то гикнув.

— Ви й ваші тенета. Ви загнали мене надто високо.

— Мене теж гнало. Я теж був ніби в тенетах.

Роджер висякався в подушку.

— Надто високо. Надто високо.

І враз у Джосліновій голові вияснилось. Він виразно зрозумів, що робити з отією безформною, незбагненою масою.

— Дивись. Ось чого я прийшов.

Він посмикав застібку, і плащ упав з пліч. Тоді скинув з голови шапочку, а з шиї нагрудний хрест і поклав на ослін.

— З тонзурою нічого вже не вдієш. Це ніби чиста вода в горлянці дохлого пса. Ні, годі! Єресь? Та в мені ціла тичба єресеї!

Він устав і почалапав через кімнату. Впав навколішки, але в спині не було сили тримати тулуб прямовисно, тому він зіперся на підлогу ще й руками. «Ну що ж, доведеться так», — подумав.

— Колись ти сказав, що я — сам диявол. Це пусте. Я просто дурень. І ще я думаю, що я схожий на будівлю з величезним підвалом, де живуть пацюки; а на моїх руках є якась зараза. Я завдаю шкоди всім, до кого доторкнуся, надто ж тим, кого люблю. І ось я прийшов з мукою й соромом — благодати тебе, щоб ти мені простив.

Настала довга мовчанка. Потріскував вогонь, рипіло завісками вікно, надворі шелестіло листя. Джослін розглядав мостини в себе між руками. «Я прийшов, — думав він, — більшого я не можу зробити».

На підлогу поряд із його рукою важко гупнулось коліно. Роджер ухопив його за плечі й підвів на ноги. Роджерові руки обхопили його, залізли у вогонь, що пік йому спину. Будівничий лаявся, плакав і торсав його, аж голова хиталась. Плакав, судомно хлипаючи, і кожний хлип стрясав їх обох. А потім між схлипами почали прориватися слова, й Джослін теж учепився руками в Роджера, ніби тонучи. Роджерова голова втислась йому в плече, і він почув, що сам белькоче якісь нісенітниці

про яблуню, белькоче, мов мала дитина, й попліскує по широкій спині, що здригається під його долонею. «Який же щирий чоловік,— думав він,— який щирий, хоч хай там що! Тут, під розгойданою барвистою вивіскою, народжується щось...»

Тоді Роджер відхилився назад. Одна рука його ще лежала в Джосліна на плечі, але другою він розмазував по обличчі сльози.

— Розрюмався, мов мала дитина. Це вино. Я тонко-сльозий, коли вип'ю.

Джослін аж захитався під важкою рукою.

— Може, ти допоможеш мені встати, Роджере?

Будівничий гучно зареготав. Тоді дотяг Джосліна до ослона, а сам гепнувся на край ліжка. А Джослін весь час пояснював:

— Тепер моя спина нікуди не годиться. Ти міг би переломити мене. Я часом думаю, що це від ваги отого кам'яного молота; але він там, не тут.

— Він там. Стримить. Вишійте-но.

— Ні, ні, не буду. Дякую.

Жмуток хмизу зайнявся скраю й спалахнув жовтим полум'ям. У кімнаті застрибали тіні. Будівничий сягнув рукою по глек і хильнув з нього.

— Ми зробили що могли.

— А там, аж на самому верху, було страхіття. Збожеволіти можна.

— Не говоріть про це.

— Сюди — хить. Туди — хить.

— Годі! Годі! — загорлав будівничий.

Джослін знов утупився в ту безформну масу в голові.

— Звісно, це ще не все. Колись він таки впаде. Та все ж хоч підпори пригнулись, і шпиль нахилився, і в підпорах щєбінь... Не знаю. В мені ще є рештки моєї... як її назвати? Невіри, чи що. Розумієш, може, це справді те, для чого ми з тобою призначені? Він сказав, що я схожий на дурне дівчисько, мені весь час треба мати в комусь кумира; але що ж у цьому поганого? Я й віддав шпилеві своє тіло. Що йому не дає впасти, Роджере? Я? Чи Цвях? Чи вона, чи ти? Чи, може, бідолаха Пенгол, що лежить, скорчений, під середохрестям, а між ребрами в нього — гілочка омели?

Роджер-Муляр притих, на ньому тільки тремтіли відблиски вогню, як на стіні. Але в кімнаті рухалося ще щось, Джослін відчував, що круг нього тріпочуть чорні крила. Голос його тонує у цій бурі, він сам ледве чув власні слова.

— І ти ще можеш зробити щось, Роджере. Ти ще можеш зробити щось.

Обличчя Роджера-Муляра налилося кров'ю, аж потемніло, а голос його захрип.

— То ось чого ви прийшли, Джосліне? Око за око, зуб за зуб, еге? Коли я не зроблю, ви все розкажете.

— Ні, ні! Я про це й не думав!..

— Я розумію вас, отче. Я з самого початку щось відчував.

Серед лопотіння чорних крил Джосліна раптом охопив жах.

— Я зовсім не думав...

— Я сказав, що розумію вас.

— Мене щось за язик потягло... Я не володів собою!

Роджер-Муляр гепнувся на ліжко.

— Коли знов налетить буря, я згадаю. Око за око.

— Ти міг би виїхати. Ти ще молодий.

— Хто ж мене найме? Хто схоче в мене працювати? Ви ж хочете всього, хіба не правда, отче?

— Бог завжди з нами. Це я знав... Та я знаю і все інше. Тобто — не знаю нічого. Що таке людський розум, Роджере? Це вся будівля, разом з підвалом?

Потім до кімнати вернулась жінка, темноока жінка, що не вмовкаючи торохтіла. А коли вийшла, він почув інші голоси й сміх.

— Що то надворі?

— Люди.

— Розумієш... коли вона щось про це знала... ну як його пояснити? Лихо в тому, Роджере, що підвал знав про нього... Тобто знав, що він не має чоловічої снаги, — і все ж улаштував цей шлюб. Мабуть, через її волосся. Я бачив те руде волосся, розмаєне круг тонкого блідого обличчя. Потім, звісно, вже не бачив. Та згодом, коли вона стояла коло підпори й дивилась на тебе, воно обпекло мені очі. А потім вона заворожила мене. Напевне, вона це зробила, хіба ні? Ось чому мені треба знати, хто така вона була; бо якщо вона знала, знала, що сталося з її чоловіком, а може, й погодилася з цим... то чи може бути більше страхіття... І, звичайно, така, як вона, мусять переслідувати мене.

— Про що це ви говорите?

— Про неї, про що ж іще. Я, бувало, виглядав її. А вона підбіжить і зупиниться. Якимсь я перев'язав їй розбите коліно, відірвавши клапоть від своєї... Та що з того? Згодом, коли я вже знав, як вона заплуталась у моїх тенетах, то пробував зустрітися з нею, пояснити...

— Ви?!

— Чи вона коли говорила про мене? Ну, та дарма. Я віддав у жертву й її. Зумисне. Ти знаєш, Роджере, молитви не лишаються без відгуку. От де страхіття. Отож коли вона вмерла, то почала з'являтися мені, переслідувала мене й заворожила. Молитву заслонило волосся. Мертва жінка. Добрячий жарт, правда?

— Жарт?!

— Мабуть, можливо жити й так, щоб усяка любов була добром, щоб одна любов не суперечила іншій, а додавалась до неї. Що це таке — людський розум, Роджере?

— Ви дістали те, по що приходили. А тепер ідіть собі.

— Мені тільки треба знати...

— Чи не однаково нам тепер?

— У мене в голові все переплуталось. Розумієш, поки вона не заворожила мене, я любив її, як дочку. Розумієш, тоді, коли вона вмерла...

— Годі вам. Ідіть собі.

— Мені потрібні три язика, щоб сказати три речі відразу. Я приходив туди. Пам'ятаєш? Я тільки хотів допомогти їй. Може, я вже й тоді дещо розумів. Вона була долі. А коли звела очі, то побачила мене на порозі, в усьому облаченні, настоятеля, священика, суддю. Я хотів тільки допомогти, та це її вбило. Я вбив її так напевне, ніби перерізав їй горлянку.

Він почув, що будівничий підступив до нього. І відчув на обличчі його гарячий віддих, запах вина.

— Ідіть геть.

— Невже не розумієш? Ось чому мені треба знати все про це — бо я вбив її!

Зненацька будівничий загорлав:

— Геть! Геть!

Його руки відкинули Джосліна вбік. Розчахнулися з грюкотом двері, й ті самі руки викинули його геть. Сходи летіли назустріч йому; потім він учепився в поруччя, а коліна гупнули об сходинку.

— Смердюче падло!

Повз Джослінову голову пролетів глек і розбивсь об стіну. Рачки вибрався він на слизький брук, а ззаду гримів голос будівничого:

— Хай там із тебе шкуру спустять!

Але той крик потонув у бурі голосів, що кричали, реготали, гавкали по-собачому. Джослін зіп'явся на ноги, держачись за стіну, а галас вирував довкола, і в очі йому лізли руки, ноги, плями облич. Він побачив темний про-

хід і рвонувся туди. Одяг луснув у нього на спині; він чув, як тріщить полотно, і не міг лягти на землю, бо руки тримали його. Кругом ревла й гавкотіло. Звуки вири-
валися з пащ, іклатих і заслинених. Він скрикнув:

— Діти мої! Діти мої!

Галас, репет тривав — ціле море прокльонів і нена-
висті. Руки стискалися в кулаки, ноги штурхалися. І
крізь увесь гамір йому вчувся голос Айво та його приятелів,
що підцьковували собак:

— Атю! Атю! Атю!

Джослін лежав долілиць і дивився на ноги та на смугу
світла, що падало з дверей на грязюку в рівчаку.

І враз довкола розлилася тиша. Ноги почали відступати,
помалу, помалу, і в тиші він почув один голос, жіночий
голос:

— Матінко пресвята! Та ви гляньте на його спину!

Ноги зарухалися швидше. Зникли з очей, але він чув,
як вони йдуть, біжать, тікають прожогом, спотикаються
на бруку. Світло зникло: двері з грюком зачинилися.

Він трохи полежав, увесь тремтячи. Нарешті завору-
шився, поповз до стіни. «Я голий,— подумав,— як слід
було сподіватися». Він звівся на ноги й подибав на тьмя-
ний посвіт смолоскипів, що освітлювали Головну вулицю.
Раз по раз губив стіну, спотикався, забродив у рівчак,
вилазив з нього; один раз навіть упав туди. «Отепер вид-
но, що я таке»,— подумав, вилазячи звідти. Там, де за-
вулок вливався в Головну вулицю, він упав і вже не під-
вівся. Ледве усвідомив, що йому чимось прикривають
спину, що перед очима мелькає пелена Рейчел та санда-
лії отця Адама. Чийсь руки обережно підняли його.
Чийсь голос забулькотів, мов вода в рівчаку під кригою.
А потім хмарою наринувла темрява.

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ

І знову перед очима було ребристе склепіння
стелі. Воно нітрохи не змінилось, але сам Джослін ніби
вступив у якесь нове життя. Йому здавалося, ніби він за-
вис над власним тілом, яке тепер раз у раз заливала не-
втримна хвиля млості, що несла з собою нестямний страх.
Напади млості кінчалися провалом у небуття. Опритом-
нівши, Джослін знову зависав над собою, ніби в тумані
міркуючи: що ж сталось? І безмовно говорив сам із со-
бою:

«Де ж я був?»

І безмовна відповідь щоразу була та сама:
«Ніде».

Йому давали пити щось гірке — може, відвар з мажу,— і він часом думав, що це завдяки тому питву він може отак висіти чи плавати над власним недвижимим тілом. З'являлись різні обличчя — то хтось подавав йому пити, то над ним схилявся отець Адам, тепер видний цілком виразно. Джослін не знав, чи падовго він западав у непритомність і скільки часу висів та плив над собою. Він тільки відзначав собі, нітрохи не дивуючись, як по ребристій стелі пересувається світло чи тінь, відміряючи години від погляду до погляду. Інколи він виразніше усвідомлював оту річ, оту машину, що лежала під ним. Головна робота тієї машини була піднімати та опускати ребра, і вона виконувала ту роботу кволо, але безперестану, а всередині тріпотіло серце, наче пташка, ув'язнена між двома рамами вікна. Та коли до нього приступали служники, щоб зробити з ним те чи те, він спускався у власне тіло. Якось він виразно почув розмову, але зрозумів лише кілька останніх слів:

— Це сухотка, в нього всихає спинний хребет.

А за хвильку відповідь:

— Ні. Річ не в тому. Хворе серце.

Та здебільшого протягом того чудного, мінливого часу він витав над своїм тілом або западав у небуття. З'являлись думки, що тривали ціле сторіччя або одну мить. Виринали якісь картини, одначе він сприймав їх зовсім байдууже. Він дуже рідко порушував мовчанку, бо говорити було страшенно важко, навіть коли він мав доступ до власного рота. А тому доступові перешкоджало прагнення уникнути отієї пастки — тіла, що лежало під ним. Перешкоджала й непритомність, що підстерігала його весь час. І все ж бодай раз на кілька сторіч витання в імлі чи пильного розглядання стелі він робив над собою тривале зусилля, змушував себе спуститися в тіло, до кам'яних уст, проривався крізь камінь і випускав низку звуків:

— Упав?

Виразне обличчя отця Адама нахилилося ближче й усміхалося:

— Ще ні.

Він розглядав блакитні очі, ледь розтягнені в усмішці губи та ямочки на щоках.

А коли обличчя відпливало геть із поля зору, він знову утуплював погляд у те, що було за ним,— кам'яне ребро склепіння, а інколи в муху, що сиділа там до-

гори лапками, заклопотана якимось своїм мушиним ділом.

Одного дня він почав думати про свій надгробок і примудрився попросити, щоб привели німого. Без кінця то западаючи в небуття, то виринаючи з нього, він таки пояснив різьбяреві, чого хоче: щоб вирізьбили на могильній плиті його самого, без ніяких оздоб, оголеного смертю, без одягу й без плоті — кістяк, обтягнений шкірою, голова закинута назад, рот розкритий. Він почав смикати на собі укривала, і рухи нарешті зрозуміли. Його оголили, і юнак почав малювати з зачаровано-бридливим виразом на обличчі. А Джослін знову піднісся над своїм тілом. За якийсь сторіччя чи двоє юнак пішов, а муха все сиділа на стелі й чистила лапки.

А потім якось засяяли свічки, замурамотили голоси, тіло відчуло масні дотики. Він витав над власним свинцевим тілом, над яким творили маслосвяття. Потім запов у небуття. А коли прокинувся й знов завис над собою, то почув щось нове. Почув вітер, і дощ, і деренчання шибок у вікні. Йому пригадався підвал та пацюки в ньому, і нестямний жах загнав його назад, у власне задихане тіло.

— Муляр. Роджер-Муляр.

Над ним нахилились чийсь обличчя з запитливо зведеними бровами; вони вимовляли довгі й незрозумілі фрази.

— Роджер-Муляр!

І зразу слова й думки забили йому дух. Груді не хотіли дихати, і він перелякано силував їх до цього. Чийсь руки підвели його, посадили.

Потім він знову лежав горілиць і дивився на кам'яне ребро склепіння, де помалу посувались яскраві смуги світла.

«Де ж я тоді був?»

Але чийсь обличчя затулило те сонце, нахилилось до нього, приголомшене, з почервонілими очима, а чорне волосся гадюками впало на нього, а рот розтулявся і стулявся. Рейчел накинулася на нього так несамовито, що він, не встигаючи розбирати слова, боронився байдужістю.

— В повітці, між цибулею та лантухом пшениці...

В ній так багато життя, невже й воно колись вичерпається? Якась жеруща хлань, а не порядна жінка.

— ...стояв рачки. З зашморгом на шиї, а другий кінець мотузки прив'язаний до вломленої крокви. Він завжди казав, що в його ремеслі найважче вирахувати міцність, хоча господь знає...

«Господь,— подумав Джослін; усе здавалось йому дрібним та нікчемним.— Господь... Якби можна вернути, що було, то я б шукав господа між людей. А тепер чари закрили його від мене».

— Сидить перед каміном, звисив голову на плече, нічого не бачить і не чує, а я мушу все робити за нього, все! Розумієте? Як мала дитина!

Джослін байдуже дивився, як руки отця Адама відтягують її геть, чув її пронизливе ридання; потім воно затихло на сходах. Потім перед ним зринуло обличчя сліпого й глухого Роджера-Муляра, діти на траві, скорчене тіло Пенгола — вічного вартового храму. Він побачив незграбні помости у вежі, недоладні, порозщеплювані восьмикутники. Відчув їхній тягар.

«Не можу більш,— подумав він.— Не можу. Я незда-тен навіть співчувати їм. Та й собі».

В кімнаті чути було якесь мурмотіння, дзенькіт металу. Знову над ним схилилось обличчя отця Адама. Губи ворухнулися, щось вимовили, але Джослін був надто знеможений, щоб прислухатися.

Блакитні очі кліпнули. В кутиках зібралися зморщечки. Губи розтулились і стулились. Цього разу його одурманений маком слух уловив слово, перше ніж воно злетіло під стелю.

— Джосліне!

І тоді він збагнув, що найбільша стрілка на його дзигарях докінчила свій оберт; а вмирати — так само легко, як їсти, чи пити, чи спати: на все своя пора.

Це відкриття вернуло йому волю, і думки поскакали геть, ніби коні, випряжені з голобель. Він глянув угору — на спробу, аби пересвідчитись, чи в цю останню годину його відпустили й чари; але там, серед зірок, горіли пасама рудого волосся, і величезна тичка його шпиля підносила до них. От і все,— подумав він.— Усе з'ясувалось, тільки запізно». І прошепотів до отця Адама одне слово:

— Вероніка.

Усмішка на блакитноокому обличчі стала спантеличеною, стривоженою. Потім проясніла.

— Свята?

Тіло, виморене всіма своїми немочами та зусиллями, спробувало видушити з грудей сміх, але Джослін угамував його в раптовому страху, що зронить із рук життя, мов жонглер-невдаха; він раптом відчув щирю приязнь до отця Адама, забажав щось дати йому, тож коли вернув собі рівновагу, то вимовив для нього ще одне слово:

— Свята.

Умирати ще й природніше, ніж жити, бо що може бути неприроднішого, ніж отой переляканий вузлик, що тіпається під ребрами, ніби останній, майже догорілий вогник?

— Джосліне!

«Це моє ім'я»,— подумав він і з лагідною цікавістю глянув на отця Адама, бо той теж помирав; завтра чи позавтра якийсь голос отак само, ніби до малої дитини, промовить: «Адаме!» Хай би хоч як високо він піднісся, хоч скільки перемінив облачень, та завтра чи позавтра цього гладенького, мов пергамент, чола тричі торкнеться срібний молоточок. А потім думки знов кудись помчали, і він побачив, яке незвичайне створіння цей отець Адам, обтягнений пергаментом з голови до ніг, там гладеньким, тут зморшкуватим, а на вершечку таке кумедне волоссячко, а всередині — хитромудра снасть кістяка, на якій той пергамент напнуто. І зразу між тим обличчям та його очима ніби виринуло сновиддя: він побачив усіх людей, голих, створіння з рудуватого пергаменту, що обтягує кістяну снасть. Побачив, як вони виступають та пишаються в покривах із тканин, захистивши ступні шкірою з мертвих тварин, і почав, задихаючись, укладати це своє видіння в слова, які мали лишитись по ньому, але так і не прозвучали.

«В гордині своїй вони рвуться до пекла. Нема безгрішних діл. Тільки Бог знає, де слід шукати Бога».

Руки вклали його назад, і він пірнув у небуття. Але зразу й виринув, сповнений жаху: треба побачити все до кінця.

— А тепер, Джосліне, ми поможемо тобі підвестись на небо.

«Небо,— подумав Джослін крізь свій жах.— Ти, що тримаєш мене, ти, що не помреш сьогодні,— що ти знаєш про небо? Рай, пекло й чистилище маленькі й блискучі, ніби коштовність, що її носять у кишені й виймають та чіпляють на себе тільки в свято. А я помираю в звичайний, сірий день. І що таке небо для мене, коли я не ввійду туди, однією рукою ведучи за руку його, а другою — її?»

Змиритись?

Я проміняв чотирьох людей на кам'яний молот».

Раптом він відчув, що треба зубами вгризтись у повітря, вчепитись і не відпускати. Руки підвели його, так що груди вдихнули повітря й без його зусиль. Нестямний жах вийшов із грудей, але тремтів довкола.

Крізь той жах на нього дивилося двоє очей. Крім тих очей, не було нічого непохитного, а сам він перед ними був наче будівля, що ось-ось завалиться. Вони дивились на нього око в око, око за око. Він ще хапнув зубами повітря і вп'явся очима в ті другі очі, як у єдине, що є непохитного в світі.

Двоє очей злилися в одне.

То було вікно, розкрите, світле. Щось розтинало його надвоє. Обабіч була небесна синь. А те, що розтинало вікно, було нерухоме й безмовне, але воно поривалось угору, до якоїсь найвищої точки неба, поривалось з безгучним криком. Воно було струнке, як дівчина, й просвічувалось наскрізь. З якоїсь насінини виросла його рожева плоть, що іскрилась, ніби водоспад, але водоспад, який рине вгору. Та рожева плоть пробивалась у безмежжя струменями захвату, якого ніщо не годне стримати.

Переляк метався, тріпотів крильми, рвався у вікно, розбиваючи його на блискітки, що своїм танцем сліпили очі; але ні страх, ні сліпота не могли приглушити мото-рошного подиву.

«Тепер... я й зовсім нічого знаю».

Але руки пригинали, вгамовували вихор жаху та подиву. Шалені спалахи думки розривали темряву. Саме каміння волає:

«Вірую, Джосліне, вірую!»

Що таке жах і радість, як вони можуть зливатись в одне, чому їх годі розрізнити, чому вони, виблискуючи, летять крізь пройняту переляком птьму, ніби пташка-рибалочка над водою...

«Дай знак покори...»

Підхоплений поривом, він злетів угору, рвучись, волаючи, горлаючи, щоб лишити по собі чарівні й незбагненні слова:

— Він — наче яблуня!

Отець Адам, нахилившись, не розчув нічого. Але він побачив, як затремтіли губи, й витлумачив це як воляння: «Боже! Боже! Боже!» Отож, наділений здатністю до милосердя, він поклав святі дари на язик померлому.

РОМАНИ ТА ПОВІСТІ ВІЛЬЯМА ГОЛДІНГА

В англійській прозі ХХ століття постать Вільяма Голдінга посідає місце унікальне. Він не набагато молодший за Івліна Во, Чарлза Персі Сноу та Грема Гріна, котрі вже в тридцяті роки широко друкувалися й здобули популярність, але в їхнє покоління не вписався, та й спільного з письменниками, які прийшли в літературу між двома світовими війнами, у нього мало. На початку 50-х англійська література кипіла гнівом «сердитих» прозаїків та поетів, які ціле десятиліття гостро й енергійно критикували існуючий лад. І з ними значно старшого і на перший погляд відстороненого від соціальної конкретики Голдінга мало що єдило. Він дебютував у 1954 році одночасно з Айріс Мердок. З того часу їх обох та ще Джона Фаулза часто називають поряд, включаючи в рамки так званого філософського роману. В цьому умовному об'єднанні блискучих імен (після «сердитих» англійські письменники не виступали більше в одному русі) Голдінг видається найсерйознішим, найпослідовнішим і водночас найпесимістичнішим.

В умоглядній прозі елемент песимізму був присутній завжди, але тепер, коли людство зовсім близько підійшло до межі самознищення, коли сучасне й майбутнє бачиться, користуючись назвою одного з романів Вільяма Голдінга, «Видимою темрявою», безмежний відчай, гнітючий страх атомної смерті, зневіра в людському розумі визначили драматичну, трагічну, навіть апокаліптичну тональність письменницького слова.

Умоглядність, дух рефлексії — риса, притаманна літературі Великобританії багатьох віків. І Томас Мор, автор безсмертної «Утопії», і Вільям Шекспір, і Джонатан Свіфт, і Лоренс Стерн, і Томас Карлейль, і Герберт Уеллс, і Олдос Хакслі не просто відбивали свій час, а в його найвиразніших прикметах бачили дію законів надчасових, планетарних. Творці сучасного філософського роману не об'єднані жодними маніфестами чи програмами, можливо, навіть, особисто не знайомі. Що між ними спільного? Скептичне ставлення до буржуазної цивілізації, розчарування в матеріальному прогресі та раціоналістичній філософії, тривога за долю людини, за збереження її духовної сутності. Але не тільки. І зрешт, у самому світобаченні художників, які

через символ, притчу, міф показують правду всеосяжну й водночас історичну, а в дрібному життєвому факті висвітлюють типове, універсальне.

Протягом понад тридцяти років літературної роботи Голдінг написав понад десяток романів та повістей, що висунули його в перший ряд сьогочасних англійських прозаїків. Ще задовго до того, як 1983 року він став Нобелівським лауреатом, серед читачів сформувалося ставлення до нього як до великого майстра, патріарха європейської літератури. Думка цього видатного мислителя уже в перших творах вразила не лише художньою точністю й нещадною чесністю. В ній було болісне співчуття людям, які безнадійно заплуталися у своїх суспільних, філософських, етичних поглядах та віруваннях. Він бачив темряву людських душ, але звертався до тих, хто живе ідеалами добра й справедливості.

Крім романів та повістей, Голдінг написав небагато — статті, подорожні нотатки. Ще студентом він опублікував збірку поезій, яку пізніше оцінив досить скептично. Якось пожартував: став прозаїком, бо не зумів писати вірші. Визнання Голдінгові принесла перша його повість «Володар Мух» (1954), опублікована, коли письменникові минуло за сорок.

Голдінг — наш сучасник. Він живе неподалік від старовинного англійського міста Солсбері. Про життя письменника, його характер, смаки та звички знаємо зовсім мало. Голдінг не такий відлюдник, як його американський колега Джером Селінджер, який уже понад два десятиліття не друкується й уникає будь-яких контактів з людьми. Але так само з літературною братією зв'язків не підтримує, інтерв'ю дає рідко, та й у них не розкривається, а скоріше вступає з читачем у своєрідну іронічну гру, замаскуючи власну думку.

Голдінг народився в 1911 році в сім'ї провінційного вчителя середньої школи, закінчив Оксфордський університет, як і його батько, довгий час учителював. У час війни служив у британських військово-морських силах. Досвід війни став найголовнішим імпульсом для створення «Володаря Мух», роману-застереження й тривоги за долю людства.

Виявити вчителів Голдінга серед письменників минулого не так легко. Джозеф Конрад? Герберт Уеллс? Томас Стернз Еліот? З творчістю кожного з них єднають спільні риси, але, здається, ще більше відмінних. Безперечно, Голдінг продовжив національні традиції англійської прози. Але безперечно й те, що саме в нетрадиційності головна прикмета його манери. Якось письменник сказав, що немає сенсу писати новий роман, який би скидався на попередній. Тим більше немає сенсу в наслідуванні інших письменників. І справді, винахідливість, творча фантазія Голдінга безмежні. Усі його твори різко відрізняються один від одного стилістикою, манерою оповіді, будовою сюжету. І все ж

Ім притаманна певна філософська єдність, тобто послідовність у розкритті тих самих ідей, що від «Володаря Мух» до «Паперових людей» залишаються в центрі уваги, лише розглядаються, витлумачуються з різних кутів зору.

У «Володарі Мух» Голдінг моделює ситуацію, яка сприяє рухові острівної мікроцивілізації у регресивному напрямку і доводить, що цей рух об'єктивний. У наступному творі «Спадкоємці» (1955) ситуація за суттю аналогічна та в історичному вимірі значно поширена — показано розвиток тупикової гілки цивілізації. Висновок невтішний — прогрес людства пов'язаний з регресом моралі й духовності, носіями якої виявилися неандертальці, приречені на знищення своїми більш розвиненими спадкоємцями.

Роман «Злодюжка Мартін» (1956) пронизаний ідеєю неспроможності розуму, однак письменник обмежується дослідженням однієї свідомості, розповідаючи історію життя англійського морського офіцера Крістофера Мартіна. Розщепленість буття і свідомості — центральний стильовий принцип роману, в фіналі якого виявляється, що перед нами проплило не реальне життя, а примарне видіння в умі героя. Сенс людського існування, відповідальність людини і відповідальність художника, переконання не тільки етичні, а й політичні, нарешті, наслідки свободи від переконань, якої шукає для себе велика частина західної інтелігенції, — в центрі роману «Вільне падіння» (1959). Тут Голдінг заходить у полеміку з деякими ідеями французького екзистенціалізму, зокрема з тими, що покладені в основу повісті Альбера Камю «Падіння». Двозначну суть творчої діяльності людини, символом якої стає будівництво шпиля над храмом, що зводить його безумний настоятель Джослін, вивчає прозаїк у «Шпильі». Кожен роман — це ще й історія краху ілюзії — від ілюзії прогресу до ілюзії кохання. Любов як самоомана, вияв духовної сліпоти показана в «Піраміді» (1967). Після «Піраміді» почалася загадкова для критиків творча пауза. Потім вийшло зразу три романи. У «Видимій темряві» (1979) Голдінг спробував поєднати алегоричність і символ з складним розгалуженим сюжетом, велелюдям персонажів та фактографічним зображенням сучасності. В «Ритуалах плавання» (1980) — знову повернувся до притчі. В «Паперових людях» (1983) розкрився як сатирик, безжально висміявши сучасну псевдолітературу та псевдокритику.

За тридцять років не раз мінялася духовна атмосфера Англії та англійської літератури. Відійшли в минуле виступи «сердитих», а вчорашні бунтівники стали конформістами. За соціальними реформами і лібералізмом шістдесятих непомітно в політиці, філософії, масовій культурі країни утверджувалися консервативні ідеї. І тепер стало ясно, що саме Голдінг, якому не раз дорікали в байдужості до сьогоденного дня, чи не найглибше

з своїх сучасників розкрив суть свого часу, суть Британії. Не випадково «Володар Мух» давно увійшов до обов'язкового читання англійських та американських школярів, а повість «Шпиль» здобула феноменальну популярність особливо серед університетської молоді.

Серйозність — одна з найголовніших прикмет мислення Голдінга. Його романи цілком позбавлені легковажності, будь-якого загравання з публікою, будь-якої догідливості її невибагливим смакам, її потягові до легкої лектури. Романи Голдінга читаються непросто, залишають складне враження, спонукають до роздумів, вимагають інтелектуальної й душевної підготовки.

Думка Голдінга-філософа настільки багатозначна, що не дозволяє обмеженого тлумачення, за якого сенс роману вкладався б у якусь одну концепцію буття. Сам письменник заперечує будь-які ярлики, котрі так охоче навішують на літературу критики. Якось він переглянув декілька книжок, присвячених аналізу власної творчості. Письменника вразила нестримна похвальба одних, зневажлива критика інших, і загалом односторонність, обмеженість оцінок. А однозначно тлумачити Голдінга — значить нічого не збагнути, адже для нього головна прикмета істини — її відносність. Голдінг вважає, що написана книжка живе самостійним, незалежним від письменника життям. І кожен розуміє її суть по-своєму. Але все ж залишаються деякі ключові думки та ідеї, які автор прагне донести до читача.

Голдінг-учитель рекомендував дітям читати роман Роберта Майкла Баллантайна «Кораловий острів» (1857). Але наївна романтика цього класичного твору для юнацтва видавалася йому фальшивою. Він так само, як і Баллантайн, назвав своїх героїв Гальфом та Джеком і почав свій твір з аналогічної ситуації, а далі, наче полемізуючи з ним, показав, як насправді поводитимуться вони за межами контролю законів цивілізованого суспільства. Поряд з «Ловцем у житі» (1951) Селінджера ця повість стала найкращим твором для молоді в англійській літературі нашого часу. Але зміст твору Голдінга, як і роману Селінджера, не вичерпується молодіжною темою.

Голдінг, ветеран другої світової війни, аналізує її уроки. Він наполягатиме на історичному розумінні метафор «Володаря Мух» і запропонує розглядати плем'я Джека як модель нацистської держави: «Володар Мух» — це всього-на-всього книга, котру я вирішив написати після війни, коли всі навколо раділи, що вони не нацисти. А я доволі доти побачив світу, доволі передумав, щоб збагнути — буквально кожен міг стати нацистом; погляньте, що робилося, які пристрасті кипіли в Англії у зв'язку з кольоровими... І от я зобразив англійських хлопчиків і сказав: «Дивіться. Все це могло трапитися з вами».

Голдінг, трагічний мислитель сучасної доби, розмірковує над

суттю історичного прогресу і природою людини, над долею сучасної цивілізації, вибудованої за принципами раціоналістичної філософії. Англійський моряк XVIII століття Робінзон Крузо, опинившись на безлюдному острові Атлантичного океану, живе там понад двадцять років, не тільки зберігаючи людську подобу, а й удосконалюючись морально. Спираючись на власні сили та знання, він повторює на острові модель буржуазної цивілізації для однієї людини — для себе. Англійські хлопчики — герої Голдінга, так само спочатку намагаються організувати своє життя за законами цивілізації. «У нас будуть правила... багато правил...» Джек, який говорить ці слова на перших зборах, вірить, що погано доведеться тому, хто буде порушувати приписи створеної дітьми наївної демократії. А от уже Ральф, — у ньому читач угадує потенційну жертву темних інстинктів своїх товаришів, — Ральф, який найгостріше страждає від втрати зрозумілого та впорядкованого світу, у відчаї закликає на останніх зборах нестійкої громади, що неухильно перетворюється на зграю: «Крім правил, у нас нічого нема».

Голдінг полемізує з Дефо та ідеями просвітницького гуманізму та раціоналізму, що лягли в основу сучасних парламентських демократій. У його творі дитяча демократія, створена за законами розуму, виявляється нетривкою. За суперництвом двох хлопчиків Ральфа та Джека криється конфлікт принципів буржуазного демократизму та лібералізму (їх представляє Ральф) і принципів авторитарної влади, вобізнаної, людиноненависницької диктатури нацистського типу (це плем'я мисливців, очолене Джеком). Алегоричний звір, бог пітьми, якому поклоняються і якого бояться діти, не тільки матеріалізація страху, що заповонив хлопчиків, а ще й втілення темної свідомості, інстинктивного, звірячого начала, пробуджуваного в людині ідеологією фашизму. В племені Джека немає місця для інакомислячих. Тому гине Саймон, самотній мислитель, єдиний, хто збагнув суть звіра, хоч і не переміг його, гине Роха — інтелектуал-прагматик, смішний своєю вірою в прогрес та науку, підкоряються диктатові Ерік і Сем. Приречений Ральф — не мислитель і не романтик за натурою, а звичайна цивілізована людина, не здатна переступити норм усталеної поведінки та моралі. Цивілізація раціоналізму, яку Ральф прагне зберегти, розпадається під тиском варварства, її приреченість показана з могутньою переконливістю та художньою силою.

Отож Голдінг філософ і парадоксаліст ілюструє в своєму творі історію ідей, Голдінг-мораліст вимагає від кожного з нас особистої відповідальності за все, що відбувається навколо, Голдінг-художник описує неіснуючий острів і трагічні події на ньому так майстерно, що притча сприймається як безсумнівна реальність.

«Людський дух безмежний і невичерпний»,— твердить письменник. Про невичерпність духу — повість «Шпиль».

У Солсбері архітектор XIV століття добудував величний шпиль над собором, зведеним на болотистій місцевості і практично без фундаменту. Це факт достовірний, усе інше — вигадка автора. І хоч епоха «дошів, повеней, голоду й смерті» окреслена чітко, життя показане письменником у безлічі пластичних образів та деталей, перед нами не історичний, а насамперед філософський твір. Настоятелеві собору Діви Марії Джослінові, що сліпою одержимістю нагадує ібсенівського Бранда, явилось видіння шпиля над храмом, і він домагається його будівництва, не рахуючись із фізичними законами та здоровим глуздом.

Центральний духовний конфлікт розв'язується в характерних для епохи середньовіччя формулах протистояння гріха й праведності, але мова йде про питання, актуальні для нашого часу. Це твір про моральну основу мистецтва й будь-якого людського творіння, про обмеженість прагматичного, раціонального ставлення до життя, про двозначність поступу. Це твір про могутність та вразливість людського духу, про силу ідеї, яка здатна не лише творити, але й убивати. Це твір про невловність межі між святістю та гріхом, між добром та злом, між ангелом та сатаною. Кожен образ, кожна деталь послідовно розкриває цю ідею — ідею двоїстості, трагічної розщепленості буття, відносності думки.

Джослін водночас і релігійний фанатик, і еретик, і праведник, і грішник, і мудрець, і безумний. Він навдивовижу ясно бачить зло, яке зріє й розростається навколо нього, боїться його, та сам стає його апостолом, причому вершить його свідомо, поєзуїтськи маніпулюючи життям людей, виправдовуючись високою метою. Химерний, багатолікий світ. Життя страшне тими стражданнями й муками, які доводиться терпіти людям. Джослін мріє про те, щоб творіння його волі полегшило це життя, але сумнівається в тому, що храм може стати надійним захистом, духовною відрадою для людей, сумнівається в силі самої духовності. Образ шпиля в каламутній свідомості настоятеля так само неоднозначний. Ось його стрункі лінії втілюють прекрасну нескінченність, а ось його видіння гасне, і собор видається звичайним будинком, брудним і запилюженим. В образі шпиля сплелися всі символічні лінії повісті. Шпиль не тільки довершений витвір людського генія, перед яким відступає час, але й символ усякого великого діяння, яке не звершується без гріха, споруда нестійка, позбавлена фундаменту, нетривка, як саме людське життя. Шпиль Джосліна губить не одну людину, тому це ще й «камінний Апокаліпсис» — грізна, недобра книга страхітливих пророчств.

Контури реального світу читач сприймає лише з неспокої-

ної свідомості Джосліна. Та й за ним стежать очі інших людей, його духівника Ансельма, отця Адама, молодих священників. Вони судять його жорстоко й нещадно. Для оточення — це гордий нечестивець, чоловік неосвічений, лицемірний та марнославний. І вся його кар'єра — чиста випадковість, продовження гріха, правда, чужого, а не данина його святості чи освіті. Джослін не здатен об'єктивно себе оцінити. Він навіть не може відділити реальність від власного вигаданого й містифікованого її сприйняття. Його життя самоомана. Він визнає не те, що існує насправді, а тільки те, що відповідає його уявленням та вірі, намагаючись довести, що духовне реальніше від земного. Але й у світі духовному не існує об'єктивних істин — усе тут рухливе, непевне, мінливе. Усі знання Джосліна ілюзорні. Навіть у передсмертні години не дано йому віднайти певності у тому, що життя не змарноване. Йому являється дерево — квітуча яблуня, і хоч воно вже з'являлося раніше рослиною згубною та хижою, тепер він плаче, як дитина. Це яблуня пізнання, смак плодів якої навіки позбавив людей спокою та щастя.

Може виникнути запитання, наскільки збігається той світ, у якому ми живемо, з тим світом, який вибудовує своєю уявою Голдінг. На перший погляд, не збігається зовсім. Такі ситуації неможливі, таких характерів не буває. Але ситуації, характери, сюжети — лише невелика частина того колосального змісту, який вкладає у свої романи мислитель. Голдінг творить міф про людську сліпоту, про моторошні, темні глибини людської душі, про тягар духовності, про приреченість поступу. Але песимісти не пишуть романів, і відчай письменника не абсолютний.

Він зневірився у науковому прогресі, хоч знає — в моральному занепаді винна не наука, а те, як її застосовують.

Він зневірився у суспільстві й державі, хоч знає — анархія ще згубніша.

Він зневірився у рятівній силі мистецтва, хоч його твори пройняті первісною, майже містичною вірою в могутність слова.

Несхитний, безкомпромісний, парадоксальний Голдінг жорстокою правдою своїх творів примушує і нас прозрівати, застерігає від злочинної байдужості, глухоти до чужого горя. Він показує глибини людської натури, від незнання якої, на його думку, ми всі страждаємо, вчить доброті й людянолюбству.

СОЛОМІЯ ПАВЛИЧКО

З М І С Т

<i>ВІЛЬЯМ ГОЛДІНГ</i>	
ВОЛОДАР МУХ. Повість. З англійської переклала <i>Соломія Павличко</i>	5
ШПИЛЬ. Повість. З англійської переклав <i>Юрій Лісняк</i>	169
<i>Соломія Павличко</i> . РОМАНИ ТА ПОВІСТІ ВІЛЬЯМА ГОЛДІНГА. Післямова	321

Голдінг В.

Г60 Володар Мух: Повість / Пер. з англ. С. Д. Павличко; Шпиль: Повість / Пер. з англ. Ю. Я. Лісняка.— К.: Молодь, 1988.— 328 с.

ISBN 5-7720-0136-1

До книжки сучасного прогресивного англійського письменника ввійшли дві повісті, в яких автор роздумує про природу людини та її драматичну долю у сучасному західному світі.

Г 4703000000—076 КУ-№8-560-1988 ББК 84.4Вл
М 228(04)—88

Литературно-художественное издание. ГОЛДИНГ ВИЛЬЯМ. Повелитель Мух. Повесть. Перевод с английского Павлычко Соломии Дмитриевны. Шпиль. Повесть. Перевод с английского Лисняка Юрия Яковлевича. Киев, издательство ЦК ЛКСМУ «Молодь». На украинском языке. Редактор В. О. Корнієнко. Художній редактор В. В. Сокирко. Технічний редактор М. Л. Мелько. Коректори Н. І. Будзько, Р. О. Кондрацька.

ИБ № 4103

Здано до набору 22.12.87. Підписано до друку 12.04.88. Формат 84×108 1/32. Папір друк. № 2. Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Умовн. друк. арк. 17,22. Умовн. фарбовідб. 17,64. Обл.-вид. арк. 19,4. Тираж 30 000 пр. Зам. 7—503. Ціна 2 крб. 10 к.

Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». Поліграфкомбінат ЦК ЛКСМУ України «Молодь» ордена Трудового Червоного Прапора видавничо-поліграфічного об'єднання ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия». Адреса видавництва та поліграфкомбінату: 252119, Київ-119, Паркоменка, 38—44.

Заражені тим самим почуттям, інші хлопчики теж стрепенулися, заплакали. Посередині брудний, розпатланий, з невтертим носом стояв Ральф і ридав над колишньою невинністю, над темнотою людського серця, над тим, як падав, перевертаючись у повітрі, мудрий, щирий друг на ім'я Роха...

